

ОДЕСА
2020

ПРАВА ЛЮДИНИ – ПРІОРИТЕТ
СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

ВСЕУКРАЇНСЬКА
науково-практична
конференція

ПРАВА ЛЮДИНИ – ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

2020 10 грудня

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Jean Monnet Module

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра міжнародного та європейського права

«ПРАВА ЛЮДИНИ – ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ»

**Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції**

(м. Одеса, 10 грудня 2020 року)

**Видавничий дім
«Гельветика»
2020**

*Друкується за наказом ректора Національного університету
«Одеська юридична академія» В. Є. Загороднього
(наказ № 2726-41 від 12.11.2020 року)*

Відповідальний редактор –
*віце-президент, перший проректор, д.ю.н., професор
Національного університету «Одеська юридична академія»
Аракелян М. Р.*

**Всеукраїнська науково-практична конференція
«Права людини – пріоритет сучасної держави» проведена в рамках
реалізації модуля Жан Моне «ЄС як глобальний актор та агент змін»**

Укладачі:

Бігняк Олександр Валентинович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»;

Харитоновна Олена Іванівна – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права, в. о. завідувача кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції НУ «ОЮА», член-кореспондент НАПрНУ;

Василенко Микола Дмитрович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, в. о. завідувача кафедри кібербезпеки НУ «ОЮА», академік Міжнародної Академії інформатизації;

Сурілова Олена Олексіївна – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»;

Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»;

Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»;

Музика Вікторія Василівна – асистент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

П68 **Права людини – пріоритет сучасної держави** : Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція, 10 грудня 2020 року, м.Одеса: збірник матеріалів конференції. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 300 с.

ISBN 978-966-992-330-1

У збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції висвітлюються питання численних труднощів в галузі прав людини, з якими зіткнулось людство в ході двох перших десятиліть XXI століття, – криза глобального потепління, поширення коронавірусної інфекції, терористична діяльність недержавних акторів та розробка автоматизованої зброї, що не передбачає людського контролю тощо.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів юридичних навчальних закладів, а також юристів-практиків.

ПЕРЕДМОВА

Шановні учасники!

Щиро вітаю Вас із початком роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини – пріоритет сучасної держави»!

Запорукою формування української інтелектуальної еліти є залучення експертів та практиків в сфері міжнародного права, зокрема прав людини. Права та свободи людини є складним та багатовимірним явищем. Тому не дивно, що права людини як наукова юридична категорія є об'єктом дослідження та уваги науковців різних напрямків. Права та свободи людини є не лише найважливішим політико-правовим та соціальним інститутом кожної держави, але й мірою розвитку суспільства та нації вцілому.

Сучасний світ важко уявити без прав людини, які є відображенням ідей свободи, рівності та справедливості. Права людини – це невід'ємні права кожного жителя планети на життя і фізичну цілісність, свободу від рабства і тортур, свободу переконань і їх вільне вираження, працю і освіту, незалежно від національності, місця проживання, статі, етнічної приналежності, кольору шкіри, релігії, мови або будь-яких інших ознак. Тому проблема реалізації, забезпечення та гарантування прав і свобод людини в Україні на сучасному етапі посідає центральне місце в механізмі реалізації міжнародно-правових стандартів.

Національний університет «Одеська юридична академія» протягом тривалого часу забезпечує необхідні умови для конструктивного діалогу, об'єднання учасників з різних міст, університетів та сфер діяльності для ідентифікації найбільш актуальних та гострих проблем сучасності, формування шляхів їх вирішення та перспектив кодифікації і прогресивного розвитку міжнародного права.

Щороку 10 грудня в світі відзначається Міжнародний день прав людини. Виникнення цієї пам'ятної дати пов'язане з прийняттям Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй Загальної декларації прав людини – документу, який змінив повістку ХХ століття, зробивши її більш людино-орієнтованою та відобразивши загальні для всіх людей і народів ідеали.

У Декларації проголошуються повага до людської гідності та рівність всіх і кожного. Наразі можемо справедливо відмітити, що,

незважаючи на рекомендаційний характер, прийняття Декларації заклало основи для створення більш справедливого світу – світу, де права людини знаходяться в центрі, а не на периферії.

Захист прав людини досі є важливим напрямом у всьому світі. Серед численних труднощів в галузі прав людини, з якими зіткнулось людство в ході двох перших десятиліть XXI століття, – криза глобального потепління, поширення коронавірусної інфекції, терористична діяльність недержавних акторів та розробка автоматизованої зброї, що не передбачає людського контролю тощо. Такі виклики та пов'язані з ними наслідками впливають на реалізацію фундаментальних прав та свобод людини – від права на життя, здоров'я, належне харчування, водні ресурси і житло до права на свободу від дискримінації, розвиток і самовизначення.

Не викликає сумнівів, що ще багато належить зробити з метою інформування всіх людей про основні права людини, універсальний та невід'ємний характер таких прав та їх значимість. Це дуже важке завдання, виконання якого вимагає великих зусиль і цілеспрямованості. Але саме обізнаність в питаннях щодо прав людини допоможе нам отримати лакмусовий папірець для перевірки держави на відповідність тій повістці, що лежить в основі Загальної Декларації прав людини 1948 року.

Права людини набувають нового значення, коли вони стають щоденною реальністю кожної людини в світі. Переконаний, подані матеріали конференції будуть цікавими не тільки спеціалістам з відповідних напрямків, а також будуть використовуватися для вдосконалення нашого законодавства, що нерозривно пов'язане та впливає на реалізацію прав людини. Бажаю всім учасникам конференції творчої наснаги, невтомного творчого пошуку, подальших успіхів у науковій та практичній діяльності.

Сергій Ківалов,

Президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

СЕКЦІЯ № 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Грабинський Михайло Ігорович

асистент кафедри міжнародного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

РОЛЬ ПРИНЦИПУ «ПОВАГИ ПРАВ ЛЮДИНИ» У МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИНАХ

Через посилення небезпек, що постають зараз перед людиною у міжнародному праві, варто звертати особливу увагу на застосування принципу «поваги прав людини» у міжнародних фінансово-кредитних відносинах. Дійсно, жоден міжнародний договір не може передбачати норми щодо кредитування проекту, який прямо чи опосередковано порушуватимуть права людини тощо. Цим принципом на кредиторів покладено обов'язок ретельно перевіряти цілі кредитування та ймовірність завдання шкоди інтересам людей за його використання.

Ще 1928 року В.М.Корецький зазначав, що принципи міжнародного права відіграють найважливіше значення у розвитку міжнародного економічного права. Це стало основою подальшого розвитку міжнародних економічних відносин Радянського Союзу, який почав інтенсивну міждержавну економічну співпрацю вже у 30-х роках ХХ століття. Товарообіг СРСР 1940 року сягав майже 3 млрд руб. (за курсом рубля станом на 1940 рік) [1, с. 240–241].

Звісно, сучасне міжнародне право функціонує, зокрема, на основі принципів, пов'язаних із забезпеченням поваги до прав людини. Одним з таких принципів є галузевий «принцип поваги до прав людини в міжнародних економічних відносинах» [5, р. 63–64]. Показники реалізації поваги до прав людини в межах фінансово-кредитних відносин виступають гарантією правильності обраного шляху міжнародної економічної співпраці держав. Захист прав людини, натомість, може

слугувати причиною блокування будь-якого рішення, навіть економічно вигідного для держави.

Справедливим буде зазначити про те, що ні в статтях Угоди Міжнародного валютного фонду, ні в статтях 1945 року «Про Міжнародний банк реконструкції та розвитку» не містяться положення про врахування прав людини у діяльності цих міжнародних організацій зокрема, чи у міжнародних фінансово-кредитних відносинах в цілому [3; 4].

Однак це не може бути причиною для порушення зазначеного принципу. МВФ, наприклад, є спеціалізованою установою ООН. А відповідно до частини 3 статті 1 Статуту ООН, держави зобов'язані здійснювати міжнародне співробітництво у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх [6].

Також при здійсненні міжнародних фінансово-кредитних відносин суб'єктам міжнародного права слід пам'ятати про те, що основні принципи міжнародного права (до якого відноситься і згаданий вище принцип «поваги до прав людини») поширюється на всіх учасників міжнародних правовідносин в силу своєї природи та міжнародно-правового закріплення.

Але є й інші юридичні події міжнародного-економічного характеру, окрім укладення та виконання міжнародних кредитних договорів, на які цей принцип має безпосередній вплив.

Рішення міжнародних судів (як-от, Європейського суду з прав людини) зазвичай містять положення про суму, яка виплачується Державою-порушницею скаржнику. І така сума має бути звільнена від податків або збільшеною на розмір усіх можливих податків та зборів. Аналогічно у кредитних договорах. Вважаємо це характерною ознакою міжнародних економічних, фінансових та фінансово-кредитних відносин.

На протигагу зазначеній нормі, у законодавстві багатьох держав (в тому числі – України) міститься положення про те, що повернення боргу не може вважатись доходом чи прибутком, а тому не підлягає оподаткуванню.

Таким чином, норми національного законодавства не передбачають оподаткування повернення боргу, а міжнародного права – надання коштів у позику.

Отже, реалізація принципу «поваги до прав людини» при здійсненні міжнародних публічних економічних правовідносин

має сьогодні недостатнє нормативне закріплення, проте важливе значення у застосуванні.

Джерела:

1. Бувайлик Г. Е. Правовое регулирование международных экономических отношений. Київ : Наукова думка, 1977. 385 с.
2. Кредитна угода між Україною як Позичальником, Національним банком України як Агентом Позичальника та Європейським Союзом як Кредитором (1 000 000 000 євро). Портал Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005.
3. Статті Угоди 1945 р. (Про Міжнародний Банк Реконструкції та Розвитку). Портал Верховної Ради України. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996_028.
4. Articles of Agreement of the International Monetary Fund. IMF. URL : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>.
5. Hackler L., Hefner F., Witte M.D. The Effects of IMF Loan Condition Compliance on GDP Growth. The American Economist. March, 2019. DOI : <https://doi.org/10.1177/0569434519836994>.
6. Charter of the United Nations. United Nations. URL : <http://www.un.org/en/charter-united-nations/>.

Жебровська Кристина Артаківна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВПЛИВ НОВИХ КОНЦЕПЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ НА ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СУВЕРЕНІТЕТУ НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПЦІЇ «ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИЩАТИ»

Суверенітет – непорушна складова держави, що дозволяє державі як такій існувати в юридичному полі. Суверенітет держави може бути обмежений кількома способами – самообмеження держави шляхом підписання міжнародного договору, чи шляхом недобровільного прийняття обмеження суверенітету (застосовувалося, наприклад, щодо Німеччини після Другої світової війни). Наразі одним з інструментів міжнародного права, що обмежує суверенітет держави, є концепція «обов'язок захищати». Відповідно до цієї концепції на

державу покладаються певні обов'язки щодо захисту населення (позитивного і негативного характеру), невиконання яких надає право міжнародному співтовариству вжити заходів примусового характеру (у тому числі, військових) щодо такої держави. З першого (поверхневого) погляду на концепцію «обов'язок захищати» можна відзначити, що вона суперечить усталеному визначенню суверенітету держави в теорії держави і права. Проте поява і розвиток концепції «обов'язок захищати» в міжнародному праві передбачає, серед іншого, правові зв'язки концепції з категорією суверенітету (принципом суверенної рівності держав), їхнє несуперечливе існування в рамках однієї системи – міжнародного права, так само як і правову взаємодію цих двох категорій, дослідженню чого і присвячена дана робота.

Головним аспектом сумісності суверенітету та концепції «обов'язок захищати» є питання про обсяг суверенітету держави. Саме посилення на всеосяжний суверенітет держави в питаннях внутрішніх дій є одним з основних аргументів супротивників концепції «обов'язок захищати». Потреба встановлення миру і безпеки, задоволення основних потреб людини, встановлення і повага базових прав людини в сучасному світі стають складовими державного суверенітету. Як зазначає М. І. Неліп та А. А. Мережко, «суверенітет держави – це нічим не обумовлена і не обмежена (крім суверенної волі самої держави) верховна влада держави в межах його територіальних кордонів і незалежність у проведенні зовнішньополітичного курсу на міжнародній арені» [1, с. 111]. Однак таке формулювання лише в загальних рисах відповідає дійсності та існуючому стану розвитку міжнародного права.

На думку Ю. М. Захарова, «сучасна правосвідомість сприймає національний суверенітет як необмежене право творити будь-яке свавілля у внутрішньому житті, тим більше, коли мова йде про права людини. Відповідно, посилення на національний суверенітет і принцип невтручання не можуть бути аргументом проти міжнародних акцій щодо забезпечення цих прав» [2, с. 134]. Прихильники такої позиції знаходять підтримку й у творах філософів: як писав Кант, «право людини має бути священним, яких би жертв це не коштувало панівній владі» [3, с. 302]. Підтвердження цієї думки можна знайти у Гуго Гроція, чия концепція закону була заснована на припущенні, що норми, які регулюють організацію і

поведінку держави, існують в інтересах реальних суб'єктів, на яких спрямована їхня дія, тобто індивідів. Вчений навіть стверджував, що справедливо було би почати війну для запобігання державного знуцання над власними суб'єктами [4, с. 562].

Цікаво, що у міжнародному праві суверенітет постає практичним питанням (відрізняючись тим від розуміння в межах теорії держави і права). У доповіді одного з підкомітетів Конференції в Сан-Франциско, на якому були сформульовані положення Статуту ООН, підкреслювалося, що забезпечення дотримання і безпосередній захист прав людини залишаються внутрішньою справою кожної держави-члена ООН, але при цьому «у разі, якщо такі права і свободи жакливо зневажаються, та цей стан створює ситуацію, яка загрожує миру або перешкоджає здійсненню постанов Статуту, тоді вони перестають бути винятковою справою кожної держави» [1, с. 121]. Схожу точку зору висловив і Міжнародний Суд ООН у справі щодо Намібії: «Немає жодних сумнівів у тому, що Статут ООН накладає на членів Організації Об'єднаних Націй юридичні обов'язки у сфері прав людини» [5, с. 261]. Також преамбула, статті 2 (7), 1 (3), 55 Статуту ООН надають змогу зрозуміти, що Статут розроблений з метою захисту суверенітету народів. Він не повинен тлумачитися як «ліцензія діяльності уряду з метою нехтування прав людини і людської гідності» [6]. Навряд чи в умовах сучасного розвитку права і суспільства можна стверджувати, що порушення прав громадян, особливо таких базових, як право на життя, є внутрішньою справою держави – сформувався масив імперативних міжнародно-правових норм, який покладає обов'язок на всі державі щодо окремих форм захисту населення (зокрема, обов'язок держави попереджати геноцид).

Твердження про абсолютний державний суверенітет також не узгоджується з міжнародними актами. Як справедливо зазначає Едвард Лак, «жоден із принципів [закріплених в Статуті ООН] не допускає того, що держава має право робити будь-що в межах власних кордонів або абсолютності суверенітету. Положення Хартії з прав людини і повноваження Ради Безпеки з розслідування будь-якої ситуації, яка може призвести до міжнародного конфлікту або спору (стаття 34 Статуту ООН), підкреслюють, що існує законний міжнародний інтерес щодо зловживань відносно населення» [7, р. 17]. Визнаним фактом

сучасного суспільства є те, що внутрішні дії держави все більше впливають на інші держави. Суверенітет кожної держави детермінований реальними внутрішніми і зовнішніми умовами, в яких вона знаходиться і функціонує. Свобода держави не тільки на зовнішньополітичній арені, а й у внутрішніх справах, обмежується принципами міжнародного права, його зовнішньополітичними обов'язками. Заборона геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів і злочинів проти людяності (вони складають предметну сферу концепції «обов'язок захищати») є загально визнаними імперативними нормами міжнародного права, тому держава не має права вирішувати долю свого населення без дотримання цих норм.

Ще розробники Статуту ООН вказували на те, що при наявності серйозних порушень основних прав і свобод, які загрожують міжнародному миру і безпеці, держави не можуть посилатися на свої внутрішні справи, і суверенітет може бути обмежений. Іншими словами, ці норми визначають межі державного суверенітету, інакше – кордони дозволених дій уряду всередині країни. Більше ж складнощів виникає при порушенні імперативних норм, тобто при виході за межі дозволеного обсягу суверенітету. Не дивно, що концепція «обов'язок захищати» базується, перш за все, на розумінні суверенітету не тільки як права, а й як комплексу зобов'язань держави перед власним населенням. Тобто концепція, ґрунтуючись на сучасному розумінні суверенітету, не виключає право держави на незалежність внутрішніх дій, але обмежує таке право, доповнюючи його обов'язком.

Ще до формування концепції «обов'язок захищати» в середині 1990-х років Френсіс Денг у своїх дослідженнях визначає суверенітет як зобов'язання, підтверджуючи думку наявними інструментами міжнародного права: Конвенцією про попередження злочину геноциду і покаранні за нього, Резолюцією ГА ООН «Відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння» від 12.12.2001 року [8]. Таке розуміння суверенітету привернуло увагу до себе на початку 1990-х років. Як зазначається в Доповіді «Обов'язок захищати» Міжнародної комісії з втручання і державного суверенітету 2001 року, «влада держави не може розглядатися як абсолютна – вона стримується і регулюється всередині угодами з розподілу конституційної

влади» [9, р. 12]. Більш того, держава, вступаючи в міжнародне співтовариство, бере на себе сукупність зобов'язань, які вона не має права порушити. Теоретично, сам факт існування держави є достатнім для визначення кола зобов'язань, які вона повинна виконувати. Таким чином, старе розуміння суверенітету як права держави доповнюється новим – суверенітет як обов'язок, – яке є основою концепції «обов'язок захищати».

Отже, концепція «обов'язок захищати» не замінює собою концепцію суверенітету, але зміщує акцент в його застосуванні. Міжнародне співтовариство не має права встановлювати державі вимоги щодо шляхів закріплення тих чи інших норм, однак взяті на себе зобов'язання держава повинна якимось чином виконувати. Тобто концепція «обов'язок захищати» не розуміє суверенітет по-новому, а лише зміщує акценти, визнаючи загальновідомі кордони заборони зовнішнього втручання в те, що відбувається всередині держави як фактор свободи дії держави. Таким чином, поява і розвиток нової концепції «обов'язок захищати» дозволили більш повно зрозуміти поняття суверенітету в міжнародному праві, та позначили контури суверенітету держави на міжнародній арені. Цікаво, що до схожого розуміння поняття суверенітету призводить імплементація концепції *human security*, проте це питання залишається поза розглядом цієї роботи.

Джерела:

1. Неліп М. І. Силовий захист прав людини: питання легітимності в сучасному міжнародному праві. К., 1998.
2. Захаров Ю. М. Легитимация международного вмешательства во внутренние дела государства // Мировая экономика и международные отношения. 1994. №3. С. 114–121.
3. Кант И. К вечному миру // Сочинения. В 6 т. Т. 6. М., 1966.
4. Гроций, Гуго. О праве войны и мира: Репринт, с изд. 1956 г. М., 1994.
5. Аречага Э. Х. де. Современное международное право. М., 1983.
6. Secretary-General Reflects on «Intervention» in Thirty-fifth Annual Ditchley Foundation Lecture. Press Release SG/SM/6613 by 26 June 1998. URL: <http://www.un.org/press/en/1998/19980626.sgsm6613.html>.
7. Luck Edward. Sovereignty, Choice, and the Responsibility to Protect // Global Responsibility to Protect. 2009. № 1. P. 10–21.

8. Deng Francis M. Sovereignty as responsibility: conflict management in Africa. Brookings Institution Press, 1996; Deng, Francis M. Frontiers of Sovereignty: A Framework of Protection, Assistance, and Development for the Internally Displaced // Leiden Journal of International law. 1995. No. 8. P. 249–286.
9. The Responsibility to protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa, International Development Research Centre. 2001.

Мануїлова Анна Іванівна

*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛА ЕСТОППЕЛЬ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ВІД НЕДОБРОСОВІСНОЇ ПОВЕДІНКИ

Правило естоппель є інструментом боротьби з недобросовісною непослідовною процесуальною поведінкою і зловживанням сторін. Правовим наслідком правила естоппель є втрата права в зв'язку з оцінкою судом фактичної поведінки сторін та її добросовісності. Втрата права застосовується як результат непослідовної та недобросовісної процесуальної поведінки, яка з точки зору юридичних фактів є вчинком, оскільки правові наслідки виникають всупереч наміру особи, що вчинила даний правочин.

М. М. Агарков зауважив те, що «... прихильники теорії зловживання правом повинні сформулювати критерії, які представлять суду, в якому напряму він повинен користуватися наданими йому повноваженнями ...» [1, с. 104]. Тому з метою його правильного застосування в процесуальному законі повинні бути сформульовані умови застосування та визначено межі дії правила естоппель [2, с. 65].

Для застосування правила естоппель необхідна наявність, як мінімум, трьох обов'язкових умов, які можна визнати «*conditio sine qua non*» естоппель.

Першою невід'ємною умовою застосування естоппель є те, що виникнення довіри в іншій стороні має бути поставлено особі, якій протиставляється естоппель.

Друга обов'язкова умова для застосування правила естоппель – це виникнення обґрунтованої довіри у добросовісної сторони.

Третьою умовою для застосування правила естоппель є явна несправедливість підриву довіри.

Сама по собі суперечлива поведінка не заборонена. Заборона суперечливої поведінки не покликана покарати особу, яка діяла суперечливо. Право блокується через явну несправедливість, яка в конкретних ситуаціях може виникати в результаті суперечливої поведінки. Як вважається, дійсним об'єктом захисту виступає довіра, яка належить попередній поведінці сторони, що в більшості випадків об'єктивується через адаптацію власної поведінки, яка в зв'язку з подальшою суперечливою поведінкою завдає стороні збитки або тягне для неї серйозні негативні наслідки.

Правило естоппель захищає добросовісну сторону, тому воно знаходить своє застосування тоді, коли довіра особи, викликана поведінкою іншої сторони, хоча і суперечить формальній правовій або фактичній дійсності, але може бути визнана розумною та виправданою. Встановлення обґрунтованості виникнення довіри перш за все передбачає з'ясування того, чи знала сторона довіри про те, що її очікування не відповідають правовій або фактичній дійсності (наприклад, чи знала сторона договору про те, що були порушені обов'язкові вимоги до форми угоди, або що зміст договору носить протизаконний характер).

Для застосування правила естоппель необхідно, щоб довіра, що виникла, була сформована якоюсь поведінкою або заявами недобросовісної сторони. Але саме це формує довіру поведінки, що може бути більш-менш суперечливо (наприклад, в ситуації навмисного обману фактор суперечливості виражений дуже яскраво), а також сама спроба змінити позицію може бути меншою або більшою мірою суперечливою. Наприклад, тут може бути врахована мотивація поведінки непослідовної сторони. Так, несправедливість результату може проявлятися в тому, що недобросовісна сторона користується довірою іншої сторони, отримуючи користь, а коли переваги закінчуються, або в цілому змінилися обставини, вирішує послатися на формальну правову позицію. Чим вище ступінь суперечливості дій особи, тим імовірніше застосування правила естоппель, і навпаки [3, с. 178].

Як ми бачимо, обов'язковими умовами, без яких застосування правила естоппель неможливо, є наявність виправданої довіри у добросовісної особи, свідомість іншої сторони виникнення такої довіри і явна несправедливість підриву довіри, а фактор адаптації поведінки і виникнення збитків в результаті підриву довіри вище зазначений не як беззастережна передумова для застосування правила естоппель, а як один з факторів, що свідчить на користь несправедливості підриву довіри. У ряді ситуацій цей фактор може й не бути. Але слід визнати, що питання про те, чи є адаптація поведінки і шкоди суворо обов'язковою умовою або одним з можливих факторів, що вказують на наявність підстав для застосування правила естоппель, спірне [4, с. 258].

Отже, будучи реальною нормою права, правило естоппель діє в рамках реальних категорій, визначених конкретною поведінкою держав. У цьому сенсі умоглядне сприйняття, що склалося в гіпотетичному плані в розумінні однієї держави щодо можливого змісту поведінки іншої держави, не може бути достатньою підставою для Міжнародного Суду, щоб з повним переконанням правомірності констатувати ситуацію естоппель. Тим самим про включення правила естоппеля в рамках теорії міжнародної відповідальності держав не може йти ніякої мови. Естоппель настає не як наслідок передбачуваного сприйняття від можливих наслідків поведінки однієї держави в розумінні іншої держави, а як результат конкретного недотримання правила послідовності в поведінці держави за обставин заявленої (проявленої) довіри щодо цієї поведінки з боку іншої держави. У режимі реальних категорій правило естоппель спрямоване за характером своєї інституційної побудови на попередження (в плані виключення негативного) порушення правила послідовності в поведінці держав і, відповідно, на підтримку (в плані забезпечення позитивного) суворого дотримання міжнародно-правових зобов'язань в майбутньому.

Джерела:

1. Агарков М. М. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве // Цивилистическая практика. Информационный бюллетень. – Екатеринбург, 2002, Вып. 5. – С. 97–108.

2. Седова Ж. И., Зайцева Н. В. Принцип эстоппель и отказ от права в коммерческом обороте Российской Федерации. Москва. 2014. 159 с.
3. Муллина Ю. Н. Эстоппель и другие формы воплощения запрета противоречивого поведения в частном праве: сравнительно-правовой анализ. Опыты цивилистического исследования: сборник статей. Выпуск 2. Отв. ред. А. М. Ширвиндт, Н. Б. Щербаков. Москва, 2018. 368 с.
4. Zimmermann R., Whittaker S. Good faith in European contract law. Cambridge University Press, 2000. 754 p.

Науковий керівник – д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Ківалова Т. С.

Мороз Олег Васильевич

*к.ю.н., доцент кафедры экологического и аграрного права
Белорусского государственного университета*

**УЧЕТ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБСУЖДЕНИЙ В
ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И
ОБЩЕСТВЕННОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ КАК
ГАРАНТИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА
ОБЩЕСТВЕННОСТИ НА УЧАСТИЕ В ПРОЦЕССЕ ПРИНЯТИЯ
ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЗНАЧИМЫХ РЕШЕНИЙ**

Право общественности на участие в процессе принятия экологически значимых решений является одним из важнейших экологических прав, реализация которого способствует обеспечению права каждого на благоприятную окружающую среду. Белорусское законодательство предусматривает такие сложившиеся формы участия общественности как общественные обсуждения в области охраны окружающей среды и общественная экологическая экспертиза (далее – ОЭЭ) [1]. Надлежащий учет результатов данных природоохранных мер также будет содействовать реализации Конвенции о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия

решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (далее – Орхусская конвенция) [2].

В национальном законодательстве отсутствует четкое указание на характер результатов общественных обсуждений в области охраны окружающей среды: обязательный или рекомендательный. Это обусловлено, в том числе и тем, что одной из задач таких обсуждений является поиск взаимоприемлемых для участников решений. Скорее это вопрос о том, насколько учитываются их результаты заинтересованными лицами. В зависимости от правовой формы общественных обсуждений в области охраны окружающей среды по разному находит правовую интерпретацию учет их результатов.

Так, в случае с общественными обсуждениями отчета об оценке воздействия на окружающую среду заказчик планируемой хозяйственной и иной деятельности и проектные организации вырабатывают согласованное решение о возможности и целесообразности реализации планируемой хозяйственной и иной деятельности. Отчет дорабатывается, в том числе, по замечаниям и предложениям, поступившим в ходе их проведения. При необходимости может приостанавливаться сама процедура общественных обсуждений в целях внесения изменений и дополнений в него и доработки проектных решений намечаемой деятельности. Они возобновляются для рассмотрения других не учтенных ранее воздействий и последствий [3, п. 52, 53; 4, п. 7]. По результатам общественных обсуждений экологического доклада по стратегической экологической оценке соответствующий государственный орган принимает решение о необходимости доработки документа планирования либо нецелесообразности его доработки или решение об отказе от дальнейшей его разработки и реализации. Данные результаты учитываются при утверждении проекта программы, градостроительного проекта [3, п. 41], [5, п. 18]. Поступившие в ходе проведения общественных обсуждений проекта программного документа или проекта нормативного правового акта замечания и предложения рассматриваются при доработке соответствующих проектов решений. После доработки они подлежат размещению в установленном порядке [1, ст. 15-2; 3, п. 18].

Результаты общественных обсуждений по проектам решений о выдаче разрешения на удаление (пересадку) объектов

растительного мира имеют более императивный характер, так как необходимо получить согласие на такое удаление со стороны заинтересованной общественности. Такое согласие является одним из обязательных оснований для выдачи разрешения на удаление (пересадку) объектов растительного мира. Оно считается полученным, если в ходе собрания не менее 50 процентов участников собрания при голосовании выразили согласие с удалением (пересадкой) объектов растительного мира, либо при проведении собрания не было зарегистрировано ни одного участника собрания, или все зарегистрированные участники собрания воздержались от участия в голосовании [3, п. 29; 6, п. 12].

Как видим, результаты общественных обсуждений в сфере охраны окружающей среды не могут быть проигнорированы. Проектные решения планируемой хозяйственной и иной деятельности могут дорабатываться с учетом замечаний и предложений, которые были получены от заинтересованной общественности. Более того, такие замечания и предложения предполагают аргументированные ответы на них [3, п. 16, 30, 42, 50]. В связи с этим рассматриваемые специальные правовые формы общественного участия представляются более действенными и в большей степени соответствуют Орхусской Конвенции по сравнению с общественной экологической экспертизой, результаты которой носят рекомендательный характер для заинтересованных лиц [1, ст. 61; 4].

Результаты ОЭЭ оформляются специалистами в виде заключения [7, п. 11, 14, 16]. Оно может направляться заказчику, в организации, которые проводят государственную экологическую экспертизу (далее – ГЭЭ), местные исполнительные и распорядительные органы, а также иным заинтересованным лицам и носит рекомендательный характер [1, ст. 61; 7, п. 17, 19]. Временные рамки проведения ОЭЭ позволяют ее осуществлять как на стадии разработки проектного решения, так и на стадии согласования таких решений в период проведения ГЭЭ. По данному аспекту национальное законодательство соответствует Орхусской Конвенции, согласно которой участие общественности должно иметь место как можно на наиболее ранних этапах принятия экологически значимых решений [7; 2, ст. 6]. Эффективность ее результатов во многом зависит от оперативности проведения ОЭЭ, что позволяет направить

заключение заказчику до того момента как он передаст необходимую документацию для проведения ГЭЭ.

Исходя из контекста законодательства у заказчика существует обязанность принять к рассмотрению заключение ОЭЭ. Более того заказчик готовит аргументированные ответы по имеющимся замечаниям. Но он может учесть выводы ОЭЭ при доработке проектной документации, а может и не учитывать. Заключение прилагается к проектной документации, представляемой на ГЭЭ. В свою очередь, согласно Закону Республики Беларусь «О государственной экологической экспертизе, стратегической экологической оценке и оценке воздействия на окружающую среду» при проведении ГЭЭ учитываются выводы заключения ОЭЭ (при его наличии), касающиеся только такого аспекта как воздействие на окружающую среду. В Положении о порядке проведения общественной экологической экспертизы указывается на рекомендательный характер ее заключения [7, п. 18, 19; 8, ст. 13]. Для его приведения в соответствие с отмеченным законом требуется уточнение, о том что выводы заключения ОЭЭ касательно воздействия на окружающую среду учитываются при проведении ГЭЭ. На наш взгляд, еще одной проблемой правового регулирования является отсутствие механизма реализации данной нормы, так как не совсем понятно в чем выражается учет таких выводов заключения. При совершенствовании законодательства следует устранить данный пробел. Кроме того, целесообразно определить значение для местных исполнительных и распорядительных органов заключения ОЭЭ.

В первоначальном тексте Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды» содержалась наиболее приемлемая формулировка об учете заключения ОЭЭ в полном объеме органами, осуществляющими ГЭЭ. Придание ему более императивного характера видится обоснованным, так как ОЭЭ проводится квалифицированными специалистами в отличие от общественных обсуждений, участники которых могут и не обладать специальными познаниями. Это также будет способствовать объективности заключения ГЭЭ, стимулировать инициативу граждан и общественных организаций, содействовать реализации требований Орхусской Конвенции о

надлежащем отражении результатов участия общественности в экологически значимых решениях.

Источники:

1. Об охране окружающей среды [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 26 нояб. 1992 г., № 1982-ХІІ : с изм. и доп. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
2. Конвенция о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды [Электронный ресурс] : совершено г. Орхус, 25 июня 1998 г. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
3. Положение о порядке организации и проведения общественных обсуждений проектов экологически значимых решений, экологических докладов по стратегической экологической оценке, отчетов об оценке воздействия на окружающую среду, учета принятых экологически значимых решений [Электронный ресурс] : утв. постановлением Совета Министров Респ. Беларусь, 14 июня 2016 г. N 458 : с изм. и доп. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
4. Положением о порядке проведения оценки воздействия на окружающую среду, требованиях к составу отчета об оценке воздействия на окружающую среду, требованиях к специалистам, осуществляющим проведение оценки воздействия на окружающую среду [Электронный ресурс] : постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 19 января 2017 г. № 47 // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
5. Положение о порядке проведения стратегической экологической оценки, требованиях к составу экологического доклада по стратегической экологической оценке, требованиях к специалистам, осуществляющим проведение стратегической экологической оценки [Электронный ресурс] : постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 19 января 2017 г. № 47 // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
6. Положение о порядке выдачи разрешений на удаление объектов растительного мира и разрешений на пересадку объектов растительного мира [Электронный ресурс] : утв. постановлением Совета Министров Респ. Беларусь, от 25 окт. 2011 № 1426 : с изм. и доп. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

7. Положение о порядке проведения общественной экологической экспертизы [Электронный ресурс] : утв. постановлением Совета Министров Респ. Беларусь, 29 октября 2010 г. N 1592 : с изм. и доп. // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
8. О государственной экологической экспертизе, стратегической экологической оценке и оценке воздействия на окружающую среду [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 18 июля 2016 г., № 399-3 // Эталон-Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Стоян Анна Василівна

*аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейські механізми захисту прав людини покликані забезпечити дотримання основоположних засад країнами-учасницями в напрямку реалізації міжнародних стандартів прав і свобод людини. Рада Європи як регіональна організація здійснює свої завдання та функції на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка, в свою чергу, визнається частиною національного законодавства України відповідно до статті 9 Конституції України. Одночасно джерелом права для нашої держави є Практика ЄСПЛ як автентичне та компетентне тлумачення Конвенції. Прийняття і гармонізація національного законодавства і юридичної практики в напрямку Європейських стандартів є умовою ефективного захисту прав і свобод людини в Україні [1; 2].

Одним із важливих напрацювань Практики Суду є поняття стандарту доказування при розгляді судових справ. Історично категорія стандарту доказування (*standard of proof*) притаманна загальній системі права, однак з плином часу її положення почали застосовуватися і в сім'ї континентального права, а проміжною ланкою виступили юрисдикційні органи міжнародного значення [3].

Аналіз правових позицій ЄСПЛ дозволяє говорити про виокремлення двох стандартів доказування – «баланс вірогідностей» (*balance of probabilities*) та «поза розумним сумнівом» (*beyond all reasonable doubt*). Перший з них, як правило, застосовується при розгляді цивільних справ, що враховуючи принцип автономності (автономне тлумачення Судом змісту у конкретних справах) може стосуватися цивільних, господарських та ряду адміністративних спорів. Другий – в рамках кримінального провадження. Позаяк, Суд рекомендує дотримуватися наступної формули – у кримінальному судочинстві стандарт повинен бути вищий, аніж цивільному. В той же час завищення стандарту доказування у класичних цивільних спорах не є вмотивованим, так само як і пониження найвищого стандарту доказування у кримінальній юстиції. Крім того, встановлення заздалегідь недосяжного стандарту доказування є порушенням права на справедливий суд. З вищенаведеного жодним чином не впливає безумовність та безальтернативність застосування конкретного стандарту доказування залежно від галузі права, навпаки, дослідження і врахування обставин при розгляді справи, а також прогнозування потенційних наслідків для суб'єкта виступає основою правильного вибору стандарту доказування. На практиці ЄСПЛ іноді відступає від обраного стандарту при розгляді окремих категорій справ або дослідження доказів [5; 8].

Ратифікація Конвенції створила обов'язок враховувати Практику ЄСПЛ, тому через деякий час українські суди почали застосовувати поняття «стандарту доказування» у своїх рішеннях. Одна з перших спроб датується Постановою Верховного Суду України від 21 січня 2016 року і, по суті, була невдалою через невідповідність використаного значення стандарту доказування як «якісних процедур» визначенню загальноприйнятому у країні походження дефініції. Однак, починаючи з 2018-2019 років термін набув свого оригінального значення, що, наприклад, міститься у словнику «*Merriam – Webster's Dictionary of law*» 1996 року і може бути дослівно перекладений як рівень впевненості та ступінь необхідних доказів, що дозволяють визнати обставину встановленою. Вдалим, серед інших, є визначення, яке пропонує Карапетов А. Г.: «стандарт доказування это минимальный уровень убежденности, требуемый для признания факта доказанным, и

предельный уровень сомнений, который сочетается с таким признанием». Власне українська процесуальна доктрина продовжує викристалізовувати це поняття зусиллями окремих науковців та суддів, як правило, в галузі кримінального та господарського (цивільного) процесів, оминаючи детальне розроблення загальних положення та особливостей застосування в рамках Адміністративного процесуального права [6].

Водночас існує критика застосування стандарту доказування національними судами. Ряд зарубіжних дослідників у галузі компаративістики вважають, що використання стандартів доказування в континентально-європейській правовій моделі зводиться лише до одного виду – «поза розумним сумнівом» як в кримінальному, так і цивільному процесі через занадто завищені вимоги судді по виконанню тягаря доказування, що пред'являються до сторін у всіх видах спорів. Одна з можливих причин такої оцінки – різниця у формі закріплення необхідного стандарту доказування, зокрема в Україні (до фіксації «доказування поза розумним сумнівом» у Кримінальному процесуальному кодексі) існував лише позитивний стандарт, який складається стихійно під час практичної діяльності суддів, а в країнах англо-американської правової сім'ї закріплений нормативний стандарт, що зобов'язує суд притримуватись законодавчо установленого рівня сумнівів при вирішенні справи по суті. Поміж іншим, положення щодо оцінки доказів на основі внутрішнього переконання (*interim conviction*) у комплексі з відсутністю, до недавнього часу, будь-якої згадки у мотивувальній частині рішення використаного стандарту посилювали впевненість групи іноземних вчених у нерозрізненні стандартів доказування на теренах країн з континентальною традицією права, яка, як видається, не відповідає дійсному стану речей. На противагу, група дослідників у галузі порівняльного правознавства виокремили іншу спільну негативну рису країн з континентальною моделлю права – тенденція до заниження стандарту доказування у кримінальних справах, поряд з одночасним завищенням в цивільних. Дослідження та з'ясування причин таких закономірностей заслуговує більшої уваги і розкриття в наступних публікаціях[7].

Обговорюється недосконалість застосування стандарту доказування і вітчизняними вченими. Так, Яковенко Є. О.

висуває обґрунтовану критику, що адміністративні суди, використовуючи у підсумкових рішеннях (стосовно розгляду справ за участю органу державної влади, зокрема надаючи правову оцінку його діям/бездіяльності або рішенням) поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом», не розкривають його в повній мірі, «не визначають обов'язкових «правових елементів», за наявності яких міжнародний стандарт може бути застосований/реалізований у правовому полі нашої держави». Для подолання даної проблеми автор пропонує перелік критеріїв, що має дослідити суддя аби реалізувати стандарт доказування на найвищому рівні[4; 8].

Загалом, здатність кожного окремого судді не лише декларативно зазначати відповідний стандарт, а й коректно обирати його залежно від обставин, розкриваючи при цьому проаналізовані аспекти залежить від ряду умов, серед яких необхідність більш глибокого доктринального осмислення даного питання на рівні правничої науки, усунення прогалин у законодавстві шляхом внесення змін та/або доповнень до процесуальних кодексів, зокрема Кодексу адміністративного судочинства України. Отже, теоретичне розроблення та законодавче закріплення стандарту доказування дозволить здійснювати належний захист прав і свобод людини на території України відповідно до вимог регіональних організацій.

Джерела:

1. Конституція України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Закон України від 23.02.2006 No 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
4. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
5. Пільков К. М. «Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд». – Стаття. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/816559>.
6. А. Г. Карапетов, А. С. Косарев «Стандарты доказывания: аналитическое и эмпирическое исследование» Приложение к Ежемесячному журналу №6 (63) май 2019. URL: <https://m-logos.ru/img/Article-about-standards.pdf>.

7. Taruffo, Michele. «Rethinking the Standards of Proof» The American Journal of Comparative Law, vol. 51, no. 3, 2003, pp. 659–677. URL: www.jstor.org/stable/3649122. Accessed 4 Dec. 2020.
8. Яковенко Є. О. Стандарт доказування та його застосування в адміністративному процесі. – Стаття. URL: <http://www.apdp.in.ua/v82/41.pdf>.
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 10.12.2010 у справі «Трепашкін проти Росії». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102282>.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» Осадчий А. Ю.

СЕКЦІЯ № 2 ФІЛОСОФІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Войтович Павло Петрович

*доктор філософії в галузі права, професор МКА,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДЕРЖАВА VS ЛЮДИНА: ХТО ЗДІЙСНЮЄ ВИБІР НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ (ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР)

Держава є політичною формою організації правління, яка характеризується суверенною владою, політичним і публічним характером, системою спеціально створених органів, які здійснюють на певній території політичне, ідеологічне та економічне управління суспільством.

Загальновідомо, що держави є суб'єктами міжнародного права.

Проте, як слушно зауважує О. В. Тарасов, у світовій науці відсутня єдина концепція суб'єкта права, звертаючи увагу на існування при вивченні суб'єкта права методологічних проблем, як то: нормоцентризм, «фізикалізм» та «соціологізм», відсутність розуміння правової форми суб'єкта права, ігнорування більшістю теоретиків права досягнень теорії міжнародного права [1, с. 12]. Суб'єкт права є явищем багатоаспектним.

Одним із аспектів суб'єкта права є правова воля.

Держава репрезентує волю народу (нації).

Поняття «воля» має багато тлумачень. За одним із них, воля – це здатність вибирати з різних даних можливостей, і, як така, вона містить в собі роздуми, тобто розгляд мотивів, і власне рішення, яке безпосередньо веде за собою вчинення акта.

Проблема волі, свободи і права вибору є однією з вічних проблем філософії. Ця проблема завжди актуальна. Питання сенсу життя, призначення людини, свободи волі, свободи і необхідності, свободи і відповідальності, відносяться до вічних цінностей. Процеси глобалізації та їх прояви, серед яких і діджиталізація, лише посилюють актуальність й гостроту цієї проблеми.

Функціонування і розвиток будь-якої держави неможливі без зовнішніх зв'язків із іншими суб'єктами міжнародного права. При цьому будь-яка держава як актор на міжнародній арені і суб'єкт міжнародного права не може не відчувати потужного впливу на свою політику (зовнішню і внутрішню) глобальних процесів. Вирішення глобальних проблем у рамках міжнародного співробітництва набуває політичного характеру, адже воно так чи інакше зачіпає проблеми владно-управлінських відносин, потребує відповідного міжнародно-правового регулювання, вибору певної поведінки і прийняття відповідних рішень.

Саме можливість вільно приймати правові рішення, тобто здійснювати свій правовий вибір, у тому числі на міжнародній арені, а також виконувати їх, характеризує суб'єкта права як волю. Такою здатністю цілковито володіє держава (через уповноважених суб'єктів) як суб'єкт міжнародного права.

Зауважимо, що міжнародне право розглядає в якості свого суб'єкта і учасника міжнародних відносин не державні органи або окремих посадових осіб, а державу в цілому, тому доречно стверджувати, що в державі є право вибору, і цей вибір держава здійснює через уповноважених суб'єктів. Але слід акцентувати увагу на тому, що за державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішень. І саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності.

В умовах швидкого темпу сучасного життя і стрімких соціальних змін людина завжди постає перед необхідністю вибору.

Вибір (найбільш загально) розглядається як вироблення суб'єктом рішення у ситуації порівняння різних альтернатив.

Вибір займає важливе місце у житті людини та суспільства і багато в чому залежить не тільки від внутрішньої мотивації, але і від зовнішніх факторів. Вибір – це і процес, і результат цього процесу.

Вибір розуміється у взаємозв'язку процесу прийняття рішень та об'єктивності результату даного процесу (самого рішення). Знову ж таки, «вибір» розглядається через поняття «воля» і «свобода». Свобода людської волі виражає активну, цілеспрямовану, перетворюючу роль людини по відношенню до детермінуючих обставин, індивідуально неповторне відображення об'єктивних причин у людській діяльності.

Вибір – це розумова, свідомо-вольова діяльність суб'єкта по визначенню варіанта поведінки в певній сфері та об'єктивація її результату у діянні суб'єкта.

Вибір проявляється у процесі реалізації правових приписів, під час поєднання волі держави з волею окремих суб'єктів права, у тому числі щодо взаємодії держави з іншими суб'єктами міжнародного права.

Однією із сфер реалізації права вибору є зовнішня політика, що проводиться державою та її уповноваженими суб'єктами. Зовнішня політика завжди є результатом прийнятих рішень державами як головними акторами міжнародних відносин, та певними особами, які приймають ці рішення, знаходячись під впливом внутрішньодержавних та світових факторів, а також власного сприйняття міжнародного середовища.

Отже, кожна держава – суб'єкт міжнародного права – проводить на світовій арені свою зовнішню політику, але роблять це уповноважені на те державні органи зовнішніх зносин. І вони повинні бути визнані в цій якості міжнародним правопорядком. Саме вони (а точніше – певні особи) здійснюють вибір, керуючись певними інтересами та залежно від існуючих умов, у тому числі і здебільшого політичних.

Політика як цілеспрямована діяльність є невід'ємною частиною життєдіяльності людини, через яку реалізуються загальнонаціональні, групові та індивідуальні інтереси, здійснюється регулювання, реформування або навіть зміна суспільних систем.

Незалежні держави не розвиваються у вакуумі, вони взаємодіють одна з одною і виступають суб'єктами політики більш високого рівня – світової політики, тобто держави діють у сфері міжнародних відносин.

Міжнародні відносини виступають тим простором, на якому стикаються і взаємодіють на різному рівні (глобальному, регіональному, багатосторонньому і двосторонньому) різні сили: державні, військові, економічні, політичні, суспільні і інтелектуальні [2].

Держави обирають певну поведінку, виходячи зі своїх політичних міркувань та переваг. Політика значною мірою визначає зміст процесу здійснення права, застосування його на практиці. Як регулятор суспільних відносин, право як у цілому,

так і в окремих своїх частинах завжди виконує певне політичне завдання.

Певні політичні завдання виконуються уповноваженими представниками держави, і зараз мова не йде про те, чи мають вони право здійснювати вибір за всю державу, народ, в їх (чи ні) інтересах, оскільки міжнародне право розглядає в якості свого суб'єкта і учасника міжнародних відносин не державні органи або окремих посадових осіб, а державу в цілому, тобто в державі є право вибору, і цей вибір вона (державна) здійснює через уповноважених суб'єктів. Але виникає питання, чи мають право лідери великих держав вирішувати долю світової спільноти шляхом визначення основних напрямків світової політики, адже їх вибір репрезентує, перш за все, їхні власні інтереси.

Вирішення багатьох проблем, а особливо глобальних, в рамках міжнародного співробітництва неминує набуває політичного характеру, адже так чи інакше це зачіпає проблеми владно-управлінських відносин. В процесі прийняття рішення учасники керуються не тільки і не стільки прагматичними міркуваннями щодо вирішення проблеми, але і міркуваннями відкритого або неявного політичного і статусного торгу у відносинах один з одним. Досить часто у світовій політиці вирішальну роль грали і грають політичні діячі, приймаючи на себе відповідальність за доленосні рішення як для своїх країн, так і для усього світу. Велику роль в процесі цього вибору грають моделі міждержавної взаємодії, а також лобізм, який перетворився у глобальну політичну практику, та активність груп інтересів.

Вважаємо, що у такій чисельності координат можливість приймати рішення зі знанням справи, є дійсно свободою волі, адже вибір є самою суттю вольового акту.

Джерела:

1. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві: Автореферат дисертації ... д.ю.н. Харків, 2015. 40 с.
2. Цыганков П. А. Теория международных отношений. М., 2004. С. 20.

Гольд Ольга Феліксівна
*к.філос.н., викладач комунального закладу
«Одеський педагогічний коледж»*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОЛІКОНФЕСІЙНОСТІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН

Сьогодні в Україні існують релігійні центри, які сформувалися історично під впливом різних соціально – політичних факторів. Конфесійні особливості визначають свої позиції щодо напрямів державного розвитку України. Демократична держава неможлива без врахування релігійних особливостей етноконфесійних спільнот чи національних меншин в країні. Ці фактори вимагають визнання взаємної поваги та дотримання політкоректних принципів поведінки між цими суб'єктами взаємодії.

В роботі ми розглядаємо аспекти права та поліконфесійності в Україні – сучасний стан.

Розглядання понять «права і релігії» вимагає аналізу цих феноменів. Перш за все, треба зупинитися на розумінні права в цьому сенсі.

Директор Центру дослідження верховенства права і релігії Дмитро Вовк – «Історично першим підходом до праворозуміння виступає природно правова школа, яка виходить з уявлень про природне право, що виводиться із Божественного чи людського розуму, морального ідеалу, природних законів тощо та є сукупністю апріорних вимог чи базисом права позитивного (закону)» [1].

В Античному світогляді, на думку З. Фрейда – свобода волі прямо заперечувалася давньогрецькою та римською релігіями, що визнавали існування богів та духів померлих людей, які напряму, часто незалежно від вчинків індивіда, втручалися в його земне життя. У свою чергу, сам індивід не мислився як щось, що має власну цінність та є відокремленим від суспільства [2].

Іммануїл Кант, що загальновідомо, сформулював загальний правовий закон таким чином: людина мусить поступати зовнішньо так, щоб вільний прояв твого свавілля був сумісний зі свободою кожного відповідно до загального закону.

Академік Національної академії правових наук України П. М. Рабінович, сьогодні, зазначає – «у кожному випадку

використання в літературі – навчальній чи науковій – термінопоняття «право» варто застерігати, в якому, власне, сенсі його вжито» [3].

Як зазначав соціолог права Г. Д. Гурвич, акт визнання права завжди має інтуїтивну (зокрема, і засновану на вірі) складову [4].

Звернемося до складових понять поліконфесійності в Україні. По даним 2020, центр Разумкова доводить – «Упродовж усього періоду досліджень українське суспільство демонструє досить високий рівень релігійності: зокрема, станом на кінець 2010 р., порівняно з 2000 р., число громадян, які визнають себе віруючими, зросло з 58 до 71%. Надалі, впродовж 2010-2020 рр. частка віруючих серед дорослих громадян України становила в середньому 70%» [5].

По даним Інституту релігійної свободи на початок 2020 року кількість релігійних організацій в Україні сягнула 36796. Серед них – 1728 релігійні громади, які діють без державної реєстрації [6].

Що стосується процесів реалізації положень поліконфесійності, так це, по перше, толерантність. У нашому середовищі толерантність є тою складовою, яка повинна становити фундамент для діалогу/ пошуку порозуміння серед учасників релігійних відносин. Що передбачає, взаємне визнання перед законом рівності всіх суб'єктів міжконфесійних відносин і базується на дотриманні відкритості та поваги до позицій і переконань кожного з них [7].

Додамо, що прояв толерантності в нашій країні розглядається як один з аспектів збереження миру, а у світі вона складає одну з основ соціуму, що гарантує/забезпечує співробітництво. У онтологічно-історичному підході в питаннях толерантності, найбільш видатні досягнення в цьому напрямку належать М. Уолцеру. У праці «Про терпимості» Уолцер спирається на неліберальні підстави терпимості, розкриваючи її суть на базі культурно-релігійних відмінностей у способі життя.

Так, для правової регуляції відносин поміж різними групами була прийнята «Декларація принципів толерантності» [8]. В цьому документі містяться

- вимоги до створення законодавчої бази деяких держав;
- здійснення правового та соціального захисту тих верств населення, які перебувають у несприятливих соціальних та економічних умовах.

Також в декларації обговорюється декілька умов для наукового вивчення негативних проявів нетерпимості у різних країнах світу для координації діяльності міжнародної спільноти, запобігання повторного виникнення конфліктних явищ та забезпечення виховання громадян держав у дусі терпимості тощо [8].

На нашу думку державна політика в релігійній сфері повинна проводитися з урахуванням переговорів з її представниками. Так, наприклад, ліквідація Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України у 2020 р. прямим завданням якого було сприяти зміцненню взаєморозуміння і терпимості між релігійними організаціями різних віросповідань, навпаки погіршує ситуацію з налагодження міжконфесійного взаєморозуміння. Сьогодні сформовано Державну службу України з етнополітики та свободи совісті при Міністерство культури України. Але, сумнівним є твердження, що ця зміна не призведе в Україні до ускладнення державно-церковних і міжцерковних відносин.

Розглядаючи правові аспекти поліконфесійності, неможливо не згадати про закон «Про свободу совісті та релігійних організацій» як засіб запобігання виникненню конфесійних суперечностей і протистоянь. Сьогодні є необхідність вдосконалення церковно-державних відносин з метою створення умов для налагодження конструктивного діалогу між представниками всіх конфесій та церков, що існують в Україні.

Важливо, врахувати й обставину розвитку сучасних інформаційно комунікаційних технологій, що відкривають нові можливості, як ми сподіваємося, для формування толерантності/політкоректності в українському суспільстві в цілому та в релігійному середовищі.

Джерела:

1. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: монографія / Д. О. Вовк. – Харків: Право, 2009. 224 с.
2. Фрейд. З. Будущее одной иллюзии / З. Фрейд : пер. с нем. В. В. Библихина // Сумерки богов / сост. и общ. ред. А. А. Яковлева. М. : Политиздат, 1990. 202 с.
3. Рабінович П. М. Праворозуміння: сутність, класифікації, нездоланність плюралізму // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2007. № 5(67). С. 31–36

4. Гурвич Г.Д. Философия и социология права : Избранные сочинения / Г.Д. Гурвич : пер. с франц., англ. М.В. Антонова, Л.В. Ворониной. – СПб. : Изд. дом СПб. гос. ун-та, Изд-во юрид. фак. СПб. гос. ун-та, 2004. 582 с.
5. Особливості релігійного і церковно-релігійного визначення громадян України: тенденції 2000 – 2020 рр. (Інформаційні матеріали)/ Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин» 25 листопада 2020р. за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні / КИЇВ-2020. 113 с.
6. В Україні зросла кількість незареєстрованих релігійних громад – статистика Мінкультури. URL: <https://www.irs.in.ua/ua/statistics-of-religious-organizations-in-ukraine-2020>.
7. Бабій М. Безальтернативність багатоконфесійності/М. Бабій // Людина і світ. 2004. № 5. С. 21–25.
8. Декларація принципів толерантн. URL: <http://www.uneseco.org/cpp/uk/declarations/tolerrance.pdf>.

Малига Вікторія Анатоліївна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка*

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК СЕНС ПРАВА

Справедливість і право – це дві категорії, які неможливо розірвати. В ідеалі право завжди має бути справедливим (належне право), але існуюче право занадто часто дає нам приклади несправедливості. Зважаючи на це, необхідно розглянути взаємозв'язки та взаємозалежність між правом і справедливістю.

На думку Роулз Д., кожна особистість наділена заснованою на справедливості недоторканістю, яка не може бути порушена навіть процвітаючим суспільством. З цієї причини справедливість не припускає, щоб втрата свободи одними була виправдана більшими благами інших. Неприпустимо, щоб втрати, які вимушено терпить меншість, переважувались

більшою сумою переваг, якими насолоджується більшість. Відповідно, в справедливому суспільстві мають бути встановлені свободи громадян, а права, які гарантовані справедливістю, не повинні бути предметом політичних торгів або ж калькуляції політичних інтересів [1, с. 15].

Справедливість є ключовим поняттям у формуванні суспільних відносин. Саме вона дозволяє державі сформувати соціальну базу для реалізації власних функцій.

Між індивідами з різними цілями загальна концепція справедливості встановлює основи громадянського суспільства; загальне прагнення до справедливості обмежує переслідування інших цілей [1, с. 37].

Тобто, однією з найважливіших характеристик справедливості є її здатність суттєво впливати на формування громадянського суспільства, яке в свою чергу, закладає основи правової держави. Кожен окремих індивід, який виступає як член такого суспільства, має власні суб'єктивні права (інтереси) і сприймає справедливість як невід'ємний атрибут суспільних відносин в цілому.

Разом з тим, сприйняття права як несправедливого тягне за собою соціальні катаклізми, революції, перевороти.

Важливо розуміти, що справедливість може існувати на різних рівнях, зокрема, на рівні окремого індивіда, певної групи осіб, всього суспільства. При цьому зміст суспільної справедливості може суттєво відрізнятись від того, що вважає справедливим окрема людина.

Цицерон стверджував, що закон, встановлений людьми, не може порушувати порядок в природі та створювати право з безправ'я або благо зі зла, чесне з ганебного. Згубні встановлення народів заслуговують назви закону не більше, ніж рішення, які прийняті за спільною згодою розбійниками. Мірою справедливості і правомірності законів є їх відповідність божественним настановам в природі, звичаям, державному устрою і традиціям цього народу [2, с. 85–86].

Не можна стверджувати, що закон за своєю правовою природою вже є справедливим. Таким його робить лише повне дотримання всіх соціальних норм, в тому числі моральних, які склалися і діють в суспільстві.

В свій час Гегель стверджував, що ідею складає тільки те, що має своїм предметом свободу. Відповідно, казав він, ми повинні

вийти і за межі держави! (жалюгідних творінь рук людських – держави, конституції, уряду, законодавства) [3, с. 211–212]. Це необхідно робити при розгляді справедливості, оскільки держава, обмежуючи свободу кожної людини, підсвідомо намагається суттєво вплинути на сприйняття та розуміння саме цього поняття («справедливість»).

Зокрема, таке можливо через діюче в державі законодавство. Прикладом може бути ст. 232 Сімейного кодексу України [4], яка встановлює у якості правових наслідків усиновлення, що з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. Така норма, як виявилось на практиці, не завжди є справедливою.

Якщо батьки (або один з них) дійсно не виконують своїх обов'язків щодо дитини, наносять шкоду її здоров'ю або психіці, то справедливим буде позбавити їх всіляких відповідних родинних зв'язків.

Якщо ж батьки (або один з них) сумлінно виконували свій батьківський обов'язок, але так сталося, що не можуть його виконувати і надалі (наприклад, смерть в молодому віці внаслідок хвороби або нещасного випадку), то чи справедливим буде позбавити дитину всіх родинних зв'язків з сім'єю того з батьків, хто помер, тільки через подальший шлюб другого з батьків і усиновлення вказаної дитини.

Видається, що справедливим було би попередньо з'ясувати і враховувати підстави позбавлення первинних батьків їхніх прав перед усиновленням.

Ще одним прикладом явної несправедливості може слугувати п. 5 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 року. Порушення резидентами встановленого законодавством строку розрахунків тягне за собою нарахування пені за кожний день прострочення в розмірі 0,3 відсотка суми недержаних грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару) у національній валюті (у разі здійснення розрахунків за зовнішньоекономічним договором (контрактом) у національній валюті) або в іноземній валюті, перерахованій у національну валюту за курсом Національного банку України, встановленим на день виникнення заборгованості [5].

Ситуація на практиці може виглядати наступним чином: резидент, тобто українська юридична особа, повністю виконав умови зовнішньоекономічного контракту і поставив товар згідно досягнутим домовленостям, а його зарубіжний контрагент (нерезидент) не сплатив всієї (або частки) суми за поставлений товар у встановлені строки, то юридична відповідальність за це покладається на резидента, поведінка якого повністю відповідає нормам права, тобто є правомірною. Фактично українське законодавство закріплює «презумпцію винуватості» резидента, що є несправедливим по відношенню до добросовісних суб'єктів господарювання.

Особливо важливо при цьому вказати, що «справедливість» набуває яскравого впливу на права людини саме тоді, коли ми говоримо про неї як про вірно застосоване право. Фактично те, що було вчинене добровільно, і при тому добре, вже є справедливим [6, с. 29].

Якщо об'єднати поняття «право» і «справедливість» щодо захисту прав людини, то ми отримаємо подвійну силу, оскільки право набуває найбільшої ефективності саме завдяки справедливості, а вона, в свою чергу, виступає адекватною підставою для належної реалізації права. При цьому чи справедливим є право, можна визначити, зокрема, за наслідками (результатами) застосування конкретних правових норм.

Основним джерелом зла та загальної невлаштованості життя кожної людини, держави і суспільства є не тільки і не стільки недостатня кількість хороших законів і державно-правових інститутів, не стільки відсутність більш або менш правомірної та повнокровної конституції, скільки відсутність або недостатність істинного кохання, віри і кращої надії в людях, мала кількість або соціальна пасивність благовірних, гречних і благодійних людей в самому суспільстві [7, с. 7–8].

Саме тому якість і наповненість захисту прав людини напряму залежить від того, чи стане справедливість сенсом права, чи зможе право надати справедливості статусу чесності відносно суспільного життя і існування конкретних людей.

Джерела:

1. Роулз Дж. Теория справедливости. Новосибирск, 1995. 365 с.
2. История политических и правовых учений. М., 1996. 620 с.

3. Гегель В-Ф. Работы разных лет: в 2-х т. М., 1970. Т. 1. 432 с.
4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
5. Про валюту і валютні цінності : Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 30. Ст. 239.
6. Karolak S. J. *Sprawiedliwosc (sens prawa)*. Krakow, 2015. 342 p.
7. Осипян Б. А. Дух правометрии или основание межерологии права. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2009. 256 с.

СЕКЦІЯ № 3

РЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Акіменко Юлія Юріївна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МОДЕЛЬНІ ПРАВИЛА ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розширення економічного співробітництва в Європі обумовило спроби уніфікації законів європейських держав, що, в свою чергу, має сприяти економічній інтеграції. Однак найвпливовішим виявився метод – метод складання модельних законів. До них належать, зокрема, Принципи європейського договірного права, Принципи міжнародних комерційних договорів та найбільш об'ємний типовий закон – Модельні правила європейського приватного права (Draft Common Frame of Reference). Над розробкою останнього спеціальна комісія, до складу якої увійшли професори з цивільного права, працювала протягом 1999–2009 років. Спочатку її метою була підготовка Європейського цивільного кодексу (Європейського зобов'язально-правового кодексу), однак, зважаючи на відсутність у Великій Британії та скандинавських країнах кодифікованого цивільного законодавства, Європейська комісія вирішила змінити назву цієї праці на більш нейтральну – Модельні правила європейського приватного права.

Останню редакцію Draft Common Frame of Reference прийнято у 2009 році. За структурою Draft Common Frame of Reference складається з 10 книг і встановлює як принципи, так і модельні норми. Три перші книги містять загальну частину, яка є переробленим варіантом Принципів європейського договірного права. До спеціальної частини входять книги з четвертої по

десяту. Найбільша за обсягом – четверта, що встановлює модельні норми для окремих видів договорів. Книги з п'ятої по сьому присвячено недоговірним зобов'язанням. Книги з восьмої по десяту є допоміжними та висвітлюють такі питання, як набуття і втрата права власності на рухомі речі, реальні забезпечення, які обтяжують рухоме майно і трасти [1].

Як стверджують розробники Draft Common Frame of Reference, значення цієї праці полягає насамперед у тому, щоб держави вбачали в ній приклад для вдосконалення свого законодавства. З їх допомогою могла би відбутись уніфікація цивільного права, яка сприяла б і економічній інтеграції. Крім того, Draft Common Frame of Reference дає уявлення про принципи, логіку, «дух» сучасного європейського приватного права [2].

Draft Common Frame of Reference має на меті, по-перше, – удосконалення нормативно-правової бази Європейського Союзу. По-друге, сприятиме поширенню знань у сфері приватного права у всіх правових системах країн – членів Європейського Союзу та зближенню останніх, а також виробленню єдиного підходу до врегулювання відносин у сфері приватного права.

Як зазначають розробники Draft Common Frame of Reference, типові правила, закріплені в ньому, ґрунтуються на порівняльному аналізі законодавства країн – членів Європейського Союзу та не рекомендує шляхів вирішення тієї чи іншої проблеми в правовому полі, а пропонує так званий проміжний варіант у спірних ситуаціях.

Роль Draft Common Frame of Reference у гармонізації слід пов'язувати ще із тим, що це ні звод норм, ні компіляція, а спроба кодифікації цивільного законодавства. Ускладнює сприйняття Draft Common Frame of Reference його напівофіційний статус, що зумовлений підтримкою Європейської комісії. Отже, Draft Common Frame of Reference можуть зіграти вирішальну роль у розвитку європейської юридичної науки і культури, що є передумовою для прийняття Європейського цивільного кодексу.

Таким чином, Draft Common Frame of Reference здатне зіграти в розвитку сучасного цивільного права в теоретичному і практичному аспектах вирішальну роль. Цей правовий текст, розроблений на основі високорозвиненого цивільного права, що обслуговує ринкову економіку. Зазначена обставина об'єктивно може не лише допомогти у правотворчій діяльності при

формуванні нового цивільно-правового регулювання, а й сприяти підвищенню загальної правової культури суспільства будь-якої країни. Уніфікація європейського приватного права, незважаючи на всю складність та неоднозначність зазначеного процесу, є необхідною та надзвичайно актуальною. Це зумовлено передусім потребою в єдиному підході законодавців до регламентації цивільно-правових відносин у всіх країнах – членах Європейського Союзу. Досягти цього можна лише за умови вироблення єдиних законодавчих норм і однозначного їх тлумачення на національному рівні.

Джерела:

1. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition URL: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf.
2. Antonioli Luisa. A Factual Assessment of the Draft Common Frame of Reference / Luisa Antinioli, Francesca Fiorentini URL: http://www.beckshop.de/fachbuch/leseprobe/9783866531222_Excerpt_001.pdf.

Бігняк Олександр Валентинович

д.ю.н., професор,

*завідувач кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ КРИПТОВАЛЮТ

В даний час світ стрімко змінюється. Поява платіжних систем, заснованих на новітніх технологіях – елемент світової економіки, що швидко перебудовується. У подібних умовах швидко змінюватися має і правове регулювання. Зараз багато країн задаються питаннями державної правової політики у сфері регулювання криптовалюти і технології блокчейн.

XXI століття, яке, на думку низки видних авторів, мало стати «золотим століттям» для світової економіки, принесло суворі випробування суспільству і поставило нові важкі питання перед вченими. Фінансова глобалізація не виправдала надій.

Зростання грошових потоків з багатих країн в бідні призвело не до поліпшення добробуту останніх, а лише до зміни власників їх національної власності в обмін на фіктивний капітал. Глобальна криза провокує прискорення централізації світового капіталу і зростання соціального розшарування, а також втрату довіри з боку населення до світової фінансової системи.

На тлі кризових процесів і втрати довіри до традиційних економічних інститутів зростає інтерес до криптовалюти. Ця тема сьогодні користується особливою популярністю як у науковій спільноті, так і у широкій публіки. Іноді в криптовалюті навіть бачать «цифрове золото», новітній етап цифрової еволюції грошей, модель «віртуальної» економіки в мініатюрі.

Все більше людей відзначають відповідність криптовалюти, що заснована саме на інформації, відповідним бажаним критеріям. Криптовалюта – це певні набори символів, цифр, букв (тобто цифровий код). Криптовалюта являє собою винагороду системи блокчейн, а майнінг зводиться до конкуренції математичних завдань, що вирішуються для отримання винагороди у вигляді монет. Першою реалізацією концепції криптовалюти став біткоїн, принцип роботи якого було описано ще у 2008 році, засновником його вважається Сатоші Накамото, наприкінці жовтня 2008 року він описав технічні аспекти функціонування майбутньої криптовалюти, а вже в січні 2009 року виклав в загальний доступ першу версію коду цієї електронної валюти. Біткоїн є найбільш поширеною криптовалютою сьогодні, число користувачів цієї системи неухильно зростає у світі та в Україні.

В даний час в світі не вироблено загально визнаного підходу до розуміння сутності криптовалют і правил їх регулювання. Залежно від країни криптовалюта розглядається як платіжний засіб, специфічний товар, актив тощо, і може мати обмеження в обороті (наприклад, заборона операцій з нею для банківських установ). Переважно невеликі держави, офшорні території намагаються використовувати популярність криптовалют і технології блокчейн для залучення іноземних інвестицій в створення підприємств і нових робочих місць, тому формують досить ліберальне законодавство. Інші країни займають більш стриману позицію або істотно обмежують обіг криптовалют.

В багатьох державах не створено правової бази обігу та використання криптовалюти, попри певне економічне та

соціальне сприйняття. Хоча у певних високорозвинених країнах світу офіційно визначено статус криптовалюти, а також визначено органи регулювання й контролю за операціями з криптовалютою. У деяких країнах з криптовалютою ведеться певна боротьба.

Говорячи про найбільш загальну характеристику світового підходу до регулювання віртуальних валют, його можна позначити приблизно наступною формулою: за відсутності у країн галузевого законодавства, що регулює обіг криптовалюти, вони застосовують норми, що регулюють оподаткування за схожими операціями.

Низка держав відносить здійснення діяльності, пов'язаної з криптовалютами, виключно до фінансової сфери. В такому випадку основою підходу державного регулювання ринку криптовалюти є діяльність, яка забезпечує податкові надходження в бюджет країни від вказаного виду діяльності.

Сьогодні країни змушені самостійно здійснювати регулювання криптовалюти з урахуванням національних інтересів і внутрішнього законодавства. «Прогалини» законодавства держави намагаються усувати за допомогою судових органів влади, створюючи прецеденти і в подальшому вирішуючи схожі питання відповідно до наявної практики.

Складність технології, особливо в частині її контролю, змушує уряди різних держав або зовсім закривати очі на існування біткоїна і його аналогів, або привласнювати йому проміжні статуси.

Інституційно поширеність транзакцій з використанням криптовалют поки заснована на неформальних нормах учасників даного процесу. На сьогоднішній день не сформовано єдиних норм і правил обігу криптовалюти. Даний процес поки лише набирає обертів. В даний час всі операції фіксуються, але носять знеособлений характер, тобто неможливо достовірно ідентифікувати сторони розрахунків, якщо вони цього не зробили. Це може негативно позначитися на етапі становлення і розвитку даного інструменту, і навіть стати плацдармом для шахрайства та здійснення нелегальних схем і платежів. Даний інструмент вимагає, перш за все, офіційного визнання світовими урядами. Необхідно надання йому офіційного статусу платіжного засобу і опрацювання нормативно-правової бази

(розробки формальних норм і правил) емісії, обігу, ідентифікації користувачів і здійснення платежів.

Проблеми захисту прав людини при використанні криптовалют пояснюються, перш за все, неоднозначністю правового статусу криптовалют та цілком очевидними проблемами правового регулювання їх використання, і важливу роль в процесі формування системи регулювання криптовалюти і блокчейн повинні займати саме міжнародні організації, які займаються виробленням рекомендацій в інтересах єдиного розуміння країнами суті криптовалют і правил їх регулювання з урахуванням необхідності скорочення використання криптовалюти в тіньовій економіці.

Відповідно до звітів і доповідей Міжнародного валютного фонду, використання криптовалюти як основного платіжного документа за зовнішньоекономічними договорами або прийняття та зарахування електронних грошей на віртуальні рахунки не рекомендувалося. Однак через певний час МВФ озвучив протилежну позицію, що передбачає застосування в сучасній економіці таких «фінансових активів» та їх впровадження центральними банками в національну економіку нарівні з національною та іноземними валютами.

У звіті про глобальну економіку «World Economic and Social Survey 2018. Frontier technologies for sustainable development» ООН назвала криптовалюту «новим кордоном» в області цифрових фінансів. За даними ООН, крипто- й blockchain-технології у цілому спроможні створювати нові, революційні бізнес-моделі, які скорочують тяганину і різко підвищують ефективність [1].

Міжнародні організації проводять певну роботу у визначені правового статусу та регулювання обігу криптовалют, зокрема, розробляють рекомендації і стандарти для можливого врахування при формуванні національного і наднаціонального регулювання даної сфери.

Так, Організація економічного розвитку і співпраці (ОЕСР) розпочала публічну діяльність з вивчення питання криптовалюти в 2018 році з проведення двох зустрічей з регуляторами та експертним співтовариством. У травні і червні цього ж року були організовані круглі столи з представниками бізнесу та регулюючих органів з метою обговорення ризиків і

можливостей в сфері криптовалюти і блокчейн. 21 березня 2018 року ОЕСР представила представникам країн G20 доповідь, в якій повідомила, що розробляє, в тому числі, і правові механізми, які допоможуть державам враховувати особливості криптовалюти і розподіленого реєстру при зборі податків [2].

У вересні 2018 року було проведено перший міжнародний форум *OECD Blockchain Policy Forum*, в рамках якого ОЕСР заявила про намір зосередити свою роботу в сфері блокчейн за трьома напрямками: розробка підходів регулювання технології блокчейн, впровадження в практику цих підходів і розвиток міжнародного співробітництва.

Провідним аналітиком Центру податкової політики і адміністрування ОЕСР Керолайн Мальком відзначено, що на сьогоднішній день багато країн не впевнені в тій позиції, яку вони займають по питанню криптовалюти, тому додаткова робота міжнародних організацій по цій темі є необхідною [3].

У зв'язку з цим ОЕСР вивчає що зараз відбувається в сфері криптовалюти і блокчейн, щоб дати свої рекомендації з регулювання даної галузі в різних областях застосування. Серед таких областей – фінансові та товарні ринки, фінансові послуги, податкове адміністрування, захист прав споживачів, законодавство про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинних шляхом, та фінансуванню тероризму. У Організації є розуміння, як зараз виглядає ця картина в різних країнах, що вони роблять в цьому напрямку і як треба розвивати модель кращої практики.

Вельми актуальним питанням є розробка заходів податкової політики та податкового адміністрування. По даному напрямку регулювання, як правило, виникають два питання: – чи є право у конкретної юрисдикції стягувати податки з діяльності в області криптовалюти; – якщо встановлено, що таке право існує, то якою має бути податкова ставка.

Також з точки зору податкового адміністрування регулятори країн ОЕСР розглядають блокчейн як інструмент для моніторингу ланцюжка формування доданої вартості з метою справляння ПДВ і безпосереднього справляння податків. У зв'язку з цим показовим є приклад концепції VAT-coin – токена, який може використовуватися не тільки для справляння, а й для повернення ПДВ. Подібне рішення носить універсальний

характер для країн, оскільки не використовує національну валюту і може вирішити проблему незаконного повернення ПДВ.

Тут варто також зауважити, що при регулюванні використання криптовалют велике значення має питання як розглядати криптовалюту: як товар, як засіб платежу чи як фінансовий інструмент, оскільки у кожному з цих випадків застосовуються різні колізійні прив'язки щодо регулювання.

Якщо розглядати криптовалюту як товар, то, звісно, до її регулювання застосовується речове право: закон місця знаходження речі стосовно нерухомого і рухомого майна, однак через специфіку криптовалюти буде важко визначити її конкретне місцезнаходження.

Якщо криптовалюту розглядати як платіжний засіб, то при встановленні змісту грошових зобов'язань застосовуються дві колізійні прив'язки: закон валюти платежу та закон валюти боргу, перший є більш визнаним, але теж з певними особливостями. Проте в деяких країнах ці положення регулюються виключно нормами публічного права.

Якщо криптовалюту вважати фінансовим активом, то можуть застосовуватися такі прив'язки: закон національності емітента цінних паперів, закон місця реєстрації випуску цінних паперів, закон місця обігу цінних паперів, зобов'язальний статут угоди, предметом якого є цінний папір, особистий закон власника цінного паперу. З цього приводу існують також різні підходи в різних країнах. Тому доцільно в угоді вказувати право, що регулює цю угоду.

На розвиток міжнародного права, у тому числі міжнародного права прав людини, впливають основні фактори сучасної дійсності, такі як інтернаціоналізація господарського життя, безпосереднім проявом якої є широкий розвиток різностороннього економічного і науково-технічного співробітництва; різке посилення міграції населення внаслідок війн, усілякого роду конфліктів, національних, політичних причин, а також з метою працевлаштування, отримання освіти; а також науково-технічний прогрес, який зблизив континенти і країни й полегшив загальнолюдське спілкування. Криптовалюта як досягнення науково-технічного прогресу зближує континенти й полегшує загальнолюдське спілкування, а, отже, ще й з цих причин, потребує відповідного регулювання і вирішення колізій, що виникають.

Джерела:

1. <https://www.economics.segodnya.ua/economics/kriptovalyuta/oon-nazvala-kriptovalyuty-novym-rubezhom-v-mire-finansov-1210070.html>.
2. OECD Secretary-General Report to G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Buenos Aires, Argentina March 2018 URL: <https://www.oecd.org/tax/OECD-Secretary-General-tax-report-G20-Finance-Ministers-Argentina-March-2018.pdf>.
3. Международный семинар «Страны ОЭСР и ЕАЭС: возможности сближения подходов к регулированию криптовалюты и блокчейн» – г. Москва, Россия, штаб-квартира ЕЭК, 26 июля 2018 г. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_makroec_pol/Pages/26072018.aspx.

Болестєв Антон Вадимович

*студент магістратури Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В МЕЖАХ АСОЦІАЦІЇ ДЕРЖАВ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

Особливістю якою азіатський континент відрізняється від країн Європи, Америки і Африки, це те, що в даний час вони не мають власної регіональної системи захисту прав людини. Офіційним міжнародним документом, в якому можна виявити ознаки азіатського підходу в сфері захисту прав людини, є Азіатсько-Тихоокеанська декларація прав людини і народів, яка була прийнята 15 лютого 1988 року в місті Делі (Індія).

У конференції, на якій була прийнята Декларація, брало участь близько 200 юристів з 22 держав регіону. Декларація передбачає наступні права: право на життя (ніхто не повинен зазіхати на вищий дар, всі індивіди, народи і держави зобов'язані поважати право всіх на життя, незалежно від раси, статі, релігії, національності, рівня розвитку); право на мир і безпеку в своєму колективі, державі, на Землі в цілому (збереження миру і безпеки на всіх цих рівнях – турбота, борг і обов'язок кожного індивіда, кожного народу, кожної держави); право на гідне існування – матеріальне, духовне, фізичне – незалежно від раси,

національності, релігії, статі, рівня розвитку; право на сприятливе середовище проживання (збереження належного стану навколишнього середовища на Землі – борг і обов'язок кожного індивіда, народу і держави); право на розвиток (кожен індивід і кожен народ може брати участь в такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, який забезпечує всі людські права і основні свободи, і має право сприяти такому розвитку і користуватися його благами); право бути вільним від насильства і страху.

Саме міжнародне право відіграло велике значення для майбутнього розвитку азіатського регіону, проте, враховуючи особливості регіону, держави Азії «повинні мати досить сильну верховну владу для того, щоб сприяти захисту своїм інтересам, а не виконувати розпорядження організацій, керованих пануючими країнами. Один з основних постулатів західних уявлень про демократичний устрій суспільства, що проголошує пріоритет індивідуальних прав людини, не поділяється багатьма азіатськими державами. Азіатські проблеми, що стосуються розвитку та етнічних питань, відрізняються від тих, які стояли перед Європою. Тому їх рішення має бути знайдено самими жителями Азії.

Взагалі під терміном «механізми міжнародного захисту прав людини» розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів і організацій, що діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення. Слід зазначити, що, окрім міждержавних органів і організацій, у світі існує безліч так званих неурядових правозахисних організацій.

В 2007 році був прийнятий Статут АСЕАН. Дане регіональне об'єднання було створено ще в 1967 р., але остаточне оформлення в якості міжнародної міждержавної організації отримало саме завдяки прийняттю Статуту. АСЕАН – це створена в 1967 р. міжнародна міждержавна субрегіональна організація країн, розташованих в Південно-Східній Азії. Статут АСЕАН містить ряд положень, що стосуються політики країн Асоціації в сфері захисту прав людини.

Однією з цілей АСЕАН є зміцнення демократії, підвищення ефективності управління та верховенства права, а також заохочення і захист прав і основних свобод людини, з належним урахуванням прав і обов'язків держав-членів АСЕАН (ст. 1 (7) Статуту). Згідно ст. 2 (2, і) Статуту, одним з принципів АСЕАН є повага до основних

свобод, заохочення і захист прав людини і заохочення соціальної справедливості. Для реалізації зазначених цілей і принципів ст. 14 Статуту передбачає створення органу АСЕАН з прав людини, який повинен діяти відповідно до кола повноважень, які будуть визначені Нарадою міністрів закордонних справ АСЕАН.

Для координації виконання державами положень Декларації було засновано Комітет АСЕАН по імплементації Декларації щодо захисту і заохочення прав працівників-мігрантів в рамках організаційної структури наради старших посадових осіб з праці (Senior Labour Officials Meeting – SLOM).

18 листопада 2012 року Декларацію прав людини АСЕАН було прийнято. У ст. 10 Декларації зазначено, що Країни-члени АСЕАН підтверджують всі цивільні і політичні права Загальної Декларації Прав Людини. Крім того, у декларації зазначені такі права людини: право на життя (ст. 11); право на особисту свободу та безпеку (ст. 12); заборону рабства та заборону торгівлі людськими органами (ст. 13); заборону тортур, жорстокого, нелюдського або принизливого ставлення чи покарання (ст. 14); право на свободу пересування та проживання (ст. 15); право на отримання притулку (ст. 16); право на охорону власності (ст. 17); право на громадянство та заборону незаконного позбавлення громадянства (ст. 18); встановлено презумпцію невинуватості в кримінальному провадженні (ст. 20 (1)); право на невтручання у особисте та сімейне життя, тайну кореспонденції (ст. 21), право на свободу віросповідання та думки (ст. 22); право на свободу мирних зібрань (ст. 24); медичні та екологічні права (ст. 28); право на соціальне страхування (ст. 30 (1) та інші права людини.

Текст декларації, починається зі слів «Усі люди народжені вільними й рівними в своїй гідності та правах». У документі стверджується, що всі громадяни мають право на рівний захист з боку закону й що уразливі групи (жінки, меншини, інваліди та мігранти) мають «невідчужувані» права й свободи.

При цьому в декларації говориться, що права громадян мають співвідноситися з виконанням ними «відповідних обов'язків». Права людини повинні, «розглядатися в регіональному та національному контексті». Текст декларації обговорювався країнами АСЕАН протягом п'яти років. Інші відповідні документи АСЕАН не менш важливі, коли йдеться про зобов'язання щодо захисту прав людини. План проекту

Співтовариства політичної безпеки (APSC) 2009 року, а також чинний План APSC 2025 та Бачення Спільноти ASEAN 2025, наприклад, містять чіткі заяви щодо захисту прав людини, закликаючи держави-члени ASEAN до взаємодії з відповідними механізмами захисту прав людини, учасником яких вони є.

Регіональна модель заохочення і захисту прав людини в ASEAN відображає особливості всієї спільноти держав Південно-Східної Азії: вдосконалюючи підхід, заснований на спільних цінностях, держави приходять до хиткої згоди, з одного боку, визнаючи настрої міжнародного і громадянського суспільства, імперативи зростання національних економік і національної стабільності, з іншого боку, зберігаючи опір втручання у внутрішні справи держав і створюючи консультативну модель захисту прав людини розпорядчого характеру.

Джерела:

1. Sornarajah M. The Asian Perspective to International Law in the Age of Globalization // Singapore Journal of International and Comparative Law. 2001. Vol. 5. P. 310–317.
2. Декларація ASEAN про права людини. URL: <http://constitutions.ru/?p=8333&attempt=1>.
3. Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia, Indonesia, 24 February 1976. URL: <http://www.aseansec.org/1217.htm>.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Грушко М. В.

Казік Тетяна Вікторівна

*аспірантка юридичного факультету
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Загальновідомо, що Європейська система захисту прав людини є регіональним інструментом для реалізації механізму захисту прав та основоположних свобод особистості на

європейському континенті. Дана система була сформована завдяки тісній співпраці таких міжнародних організацій, як Ради Європи, Європейського Союзу та ОБСЄ. Першочергово, слід звернутися до преамбули Статуту Ради Європи (далі – Статут) [1], де даний принцип закріплюється як один із трьох взаємопов'язаних складових заснування Ради Європи, на рівні з демократією й свободою та правами людини. А отже, згідно зі Статтею 3 Статуту, всі нові країни-члени, що бажають вступити до міжнародної організації повинні дотримуватись принципу верховенства права.

Фундаментальним документом, прийнятим Радою Європи, у цій сфері вважається «Європейська Конвенція з прав людини» (далі – Конвенція) [2] від 1950 року. Європейський Суд з прав людини, що виступає центральним органом системи, вважає за потрібним розглядати Конвенцію під призою верховенства права, що на їх думку є властивим для кожної статті даного документу. У преамбулі вищезгаданої Конвенції серед елементів спільної спадщини розкривається така складова як верховенство права, що виступає подальшим чинником створення Комісії з питань ефективності правосуддя та визначається як пріоритетна мета у Статуті Венеціанської комісії.

Діяльність Венеціанської комісії направлена на приймання рішень та оголошення висновків, проведення досліджень в області захисту основних прав, включаючи, зокрема, свободу асоціацій, заборону дискримінації, боротьба с тероризмом, свободу зібрань, свободу вираження думок і свободу совісті та релігії. Таким чином, Венеціанською комісією було розроблено робочий інструмент щодо оцінки рівня дотримання принципу верховенства права на національному рівні держав-членів Ради Європи, що сформовано у документі під назвою «Контрольний список верховенства права» [3]. Вказаний список включає п'ять важливих елементів:

1. Законність.
2. Правова визначеність.
3. Запобігання зловживанню владою.
4. Рівність перед законом та недискримінація.
5. Доступ до правосуддя.

У Контрольному списку також розглядаються такі актуальні виклики верховенству права, як корупція та економічні злочини,

тероризм та кібертероризм. Так, у звіті, що датується 25–26 березням 2011 року, [4] детально трактується кожний із вищезазначених елементів. Важливу роль приділяють саме забороні дискримінації та затвердженню рівності перед законом, що визначаються як рівнозначні поняття та становлять основу принципу захисту прав людини. Як наслідок, у практиці Європейського Суду рівність прав та обов'язків кожної особистості перед законом слід вважати одним із складових принципу верховенства права.

Європейська система захисту прав людини стоїть на трьох стовпах, що тісно пов'язанні між собою, а саме: верховенство права, демократія та права людини. Ці складові доповнюють один одного та формують цілісну структуру, де без верховенства права унеможлиблюється оцінка ефективності реалізації захисту прав людини з юридичної точки зору, а також постає загроза зловживання владою, що може призвести до втрати демократичного контролю суспільства.

Джерела:

1. Статут Ради Європи : Міжнародний документ № 994_001. Офіційний вісник України. 2014. № 26. Ст. 215.
2. European Convention on Human Rights. *European Court of Human Rights*. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (дата звернення: 01.12.2020).
3. Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016). *Venice Commission*. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e) (дата звернення: 01.12.2020).
4. Report on the rule of law – Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011). *Venice Commission*. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e) (дата звернення: 01.12.2020).

Науковий керівник – д.політ.н., професор, проректор з міжнародних зв'язків ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» Ткач Д. І.

Новашок Дмитро Олегович
аспірант кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ ЄСПЛ: ПРОСТОРОВА ТА ПЕРСОНАЛЬНА МОДЕЛІ

Хоча юрисдикція щодо прав людини, а також право врегулювати відносини, які лежать в основі захисту прав людини, зазвичай мають місце на території держави, вони можуть виходити за її межі. Насправді, рішення судів з прав людини та експертних органів розширили юрисдикцію за межі державних кордонів у ряді ситуацій, кількість яких з часом поступово збільшуються. Але перед тим, як розглянути сферу та межі екстериторіальних зобов'язань держав у сфері прав людини, варто дослідити їх загальний характер.

Випадки, в яких відбувалося порушення прав людини за межами держави, зазвичай пов'язані з ситуаціями окупації; оперативна діяльність військових, поліцейських або служб безпеки або агентів; викрадення або передача державними агентами; і екстериторіальне затримання підозрюваних терористів, наприклад, в затоці Гуантанамо [1, с. 13].

Зважаючи на такий характер екстериторіального порушення прав людини та існуючий правовий вакуум у цій сфері, у ситуацію мусили втрутитися міжнародні органи щодо захисту прав людини, зокрема і ЄСПЛ, які, використовуючи концепції ефективного та загального контролю, розробили прецедентну практику щодо визначення відповідальної держави та встановлення її екстериторіальної юрисдикції.

Аналізуючи справи щодо екстериторіального порушення прав людини, можна виявити дві моделі юрисдикції, а саме «просторову» модель екстериторіальної юрисдикції, яка ґрунтується на ефективному загальному контролі певної географічної території за межами держави, і «персональну модель», згідно з якою юрисдикція поширюється у ситуаціях, коли держава здійснює повноваження або контролює особу за її межами.

Розглядаючи просторову модель екстериторіальної юрисдикції, найкращим прикладом виступає справа Луїзиду

проти Туреччини 1996 року. На стадії попереднього розгляду заперечень, досліджуючи питання про те, чи відноситься порушення, на яке скаржитися заявник, до юрисдикції Туреччини, навіть якщо воно відбувалося поза її національною територією, а зокрема на території невизнаної Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК), ЄСПЛ вказує наступне: «хоча Стаття 1 Європейської конвенції з прав людини встановлює обмеження щодо охоплення Конвенції, поняття «юрисдикція» не обмежується національною територією Високих Договірних Сторін ...» [2].

Підтвердивши цю позицію під час розгляду справи по суті, Суд також визнав, що контроль над територією ТРПК за допомогою великої кількості турецьких військ є достатнім для того, щоб прийти до висновку про те, що Туреччина здійснювала ефективний загальний контроль над територією Північного Кіпру. ЄСПЛ також зауважив, що не має значення характер та обсяг особливого контролю, який Туреччина може мати над «Турецькою Республікою Північного Кіпру» стосовно конкретних дій або політики. Отже, ті, хто постраждав, перебували в межах юрисдикції Туреччини [2].

Просторова модель екстериторіальної юрисдикції була також застосована у справі Медведєв та інші проти Франції (*Medvedyev and others v. France*). У цій справі заявники різного громадянства були членами екіпажу судна під прапором Камбоджі, захопленого французьким флотом у відкритому морі в рамках операції по боротьбі з незаконним обігом наркотиків. Заявники, серед іншого, стверджували, що їхнє затримання на борту свого судна в проміжок часу між їхнім захопленням і прибуттям на землю порушувало право на свободу і особисту недоторканість. Суд встановив, що через те, що Франція, яка через свій флот мала «повний і виключний контроль, принаймні *de facto*, над судном і екіпажем заявників», мала екстериторіальну юрисдикцію під час порушення заявлених прав [3].

Альтернативною моделлю екстериторіальної юрисдикції є персональна модель, яка передбачає, що особа перебуває в рамках юрисдикції держави через дії за кордоном державних агентів.

Провідною справою, яка стосується екстериторіальної персональної юрисдикції є Аль-Скейні та інші проти Великобританії (*Al-Skeini and others v. UK*). Ця справа стосувалася

п'яти осіб, які нібито були вбиті британськими військами під час патрулювання в Іраку, і однієї особи, яка була заарештована, затримана, утримувалася в нелюдських умовах, а потім вбита в ізоляторі Великобританії в Іраку. У кожному випадку родичі померлих стверджували, що процедурні вимоги статті 2 ЄКПЛ були порушені через відсутність повного, ефективного та незалежного розслідування їхньої смерті. У своєму рішенні ЄСПЛ розрізняв, по-перше, повноваження і контроль державного агента, і, по-друге, ефективний контроль над територією, як виняткові підстави екстериторіальної компетенції. Досліджуючи факти цієї справи, ЄСПЛ зазначив, що з огляду на те, що Великобританія взяла на себе повноваження і відповідальність за підтримання безпеки у відповідній частині Іраку, і що вона мала «через своїх солдатів, які беруть участь у операціях безпеки в Басрі, Великобританія здійснювала контроль за особами, загиблими в ході таких операцій безпеки, що, відповідно, встановлює правовий зв'язок між померлими і Сполученим Королівством для цілей статті 1 Конвенції» [4].

Як влучно зазначає М. Мілановіч, така позиція ЄСПЛ «певною мірою об'єднує персональну та просторову моделі екстериторіальної юрисдикції, підтверджуючи ймовірність того, що різниця між двома моделями в деяких випадках досить незначна» [5]. Проте, підтверджуючи, що екстериторіальна юрисдикція щодо захисту прав людини може існувати, рішення суду одночасно підтверджує, що вона залишається винятковою і вимагає юрисдикційного зв'язку.

У справі *Окалан проти Туреччини (Öcalan v. Turkey)*. Заява була подана лідером Робітничої партії Курдистану, якого заарештували турецькі агенти в літаку, розташованому в міжнародній зоні аеропорту Найробі. Надалі агенти відвезли лідера партії до Туреччини, де його затримали і засудили до смертного вироку. ЄСПЛ відзначив, що «безпосередньо після того, як кенійські чиновники передали заявника турецьким посадовим особам, заявник перебував під юрисдикцією турецького уряду... хоча в цьому випадку Туреччина здійснювала свою владу за межами своєї території» [6].

Таким чином, проаналізувавши справи щодо порушення прав людини за межами держави, було виділено дві моделі екстериторіальної юрисдикції. Просторова модель екстерито-

ріальної юрисдикції ґрунтується на ефективному загальному контролі певної географічної території за межами держави. Цю модель було виявлено у справах Луїзиду проти Туреччини, Медведєв та інші проти Франції, тощо. Згідно з персональною моделлю, юрисдикція поширюється у ситуаціях, коли держава здійснює повноваження або контролює особу за її межами. Застосування такої моделі було виокремлено у справах Окалан проти Туреччини та Аль-Скеїні та інші проти Великобританії.

Джерела:

1. Da Costa K. The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties / K. Da Costa. Leiden, The Netherlands: Martinus Nijhoff, 2013. 267 p.
2. Loizidou v. Turkey / The European Court of Human Rights. 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58007&filename=001-58007.pdf>.
3. Medvedyev and others v. France / The European Court of Human Rights. 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-97979&filename=001-97979.pdf&TID=thkbhnilzk>.
4. Al-Skeini and Others v. UK / The European Court of Human Rights. 2011. URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-%E2%80%93-al-skeini-and-others-v-united-kingdom-application-no-5572107-7-july-2011>.
5. Milanovic M. Al-Skeini and Al-Jedda in Strasbourg / M. Milanovic // European Journal of International Law. 2013. Volume 23, Issue 1. P. 53–69.
6. Öcalan v. Turkey / The European Court of Human Rights. 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=002-3843>.

Науковий керівник – професор, завідувач кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка Репецький В. М.

Футорянська Катерина Павлівна
аспірантка Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛА 39 РЕГЛАМЕНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ НЕСУПРОВОДЖУВАНИХ ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ

Питання застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини (тимчасові заходи) є вкрай актуальним у зв'язку з вкоріненням старих та появою нових викликів для правозахисного порядку денного. Тимчасові заходи дозволяють вказати на дії, які слід вжити, з метою недопущення продовження порушення прав людини та основних свобод, гарантованих Конвенцією про захист основних прав та свобод людини 1950 року, а також відповідними Протоколами до неї. У зв'язку з тим, що однією зі значних по кількості груп, в інтересах якої подаються заяви до Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) є мігранти, доцільно розглянути роль тимчасових заходів у захисті такої вкрай вразливої категорії осіб, як несупроводжувані діти-мігранти.

У своїй діяльності ЄСПЛ чітко дотримується принципу якнайкращого забезпечення інтересів дитини. Так, у рішенні *Porov v. France* від 19 січня 2012 року Європейський суд з прав людини вказав, що «наразі існує консенсус, у тому числі в міжнародному праві, щодо наступного – в усіх справах, пов'язаних з дітьми, інтереси таких осіб є першочерговими» [1, п. 140]. У справі *Tarakhel v. Switzerland* ЄСПЛ зазначив, що «надзвичайна вразливість дитини є вирішальним фактором та має перевагу над фактом наявності статусу нелегального мігранта. Окрім того, діти мають особливі потреби, які пов'язані, зокрема, з їх віком, недостатнім рівнем самостійності, а також зі статусом» [2, п. 99]. Аналогічний підхід щодо захисту прав та свобод дитини простежується під час прийняття ЄСПЛ рішення щодо можливого застосування Правила 39 Регламенту Суду, в тому числі в інтересах несупроводжуваних дітей-мігрантів. Такий висновок вбачається з наступного.

10 березня 2020 року до ЄСПЛ було направлено заяву *I.A. v. Greece (No 12850/20)* щодо застосування тимчасових заходів в

інтересах неповнолітньої несупроводжуваної особи – мігранта, яка мешкала на вулицях Афін (Греція), де систематично піддавалась проявам фізичного насилля. 11 березня 2020 року ЄСПЛ постановив перевести підлітка в помешкання з умовами перебування, сумісними зі ст. 3 Європейської конвенції з прав людини та особливим статусом заявника [3].

За заявою *N.N. v. Greece (No 59319/19)* 18 листопада 2019 року Європейський суд з прав людини прийняв позитивне рішення щодо застосування тимчасових заходів в інтересах 15-річного несупроводжуваного підлітка, який намагався отримати статус біженця в Греції. Європейський суд з прав людини встановив у якості тимчасових заходів наступне. Греція мала поводитись з особою як з такою, що є несупроводжуваною дитиною-мігрантом до встановлення справжнього віку (якщо виникатимуть сумніви щодо дійсного віку); розмістити заявника в помешканні, яке відповідає умовам тримання, сумісними зі ст. 3 Європейської конвенції з прав людини та з особливим статусом заявника [4].

За заявою *H.M. and R.M. v. Greece (No. 6184/20)*, двох несупроводжуваних підлітків, які перебували в жахливих умовах у таборі для мігрантів Філакію, ЄСПЛ вказав на необхідність переведення заявників у помешкання з такими умовами перебування, які були би сумісними зі ст. 3 Європейської конвенції з прав людини та особливим статусом заявників. Окрім того, враховуючи наявність у підлітків старшого брата в Німеччині, ЄСПЛ вказав на необхідність роз'яснити та, за необхідності, сприяти поданню відповідних заяв щодо возз'єднання сім'ї [5].

Враховуючи вищенаведені приклади, важливим питанням залишається подальше виконання рішень щодо застосування тимчасових заходів. Як правило, ЄСПЛ в самих рішеннях щодо застосування Правила 39 Регламенту Суду вказує, що невиконання тягне за собою порушення ст. 34 Європейської конвенції з прав людини. У цьому контексті варто звернути увагу на справу *Mamatkulov and Askarov v. Turkey*, де ЄСПЛ зазначив, що невиконання державою заходів, визначених відповідно до Правила 39 Регламенту Суду, призводить до виникнення питання щодо порушення державою зобов'язань, взятих за ст. 34 Європейської конвенції з прав людини [6, п. 99]. ЄСПЛ неодноразово вказував на тісний зв'язок Правила 39 Регламенту Суду зі ст. 34 Європейської конвенції з прав людини, що гарантує подання до Суду

індивідуальних заяв. У справі *Aoulmi v. France* Європейський суд з прав людини вперше прямо вказав на обов'язковість для сторін рішення про застосування тимчасових заходів.

Таким чином, Правило 39 Регламенту ЄСПЛ є одним із ефективних механізмів захисту прав та свобод несупроводжуваних дітей-мігрантів, оскільки дозволяє вказати на необхідність вжиття того переліку дій, що є вкрай необхідним для термінового забезпечення таким особам прийнятних та безпечних умов перебування в приймаючій країні. Враховуючи, що ані Регламент, ані судова практика ЄСПЛ не містять конкретного переліку тимчасових заходів, Суд може на власний розсуд застосувати такий захід, який би був ефективним для кожної окремо взятої ситуації та забезпечував найкращі інтереси особи зі статусом жертви, у нашому випадку – несупроводжуваних дітей мігрантів. Держави зі свого боку намагаються виконувати тимчасові заходи, однак питання юридичної сили рішень відносно застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ залишається дискусійним, що особливо простежується крізь призму міждержавних заяв.

Джерела:

1. European Court of Human Rights. Case of Popov v. France / European Court of Human Rights. 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/FRE#{"itemid":\["001-108710"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/FRE#{).
2. European Court of Human Rights. Case of Tarakhel v. SwitzerlandZ / European Court of Human Rights. 2014. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjdwandO5ntAhWDy6QKHcpPB6YQFjAAegQIBxAC&url=https%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2Fconversion%2Fpdf%2F%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-148070%26filename%3D001-148070.pdf%26TID%3Dhgffdqytsr&usg=AOvVaw2JBGkUo3UyMS-eNV5pEM4p>.
3. European Court of Human Rights. I.A. v. Greece / European Court of Human Rights. 2020. URL: https://750025df-472c-4390-a6e1-210ba5963d02.filesusr.com/ugd/c7db89_1a437a70b51147f3a27785441ce749b0.pdf.
4. European Court of Human Rights. N.N. v. Greece/ European Court of Human Rights. 2019. URL: https://750025df-472c-4390-a6e1-210ba5963d02.filesusr.com/ugd/c7db89_fba1022f7930417c97d00b553836ac1e.pdf.

5. European Court of Human Rights. H.M. and R.M. v. Greece / European Court of Human Rights. 2020. URL: https://750025df-472c-4390-a6e1-210ba5963d02.filesusr.com/ugd/c7db89_d428fc09109d46beb98c1c21c6520d9d.pdf.
6. European Court of Human Rights. Case of Mamatkulov and Askarov v. Turkey/ European Court of Human Rights. 2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-68183%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-68183%22]}).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри порівняльного та європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Федорева А. Л.

СЕКЦІЯ № 4 МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ільчук Дар'я Олександрівна

Біб Олена Сергіївна

студенти магістратури

факультету міжнародно-правових відносин

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Безумовно, необхідно відмітити, що утворення міжнародних механізмів гарантій основних прав та свобод людини і громадянина являється одним із найбільших досягнень світового співтовариства у минулому столітті. Разом з тим, незважаючи на досягнення світової спільноти, на сьогодні однією із найбільш важливих та глобальних сучасних загальнолюдських проблем являється проблема прав людини та їх забезпечення. Особливо це стосується такого важливого аспекту, як заборона катування, вирішення якої можливе лише спільними зусиллями держав і міжнародного співтовариства. На жаль, нині вбачаються непоодинокі випадки катування осіб, при чому, навіть дітей, насамперед в арабських державах, привселюдні вбивства тощо. В зв'язку з цим особливо актуальним є дослідження нормативно-правової протидії катування, адже саме міжнародні стандарти встановлюють пріоритети для формування національного законодавства.

В першу чергу відмічаємо, що заборона катування встановлена установчими документами ООН. Так, зокрема, Статутом ООН передбачено в статті п'ятдесят п'ятій, що держави зобов'язані будь-яким чином сприяти загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод людини і громадянина.

Продовжує дане положення більш деталізовано Конвенція про захист прав і основоположних свобод де в статті третій визначено заборону катування [1]. Вона й має таку назву.

Це свідчить про те, що катування має міжнаціональний характер і міжнародні документи передбачають її обов'язкову заборону. Аналогічна норма має також місце і в статті п'ятій Загальної декларації прав людини [2, с. 44].

Проте, більш деталізовано протидія катуванню на міжнародному рівні знаходить свій вияв в Конвенції ООН від 10.12.1984 року проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, яка є значним здобутком світової спільноти в протидії катуванню.

Так, відповідно до вказаної вище Конвенції катування означає будь-яку дію, якою будь-якій людині навмисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [3].

В свою чергу, в п. «е» ч. 2 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду катування визначене як умисне спричинення сильного болю або фізичних чи психічних страждань особі, яка знаходиться під вартою чи контролем обвинуваченого [4].

Натомість в нашій державі заборона та засудження катування й інших форм нелюдського поводження здійснені низкою національних законів і підзаконних нормативно-правових актів, зокрема: Конституцією України (ст. 28), відповідними кодексами та законами, Указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, відповідними наказами, розпорядженнями, інструкціями та іншими владними актами тощо. З усіх наведених вище положень центральне місце безумовно належить КК України. Так само, як і за міжнародним правом, катування в Україні визнається злочином, при цьому якогось аналогічного адміністративного правопорушення не існує. У чинному КК України відповідальність за цей злочин встановлено у ст. 127 «Катування» (розділ II «Кримінальні

правопорушення проти життя та здоров'я особи» його Особливої частини) [5].

Таким чином, на основі проведеного дослідження зроблено висновок, що на сьогодні остаточно сформульовано нормативну базу на міжнародному рівні щодо протидії катуванню. Очолюють ієрархію міжнародних актів базові міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини, такі як Конвенція про захист прав і основоположних свобод та Загальна декларація прав людини, а детальний вияв вона знаходить в профільній конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання, яким відповідає національне законодавство і встановлює кримінальну відповідальність за катування.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004/page48. (дата звернення: 05.12.2020).
2. Комітет проти катувань. Виклад фактів / Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2004. 34 с.
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання : ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1984 р., ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР № 3484-XI від 26 січ. 1987 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 05.12.2020).
4. Римський статут Міжнародного уголовного суда: Міжнародний документ від 17.07.1998 URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_588. (дата звернення: 05.12.2020).
5. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 05.12.2020).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Канєнберг-Сандул О. К.

Колеснік Михайло Сергійович
студент факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

ООН ЯК ОРГАНІЗАЦІЯ КООПЕРАЦІЇ

Роль міжнародних організацій в час, коли світове співтовариство стикається з широким колом проблем (зокрема, й юридичного характеру), набуває особливої значимості. З огляду на провідний характер права прав людини як галузі міжнародного права не можна оминати питання діяльності міжнародних організацій в цій сфері міжнародно-правових відносин.

Отже, варто дослідити, у який спосіб з теоретичного боку та чи інша організація може забезпечити розвиток та захист прав людини та який це явище має зовнішній прояв. Звертаючись до доктрини міжнародного права, можна відзначити глибокий ступінь дослідження даного питання, а також плюралізм думок щодо нього. Важливою віхою в міжнародному праві стала серія праць французького юриста-міжнародника Мішеля Віраллі. Його бачення правової природи міжнародної організації в цілому може слугувати основою для розкриття важливих її характеристик в певній сфері міжнародно-правових відносин. Відтак, для визначення ролі ООН в міжнародному праві захисту прав людини можна звернутись до концепції М. Віраллі як теоретичного підґрунтя дослідження.

Власне, як одну з істотних характеристик міжнародної організації професор виділяв її функціональну ознаку. Він встановив поділ організацій на інтеграційні та коопераційні [1, с. 230]. Досліджуючи цю правову природу міжнародних організацій кооперації, професор виділяє наступне: «Організації, функція яких – кооперація, являють собою «суперструктури», їх роль полягає в гармонізації та координації політик та поведінок держав-членів до, врешті-решт, здійснення колективних дій [...]. Організації кооперації залишають неушкодженою фундаментальну структуру сучасної міжнародної спільноти, що складається з суверенних держав. Вони складають інструмент держав, перед тим, як стати самостійними акторами» [1, с. 231]. Висунувши тезу про коопераційну природу Організації Об'єднаних Націй, спробуємо довести дане твердження, проаналізувавши її діяльність в сфері захисту прав людини.

По-перше, на сьогодні ООН дійсно являє собою «суперструктуру», що визначає ступінь поглиблення інституційних зв'язків всередині організації. Система органів ООН досить розгалужена, вони перебувають у тісних взаємовідносинах один з одним. Якщо говорити про власне права людини, то провідним органом в Системі Об'єднаних Націй є Рада з прав людини, що у свою чергу, є допоміжним органом Генеральної Асамблеї. Іншим прикладом може бути Міжнародний кримінальний суд, в Римському статуті якого зазначені види злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду (ст. 5) [2, с. 3].

По-друге, роль ООН в сучасному міжнародному праві захисту прав людини – це підтримання та розвиток співробітництва між державами світу в цій сфері. У цьому вбачаємо, власне, «кооперуючу функцію» організації. Про таку ціль діяльності Організації можна довідатись з її установчого документа – Статуту ООН: «здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру й у заохоченні і розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови, релігії...» (ч. 3 ст. 1) [3, с. 1].

По-третє, впливаючи з попереднього, ООН не являє собою окреме наддержавне об'єднання на кшталт світового уряду, що керує державами світу. Організація не порушує існуючої структури світового співтовариства, залишаючи провідним актором міжнародних відносин суверенну державу. Підтвердженням цієї думки може бути той факт, що конвенції ООН з прав людини прийняті як результат узгодження волі держав-членів, а не як певне розпорядження наднаціонального органу влади. Відтак, у тексті Конвенції про права дитини (1989 р.) зазначено, що «держави-учасниці ... погодились про нижченаведене» [4, с. 1], але аж ніяк ні «Генеральна Асамблея затверджує наступне...» чи будь-яке інше формулювання, яке б свідчило про одностороннє волевиявлення, результатом якого стало прийняття даного міжнародно-правового акту.

По-четверте, ООН в теоретичному плані не існує окремо від держав-членів, оскільки постає виключно як інструмент координації їх діяльності на міжнародній арені в аспекті захисту прав людини. Безперечно, вона є окремим суб'єктом

міжнародного права, але її функціональна особливість полягає в тому, щоб здійснювати кооперацію дій держав-членів у відносинах, що стосуються захисту прав людини. Це також витікає з вольового аспекту міжнародної організації. Відтак, у тексті Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.) можна прочитати, що «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, ... погоджуються про такі статті...» [5, с. 1]. Той факт, що певна частка прав людини за результатом прийняття наведеного документа стала предметом міжнародно-правового регулювання саме в рамках діяльності ООН, свідчить, що вона є інструментом ефективної координації діяльності держав щодо захисту прав людини.

Отже, з огляду на вищенаведені аргументи, можна зробити висновок, що в сфері захисту прав людини ООН є ефективною з погляду на її функціональну природу в рамках концепції Мішеля Віраллі. Саме кооперація є способом узгодження політик держав-членів ООН в такій мірі, щоб міжнародне право прав людини мало пріоритетне значення як для доктрини, так і для фактичного його застосування сьогодні. Відтак, наведений аналіз демонструє підтвердження коопераційної природи ООН згідно концепції М. Віраллі.

Джерела:

1. Virally M. Le droit international en devenir. Essais écrits au fil des ans. 1990. Presses Universitaires de France. 508 p.
2. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
4. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичного права Львівського національного університету імені Івана Франка Малига В. А.

Прохорова Екатерина Витальевна

студентка юридического факультета

Гродненского государственного университета имени Янки Купалы

МЕЖДУНАРОДНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Для любого современного правового государства одним из главных приоритетов является защита прав и свобод человека и гражданина. Формы и способы защиты прав и свобод закреплены не только в национальном законодательстве, но и во многих международных документах, например, Всеобщей декларации прав человека, принятой Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 года [1], Конвенцией «О защите прав человека и основных свобод» и др.

Международные механизмы защиты прав и свобод человека представляют собой организационные структуры, которые созданы для проверки выполнения государствами международных стандартов в области прав человека с последующим принятием государствами на себя обязательств по их добросовестному выполнению [2, с. 183].

Существует несколько классификаций механизмов защиты прав человека, но я бы выделила одну, которая работает на основании охватываемой территории и подразделяет указанные механизмы на универсальные, региональные и национальные.

К универсальным механизмам защиты прав и свобод относят постоянные органы Организации Объединенных Наций, её вспомогательные органы, а также конвенционные органы и другие специализированные учреждения. К региональным ученые относят те механизмы, которые группируются в соответствии с системами защиты прав человека в отдельных регионах. К национальным механизмам относят систему правоохранительных органов, учрежденных согласно национальному порядку.

На мой взгляд, данные механизмы защиты прав человека являются наиболее практико-ориентированными, поскольку не являются политизированными, осуществляют свою деятельность в любых условиях и при любых обстоятельствах.

Комитет по правам человека Организации Объединенных Наций является ключевой инстанцией в системе международных органов по защите прав человека. Комитет организует совместную

деятельность государств по вопросам защиты прав человека и гражданина, а также осуществляет надзор за соблюдением всех сопутствующих международно-правовых актов. [3]

Одним из важнейших направлений деятельности Комитета по правам человека является рассмотрение жалоб на нарушение прав человека. Комитет следит за правильностью составления и достоверностью поданных жалоб, а также имеет право рассматривать как индивидуальные, так и межгосударственные обращения, давать рекомендации по изменению ситуации и восстановлению нарушенных прав и свобод.

Стоит отметить, что решения данного Комитета носят лишь рекомендательный характер и не являются обязательными к исполнению. Однако на данный момент Комитет по правам человека занимает лидирующие позиции в вопросах контроля за соблюдением прав человека и защиты их на международном уровне. Отличительной особенностью Комитета является приоритетная деятельность по предупреждению нарушения прав человека в тех территориальных единицах, где данная проблема проявляется наиболее остро.

Также Комитет является уникальным органом в том плане, что если у вас не приняли обращение в Европейский суд по правам человека [4] или же истек срок обращения, то вы можете обратиться в Комитет по правам человека. К сожалению, не все заключения Комитета помогают восстановить нарушенные права.

Ключевой фигурой в области защиты прав человека и гражданина является Европейский суд по правам человека. Это международный судебный орган по рассмотрению жалоб на нарушения прав человека. Суд может не принять к рассмотрению какие-то жалобы, однако тогда он предлагает решить данные дела своими силами или же путем дружественного соглашения.

В отличие от Комитета по правам человека решения Европейского суда по правам человека носят обязательный характер, а также могут заставить страны-участницы внести изменения в судебную практику или законодательство исходя из вынесенных решений. Стоит отметить, что если некое государство отказывается выполнять данные обязательства, то оно автоматически исключается из Совета Европы. Благодаря необходимости исполнения решений и мер, применяемым в

случае несогласия с выдвинутым заключением, эффективно осуществляется восстановление нарушенных прав и свобод [4].

Наиболее часто встречаемыми обращениями по поводу нарушения прав и свобод человека являются: обращения по поводу нарушения прав во время содержания под стражей, обращения по поводу нарушения прав во время ведения допросов, обращения по поводу нарушения прав на свободу собраний и на жестокое обращение с задержанным и др. Из всего вышеперечисленного можно сделать вывод о том, что большое количество нарушений прав человека возникает при столкновении с должностными лицами.

Если рассматривать конкретную проблему на примере Республики Беларусь, то граждане нашей страны не могут обращаться в Европейский суд по правам человека, поскольку мы не состоим в Совете Европы. Это связано с тем, что в нашем государстве по сей день в качестве исключительной меры наказания используется смертная казнь.

Я считаю, что это яркое проявление неуважения к белорусскому народу. Государство не должно препятствовать международному правосудию и мешать гражданам осуществлять их права. Ведь, согласно статье 2 Конституции Республики Беларусь человек, его права, свободы и гарантии их реализации являются высшей ценностью и целью общества и государства.

Поскольку права граждан Республики Беларусь не защищаются на международном уровне должным образом в связи с упомянутой выше невозможностью обращаться в Европейский суд по правам человека, можно сделать следующие выводы:

Во-первых, в условиях белорусского государства существует проблема объективности при разрешении споров, поскольку возникшие конфликты решаются на национальном уровне, где одной из сторон выступает государство. Следовательно, не всегда можно быть уверенным в правильности, справедливости и беспристрастности вынесенного решения.

Во-вторых, в Беларуси отсутствует контроль со стороны надзорных органов наднационального уровня за соблюдением всех прав и обязанностей, возложенных как на гражданина, так и на государство.

Источники:

1. Всеобщая декларация прав человека. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
2. Саиев, Ю. У. Основные международные механизмы защиты прав и свобод человека и гражданина / Ю. У. Саиев // Молодой ученый. – 2018. – № 46(232). – С. 183–185.
3. Комитет по правам человека ООН. URL: <https://euroclaim.ru/komitet-po-pravam-cheloveka-oon/>
4. Европейский суд по правам человека. URL: <https://roseurosud.org/espch/evropejskij-sud-po-pravam-cheloveka>

Научный руководитель – к.ю.н., доцент кафедры международного права Гродненского государственного университета имени Янки Купалы Шупицкая О. Н.

Strelchuk Alyona

*PhD student of the Department of International and European Law
of the National University «Odessa Law Academy»*

GLOBAL OVERVIEW AND CHALLENGES TO ACHIEVE RIGHT TO ADEQUATE FOOD AT INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK

Nowadays more than thirty states have formally recognized the right to adequate nutrition in their constitutions. Several countries have separate legislation or are still in the process of developing a framework law on the right to food. On a global scale, despite the right to adequate nutrition is a legally binding human right for over seventy years, the problems of accessibility of sufficient food as well as food security problem, are not completely solved in any country.

As the first step in executing its human rights program, the United Nations General Assembly adopted the Universal Declaration of Human Rights in 1948. It reflects an international consensus on equality of treatment and the indivisibility of human rights.

But despite a long period of time passed, the problems of sufficiency, availability and balance of nutrition have not been fully resolved in any country. International legal standards are becoming more widespread and recognized by states. The strengthening of their role in the system of international law is associated with the processes

of globalization of the legal space at the international level, along with the internationalization of international rules in domestic regulation.

The human right to food is addressed twice in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: under the fundamental right to be free from hunger and under the right to adequate food.

The United Nations Special Rapporteur on the right to food explains that the right to food is the right to have regular, permanent and free access, either directly or through procurement, to appropriate and sufficient quantitative and qualitative food in accordance with cultural traditions the person belongs, and which provides both individually and collectively a satisfactory and dignified mental and physical life, free from fear. This definition corresponds the key components of the right to food set out in General Comment No. 12 of the United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, adopted as a result of the World Food Summit.

The Committee agreed that «the right to adequate food is realized when every man, woman and child, alone or in community with others, has physical and economic access at all times to adequate food or means for its procurement» [1]. That is why the right to food is an all-encompassing right. It should not be interpreted in a narrow or limited sense and reduced to a minimum set of calories. This is the right to all the nutrients that a person needs for a healthy and active life, as well as the means to access them. United Nations member states have recognized the importance of not limiting the fight against hunger.

Eradicating hunger is not only about «ending hunger», but also about «ensuring access by all people, in particular the poor and people in vulnerable situations including infants, to safe, nutritious and sufficient food all year round».

The 2030 Agenda for Sustainable Development prioritizes taking broader, transformative measures to eradicate poverty and end hunger and all forms of malnutrition, as well as recognizing that ending hunger permanently and realizing the right to adequate food for all are achievable goals [2].

The Sustainable Development Goals are met by all countries in the world. The Goal 2 is «Ending hunger, achieving food security and improved nutrition and promoting sustainable agriculture» by 2030.

The current situation in the modern world as of 2020 is extremely unpredictable, which has a significant impact on economic prospects

and undermines efforts to eradicate hunger, food insecurity and malnutrition. According to the latest estimates for 2019, before the COVID-19 pandemic, 746 million people, or 9.7 percent of the world's population, faced acute food insecurity. And that's not counting the millions of people who suffer from other forms of food insecurity.

At the same time, another 16.3% of the world's population that is more than 1.25 billion people, face a moderate lack of food security. The prevalence of moderate and acute food insecurity on the basis of the Scale of Perception of Food Security (SDG Indicator 2.1.2) in 2019 is estimated at 25.9%. It means that 2 billion people face this problem. This indicator provides an internationally comparable estimate of the proportion of the population facing moderate or significant difficulties in accessing food.

The report called «The state of food security and nutrition in the world – 2020» was prepared by the Department of Agriculture and Food FAO states that South Asia remains the subregion with the highest prevalence of malnutrition, at almost 15 percent, followed by West Asia and steady growth despite significant progress over the past five years [3]. The United Nations estimates that another 130 million people may face hunger by the end of 2020. In addition, a large number of people were left without a stable income, being in quarantine are forced to consume high-calorie foods high in fat, sugar and salt.

Meanwhile, it is noted that no region is exempt from widespread micronutrient deficiencies and the tendency to increase overweight and obesity. If famine is common in certain regions, obesity is ubiquitous

Obesity is becoming a global problem. According to the FAO, obesity has almost tripled worldwide since 1975, which in turn has led to an increase in the incidence of cardiovascular disease, cancer and diabetes [4]. 2.6 billion people, or almost 30 percent of the world's population, are overweight. More than 13 percent are obese. Obesity is on the rise in almost all countries, leading to 4 million deaths worldwide. It is no coincidence that World Health Organization has recognized obesity as a global epidemic of the 21st century.

The food industry is now facing new challenges. COVID-19 disease led to dramatic changes in the systems of economics, healthcare, transport and education around the world. Constraints and precautions caused problem connected with limited sales, paused projects, lack of labor, export restrictions, etc. COVID-19 affect local and global food

systems and their ability to provide safe, affordable and nutritious food, as well as sufficient income for people. The level of economic development affects the net market supply of food products in food-importing countries [5]. This is especially reflected in food supply in low-income and food-deficient countries. In January 2020, the International Monetary Fund (IMF) predicted that the world economy will grow by 3.3 percent this year, but now Fitch Ratings expects world GDP to fall by 3.7% compared to 4.4% in September.

Blocking and quarantine break food supply chains, reduce consumer spending and purchasing power. Stimulating the economy and the sustainability of food systems, maintaining the functioning of food production and distribution chains to protect them from future economic downturns and recessions is very important to overcome existing inequality at all levels through a multi-sectoral policy that can more reliably prevent food insecurity and malnutrition.

Urgent measures are needed to keep food supply chains functioning both domestically and internationally in order to mitigate the risk of major shocks that would have a significant impact on everyone and especially on the poor and the most vulnerable.

References:

1. CESCR General Comment No. 12: The Right to Adequate Food (Art. 11). (1999). URL: <https://www.refworld.org/pdfid/4538838c11.pdf>.
2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.
3. The State of Food Security and Nutrition in the World. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. (2020). URL: <http://www.fao.org/3/ca9692en/online/ca9692en.html>.
4. The Right to Food: A Resource Manual for NGOs. Rolf Künemann & Sandra Epal-Ratjen. Published by the AAAS Science and Human Rights Program. (2015). URL: https://www.fian.org/fileadmin/media/publications_2015/Right-to-Food-Resource-Manual-for-NGOs-2004.pdf.
5. IFPRI Global food policy report: Building inclusive food systems. (2020). URL: <http://ebrary.ifpri.org/utills/getfile/collection/p15738coll2/id/133646/filename/133857.pdf>.

*Scientific adviser – head of Department of History of State and Law,
Doctor of Law, Professor Bekhruz Kh.*

Харитонов Роман Феліксович
*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З ПИТАНЬ ОСВІТИ, НАУКИ І КУЛЬТУРИ ЯК МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

16 листопада 2020 року виповнилося 75 років з дня заснування Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – ЮНЕСКО.

Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – міжнародна організація; спеціалізована установа ООН. Створена на установчій конференції у Лондоні 16 листопада 1945 р. Тоді ж було прийнято статут ЮНЕСКО, який набув чинності 4 листопада 1946 р. після ратифікації 20 державами-членами. Штаб-квартира і знаходяться в Парижі.

Україна є членом ЮНЕСКО з 12 травня 1954 р. При Міністерстві закордонних справ України на постійній основі діє заснована у 1995 р. Національна комісія України у справах ЮНЕСКО, що виконує функції міжвідомчого координаційного органу.

Згідно зі статутом, мета ЮНЕСКО – сприяння зміцненню миру і безпеки шляхом розширення співробітництва між народами у сфері освіти, науки і культури в інтересах забезпечення основних свобод і прав людини незалежно від раси, статі, мови і релігії. Основні напрями діяльності зосереджені у п'яти програмних секторах: освіта; природничі науки; соціальні та гуманітарні науки; культура; комунікація та інформація. Серед конкретних завдань ЮНЕСКО, до яких залучаються й бібліотеки різних країн, – ліквідація неписьменності; вивчення національних культур і підготовка національних кадрів; підвищення ролі читання, книги і книжкової справи, їх впливу у різних галузях освіти, науки і культури; допомога державам-членам у розвитку національних систем освіти, науки, культури та комунікації.

У рамках ЮНЕСКО Україна виступила ініціатором багатьох міжнародних програм та проектів, зокрема щодо використання засобів інформації з метою зміцнення миру, недопущення пропаганди війни, насильства і ненависті між народами. Особливу роль у діяльності ЮНЕСКО відіграє ініційована

Україною у 1993 р. «Програма культури миру», покликана сприяти формуванню атмосфери терпимості, відмови від стереотипів війни і ксенофобії. 28-а сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО (1995) проголосила найважливішим завданням, що стоїть перед людством у 21 ст., перехід від культури війни до культури миру.

Проголошення права людини на освіту проходить червоною ниткою у фундаментальних міжнародних документах – Статуті Організації Об'єднаних Націй (26.06.1945р.) і Загальній декларації прав людини (10.12.1948 р.). Згідно зі статтею 55 цього Статуту ООН зобов'язується сприяти «розвитку міжнародних проблем в галузі економічній, соціальній, охорони здоров'я і подібних проблем; міжнародному співробітництву в галузі культури і освіти».

Загальна декларація однозначно закріплює право кожної людини на обов'язкову безплатну початкову і загальну освіту, на загальнодоступну технічну та професійну освіту і однаково доступну для всіх вищу освіту на основі здібностей кожного; основні вимоги до освіти – спрямованість її на повний розвиток людської особистості і відношення поваги до її прав та основних свобод (Стаття 26 Декларації).

До проблеми права на освіту Організація Об'єднаних Націй звертається і в наступних своїх рішеннях.

Так, в Декларації соціального прогресу та розвитку (резолюція 2542 Генеральної Асамблеї від 11 грудня 1969р.) визначені головні завдання на національному і міжнародному рівнях на шляху соціального прогресу та розвитку:

- викорінення неписьменності, забезпечення права на загальний доступ до культури та на безплатне обов'язкове навчання на початковому рівні та на безплатне навчання на всіх рівнях; підвищення загального рівня освіти протягом усього життя;

- вживання заходів з метою прискорення та поліпшення загальної професійної та технічної освіти;

- підвищення загального рівня освіти, забезпечення безперервного процесу освіти, конструктивне використання вільного часу, особливо часу дітей та підлітків.

Як ми бачимо, особливо активну роль у забезпеченні права людини у сфері освіти на рубежі тисячоліть відіграє ЮНЕСКО. Найбільш важливими документами з цього питання є «Всесвітня

декларація про освіту для всіх» (Таїланд, 5–9 березня 1990 р.), «Десятиріччя освіти у сфері прав людини», Резолюція Генеральної Асамблеї Організації.

Джерела:

1. Жукова В. Інформаційна політика ЮНЕСКО у XXI столітті. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2004. Вип. 50, ч. 1. С. 149–151;
2. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні : пам'ятка / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. О. О. Скаченко, наук. ред. Ю. М. Ключко. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2014. 71 с.

Ходирєва Ангеліна В'ячеславівна

*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СІМЕЙНИЙ ТРАСТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ТА УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ

Протягом сотень років, починаючи ще з XI століття, базові функції трасту, якими є захист та збереження майна, залишаються незмінними. З плином часу ефективне управління активами також стало пріоритетним напрямом використання трастів на рівні зі збереженням та захистом майна. Залежно від цілей створення трастових компаній розрізняють публічні та приватні трасти. Публічні трастові компанії зазвичай є благодійними трастами. Яскравим прикладом таких трастів є Трастовий фонд Організації Об'єднаних Націй (далі – Трастовий фонд ООН).

Відповідно до п. 3 ст. 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – Статут) у редакції від 16.09.2005 року Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), зокрема, переслідує таку ціль, як здійснення міжнародного співробітництва в заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основоположних свобод [1]. Крім того, згідно з п. с ст. 55 Статуту ООН сприяє загальній повазі й дотриманню прав людини й основоположних свобод. Також необхідно зазначити, що Трастовий фонд ООН спрямований на надання фінансової допомоги діяльності, яка стосується сім'ї, і

проектів, які приносять їй пряму користь, приділяючи особливу увагу найменш розвиненим країнам, країнам, що розвиваються, а також країнам із перехідною економікою [2]. Проаналізувавши положення Статуту ООН, можна стверджувати, що створення Трастового фонду ООН відповідає цілям та принципам міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного та соціального характеру.

Одним із найбільш розповсюджених видів приватних трастів, які використовуються для досягнення вищевказаних цілей, є сімейний траст. Необхідно констатувати, що незважаючи на наявність значних наукових праць у сфері трастів, дослідження питання сімейних трастів залишається поза увагою науковців.

Сімейний траст, як і будь-який інший траст, створюється шляхом передачі права власності на активи (грошові кошти, акції та/або нерухомість) від засновника трасту до довірчого власника на користь третіх осіб, бенефіціарів. Сімейний траст повинен бути вчинений у письмовій формі. Існування сімейного трасту можливе лише за наявності таких елементів: чітко вираженого наміру засновника трасту створити траст на користь інших осіб; визначеного предмета, тобто активів, які передаються в траст; визначених об'єктів, які можуть отримати вигоду від трасту (бенефіціарів). Сімейний траст може бути створений або за трастовим договором, або за заповітом.

Залежно від того, коли почне діяти сімейний траст, його можна класифікувати на прижиттєвий траст (living trust або inter vivos trust) та спадковий траст (testamentary trust). Прижиттєвий сімейний траст набирає чинності за життя засновника трасту та дає змогу передати в траст активи засновника трасту, поки він ще живий. Спадковий сімейний траст, на відміну від прижиттєвого, створюється за заповітом та виникає вже після смерті засновника трасту. Зазвичай, якщо сімейний траст є прижиттєвим трастом, а засновник трасту бажає залишити за собою повний контроль над активами, переданими в траст, протягом усього свого життя, він призначає себе довірчим власником такого майна. З метою отримання доходів від управління активами засновник трасту може також призначити себе одним із бенефіціарів сімейного трасту, поряд із його дітьми та іншими родичами.

Сімейні трасти широко використовуються в країнах Співдружності націй. Особливого поширення сімейні трасти

набули в країнах Австралазії. За даними NZ Herald Нова Зеландія має один із найвищих рівнів трастів на душу населення у світі – приблизно один на кожні 10–15 чоловік [3; 4]. Крім того, Нова Зеландія має вчетверо більше нерухомоті, переданої в трасти, на душу населення, порівнюючи з такими країнами, як Австралія та Великобританія [5].

Відповідно до розділу 6 нового Закону Нової Зеландії про трасти від 30.07.2019 року, який набере чинності 30.01.2021 року, максимальний строк дії трасту складатиме 125 років [6]. Водночас діючий Закон Нової Зеландії про безстроковий період і грошові заощадження від 11.11.1964 року передбачає, що строк існування трасту не може перевищувати 80 років [7]. Для порівняння, у Сінгапурі максимальний строк для існування трастів, створених 15.12.2004 року або після цієї дати, складає 100 років. Вбачається, що такі законодавчі зміни є виправданими, зважаючи на дієвість сімейного трасту як механізму захисту та управління активами.

Детально розглянемо основні переваги та особливості заснування сімейних трастів. Однією з ключових цілей створення сімейних трастів є захист та збереження сімейного майна для його подальшої передачі своїм нащадкам. Створення прижиттєвого сімейного трасту дає змогу уникнути необхідності складення заповіту. Замість спадкоємців за заповітом засновник трасту призначає бенефіціарів для своїх активів. Таке планування спадкування дає можливість обійти вимоги закону щодо обов'язкової частки спадкоємців засновника трасту в спадщині. Крім того, передання майна в сімейний траст дозволяє уникнути в майбутньому тривалих судових спорів між спадкоємцями засновника трасту в справах про спадкування. Отже, створення сімейного трасту є гарантією безпечного отримання бенефіціарами заздалегідь визначених засновником трасту активів.

Створення сімейного трасту також сприяє захисту сімейних активів, у випадку зайняття засновником трасту підприємницькою діяльністю, пов'язаною зі значним ступенем ризику. Засновник трасту, передаючи майно в сімейний траст, втрачає своє право власності на нього. У зв'язку з тим, що майно, передане в траст, стає власністю довірчого власника, воно захищене від можливих претензій із боку кредиторів засновника такого трасту. Необхідно констатувати, що кредиторам буде вкрай складно звернути стягнення на активи, які знаходяться в

трасті. Більше того, у випадку банкрутства засновника трасту, активи трасту залишаться захищеними, а бенефіціари продовжать одержувати дохід від управління сімейним трастом.

До того ж, сімейний траст захищає активи від сімейних спорів. Майно, передане подружжям, як засновником трасту, у сімейний траст, формально не належить жодному з подружжя. Унаслідок цього, таке майно не підлягає поділу у випадку розлучення та поділу спільного сумісного майна подружжя.

Сімейні трасти також часто використовуються для того, щоб уникнути успішного позову колишнього чоловіка або партнера щодо активів іншого в цьому трасті. Така вимога може полягати в доступі до трастових активів, які були виділені для дітей партнера від попереднього шлюбу [3].

Крім того, сімейні трасти можуть створюватися для передачі частини активів засновника трасту в ефективне управління довірчим власником на професійній основі в інтересах бенефіціарів. Доходи, отримані від управління сімейними активами, по мірі необхідності можуть спрямовуватися на фінансування освіти, утримання дітей засновника трасту або інших родичів з особливими потребами, у зв'язку з інвалідністю, хворобою тощо. Засновник трасту може визначати як конкретні суми фінансування для вищевказаних цілей, так і залишити розподіл доходів від управління на розсуд довірчого власника.

Більше того, засновник трасту у своєму трастовому договорі або заповіті, за якими створюється сімейний траст, може передбачити, що трастові активи будуть передані бенефіціарам такого трасту тільки після настання заздалегідь визначених умов, зокрема, досягнення певного віку. Отже, до моменту передачі трастового майна бенефіціарам, професійне управління трастовими активами забезпечить безперервність такого управління та гарантуватиме одержання прибутку наступними поколіннями від управління сімейним трастом протягом досить тривалого часу.

Водночас ту частину активів, яка залишилась, засновник трасту зможе вільно спрямувати на інвестування, купівлю цінних паперів чи іншу ризикову діяльність. У випадку, якщо засновник трасту бажає використовувати сімейний траст для володіння і ведення бізнесу (trading trust або торговий траст), найбільш оптимальним варіантом буде ізолювати сімейні

активи шляхом їхньої передачі в окремих сімейний траст, який буде важкодоступним для кредиторів бізнесу [3].

Залежно від обсягу повноважень довірного власника щодо розподілу доходів від управління трастовими активами між бенефіціарами сімейний траст може бути створений як фіксований траст (fixed trust) з жорсткими обмеженнями або дискреційний траст (discretionary trust). Вбачається, що дискреційний траст, який наділяє довірного власника дискреційними повноваженнями на власний розсуд розподіляти доходи між бенефіціарами, є більш прийнятним для довгострокового управління трастовими активами.

Єдині дискреційні повноваження довірного власника – вибирати на свій розсуд, які бенефіціари взагалі отримають будь-які активи, є визначальною гнучкістю, якою володіють довірчі власники при виконанні бажань засновника трасту на користь привілейованих бенефіціарів задовго після смерті засновника трасту. Ця особливість, у поєднанні з законним володінням трастовими активами, є відмінною рисою сімейного трасту й передумовою успішного планування правонаступництва [3].

Питання оподаткування залишається одним із ключових підстав для створення трастів. Проте, воно не є вирішальним у створенні сімейного трасту на відміну від інших видів трастів. Створення сімейного трасту зможе забезпечити можливість оптимізації оподаткування спадщини та дарування лише у юрисдикціях із низьким оподаткуванням. Для прикладу, у Сінгапурі відсутній податок на дохід від приросту капіталу, податок на спадщину або податок на виплати на користь бенефіціарів. Законодавством Нової Зеландії також не передбачено оподаткування розподілу активів від трастів своїм бенефіціарам у вигляді податку на приріст капіталу, на відміну від Австралії.

Створення сімейного трасту зазвичай передбачає конфіденційність для засновників трасту, довірного власника та бенефіціарів. У Новій Зеландії, на відміну від Великобританії, відсутній публічний реєстр трастів. Унаслідок цього, доступ до інформації про трасти закритий для громадського контролю.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що створення сімейного трасту сприяє збереженню та захисту сімейних активів, плануванню правонаступності сімейного майна та гарантує подальшу передачу цих активів із покоління в

покоління. Передача активів у професійне управління забезпечить безперервність такого управління та отримання прибутку бенефіціарами. Визначальним для сімейного трасту є також те, що трастові активи користуються захистом від претензій зі сторони кредиторів засновника трасту. Крім того, створення сімейного трасту дає змогу уникнути сімейних спорів, спорів у справах про спадкування й оскарження заповітів.

Джерела:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду в редакції від 16.09.2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
2. United Nations Trust Fund. Technical Assistance United Nations Trust Fund. URL: <https://www.un.org/development/desa/family/united-nations-trust-fund.html> (accessed: 01.12.2020). (in English)
3. Pat Rotherham, Cora Granger. Trust That Trust: A Practical Guide to Family Trusts in New Zealand, Parry Field Lawyers, 2018. URL: <https://2smlu9rbpfq221v5nscr28tu-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/10/Trust-that-Trust-Practical-Guide.pdf> (accessed: 01.12.2020). (in English)
4. Tamsyn Parker. Trust numbers predicted to shrink, NZ Herald, 2017. URL: <https://www.nzherald.co.nz/business/trust-numbers-predicted-to-shrink/W2SDO37YM6WTWIM44EVQI4HCCU> (accessed: 01.12.2020). (in English)
5. Anne Gibson. Trust obsession: massive 325,000 NZ properties have trust ownership, four times Australia, UK rates, NZ Herald, 2020. URL: <https://www.nzherald.co.nz/business/trust-obsession-massive-325000-nz-properties-have-trust-ownership-four-times-australia-uk-rates/MHQJ733BHQUY6VP5WCJUT6MXA/> (accessed: 01.12.2020). (in English)
6. Trusts Act 2019 (New Zealand), 30.07.2019. URL: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2019/0038/latest/whole.html#DLM7383321> (accessed: 01.12.2020). (in English)
7. Perpetuities Act 1964 (New Zealand), 11.11.1964. URL: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1964/0047/latest/whole.html#DLM353437> (accessed: 01.12.2020). (in English)

Науковий керівник – д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Бігняк О. В.

СЕКЦІЯ № 5

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ

МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

Броднікова Тетяна Григорівна

*адвокат, аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМИ ФАКТИЧНОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА РОБОТУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ СТОСОВНО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ТА ТРИМАННЯ ОСОБИ ПІД ВАРТОЮ

Загальновідомо, що в чинних Кримінальному та Кримінально-процесуальному кодексах України при розробці їх проектів взято за основу права людини, викладені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Законодавець максимально нормативно закріпив право особи на справедливий суд, право на захист, право на захист від незаконного затримання, незаконне позбавлення свободи та інше. Також, відповідно до ч. 5 ст. 3 Кримінального кодексу України [2] норми міжнародного права, ратифікованих Верховною Радою, є частиною національного законодавства України. Але, на жаль, більшість рішень ЄСПЛ по справах порушення прав людини при затриманні та позбавлення свободи на практиці просто не працює.

Стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дає вичерпний перелік захисту особи на свободу та особисту недоторканність. Стаття 208 КПК визначає лише 3 випадки, коли уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у скоєнні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі. При цьому стороні захисту не надається право оскаржити такі дії. Але незважаючи на цей законодавчий припис, правоохоронні органи продовжують проводити фактичні

затримання. Так, у справі «Гриненко проти України»[3] ЄСПЛ зазначив: «Констатовано порушення розділу 1 п. 1 ст. 5 Конвенції у зв'язку з тим, що тримання заявника під вартою з 23:00 год. 20 листопада (момент фактичного затримання) до 13:30 21 листопада 2004 року (момент складення протоколу) було незаконним, оскільки воно не було належним чином задокументовано і таким чином процесуальний статус заявника залишався невідомим у цей період». У справах Гавула проти України [4] та Білоусов проти України [5] ЄСПЛ визнав порушення розділу 1 статті 5 Конвенції щодо невідповідності часу реєстрації затримання осіб моменту їх фактичного затримання, коли затримки у реєстрації склали одну добу. Окрім того у справі Білоусова ЄСПЛ визначив, що «із заявником поведилися як з підозрюваним, і він залишався під фактичним контролем поліцейських у відділку міліції ... і йому не було дозволено покинути будівлю поліцейського відділку за власним бажанням». ЄСПЛ підтвердив свою позицію про те, що «відсутність запису про затримання має само по собі вважатися серйозним порушенням, позаяк за усталеною позицією Суду невідоме затримання особи є повним запереченням фундаментальних гарантій, передбачених статтею 5 Конвенції і є серйозним порушенням цього положення». Особисто на практиці я зустрічала ситуації, коли особа за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України, була доставлена до відділку поліції оперативними співробітниками. З моменту вчинення кримінального правопорушення пройшов тиждень, отже затримати в порядку ст. 208 КПК України вже було просто неможливо. Але оскільки у правоохоронних органів були деякі побоювання щодо того, що підозрюваний може переховуватися або його просто неможливо буде знайти, оскільки він є особою без визначеного місця проживання (бомж), то було прийнято рішення про його тримання у відділку поліції 2 доби до моменту розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у суді. Звісно, про законність такого затримання не треба й говорити. Я, як адвокат, дізналася про ці дії вже на стадії розгляду справи судом, доказів таких дій з боку правоохоронних органів в мене вже на той момент бути не могло, адже пройшло майже півроку. Також, я зустрічала іншу

ситуацію. Групу осіб було затримано за місцем проживання одного із них у приватному секторі біля будинку. Затримані особи, як вони мені повідомили, були фактично затримані о 11 годині ранку. На них одягли кайданки та біля кожного з них знаходився співробітник поліції. До відділу поліції вказані особи були доставлені о 10 годині вечора. Протокол про затримання складався приблизно у той же час, були викликані адвокати з системи безоплатної вторинної правової допомоги. Відлік часу для вручення повідомлення про підозру та розгляду питання щодо обрання запобіжного заходу почався саме з моменту доставлення до відділу поліції, саме цей час був вказаний у протоколі затримання. Мені було повідомлено про час фактичного затримання. Я направилася на адресу фактичного затримання, але жодної камери відеонагляду поряд з місцем затримання я не знайшла. Сусіди осіб, яких було затримано, також відмовилися давати покази щодо того, чи бачили вони слідчі дії правоохоронних органів. Отже я не мала змоги довести незаконне затримання. На мою думку, з метою запобігання таких незаконних позбавлень свободи особи необхідно ввести моніторингову службу по усім особам, яких доставляють до відділку поліції. Тобто, усі входи, коридори та чергова частина відділків поліції повинна транслюватися в режимі реального часу за допомогою камер відеонагляду до центрів таких моніторингових груп. Вказані групи не повинні бути якимось чином прив'язані до управління патрульної поліції задля запобігання тиску з боку усередині структури. У разі виявлення підозрілого доставлення, моніторингова група повинна мати повноваження щодо запиту від співробітників поліції інформації щодо особистості, статусу доставленого та підстав доставлення. У разі необхідності повинна мати право на розмову з доставленою особою по телефону. Також необхідно введення обов'язковості фіксування процесу затримання особи засобами з функцією відео-зйомки, найкраще б було застосування саме нагрудних камер як у співробітників патрульної поліції.

Інша сфера, де найчастіше порушуються рішення ЄСПЛ, це інститут запобіжних заходів, а саме тримання особи під вартою. Відповідно до листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 04.04.2013 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних

заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [6] вирішуючи питання про застосування, продовження, зміну або скасування запобіжного заходу при розгляді відповідних клопотань, слідчий суддя, суд щоразу зобов'язаний враховувати, що запобіжні заходи у кримінальному провадженні обмежують права особи на свободу та особисту недоторканність, гарантовані ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, а тому можуть бути застосовані тільки за наявності законної мети та підстав, визначених КПК, з урахуванням відповідної практики Європейського суду з прав людини та зважати, що тримання під вартою є винятковим видом запобіжного заходу та застосовується лише у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе відвернути ризики, зазначені у ст. 177 КПК. При розгляді клопотання про обрання або ж продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою обов'язково має бути розглянуто можливість застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів (правова позиція, викладена у п. 80 рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України» [7]).

Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Харченко проти України» встановлено, що на етапі розгляду питання щодо взяття заявника під варту аргументами на користь такого рішення стали серйозність звинувачень, пред'явлених заявникові, та ризик його втечі. Після цього прокурори і суди не навели жодних підстав для продовження тримання заявника під вартою, лише зазначили, що запобіжний захід було обрано правильно. Проте згідно з п. 3 ст. 5 Конвенції «зі спливом певного часу лише наявність обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші аргументи для продовження тримання під вартою. До того ж, згідно рішення Європейського суду з прав людини по справі» [8] такі підстави мають бути чітко вказані національними судами. Інших підстав національні суди у цій справі не наводили. Крім того, національні владні органи не розглядали можливість застосування інших запобіжних заходів, альтернативних тримання під вартою.

Я хочу взяти за приклад свою особисту справу № 521/16698/16-к. Обвинувачених тримали під вартою з моменту

затримання, з березня 2016 року. Особи обвинувачувались за кількома епізодами ч. 2 ст. 187 КК України та ч. 2 ст. 146 КК України. Потерпілі по кримінальному провадженню були іноземцями, знаходилися на території України за робочими візами по 6 місяців, після чого поверталися до своєї країни. На момент мого вступу у справу пройшло вже 3 роки. Потерпілі та свідки в силу того, що вони були іноземцями, вже давно не знаходилися на території України, тобто ризик тиску на потерпілих був необґрунтованим. Свідків по справі не було взагалі. Докази, які по версії сторони обвинувачення могли б бути спотворені обвинуваченими, були вже давно зібрані, оскільки справа знаходилася на стадії судового розгляду. У обвинувачених були свої родини, проблеми по здоров'ю, довідки про майбутнє працевлаштування, характеристики з місця реєстрації, документи на право власності на нерухоме майно, але все це суд не брав до уваги та продовжував запобіжний захід до самого вироку суду, яким звільнив осіб із залу судового засідання по відбуттю покарання у зв'язку із застосуванням так званого закону Савченко. Не було доцільності у триманні під вартою осіб таких довгий час, оскільки усі ризики знизилися або взагалі зникли задовго до вироку суду.

Отже, інститут імплементації норм міжнародного права прав людини у національне законодавство та роботу правоохоронних органів стосовно затримання особи та тримання особи під вартою передбачає вдосконалення та детальнішого вивчення з метою побудови правової держави, в якій дотримуються прав людини та громадянина.

Джерела:

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. 25.09.2020 року: Офіц. текст. Київ: Алерта. 2020. 226 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України чинне законодавство із змінами та допов. на 22.09.2020 року: Офіц. текст. Київ: Алерта. 2020. 334 с.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Гриненко проти України» заява 33627/06 веб-сайт URL: <https://precedent.in.ua/2015/11/18/grynenko-protiv-ukraynu/>.
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Гавула проти України» заява № 52652/07 веб-сайт URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO000561.html.

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Білоусов проти України» заява № 4494/07 веб-сайт URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text.
6. Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 04.04.2013 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13#Text>.
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України», заява № 40107/02 веб-сайт URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text.
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Єлоєв проти України», заява № 17283/02 веб-сайт URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text.

Науковий керівник – д.ю.н., професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Сокула О. С.

Вишневська Юлія Володимирівна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри прав

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Рядом європейських країн, включаючи і Україну, право на освіту визначається як пріоритетне право людини. Створення належних умов для реалізації прав людини на освіту передбачається на всіх рівнях адміністративно-територіального управління, як на загальнодержавному так і на місцевому. Враховуючи процес децентралізації в Україні, особливу роль у забезпеченні права на освіту покладеється на об'єднані територіальні громади.

Становлення дійового та результативного управління сферою освіти на місцевому рівні можливе лише через процес реформування систем державного управління, яке на сучасному

етапі має вигляд децентралізації, відповідно до якої визначені законом функції від центральних органів публічної адміністрації делегуються до самоуправління на місця. Цей процес зменшує вплив центральних органів влади та збільшує повноваження органів місцевого самоврядування та об'єднаних територіальних громад. Таким же чином при децентралізації влади у повному обсязі забезпечується засади субсидіарності та фінансово-економічної незалежності органів місцевого самоврядування.

Конституція України [1] визначає територіальну громаду, як місцевих жителів певної території (села, селища, міста), яких, в свою чергу, наділяє правом об'єднуватися для ефективної реалізації місцевого самоврядування. Мета та зміст місцевого самоврядування полягає у вчиненні управлінських функцій на користь місцевих жителів. Управлінські дії безпосередньо вчиняють представницькі органи (посадові особи) в межах чинного законодавства та несуть повну відповідальність за них.

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] держава гарантує управлінським органам на місцях право на самоорганізацію. Дане право, в свою чергу, виражається у реальній можливості місцевих жителів (конкретних територіальних громад) вирішувати питання, які важливі для функціонування їхньої місцевості та безпосередньо формують життєвий устрій, на власний розсуд.

Відповідно до статті 70 Закону України «Про освіту» [2] державно-громадське управління у сфері освіти – це взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з метою прийняття ефективних управлінських рішень та задоволення суспільних інтересів освітньої сфери [17, с. 125]. Суспільний інтерес освітянського простору прямо пов'язаний з реалізацією конституційного права людини на освіту. Застосовуючи інструменти публічної адміністрації можливе виконання завдань держави по створенню правового поля для втілення такого права та його захисту.

Роль об'єднаних територіальних громад у забезпеченні організації освітніх процесів на місцях є дійсно важливою. Безпосередня їх участь у просуванні та реалізації права на освіту визначає зміст освіти, форму та порядок надання освітніх послуг. Позитивним впливом на організацію освітнього процесу на

місцевому рівні є те, що громада самостійно визначає потреби локального населення, враховуючи особливості їхньої місцевості, культури та самовизначеності.

Позитивним прикладом практики управління освітою Городоцьке ОТГ., яка об'єднує 40 населених пунктів. Для підвищення престижності професії та підвищення статусу педагога, з метою мотивації останніх до професійного розвитку та реалізації начальник відділу освіти Городоцької ОТГ запропонував заснувати премію для вчителів. Для того щоб нагорода мала особливий статус, який би підкреслював вагомість досягнень вчителя було запропоновано наступне: заснувати премію ім. Виноградського, видатного мікробіолога, який проживав на території Городоцької ОТГ і до якого із пошаною ставляться в громаді. Згідно Положення про премію з метою розгляду документів поданих на конкурс та визначення переможця проводиться засідання комітету із присудження премії. Під час засідання проводиться розгляд поданих документів та визначається переможець. Результати засідання фіксуються у протоколі.

Однією із переваг запропонованого підходу є те, що Положення про премію передбачає можливість висунення кандидатів на преміювання не лише закладами освіти, а й громадськими організаціями, методичними об'єднаннями, окремими підрозділами галузі освіти, самовисуванцями. Це забезпечує рівні можливості для кожного освітянина громади. Головними ризиками даного проекту можуть бути: порушення зобов'язань щодо презентації творчого доробку лауреатів; порушення принципу об'єктивності при визначенні лауреатів; обмеження прав мешканців громади щодо внесення на розгляд комісії будь-якого кандидатів.

Державне управління в сфері освіти є комплексним завданням органів публічної адміністрації, яке спрямоване на регулювання, управління, координацію та контроль однієї з найважливіших сфер суспільних відносин, які пов'язані з людськими ресурсами і мають соціальну значимість у формуванні демократичної держави.

Забезпечення права на освіту є процесом який включає в себе взаємодію державних органів та представників органів місцевого самоврядування на місцях, діяльність яких має виконавче-розпорядчий та формально визначений характер, через

організацію, координацію та регулювання суспільних відносин в сфері освіти. Застосовуючи державно-владні повноваження, органи публічної адміністрації для виконання завдань в сфері освіти, реалізують свої функції через інструменти управління (вироблення, прийняття та застосування рішень). Саме завдяки владним рішенням здійснюється безпосередній вплив на процеси, об'єкти та суб'єкти освітньої сфери з метою забезпечення її розвитку та ефективного функціонування та забезпечення реалізації права на освіту.

Джерела:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.03.2020 року).
2. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5.09.2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.03.2020 року).
3. Про місцеве самоврядування: Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.03.2020 року).
4. Дзвінчук Д.І. Основні вектори розробки та реалізації освітньої політики в контексті реформи децентралізації в Україні. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2018. – Вип. 72. – С. 125-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2018_72_15 (дата звернення: 27.03.2020 року).

Закаленко Олена Василівна

*к.ю.н., доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВО НА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОЗОВ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Однією з найважливіших характеристик правової держави є її здатність нести відповідальність за свої рішення і дії перед суспільством і громадянином. Серед форм забезпечення такої відповідальності називається судовий контроль. Створення в

Україні системи адміністративних судів як невід'ємної складової національної системи судів та механізму захисту прав і свобод громадян обумовлює актуальність дослідження змісту права на адміністративний позов.

Право на судовий захист входить до переліку тих прав, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Виходячи із цього, слід проаналізувати, які елементи цього права з позиції практики Європейського суду з прав людини є обов'язковими та яке тлумачення цим елементам надає Європейський суд з прав людини. Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод можна виокремити такі елементи права на судовий захист: 1) право на розгляд справи; 2) право на справедливість судового розгляду; 3) право на публічність розгляду справи та проголошення рішення; 4) право на розумний строк розгляду справи; 5) право на розгляд справи судом, установленим законом; 6) право на незалежність і безсторонність суду [1].

Право на розгляд справи означає право особи звернутися до суду та право на те, що його справа буде розглянуто та вирішено судом. При цьому, особі має бути забезпечена можливість реалізувати вказані права без будь-яких перепон чи ускладнень. Здатність особи безперешкодно отримати судовий захист є змістом поняття доступу до правосуддя.

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод доступність правосуддя є невід'ємним елементом права на справедливий суд, хоча сама категорія «доступність» у наведеній статті не вживається. У справі Беллет проти Франції від 4 грудня 1995 р. Європейський суд з прав людини зазначив, що «стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права» [2, с. 482–493].

Е.Л. Трегубов зазначає, що питання реалізації принципу справедливості судового розгляду справи є одним із найбільш складних і дискусійних, що викликано цілою низкою причин.

Європейський суд з прав людини розмежовує питання справедливості судового процесу та питання правильності чи хибності судового рішення [3, с. 358]. З огляду на те, що справедливість є здебільшого філософською категорією і Європейським судом з прав людини не напрацьовано чітких критеріїв та правил справедливості, тому Європейський суд з прав людини не вправі встановлювати, чи правильно було ухвалено рішення, однак вправі вирішити, чи був розгляд справи справедливим. На практиці у деяких рішеннях зустрічається позиція, що «справедливий розгляд справи» включає в себе такі аспекти належного відправлення правосуддя, як право на доступ до правосуддя, рівність сторін, змагальний характер судового розгляду справи, обґрунтованість судового розгляду тощо [4, с. 65].

Наступним елементом права на судовий захист є публічність розгляду справи та проголошення рішення. Нормативне закріплення вимоги публічного розгляду справи спрямовано на захист особи від таємного, не підконтрольного суспільству відправлення правосуддя. До категорії «публічність» Європейським судом з прав людини включається, по-перше, проведення судових засідань у відкритому режимі, тобто вимога публічності розгляду справи дотримується, якщо справа розглядалася публічно принаймні у суді першої інстанції. По-друге, до вимоги публічності належить публічне проголошення судового рішення. При цьому публічне оголошення судового рішення означає не спосіб його оприлюднення, а можливість ознайомитися з ним. Це пов'язано з особливостями національного законодавства, що не завжди передбачає усне оголошення судового рішення.

Статтю 6 Конвенції також гарантується право на розгляд справи судом у «розумні строки». За загальним правилом, розумний строк обчислюється з моменту відкриття провадження у справі і завершується ухваленням остаточного рішення судом найвищої інстанції. Слід зазначити, що у своїй практиці Європейський суд з прав людини підходить до цієї проблеми дуже індивідуально. Разом із тим, було встановлено певні критерії, у світлі яких слід оцінювати тривалість провадження це: складність справи, поведінка заявника, кількість стадій судочинства, дії відповідних органів, а також особливості політичної або соціальної ситуації у державі тощо.

Наступною гарантією, що закріплена п. 1 ст. 6 Конвенції є право на розгляд справи судом, встановленим законом. У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Сокуренко і Стригун проти України» зазначено, що термін «встановленим законом» у ст. 6 Конвенції спрямований на гарантування того, «що судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, але керується законом, що приймається парламентом. Категорія «встановленого законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й на дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність [5].

Незалежність та безсторонність судової влади є взаємодоповнюючими поняттями і є основоположними гарантіями реалізації права на судовий захист. Під гарантією незалежності слід розуміти здатність суду розглядати справу та ухвалювати рішення, не перебуваючи при цьому у залежності від волі сторін чи органів державної влади. Незалежність суду визначається не тільки його незалежністю у конкретній справі, а також і в розумінні незалежності системи судів від політичних та владних впливів взагалі. Слід зазначити, що Європейським судом з прав людини у багатьох справах було визначено принципи, за якими суд можна визначити як безсторонній. Зокрема, у справі «Пуллар проти Сполученого Королівства» від 10 червня 1996 р. Європейський суд з прав людини вказав, що судова практика передбачає два критерії для встановлення безсторонності суду в сенсі п. 1 ст. 6 Конвенції. По-перше, потрібно встановити, що суд був суб'єктивно безстороннім, тобто жоден із його членів відкрито не проявляв упередженості та особистої зацікавленості. Особиста безсторонність презюмується доти, доки не буде доведено інше. По-друге, суд повинен бути об'єктивно безстороннім, тобто передбачається існування достатніх гарантій, щоб виключити будь-які сумніви щодо цього [6].

Європейський суд з прав люди у своїй практиці виокремлює низку елементів права на судовий захист, які отримують свого подальшого розвитку в національному законодавстві. Так, на забезпечення ефективного захисту прав та свобод людини спрямовано норми Конституції щодо права кожного на судовий захист, що стало одним із фундаментальних прав людини, гарантованих у конституційному порядку. Вінцем нормативного

забезпечення прав осіб на судовий захист у справах адміністративної юрисдикції є Кодекс адміністративного судочинства України [7].

З урахуванням універсальних найбільш загальних елементів права на судовий захист, що виокремлені практикою Європейського суду з прав людини, з огляду на нормативну модель адміністративного судочинства, що визначена КАС України до елементів права на судовий захист у позовному провадженні адміністративного судочинства можна віднести: право на незалежний і неупереджений суд; право на пред'явлення адміністративного позову; право на участь у судовому розгляді; право на задоволення позову, право на оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, а також право на виконання остаточних та обов'язкових судових рішень. Отже, категорія «право на адміністративний позов» нерозривно пов'язана з правом на судовий захист в адміністративному судочинстві, опосередковуючи його елементи, окреслені можливістю реалізації цього права саме у позовному провадженні адміністративного судочинства.

Джерела:

1. Конвенцією про захист прав людини і основоположних: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 Дата оновлення: 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Беллет против Франции: решение Европейского суда по правам человека от 04.12.1995 г. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод: Судебная практика с 1960 по 2002 гг. СПб. Юрид. центр Пресс, 2004. М. Де Сальвиа. С. 482–493.
3. Трегубов Е. Л. Право на справедливый суд у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363.
4. Моул Н. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. – Ст. 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии: Моул Н., Харби К., Алексеева Л. Б., М. Российская академия правосудия, 2001. 139 с.
5. Рішення у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» від 20.07.2006 р. // Офіційний Вісник України. 2007. № 1. Ст. 59.

6. Рішення у справі «Пуллар проти Сполученого Королівства» від 10.06.1996 р. // Офіційний Вісник України. 1996. № 12. Ст. 159.
7. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV Дата оновлення: 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

Матковський Анатолій Анатолійович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ПРЕЦЕДЕНТ ЄСПЛ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІШЕНЬ
МІЖНАРОДНИХ СУДІВ**

«Судовий прецедент – це рішення суду в конкретній справі, що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ. У його основі лежить соціальний факт повторюваності певних суспільних відносин, що зумовлює відповідність ідеї прецеденту природі людини та соціальним очікуванням суспільства. В основі обов'язковості прецеденту лежить принцип, згідно з яким аналогічні справи повинні вирішуватися аналогічно, а судові рішення є справедливим, якщо не відрізняється від прийнятого раніше за умов збігу фактичних обставин справи» [1].

«Прецедентна практика Суду сьогодні виконує функцію надзвичайно важливого інструменту при захисті прав людини. Неважко помітити, що норми Конвенції мають загальний характер, і права людини здебільшого констатуються в абстрактній, оціночній формі. Проте, враховуючи, що сформулювати вичерпний перелік прав та форм їх реалізації в тексті Конвенції є неможливим, справжній сенс норм Конвенції з'ясовується лише після тлумачення і застосування в рішеннях Суду. Відповідно до частини першої статті 32 Конвенції, тлумачення її норм віднесено до виключної компетенції Суду. Тому прецедентна практика Суду в такому разі становить офіційне міжнародне тлумачення Конвенції» [2].

Як можна побачити з термінології – зобов'язання вжиття судового прецеденту ЄСПЛ покладається на судову владу держав-учасниць. Таким чином суд вдається до судового

прецеденту ЄСПЛ при таких обставинах, коли на його розсуд піднімається розгляд справи за скаргою особи, коли право людини вже є порушеним, до таких випадків зокрема відноситься оскарження рішення, яке є результатом попереднього або іншого судового провадження, а також оскарження рішення іншого органу, яким при вирішенні питання, яке відноситься до права людини, останнє було порушено, у зв'язку із чим особа звертається до суду для відновлення свого права або його встановлення. В таких випадках суд при вирішенні питання про те, чи було порушено право людини рішенням судового органу першої інстанції, рішенням іншого органу тощо, прибігає до практики ЄСПЛ, зокрема до резонансних рішень, до яких додається розширене тлумачення тієї чи іншої норми Конвенції.

Проте на практиці існує і інша модель застосування прецеденту ЄСПЛ, яка діє за більш широким колом осіб та її основна функція направлена на запобігання порушення права людини. Данна запобігаюча функція хоча і використовується широким колом суб'єктів, проте особливо важливу роль вона має для органів державної та виконавчої влади держави. За своєю метою, дана функція направлена на вдосконалення правосвідомості посадових осіб органів законодавчої та виконавчої влади таким чином, аби останні при прийнятті того чи іншого рішення відносно особи або групи осіб, завчасно зверталася до практики ЄСПЛ з метою запобігання порушення прав людини.

Орган законодавчої влади, як нормотворчий орган, при здійсненні своєї основної функції, а саме внесення змін до існуючих нормативних та при прийнятті нових, вдається не тільки до положень Конвенції, а й до окремих прецедентів ЄСПЛ, які мають відношення до правовідносин, які регулюються нормативним актом, для запобігання порушення прав людини у сфері, що буде регулювати нова норма, або при внесенні змін до норми, у зв'язку з новим або більш розширеним тлумаченням окремої категорії прав людини, з метою усунення недоліків у існуючій нормі права.

Орган виконавчої влади, при виконанні свої безпосередніх обов'язків, покладених на нього державою, в першу чергу діє у відповідності до існуючого закону держави. Проте в даному

випадку є особливість, яка виплаває із ч. 2 ст. 17 Закону України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р., а саме «Якщо міжнародним договором України, укладення якого відбулось у формі закону, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору України.». У даному випадку дуже чітко проявляється запобігача функція судового прецеденту ЄСПЛ, оскільки у ситуації, коли рішенням ЄСПЛ було надано більш розгорнуте тлумачення окремої категорії прав людини, що встановлює нові правила щодо застосування Конвенції, орган виконавчої влади, повинен керуватися саме цими нововведеннями, з метою запобігання порушення прав людини при здійсненні своїх функцій.

Таким чином прецедент ЄСПЛ, а саме його запобігачу функцію, можна назвати механізмом забезпечення рішень міжнародного суду, оскільки подібна модель імплементації у внутрішнє законодавство держави, дозволяє поширити коло суб'єктів, для яких даний прецедент є обов'язковим для дотримання та вдосконалювати правосвідомість у посадових осіб органів державної влади.

Джерела:

1. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Теорія держави і права – навчальний посібник / Освіта України, Київ. 2017 URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf.
2. Ягунов Д. В. Практика Європейського суду з прав людини. Одеса : Фенікс, 2010. URL: http://www.yagunov.in.ua/?page_id=852.
3. Закон України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Європейська Конвенція з прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Науковий керівник – д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Сурілова О. О.

Міщенко Ілона Володимирівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри морського та митного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ДИСОНАНСИ МИТНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ МИТНОЇ СПРАВИ**

Транзитивність митно-правової системи України, а разом з тим і відповідного правового поля вже стала сприйматися як норма. На те є багато причин, серед яких найбільшу вагу мають перманентні євроінтеграційні процеси, які вимагають постійного вдосконалення відповідної правової бази. Адаптація до європейських стандартів митного законодавства України, в тому числі щодо забезпечення прав людини як основоположного завдання будь-якої демократичної держави, здійснюється різними шляхами, у різний спосіб та з різними результатами. Які б способи в даному випадку не застосовувалися – імплементація, апроксимація, рецепція тощо – першою відчуває зміни категоріально-термінологічний апарат. Причому такі зміни не завжди є позитивними, послідовними та доцільними. Подекуди має місце тотальне запозичення та майже дослівний і не завжди доречний переклад окремих положень європейського та міжнародного законодавства, які відіграють злий жарт з майбутніми правозастосовниками через неузгодженість з іншими законодавчими актами, через несумісність з ментальними особливостями наших співгромадян та специфічне сприйняття зв'язку між особистістю та державою. Інколи, навпаки, маємо фрагментарні, точкові зміни законодавчих положень, яких не достатньо для комплексної перебудови та перезавантаження тих чи інших митно-правових інститутів.

Ключове поняття митного права в цілому та Митного кодексу України, зокрема, – «митний контроль» – не позбавлено інтерпретаційних недоліків. Це при тому, що саме митний контроль вважається тією сукупністю заходів, які максимально зачіпають права і свободи людини у галузі митної справи. Так, огляд, переогляд ручної поклажі, багажу та транспортних засобів не можна назвати приємними для будь-якої людини, яка переміщує їх через митний кордон. І це, не говорячи про

особистий огляд, який є винятковою формою митного контролю саме через ступінь впливу на права і свободи людини, який не завжди адекватно співвідноситься з очікуваннями від його результатів. Наведені тези мали би спонукати законодавця зі всією ретельністю підійти до регламентації митного контролю, не залишаючи місця вільному тлумаченню, здогадкам та припущенням в його інтерпретації. Однак ситуація дещо інша. По-перше, це поняття вживається у контексті здійснення певних активних дій посадовими особами митного органу в рамках встановлених форм такого контролю (перевірки документів, опитування осіб, вже згаданих оглядів тощо) задля переконання, що переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів комерційного призначення відбувається у відповідності до чинного законодавства. По-друге, МК України знає й інший аспект митного контролю – так званий «пасивний» митний контроль, під яким перебувають товари, поміщені у деякі митні режими (транзит, митний склад) та які знаходяться на тимчасовому зберіганні. У цьому випадку посадові особи митних органів не здійснюють якихось специфічних дій, а навпаки, до володільця таких товарів і транспортних засобів є певні вимоги щодо виключно цільового їх використання або необхідності утриматись від вчинення щодо них певних операцій. Власне цей аспект митного контролю, який, до речі, теж пов'язаний із реалізацією прав людини (наприклад, права власності), а точніше їх обмеженнями, меншою мірою уважений законодавцем. Природа обох видів митного контролю є різною, що знайшло відображення в МК ЄС. Такий «пасивний» митний контроль, під яким тимчасово перебувають товари і транспортні засоби, отримав назву «customs supervision» [2], тобто митний нагляд, або митне спостереження. В українській мові навіть є запозичене слово «супервізія» [4], яке означає щось, на кшталт наставництва, підтримки, допомоги, інспектування, модерації процесів. Вважаємо, що такий досвід став би корисним для запозичення Україною з метою розмежування обох видів контролю, які сутнісно дуже відрізняються один від одного, по-різному впливають на реалізацію прав громадян та, відповідно, повинні мати окреме правове регулювання. Наразі специфічних норм щодо такого «пасивного» митного контролю МК України не містить. Можемо лише здогадуватися про його межі, забезпечення

та захист прав та законних інтересів залучених до нього осіб. Отже, слід констатувати, що традиційний митний контроль є перевіркою на предмет дотримання чинного митного законодавства, в той час, коли митний нагляд є певним станом, умовами, середовищем, в яких тимчасово перебувають товари. Саме тому вважаємо за доцільне запровадити в МК України на зразок МК ЄС окремий термін, яким би позначався не власне митний контроль як сукупність митних формальностей, а стан, в якому знаходяться товари протягом певного періоду до моменту їх випуску у вільний обіг або інший дозволений митний режим (процедуру).

Прикладом ще однієї не надто вдалої адаптації українського митного законодавства до європейських стандартів є категорія «авторизований економічний оператор», в якого нещодавно трансформувався «уповноважений економічний оператор». Гідна ідея спростити життя законослухняним суб'єктам на практиці розбилася об скелі непослідовності, небажання та формального підходу.

Проблема полягає у відсутності комплексного розуміння процесу впровадження цього інституту. З вітчизняного кодексу не ясно, хто ж є авторизованим економічним оператором, хоча б тому що не очевидно, хто такий взагалі економічний оператор. Цей термін відсутній у кодифікованому акті у сфері митної справи України. МК ЄС під ним розуміє особу (фізичну чи юридичну), яка здійснює діяльність, що підпадає під регулювання митним законодавством [2]. Застосування цього терміну в українському кодифікованому акті значно спростило би інші формулювання, які зустрічаються в МК України, на кшталт «підприємство-резидент, що виконує будь-яку роль в міжнародному ланцюзі постачання товарів (виробник, експортер, імпортер, митний представник, перевізник, експедитор, утримувач складу)» (стаття 12), «підприємств та громадян, що переміщують товари, транспортні засоби комерційного призначення через митний кордон України або провадять діяльність, контроль за якою відповідно до цього Кодексу покладено на митні органи» (стаття 21), «осіб, які переміщують товари, транспортні засоби комерційного призначення через митний кордон України чи провадять діяльність, контроль за якою цим Кодексом покладено на митні органи» (стаття 334) тощо [1]. Всі ці довгі та складні словесні конструкції можна було б замінити на простий і зрозумілий термін

«економічний оператор». Крім того, це дало б змогу уникнути непотрібних тавтологій, зокрема вживання словосполучення «авторизація авторизованого економічного оператора».

Є певні питання щодо тлумачення поняття «особи» в МК України, під якими розуміються тільки юридичні та фізичні особи. Порівнюючи це визначення з аналогічним, яке міститься в МК ЄС, кидається в око залишення поза увагою нашого законодавця такої групи суб'єктів, як об'єднання фізичних та/або юридичних осіб. Вони, до речі, Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначені як суб'єкти такої діяльності [3], а значить наділені правами укладати зовнішньоекономічні контракти та виконувати їх у різний дозволений спосіб, в тому числі шляхом увезення товарів та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України та їх вивезення з цієї території. Це означає, що на них поширюється й митне законодавство нашої держави, в якому вони наразі навіть не згадані. В даному випадку так само не завадило б запозичення відповідного європейського досвіду.

Як бачимо, адаптаційні процеси даються нашій державі не надто легко. Переїмати досвід та запозичувати чужі правові норми слід, зважаючи на велику кількість чинників, в тому числі лінгвістичні особливості різних мов. Більш зважена політика у цьому напрямку сприятиме якіснішому правозастосуванню та праворозумінню, правозахисту, чого в нашій правовій дійсності завжди бракує.

Джерела:

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI / Верховна Рада України / *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45; № 46–47; № 48. Ст. 552.
2. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02013R0952-20200101> (дата звернення: 21.06.2020).
3. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII / Верховна Рада України / *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377.
4. Портал української мови та культури. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd> (дата звернення: 21.06.2020).

Мохд Наргіс Османівна

*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК:
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІСЛАМСЬКИМИ ДЕРЖАВАМИ**

Права людини є ядром сучасного міжнародного права. Ще в першій половині минулого століття, засновуючи найбільшу за чисельністю і дотепер найбільш впливову міжнародну організацію в світі, держави прагнули затвердити віру, заохотити повагу до основних прав людини, про що свідчить преамбула і ст. 1 Статуту ООН [1]. Кількома роками пізніше, в 1948 році була прийнята Загальна декларація прав людини, котра визначила ціннісні орієнтири для міжнародної спільноти на наступні десятиліття.

Обидва документи підкреслюють рівність людей, незалежно від їх расової, національної, релігійної або статевої приналежності. Будь-яка дискримінація забороняється ст. 7 Загальної декларації прав людини [2], однак, як показала практика, цього було недостатньо для захисту прав жінок. У зв'язку з цим у 1967 році була прийнята Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок. Будучи не обов'язковою до застосування, дана Декларація все ж підготувала ґрунт для прийняття цього «Білля про права жінок». Так, 18 грудня 1979 Резолюцією 34/180 Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (далі – Конвенція) [3]. Дух Конвенції резонує з цілями і принципами ООН: повагою до людської гідності і рівноправністю. У ній підкреслюється важливість недопущення дискримінації жінок і перешкоди їх участі в житті країни. Відзначається, що це важливо в світлі досягнення процвітання держав і всього світу.

3 вересня 1981 року після того, як Конвенцію ратифікувало двадцять держав, вона вступила в силу в якості міжнародного договору. Сьогодні 189 країн підписали і ратифікували Конвенцію, у тому числі так звані ісламські держави, що закріплюють за ісламом статус офіційної релігії. Це Ємен, Туніс, Ірак, Марокко, Пакистан, Ліван, Саудівська Аравія, Афганістан, Сирія, Бахрейн та ін.

Відповідно до ст. 2 Конвенції, держави-учасниці зобов'язуються включити принцип рівноправності чоловіків і жінок у свої національні конституції або інше відповідне законодавство [3]. Що ж говорить основний закон ісламських держав?

В Конституції Ісламської Республіки Пакистан забороняється дискримінація на підставі статевої належності (ч. 2 ст. 25). Пакистан зобов'язується вжити заходів для забезпечення повноправної участі жінок у житті держави (ст. 34) [4]. Конституція Ісламської Республіки Афганістан забороняє будь-який вид дискримінації громадян і стверджує, що чоловіки та жінки мають рівні права й обов'язки перед законом (ст. 22) [5]. Королівство Марокко в своїй Конституції заявляє про роботу державної влади «над створенням умов, що дозволяють генералізацію ефективності свободи та рівності чоловіків і жінок Марокко, їх участі в політичному, соціальному, культурному та економічному житті» (ст. 6) [6]. Згідно з Конституцією Королівства Бахрейн, держава регулює рівність жінок з чоловіками в політичному, економічному, соціальному, культурному житті, «не порушуючи при цьому положення Шаріату» (ч. 2 ст. 5) [7]. Нізам – Основний Закон Королівства Саудівська Аравія – разом з іншими основами правління, називає принцип рівності (ст. 8). При цьому захист прав людини здійснюється державою «відповідно до ісламського шаріату» (ст. 26) [8].

Оскільки в згаданих державах шаріат має статус закону, вважаємо за доцільне розгляд принципу рівності в ісламському праві. У Корані неодноразово говориться про рівність людей, незалежно від їх раси і національності. Що стосується рівності статей, слід зазначити наступні вірші Священної Книги мусульман: «...Я не погублю діяння, вчинені будь-яким з вас, будь то чоловік або жінка...» [3, с. 195], «...чоловікам належить частка з того, що вони придбали, і жінкам належить частка з того, що вони придбали...» [4, с. 32], «Віруючих чоловіків і жінок, які вчиняли праведно, Ми неодмінно обдаруємо прекрасним життям і винагородимо за найкраще з того, що вони робили» [16:97] [9]. Відповідно до наведених аятів, чоловіки і жінки рівні перед Богом, а тому несуть рівну міру відповідальності за свої діяння. Відповідальність же невіддільна від прав. Слід зазначити також те, що в ісламі відсутня концепція первородного гріха, під впливом якої в приймаючих її товариствах спостерігалось зневажливе ставлення до жінки.

Правове становище жінки багато в чому характеризує наявний у неї спектр політичних прав. Їх гарантом виступає ст. 7 Конвенції. При цьому з метою досягнення рівності можливостей і рівноправного ставлення, Конвенцією допускається прийняття державами відповідних тимчасових спеціальних заходів (ст. 4) [3]. Вони не вважаються дискримінаційними, а навпаки, слугують досягненню цілей Конвенції. У зв'язку з цим в Пакистані, наприклад, на конституційному рівні резервуються місця для жінок в органах державної влади. І мова йде не тільки про муніципальні органи влади (ст. 32), а й Національні збори (ст. 51), Сенат (ст. 59) і навіть Раду Ісламської ідеології (п. d ч. 3 ст. 228) [4].

Конвенція охоплює й інші теми, які будуть неминуче включені в дискусію про гендерну рівність: доступ до освіти, зайнятість, економічна незалежність, охорона здоров'я, шлюб і сімейні відносини. Деякі з них можна назвати чутливими для ісламського світу. Про це можна судити по застереженнях, зроблених Сирійською Арабською Республікою до ст. 2, п. 2 ст. 9, п. 4 ст. 15, п. 1 (c), (d), (f), (g) ст. 16 і п. 2 ст. 16 Конвенції. Вони, зокрема, стосуються прав жінок щодо опіки над дітьми в період шлюбу і після його розірвання, а також правових наслідків заручення і укладення шлюбу дитини. Сирією заявлялося, що останнє положення суперечить ісламському праву [с. 5, 10]. Чи справді це так – питання, мабуть, спірне, оскільки не всіма ісламськими державами робилися ідентичні застереження. Однак воно теологічне. Цікавим є доцільність прийняття застережень загального характеру. З одного боку, застереження – прекрасний інструмент, завдяки якому можна «адаптувати» міжнародний договір до місцевих традицій і національного законодавства, тим самим розширивши сферу застосування Конвенції. З іншого боку, існування подібних застережень робить проблематичним саму імплементацію положень Конвенції. Не дивлячись на те, що відповідно до ч. 2 ст. 28 Конвенції, застереження, що суперечать її цілям і задачам, не допускаються [3], процедура відхилення застережень не передбачена (тільки заперечення). Здається, це черговий приклад необхідності проведення міжкультурного діалогу. Правові процедури недосконалі, і для досягнення заповітних правових ідеалів необхідна співпраця всіх країн світу.

Неможна заперечувати досягнення ісламських держав в справі включення положень Конвенції в національне

законодавство. Водночас залишаються питання, щодо яких ісламський світ або його окремі представники не прийшли до консенсусу з міжнародним співтовариством.

Джерела:

1. Устав ООН. URL: <http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/387362/UNK-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Всеобщая декларация прав человека. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
3. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml.
4. Конституция Исламской Республики Пакистан. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=34>.
5. The Constitution of the Islamic Republic of Afghanistan. URL: <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf>.
6. Конституция Королевства Марокко. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=481>.
7. Конституция Королевства Бахрейн. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=79>.
8. Основной Низам (Положение) Королевства Саудовская Аравия. URL: <https://www.google.com.ua/amp/s/docplayer.ru/amp/91793-Osnovnoy-nizam-polozhenie-korolevstva-saudovskaya-araviya.html>.
9. Коран: Перевод смыслов и комментарии Кулиева Э.Р. URL: <https://quran.com.ua/downloads/quran-rus-kuliev.pdf>.
10. Заявления, оговорки, возражения и уведомления о снятии оговорок, касающиеся Конвенции о ликвидации URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw//cedaw/statesmeeting/thirteenth/CEDAW-SP-2004-2R.pdf>.

Науковий керівник – д.ю.н., професор, завідувач кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія» Бехруз Х. Н.

Рябошапченко Анастасія Олександрівна
*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДОСВІД ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПАКТУ ПРО ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ І КУЛЬТУРНІ ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Пункт 1 ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (надалі – Пакт) встановлює, що «кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів» [1]. Зрозуміло, що вжиття законодавчих заходів полягає в імplementації положень Пакту до національного законодавства держави, але варто зосередити увагу, що такі заходи розуміються державами по-різному. Розгляд природи цього міжнародно-правового зобов'язання і короткий огляд досвіду імplementації положень Пакту до національного законодавства, що відповідає цьому зобов'язанню, є необхідним для забезпечення повноцінного втілення положень Пакту в сучасну українську правову реальність.

Насамперед, варто акцентувати увагу, що законодавчі заходи, згадані у п. 1 ст. 2 Пакту, не випадково знайшли там своє місце: вжиття заходів у максимальних межах наявних ресурсів може відбуватися в будь-який спосіб, що відповідає положенням Пакту, але саме законодавчі заходи є обов'язковими для повноцінної реалізації прав, згаданих у Пакті. Відповідно Комітет по економічним, соціальним і культурним правам (надалі – Комітет) зазначив, що «хоча Пакт формально не зобов'язує держави інкорпорувати положення Пакту до внутрішнього законодавства, такий підхід є бажаним» [2]. Державам, що підписали Пакт, надається свобода вибору яким саме чином положення Пакту мають імplementуватися до національного законодавства, але така свобода співвідноситься із зобов'язанням результату у вигляді повної реалізації прав, згаданих у Пакті. Більше того, як

ззначав Комітет, згадані у Пакті права повинні мати можливість судового захисту в національних судових системах [2]. Причому можливість оскарження стосується не тільки питання наявності мінімального стандарту деяких прав, що вважається правом непорушним для правових держав, а також питання чи доклала держава максимальних зусиль у межах наявних ресурсів у царині реалізації прав, згаданих у Пакті. Таким чином, аналіз досвіду імплементації норм Пакту, як і сама імплементація, мають виходити з розуміння, що права, згадані у Пакті, мають бути: (1) належним чином зафіксовані в національному законодавстві; (2) нормативно оформлені зобов'язання держави щодо вжиття зусиль для реалізації таких прав; (3) передбачати можливість судового оскарження рішень державних органів щодо прав, згаданих у Пакті.

По-перше, законодавче оформлення Пакту як закону, а не політичного зобов'язання, має першочергове значення. Особливо радикально це питання повставало при розгляді реалізації зобов'язання законодавчої імплементації щодо країн системи загального права (Великобританії, Канади, Австралії, Індії, Нової Зеландії): Комітет неодноразово зауважував, що відсутність саме законодавчого закріплення прав, згаданих у Пакті, незважаючи на наявність гарантій від державних органів у цій царині, не відповідає зобов'язанням п. 1 ст. 2 Пакту [3, р. 160]. У державах системи загального права наявною є проблема щодо прямого використання положень Пакту в судових системах через традиційно встановлену прецедентну систему, яка нерідко унеможлиблює застосування положень якщо вони не оформлені як статутні акти. У той же час, посилення на Пакт при розгляді справи в суді без його статутного закріплення в таких державах є майже неможливим.

У цьому ракурсі варто згадати, що українська правова система є більш гнучкою за систему загального права через наявність ст. 9 у Конституції України, яка дозволяє напряду застосовувати положення міжнародних договорів у національних судах. Проте реальність судової системи України є дещо іншою: наприклад, планомірне застосування Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод та тлумачення судами її положень стало розповсюдженим та дійсно ефективним після прийняття Верховною Радою України Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського

суду з прав людини». Більше того, застосування українськими судами Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод наразі є настільки розповсюдженим, що застосування інших міжнародних договорів судами відбувається тільки в комплексі з нормами вищезгаданої Конвенції (якщо спірне питання підпадає під її положення). Практично ж Верховний суд (ані у складі Великої Палати, ані в складі касаційних спеціалізованих судів) не розглядав і досі положення Пакту (проте згадував їх), не надавав їхнього тлумачення, хоча спори з соціальних питань є доволі розповсюдженими в сучасній судовій практиці України. Тому прийняття відповідного закону із закріпленням юридичної сили Пакту в національному законодавстві України є актуальним, незважаючи на закріплення самих прав в інших спеціалізованих законодавчих актах.

По-друге, можливість прямого залучення положень Пакту в судовій ланці держави є розповсюдженою проблемою для деяких держав. Зокрема, щодо Австрії Комітет зауважив, що «...на відміну від Європейської конвенції прав людини та основоположних свобод, яка інкорпорована в національне право та має силу конституційного закону, на положення інших міжнародних договорів з прав людини, зокрема, положення Пакту, неможливо безпосередньо посилатися в австрійських судах... Комітет висловлює занепокоєння, що у випадку колізії між положеннями Пакту і внутрішнього законодавства міжнародні зобов'язані, взяті відповідно до Пакту, не дотримуватимуться» [4]. Таким чином, захист прав, згаданих у Пакті, у національній судовій системі безпосередньо залежить від можливості прямого застосування відповідних приписів Пакту. Це напрями залежить від характеру імплементуючої норми: згадування Пакту як основи побудови системи економічних, соціальних і культурних прав держави в нормі декларативного характеру не відповідатиме настановам Комітету, прийнятих у тлумачення п. 1 ст. 2 Пакту.

Досвід можливості прямого залучення положень Пакту в судовій ланці держави для України є доволі ницим. Як згадувалося, вища ланка судової системи України неохоче навіть посиляється на положення Пакту. Певно, що пряме згадування можливості судового захисту прав, згаданих у Пакті, сприйняття тлумачення відповідних положень, що надані Комітетом, українськими

судами як нормативної конструкції, також як і згадування вищої юридичної сили Пакту над актами національного законодавства, взяті разом, слугуватимуть меті реалізації міжнародних зобов'язань України, втілених у п. 1 ст. 2 Пакту.

Наприкінці, варто зосередити увагу на питанні кваліфікації максимальних меж наявних ресурсів (відповідно до тексту п. 1 ст. 2 Пакту). Комітет у Зауваженні загального порядку № 9 стверджує, що це питання може вирішуватися судами [2]. Отже, у випадку бездіяльності виконавчої чи законодавчої влади саме на судову гілку влади лягає відповідальність за вжиття в максимальних межах наявних ресурсів заходів для забезпечення поступово повного здійснення визнаних у Пакті прав. Яскраво це положення проявилось в Комунікації Африканської комісії з прав людини і народів № 155/96 *Social and Economic Rights Action Center & the Center for Economic and Social Rights v. Nigeria (SERAC v. Nigeria)* [5]. Африканська комісія з прав людини і народів напряму застосовує положення ст. 2 Пакту до ситуації в Нігерії та через призму «максимальних меж наявних ресурсів» розглядає потенційне порушення Африканської хартії прав людини і народів. Таким чином, судові і квазісудові органи (яким є Африканська комісія з прав людини та народів) можуть розглядати питання вжиття державою заходів в максимальних межах наявних ресурсів і змінювати розподілення ресурсів з метою повної реалізації прав, згаданих у Пакті.

Отже, короткий огляд досвіду імплементації Пакту дозволяє зробити певні пропозиції, необхідні в сучасній українській правовій реальності для реалізації міжнародного зобов'язання, втіленого у п. 1 ст. 2 Пакту, а саме прийняття закону України із закріпленням (1) юридичної сили Пакту, вищої за національне законодавство України, (2) згадуванням можливості прямого судового захисту соціальних, економічних та культурних прав, згаданих у Пакті, (3) приписом про можливість застосування судами тлумачень положень Пакту, що надані Комітетом, при розгляді справ про порушення соціальних, економічних та культурних прав, також як і (4) можливості перерозподілення ресурсів держави за рішенням суду з метою повноцінної реалізації міжнародного зобов'язання України вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для забезпечення поступового повного здійснення визнаних у Пакті прав. На нашу

думку, такі законодавчі зміни зможуть повноцінно імплементувати положення п. 1 ст. 2 Пакту до національного законодавства України, і – у свою чергу – дозволять законодавцю зосередитися на ефективному захисті конкретних соціальних, економічних та культурних прав.

Джерела:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
2. Комітет по економічним, соціальним і культурним правам. Зауваження загального порядку №9. URL: <https://www.escr-net.org/resources/general-comment-9>.
3. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Commentary, Cases, and Materials. Edited by Ben Saul, David Kinley, Jaqueline Mowbray. OUP, 2014.
4. CESCR. Concluding Observations: Austria. E/C.12/1994/16 (14 December 1994). URL: ibit.ly/cRZf.
5. Social and Economic Rights Action Center & the Center for Economic and Social Rights v. Nigeria (Communication No. 155/96). URL: https://www.achpr.org/-public/Document/file/English/achpr30_155_96_eng.pdf.

Топал Аліна Сергіївна

*аспірантка кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Правове регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання (далі – державна допомога) – це правовий інститут, створений для покращення та підвищення ефективності використання ресурсів держави. В Україні цей інститут тільки починає формуватися у такому вигляді, у якому він уже більше пів століття працює в ЄС.

Слід відзначити, що такий інститут дозволяє державі ставити певні стратегічні цілі, та, дотримуючись певної стратегії та принципів надання такої допомоги, розвивати пріоритетні галузі

економіки, підтримувати конкуренцію на ринку, позитивно впливати на бізнес-середовище, науково-дослідну діяльність, підвищувати якість надання державних послуг, рівень зайнятості населення, впроваджувати екологічні технології тощо.

Нормативна база для регулювання національної системи моніторингу та контролю державної допомоги в Україні почала формуватись в межах виконання положень за «Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС», яка набула чинності у 1998 р. [1, с. 4]. Не зважаючи на це, лише у 2014 р. було прийнято Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [2] (далі – Закон), яким до повноважень Антимонопольного комітету України (АМКУ) було віднесено моніторинг та контроль за наданням заходів підтримки суб'єктів господарювання державою, ведення реєстру державної допомоги тощо.

Регулювання у цій галузі дозволить надавати допомогу більш прозоро. Без такого моніторингу та контролю частими є випадки, коли держави надають підтримку хаотично та непослідовно. Наприклад, монополістам на ринку – вони, покриваючи витрати цих суб'єктів, не підтримують конкуренцію на ринку, зменшують свій прибуток.

Щодо окремих проблем правового регулювання, то слід відзначити певні неточності у Законі, до яких слід віднести: визначення поняття «державна допомога суб'єктам господарювання»; принципу недопустимості державної допомоги; звільнення від обов'язку повідомлення про державну допомогу; повернення незаконної державної допомоги. Також деякі дослідники відзначають і інші недоліки.

Щодо вище зазначених проблем, то поняття «державної допомоги суб'єктам господарювання», надане у Законі, не включає у себе всі складові цього поняття згідно його тлумачення Європейською Комісією (далі – ЄК).

У 2016 році ЄК прийнято «Повідомлення ЄК щодо поняття державної допомоги згідно зі статтею 107 (1) ДФЕС» для надання додаткових роз'яснень щодо поняття державної допомоги, що має сприяти більш прозорому та послідовному застосуванню цього поняття на території Союзу.

Це пояснення вказує на складові частини поняття державна допомога, а саме: суб'єкт господарювання та економічна діяльність; з використанням державних ресурсів; перевага, що

отримується суб'єктом господарювання; вибірковість суб'єктів господарювання у доступі до ресурсів держави; вплив на конкуренцію та торгівлю між державами-членами ЄС в рамках Договору про функціонування ЄС [3, с. 4–5].

Відповідно визначення, надане Законом, включає в себе лише перші чотири вказані складові, тобто, що його змістове наповнення в Україні ширше, що призводить до збільшення об'єму роботи АМКУ по здійсненню оцінки на допустимість конкуренції, наданню, збиранню інформації, прийняттю рішень щодо більшої кількості заходів з підтримки суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів.

Щодо принципу недопустимості державної допомоги, то варто було б запозичити принципи європейської політики регулювання державної допомоги: обмеження обсягу, тривалості та пропорційності, вибірковості, законності, недискримінації, адекватності заходів захисту завданій шкоді, ринкового кредитора, використання ґрунтового економічного аналізу, контролю, адекватності інституцій, інвестування ринкової економіки, гласності.

Загалом, можна описати ці принципи як певний базис формування державного контролю за допомогою, що надається державою – її обмеження, доцільності, ефективності, вибірковості тощо. Саме така система принципів була б доречнішою та розкривала суть інституту правового регулювання державної допомоги.

Наприклад, для оцінки сумісності (допустимості) державної допомоги ЄК використовує тест балансування (принцип ґрунтового економічного аналізу). Його роль при оцінці сумісності в основному полягає в співставленні її негативного впливу на торгівлю та конкуренцію на внутрішньому ринку з його позитивними наслідками для суспільства, держави в цілому. Балансування цих ефектів враховує вплив допомоги на соціальний добробут ЄС [5, с. 7].

У нас запроваджена подібна процедура для виявлення та зіставлення позитивних та негативних наслідків концентрації на конкуренцію на ринку під час отримання дозволу Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), доцільно було застосовувати її і для надання державної допомоги.

Тобто, з використанням цих принципів, стає можливим скоротити витрати державного бюджету на державну допомогу, при

цьому збільшивши її результативність та ефективність. Особливо важливим є застосування принципу гласності, якщо врахувати що у Законі про прозорість йдеться лише у його преамбулі.

Щодо звільнення від обов'язку повідомлення про державну допомогу – то не всі науковці позитивно оцінюють подібну практику. Проблемою є те, що з впровадженням реєстру державної допомоги, для покращення системи, ознайомлення органів самоврядування із таким інститутом варто було хоча б в перші роки зобов'язати всі органи державної влади та місцевого самоврядування звітувати про нову державну допомогу не залежно від її цілей, щоб виробити певну практику, виявити можливі проблеми та недоліки. Звільнення від цього обов'язку може призвести до певних зловживань з боку надавачів такої допомоги.

Проблемою є також доопрацювання механізму повернення незаконної державної допомоги. Незаконною визнається державна допомога, надана без повідомлення АМКУ, після нього але до отримання рішення про її допустимість, також це звісно допомога надана всупереч рішення АМКУ.

Таким чином, ЄК, для відновлення тієї ситуації на внутрішньому ринку, яка існувала до надання незаконної державної допомоги, вимагає повернення всього обсягу отриманої суми разом з відсотками (за користування такою державною допомогою). Натомість, ст. 14 Закону передбачає, що поверненню підлягає лише надані кошти, як і постанова КМУ, прийнята з цього ж питання.

Загалом, проаналізувавши практику винесення рішень АМКУ щодо допустимості та недопустимості державної допомоги слід відзначити, що уже існує механізм подолання розбіжностей законодавства – при винесенні своїх рішень комітет бере до уваги позиції експертів проекту технічної допомоги Європейського Співтовариства «Підтримка Антимонопольного комітету України у впровадженні правил державної допомоги», які при розгляді питань посилаються саме на положення *acquis* ЄС.

Для вдосконалення правового регулювання державної допомоги слід провести адаптацію цього правового інституту до *acquis* ЄС, щоб недоліки Закону не спотворювали прийняті на його основі підзаконні акти, наприклад щодо критеріїв допустимості певних видів державної допомоги.

Також варто відзначити, що вже працює реєстр державної допомоги, і вже можна з його допомогою надавати інформацію про нову державну допомогу, переглядати справи АМКУ та його рішення тощо.

Джерела:

1. Державна допомога виробникам в Україні : реформування відповідно до норм СОТ та ЄС / за заг. ред. С. Касьянова. Київ : Нора-Друк, 2004. 86 с.
2. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (дата звернення: 07.11.2019).
3. Повідомлення Комісії щодо поняття державної допомоги згідно зі статтею 107(1) ДФЄС : Повідомлення комісії. URL: https://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/Notice_of_State-Aid_UKR.pdf (дата звернення: 07.11.2019).
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 07.11.2019).
5. Кулик О. Система державної допомоги в Україні: як європейські вимоги можуть зробити її більш ефективною. Київ: ГО «Український центр європейської політики», 2019. 60 с. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Systema-derzhavnoyi-dopomogy-v-Ukrayini_yak-yevropejski-vymogy-mozhut-zrobyty-yiyi-bilsh-efektyvnoyu-1.pdf (дата звернення: 07.11.2019).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія» Попелюк В. П.

Цибульська Ольга Юріївна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ТА ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ В УКРАЇНІ

В 1997 році, а саме 17 липня, в Україні відбулася визначальна подія. Законодавчим органом нашої держави була здійснена ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) [1]. Внаслідок такої вольової дії Україною було взято обов'язок гарантувати права, які закріплюються цим Міжнародним актом, та визнавати юрисдикцію Європейського суду з прав людини з питань тлумачення й застосування цієї Конвенції. Так, згідно з пунктом першим статті 6 Конвенції закріплено право кожного на справедливий і публічний судовий розгляд його справи. На рівні національного законодавства України, Конституцією (частина перша статті 9) закріплено, що Конвенція є частиною національного законодавства нашої держави [2]. Доцільним є також відзначити, що в статті 46 Конституції передбачено обов'язковість виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Аналогічна норма міститься також в частині першій статті 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3]. Окрім зазначеного, в статті 17 цього Закону закріплено, що суди зобов'язані застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права.

Зазначений підхід щодо обов'язковості практики застосування рішень ЄСПЛ на законодавчому рівні в Україні є виправданим, оскільки одним із завдань проєвропейської інтеграції будь-якої з держав, яка на теперішній час виявляє бажання членства з ЄС, є завдання подальшого будівництва і зміцнення держави як правової та соціальної. Адже основними принципами наднаціональної правової системи ЄС є верховенство закону і, безумовно, дотримання прав і свобод людини. А тому дослідження міжнародного захисту прав людини

в контексті права на спадкування за заповітом в Україні вбачається актуальним та своєчасним.

Разом із тим, доцільним є відзначити, що окремі справи, що розглядалися ЄСПЛ по справах проти України, не були пов'язані безпосередньо зі спірними питаннями спадкування, а тому в судовій практиці національні суди України та учасники процесу мають керуватися тими положеннями окремих рішень ЄСПЛ, які можна застосувати до справи, що розглядається.

Що ж стосується міжнародної правової охорони прав людини в контексті права на спадкування за заповітом в Україні, то слід відзначити, що євроінтеграційні процеси, які зараз активно відбуваються в Україні, супроводжуються приєднанням до значної кількості міжнародно-правових актів, в тому числі тих, що мають відношення до спадкування, серед яких необхідно зазначити Конвенцію про колізії законів, які стосуються форми заповітів від 05.10.1961 р. [4]. Наша держава приєдналась до цієї Конвенції 17.12.2009 р., а набрання нею чинності відбулося 14.05.2011 р.

В цій Конвенції регулюються колізійні питання, зокрема, щодо форми і порядку складання заповітів. Так, визначальні засади щодо складання заповіту визначаються статтею 1 Конвенції, відповідно до якої дійсність форми заповіту визначається внутрішнім законодавством залежно від: місця його складання; громадянства заповідача; постійного місця проживання заповідача на момент складання заповіту чи смерті; звичайного місця проживання заповідача на момент складання заповіту чи смерті; або залежно від місцезнаходження нерухомості.

Цікавими є положення, відображені в статтях 8 та 9 Конвенції. Так, її норми застосовується в тих випадках, коли заповідач помирає після набрання нею чинності. А кожна договірною держава має право залишити за собою право визначати місце постійного проживання особи, що склала заповіт, згідно з *lex fori* (законом суду). Окремі положення Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів від 05.10.1961 р. потребують більш детального дослідження, що є можливим здійснити в межах інших наукових праць.

Таким чином, в Україні станом на сьогодні діють норми, що дозволяють стверджувати про функціонування реальних механізмів міжнародного захисту та охорони прав людини в контексті права на спадкування за заповітом.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція, Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р. № 995_004 // Офіційний вісник України. 1998. – № 13 / № 32 від 23.08.2006 р./ – Стор. 270.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV // Урядовий кур'єр. 2006. № 60.
4. Конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповітів : Конвенція, Міжнародний документ від 05 жовтня 1961 р. № 995_424 // Офіційний вісник України. 2011. № 37 / № 101, 2009, ст. 3501. С. 416.

СЕКЦІЯ № 6

ЗАХИСТ ПРАВ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Баликіна-Галанець Людмила Ігорівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»*

ПРАВО КОРИСТУВАТИСЯ РІДНОЮ МОВОЮ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ

В Україні разом із сприянням розвитку української мови, нажаль постає питання захисту мовних прав національних меншин. У зв'язку з прийняттям мовного закону, дискусія навколо використання кримськотатарської та інших мов національних меншин та корінних народів на теренах нашої держави не вщухає. На це питання звертають увагу як вітчизняні експерти, так і зарубіжні. Тому вважаємо, що мовне питання залишається актуальним і потребує нового дослідження, зважаючи на останні зміни в законодавстві.

Почнемо з того, що розглянемо правове регулювання мовного питання в Україні з двох сторін: національної та міжнародної. В Конституції України статті 92 закріплено, що порядок застосування мов визначається виключно законами. По-перше, стаття 10 Конституції України чітко встановлює, що державною мовою є українська, якій забезпечується всебічний розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України, а російській та мовам національних меншин України гарантується вільний розвиток, використання і захист. Також відмічається, що держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. По-друге, стаття 11 чітко каже про те, що Україна сприяє розвитку мовної самобутності всіх корінних народів і національних меншин. І, по-третє, частина п'ята статті 53 Конституції містить положення, відповідно до якого громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні

культурні товариства. [4] Отже, на зазначеній конституційно-правовій основі проблеми щодо застосування мов в Україні нема.

Щодо гарантування вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин відповідає змістові міжнародних договорів, які ратифіковані Верховною Радою України. Зокрема, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, яка була прийнята 1 лютого 1995 року, а ратифікована Україною 9 грудня 1997 року. Пункт 1 статті 5 Конвенції зобов'язує держави, які її підписали, створити у себе необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість розвивати свою мову. [8] Угода з питань, пов'язаних з відновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів, яка підписана 9 жовтня 1992 року та ратифікована Україною 17 грудня 1993 року представниками держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у місті Бішкеку, в 1 статті закріплює, що депортованим громадянам колишнього СРСР забезпечуються в державах Співдружності Незалежних Держав політичні, економічні та соціальні права і умови для освіти, національного, культурного та духовного відродження. [9] Конвенція про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, яка укладена 21 жовтня 1994 року в місті Москві державами Співдружності Незалежних Держав за участю України, в пункті «а» статті 10 передбачає необхідність вивчення у цих державах державної мови та створення умов для вивчення національними меншинами рідної мови. [3] Усі згадані вище міжнародні акти є чинними на території України.

Минулого року був прийнятий Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [5], який викликав великий резонанс в мовній політиці України як на її теренах, так і за межами. Звернемо увагу, що у 2 статті зазначається, що «порядок застосування кримськотатарської мови та інших мов корінних народів, національних меншин України у відповідних сферах суспільного життя визначається законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України з урахуванням особливостей» [5], однак, по сьогоднішній день такого закону не було прийнято. Наразі чинний закон «Про національні меншини в Україні» [6], який був прийнятий 25 червня 1992 року, а останні

зміни вносилися в нього 2012 року. Відповідно, сьогодні він вже є не актуальний, та потребує змін. Венеціанська комісія після розгляду Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [5], зробила не втішний висновок і перелічила ряд рекомендацій щодо впровадження закону. В тому числі в пункті 126 підкреслила щодо викладання мов підростаючому поколінню, а саме «повною мірою використовувати, при прийнятті імплементаційного законодавства, можливості, передбачені п. 4 ст. 7, для забезпечення достатнього рівня викладання офіційними мовами Європейського Союзу для відповідних меншин; продовжувати забезпечення достатньої частки освіти мовами меншин у початковій та середній школах поряд із викладанням державною мовою; покращити якість викладання державної мови; внести зміни до перехідних положень Закону України «Про освіту» [7], щоб забезпечити більше часу для поступового здійснення реформи; звільнити приватні школи від нових мовних вимог відповідно до статті 13 Рамкової Конвенції [8]; розпочати в рамках реалізації нового Закону України «Про освіту» [7] новий діалог із представниками національних меншин та усіх зацікавлених сторін щодо мовного питання в освіті; гарантувати щоб виконання Закону не загрожувало збереженню культурної спадщини меншин та безперервності вивчення мов меншин у традиційних школах» [1]. Разом з тим наразі забирає підписи петиція «Звернення до Президента України з пропозицією про внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту щодо виконання рекомендацій Венеційської комісії про усунення мовної дискримінації» [2]. В даній петиції наголошується на утисках громадян, які використовують російську мову в сферах освіти, науки, ЗМІ.

Проаналізувавши національне законодавство та міжнародні договори приходимо до висновку, що мовне питання в Україні потребує нагального вирішення. Особливо у зв'язку з військовим конфліктом на сході України, та боротьби з агресором. У влади є можливість використати цей закон для заняття більш сильнішої позиції. Задля миру в Україні та повернення східної частини країни, необхідно підтримати розвиток російської мови. Якщо знищувати російську мову в Україні, то для російськомовного населення не залишиться місця. На сьогоднішній день є важливим

питання примирення та об'єднання України. Підтримавши схід, ми залишимо можливість для вирішення цього питання.

Водночас, дискримінується не тільки російська, а й інші мови нацменшин. Тому поки не прийнятий новий закон про захист прав національних меншин, дискримінується вільний розвиток, використання та захисту їх мов. Як сказав відомий митець «Скільки мов ти знаєш – стільки разів ти людина». Тому, заохочувати необхідно молоде покоління вивченню різних мов: і державної, і рідної (якщо вона відмінна від державної), і мов міжнародного спілкування.

Джерела:

1. Ukraine – Opinion on the provisions of the Law on Education of 5 September 2017, which concern the use of the State Language and Minority and other Languages in Education, adopted by the Commission at its 113th Plenary Session (Venice, 8-9 December 2017) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)030-e) (дата звернення 06.12. 2020).
2. Звернення до Президента України з пропозицією про внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту щодо виконання рекомендацій Венеційської комісії про усунення мовної дискримінації: Електронна петиція від 05 листопада 2020 р. №22/108306-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/108306> (дата звернення 06.12. 2020).
3. Конвенція про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин від 21 жовтня 1994 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_050 (дата звернення 06.12. 2020).
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 06.12. 2020).
5. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення 06.12. 2020).
6. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 р. № 2494-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення 06.12. 2020).
7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 06.12. 2020).

8. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення 06.12. 2020).
9. Угода з питань, пов'язаних з відновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів від 9 жовтня 1992 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_090 (дата звернення 06.12. 2020).

Белогубова Оксана Олександрівна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЧЛЕНІВ ЕКІПАЖУ СУДЕН, ЗАРЕЄСТРОВАНІХ ПІД ЗРУЧНИМ ПРАПОРОМ

Однією з найважливіших проблем, безпосередньо пов'язаних з регламентацією праці і захисту прав іноземних моряків, є застосовне до трудових відносин право. У силу специфіки юрисдикційних питань, пов'язаних з поширенням на судно юрисдикції держави прапора судна, і особливо ситуації з «зручними прапорами», переважно породжує численні порушення трудових прав моряків, у тому числі й українських, дана проблематика безпосередньо пов'язана з даним дослідженням.

1. У Конвенції 1982 р. вказується, що кожна держава визначає умови надання своєї національності суднам, реєстрації суден на її території і права плавання під її прапором (п. 1 ст. 91). У зв'язку з тим, що судно має національність тієї держави, під прапором якої воно має право плавати, між судном і державою повинен існувати реальний зв'язок, тобто держава зобов'язана ефективно здійснювати контроль над судном, зокрема приймати на себе у відповідності зі своїм внутрішнім правом юрисдикцію над капітаном, командним складом і членами екіпажу щодо адміністративних, технічних і соціальних питань (ст. 94 Конвенції ООН 1982 р.).

Правове становище членів екіпажу та пов'язані з експлуатацією судна відносини між членами екіпажу (внутрішня автономія) повинні визначатися тільки законом держави прапора судна (принцип «Lex banderae»).

Однак Конвенція обмежилася проголошенням реального зв'язку між судном і державою, під прапором якої воно плаває, чи не передбачивши при цьому критеріїв такого зв'язку. Розробники Конвенції 1982 р. ставили перед собою інші цілі і далі опрацювання цього питання не пішли. Тому в Конвенцію було включено лише положення, за яким умови реєстрації та надання національності визначаються самою державою прапора.

2. Юрисдикційні проблеми виникають під час заходу судна в іноземний порт і питання поширення юрисдикції держави порту на правове становище екіпажу судна і трудові відносини членів екіпажу. При цьому, можлива ситуація заходу іноземного судна в порт громадянства члена екіпажу судна. Окремим аспектом проблеми є контроль держави порту щодо дотримання на судні положень конвенцій і резолюцій МОП.

При заході в іноземний порт, прибережна держава, як правило, не втручається в питання внутрішнього розпорядку, у цивільні та трудові спори моряків, що виникають під час їх служби на суднах.

3. Як зазначалося вище, підняття державного прапора на судні є юридичним фактом, що дозволяє застосовувати до виникаючих правовідносин на його борту національне право держави прапора. Оскільки прапор судна є доказом його приналежності до певної держави, законодавство держави громадянства моряка не може бути застосоване до трудових правовідносин між роботодавцем та іноземними членами екіпажу, і тому не здатне захистити величезну кількість іноземних моряків, насамперед на суднах під «зручними» прапорами.

У цьому випадку виникають відносини з іноземним елементом. Іноземним елементом трудових правовідносин на морі може виступати будь-який із суб'єктів трудових відносин: працівник (моряк) або роботодавець (власник судна, судовласник, агентство найму). Але, ні в жодній конвенції Міжнародної організації праці (МОП), що стосується регулювання праці моряків, немає вказівки на застосовне право у разі, якщо моряк і його роботодавець є суб'єктами різних національних правових систем [1].

На думку Ю.М. Суханова, відсутність такої регламентації є істотним упущенням держав-учасниць МОП, оскільки саме в трудових відносинах на морському флоті, як ні в яких інших, часто

зустрічається колізійна проблема (проблема вибору застосовуваного права). Імперативне ж її врегулювання на рівні універсального міжнародного договору дозволило б раз і назавжди зняти проблему неможливості застосування до трудових правовідносин за участю моряків норм національного трудового законодавства, найбільш вигідного для працівника [1].

Окремим питанням є регламентація допуску моряків на роботу на іноземні судна. У внутрішньодержавних законах, як правило, кодексах торговельного мореплавства, містяться норми, що регламентують лише порядок залучення (допуску) іноземних громадян для роботи на морських судах, і застосовне до трудових відносин на морі право. Всі інші норми, що відносяться до екіпажу судна, поширюються рівнозначно і на іноземців, і на громадян.

В Україні згідно зі ст. 53 КТМ України, членами екіпажу судна, зареєстрованого у Державному судновому реєстрі України або Судновій книзі України, можуть бути громадяни будь-якої держави, за винятком капітана.

4. У зв'язку з відсутністю в законодавстві ряду держав достатніх вимог до реального зв'язку між судном і державою прапора, і стало можливим широке поширення в світовому судноплаванні практики «зручних» прапорів.

Феномен «зручного» прапора виник у XIX столітті. Панама, а слідом за нею Ліберія і Гондурас зробили національний судновий реєстр доступним для реєстрації в ньому суден, що належать іноземним судновласникам. Панама, Ліберія, Гондурас стали першими країнами з відкритим судновим реєстром (open registry vessels). Економічний стимул для панамського законодавства, гадається, не суперечив міжнародному праву того часу. Практика реєстрації суден та видачі їм дозволу плавати у відкритому морі під прапором зазначеної держави вважалася здійсненням суверенних повноважень і державних інтересів. Панамський судновий реєстр став відкритим для іноземних судновласників, а панамський прапор виявився для них «зручним», тобто добре пристосованим для використання в інтересах певних осіб [2, с. 9–10].

«Зручними» прапорами в міжнародній практиці називаються прапори тих країн, які створюють полегшені реєстраційні умови для іноземних суден. О. М. Номоконова під «зручними», або

дешевими, розуміє прапори держав, які пропонують свою реєстрацію судновласникам інших країн. Реєстри дешевих прапорів традиційно відрізняються легкістю реєстрації і низькими податками (або їх повною відсутністю) [3, с. 8].

Наслідком реєстрації судна у відкритому судовому реєстрі є втрата реального зв'язку між державою та суднами, що плавають під її прапором. На судно поширюється юрисдикція держави «зручного прапора» (національне оподаткування, рівень зарплати екіпажу, вимоги до комплектування екіпажів і рівень їх кваліфікації, соціальне страхування, вимоги до технічного стану флоту). Ще в 1947 р. Міжнародна федерація транспортників визнала, що метою реєстрації суден у деяких країнах, особливо в Панамі і Гондурасі, було «ухилення від оподаткування, валютного регулювання, застосування норм безпеки, соціальних і трудових норм». А Спеціальний комітет, який розглянув законодавство Панами про торговий флот, умови праці та соціальне забезпечення моряків, зайнятих на панамських суднах в 1949 р. зробив висновок, про порушення вимог до віку суден, порушення ними норм безпеки мореплавства, соціальних і трудових норм були справедливими [2, с. 61]. Як правильно сформулював віце-президент Союзу грецьких судновласників Н. Кірьякідес ще в 1932 р., причини переведення суден під «зручні» прапори: «Надмірна кількість моряків, яке судно повинне мати; високі ставки заробітної плати і дороге харчування; відсутність дисципліни на борту суден; високі внески до пенсійного фонду моряків» [4, с. 201].

Характерною особливістю законодавства держав «зручного прапора» є те, що воно не регламентує важливі питання набору екіпажу і не пропонують серйозної системи контролю. Так як забезпечення добробуту екіпажу не може бути для країни «зручного прапора» джерелом доходу, то не дивно, що організаційні, послуги цих країн не передбачають створення підрозділів, які б контролювали умови найму, як це передбачається в законодавстві інших країн, що належать до суден під «зручним прапором».

Консульський корпус країн «зручного прапора» не відрізняється піклуванням про добробут екіпажів суден, що ходять під їх прапорами. В умовах відсутності контролю з боку держави прапора власникам суден ніщо не заважає самим встановлювати норми і правила.

О. С. Кокін обґрунтовано зазначає, що міжнародне приватне право відноситься до правового інструментарію, за допомогою якого держава може виконувати свої зобов'язання в рамках Конвенції про умови реєстрації суден 1986 р. Немає вказівок на те, що Конвенція виключає право сторін вирішувати, який саме добровільно обраний закон (*lex voluntatis*) регулює їх трудовий договір. Наприклад, якщо російське міжнародне морське (трудове) право допускає застосування замість права прапора (*lex banderae*) інше право відповідно до волі сторін або через наявність сильнішої колізійної прив'язки, ніж право прапора, держава безсумнівно виконує своє зобов'язання в якості держави прапора щодо надання інструментарію трудового права та забезпечення його застосування [2, с. 30–31].

Ми згодні з цим твердженням, і звертаємо увагу, що застосування колізійного принципу *lex voluntatis* при його допустимості національним законодавством держави прапора судна спричинить застосування іншого права, ніж законодавства прапора судна. Оскільки на судна під зручними прапорами наймаються переважно іноземні моряки, питання міжнародно-правового захисту праці моряків широко розглядаються Міжнародною організацією праці. Саме в цьому контексті ми розглядаємо діяльність МОП як організації, яка формує матеріально-правові норми, спрямовані на врегулювання трудових відносин з іноземним елементом (моряків-іноземців).

Джерела:

1. Суханов Н. М. Международное правовое положение российских моряков, работающих на судах под удобными флагами. URL: http://www.msun.ru/conf_bm/sem-2008/folders/material/Suhanov.doc.
2. Кокин А. С. Трудовые конфликты на судах «удобного» и отечественного флагов: позиции правительства, судовладельцев, моряков / А. С. Кокин. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 408 с.
3. Номоконова, Е. Н. Особенности правового регулирования трудовых отношений моряков по международному и российскому праву. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. – Владивосток, 2003.
4. Lemos G. Andreas. The Greeks and the Sea. London, Cassal & Company Ltd. 1976.

Дерунець Наталія Олександрівна

*к.ю.н., старший викладач кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права*

Київського національного торговельно-економічного університету

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ

Визнання, забезпечення і захист невід'ємних і природних прав людини, у тому числі, право на життя, охорону здоров'я, забезпечення своєчасної, якісної та безпечної медичної допомоги, є обов'язком з боку суспільства і держави.

Розуміння необхідності їх закріплення норм про права людини в сфері охорони здоров'я і права пацієнта на законодавчому рівні стало очевидним після Другої світової війни. У той час було засновано спеціальні організації, що були безпосередньо уповноважені розробляти стандарти у сфері охорони здоров'я. Основною організацією є Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), яка була створена у 1946 р. при ООН, діяльність якої спрямована на заходи щодо досягнення найвищого рівня здоров'я у глобальному масштабі.

Після Загальної декларації прав людини 1948 р. було прийнято Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., у 1953 р. – Європейську конвенцію про соціальну та медичну допомогу, у 1961 р. – Європейську соціальну хартію, у 1964 р. – Європейський кодекс соціального забезпечення. Ці міжнародні акти формують основу прав пацієнтів. Починаючи з другої половини 1970 років прийнято ряд міжнародно-правових документів про права пацієнтів. Зокрема, Хартія про права лікарняних пацієнтів, розроблена Комітетом Європейського економічного співтовариства (1979 р.), Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо пацієнтів, як активних учасників свого власного лікування (1980 р.), Загальна декларація ООН, ЮНЕСКО про геном людини та права людини (1997 р.), Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо контролю за безпекою пацієнтів і попередження небажаних ефектів в області охорони здоров'я (2004 р.) та ін. Необхідність особливої правової охорони інтересів пацієнта зафіксована також в ряді декларацій і конвенцій, прийнятих міжнародними організаціями лікарів і пацієнтів,

зокрема ВООЗ і Всесвітньою медичною асоціацією (далі – ВМА). Серед них: Алма-Атинська декларація ВООЗ про первинну медико-санітарну допомогу (1978 р.), Люблінська хартія ВООЗ щодо реформування охорони здоров'я в Європі (1996 р.), Токійська декларація ВМА Основні лікарські принципи щодо тортур та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поводження чи покарання в разі затримання і ув'язнення (1975 р.), Лісабонська декларація ВМА про права пацієнта (1981 р.), Декларація ВМА щодо евтаназії (1987 р.), Декларація ВМА про трансплантацію людських органів (1987 р.) [1].

Серед міжнародних документів щодо прав пацієнтів найбільш важливе значення мають Декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнта в Європі 1994 р. і Європейська хартія прав пацієнтів 2002 р. У Декларації про політику в галузі забезпечення прав пацієнта 1994 р. вперше були сформульовані принципи прав пацієнтів з метою надання допомоги країнам, які розвивають відповідну політику щодо прав пацієнтів, в основі якого має бути повага до прав людини і людських цінностей. У систему цих принципів увійшли наступні: повага до людської гідності, самовизначення, фізична і психічна недоторканність і захист, повага до конфіденційності, повага до моральних, культурних і релігійних цінностей, можливість захисту власного здоров'я в тій мірі, в якій це дозволяють існуючі заходи профілактики та лікування хвороб, можливість досягти найвищого для себе рівня здоров'я [2].

На сьогоднішній день Європейська хартія прав пацієнтів 2002 р. визначає оптимальний обсяг індивідуальних прав пацієнтів. Серед них: 1) право на профілактичні заходи; 2) право на доступність медичних послуг; 3) право на інформацію, тобто право на отримання будь-якої інформації про свій стан здоров'я, про медичні послуги і способи отримання цих послуг; 4) право на згоду, тобто право на отримання будь-якої інформації, яка дозволить пацієнту активно брати участь в ухваленні рішень щодо свого здоров'я; 5) право на свободу вибору між різними медичними процедурами та закладами (спеціалістами) на основі адекватної інформації; 6) право на приватність і конфіденційність особистої інформації; 7) право на повагу до часу пацієнта; 8) право на дотримання стандартів якості медичної допомоги; 9) право на безпеку; 10) право на інновації; 11) право на попередження по

можливості страждань і болю; 12) право на індивідуальний підхід до лікування; 13) право на оскарження; 14) право на компенсацію в разі заподіяння йому фізичного або морального і психологічного шкоди діями медичного закладу [3].

Іншим важливим документом є Європейська соціальна хартія, що була прийнята 18.10.1961 р. [4]. Цей документ гарантує соціальні та економічні права, серед яких і право на охорону здоров'я. Наприклад, у Великобританії діє Омбудсман з прав людини та охорони здоров'я, в Італії – Трибунал із захисту прав пацієнтів, представники якого працюють на всій території країни; у США працюють комісії з етики, куди входять лікарі, юристи, представники страхових компаній. У багатьох країнах активно функціонують безліч громадських організацій, що обстоюють права пацієнтів [5].

Вперше в світі Закон про статус пацієнта і його права був прийнятий в Фінляндії в 1992 р. Він закріпив права пацієнтів на отримання якісної медичної допомоги, інформування про стан здоров'я, самостійне прийняття рішення щодо медичного втручання, визначив статус неповнолітніх, встановив рівність їх прав з правами повнолітніх пацієнтів, а також ввів і позначив правовий статус Уповноваженого з прав пацієнта.

До одного основних документів, прийнятих ВООЗ, відносять Декларацію про розвиток прав пацієнтів у Європі 1994 р., в якій закріплено основні права людини та людські цінності. Серед інших виділяється право на повагу до своєї особи, самовизначення, збереження своїх таємниць, інформацію про хворобу та методів її лікування, згоду на медичне втручання [5].

Що стосується судової практики, то для прикладу можна навести справу «Петухов проти України» (остаточне рішення від 21.01.2011 р.) [6]. Європейський суд з прав людини у цій справі визнав порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з боку представників влади України за фактом ненадання адекватної медичної допомоги. Було встановлено, що заявник не отримував належної медичної допомоги, медична документація була поганої якості. Дуже рідко в практиці Європейського Суду ставиться питання про захист прав невиліковно хворих. Права невиліковно хворих людей або життєвий прогноз яких є невтішним, виражаються в такому: отримувати допомогу, яка позбавила б їх болю; сприяти

утвердження у хворого життєствердної позиції та адекватного ставлення до смерті; навчити членів сім'ї пацієнта надавати належну допомогу; за можливості поліпшувати якість життя; отримання допомоги, за бажанням, вдома; отримання медичної інформації про хворобу та її наслідки; визначення довіреної особи, яка прийматиме рішення щодо її здоров'я та надання медичної допомоги [5].

Основну масу невиліковно хворих складають хворі зі злоякісними пухлинами. На міжнародному рівні прийнято низку документів, що закріпили статус онкохворих: Декларація прав онкологічного профілю (прийнята на Європейській конференції «Підтримка онкологічних хворих» у 1991 р.) [5]; Паризька хартія по боротьбі з раком 2000 р.) [7]; Рекомендації Європейської комісії про обстеження на виявлення ракових захворювань 2003 р. [5; 8].

Міжнародно-правові документи з прав пацієнтів є основою для захисту права на охорону здоров'я – одного з основних прав людини. Закріплення прав пацієнта в міжнародно-правових документах є важливою гарантією визнання світовою спільнотою прав пацієнтів і покладає на держави обов'язок виконувати механізми забезпечення і захисту цих прав. Світовий досвід розвитку системи забезпечення прав пацієнтів вказує на те, що проблема регулювання прав пацієнтів стає актуальною у зв'язку з розвитком системи охорони здоров'я, зростанням вимог громадян до держави і медичних установ, у першу чергу, у сфері якості та безпеки надання медичної допомоги [5].

Джерела:

1. Козаченко Ю. А. Международный опыт обеспечения прав пациентов. *Legea si Viata*. 2014. № 8. С. 78–82.
2. Декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнта 1994 р. URL: https://www.who.int/genomics/public/eu_declaration1994.pdf.
3. Європейська хартія прав пацієнтів 2002 р. URL: https://www.irf.ua/files/ukr/programs/euro/patients_brochure.pdf.
4. Європейська соціальна хартія (переглянута): Міжнародний документ від 18.10.1961. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_062.
5. Радчук О. П. Європейська конвенція про захист прав найбільш уразливих верств населення. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1(5). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_34.

6. Охорона здоров'я та права людини. Ресурсний довідник / за ред. Джонатана Косно, Тамар Езер, Мак Адама і Мтиди Мтар. Львів, 2011. 778 с.
7. Паризька хартія по боротьбі з раком; Хартія, Міжнародний документ від 04.02.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_h07.
8. Рекомендації Європейської комісії про обстеження на виявлення ракових захворювань : Міжнародний документ від 02.12.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_995.

Дубенко Вікторія Дмитрівна
*студентка магістратури факультету
міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

До недавнього часу проблема захисту прав дітей не була предметом розгляду в міжнародному праві. Питання про необхідність регулювання прав дітей виникло у минулому столітті. Роль у цьому зіграли і наслідки Першої світової війни щодо цивільного населення, і зростаючий інтерес до проблеми захисту дітей у більшості країн Європи та Північної Америки. Перша світова війна залишила мільйони дітей у надзвичайно важких умовах. У 1919 році Лігою Націй був створений Комітет дитячого благополуччя, який займався розробкою заходів, що необхідно було прийняти в відношенні безпритульних дітей, рабства, дитячої праці, торгівлі дітьми та проституції неповнолітніх. У 1924 році за пропозицією Міжнародного союзу порятунку дітей у Женеві Лігою Націй була прийнята Декларація прав дитини. Держави зверталися до цієї декларації лише фрагментарно з окремих питань у сфері охорони прав дитини [1].

Як складова частина захисту прав людини, система міжнародного захисту прав дитини склалася тільки після Другої світової війни, а саме після створення Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), одним з основоположних принципів якої було проголошення поваги до прав і свобод людини без будь-якої дискримінації. Цей принцип був закріплений в преамбулі Статуту цієї організації.

У ході подальшого розвитку прав людини відбулося виділення в даній галузі права окремих інститутів, одним з яких у сучасному міжнародному праві є інститут міжнародно-правового захисту прав дитини.

Нормотворча діяльність у цій сфері велась за кількома напрямками: 1) закріплення прав дитини в універсальних деклараціях і конвенціях з прав людини (Загальна декларація прав людини 1948 року, Пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року); 2) закріплення прав дитини в міжнародних угодах, регламентуючих права окремих соціальних груп, тісно пов'язаних з дитиною (права жінок, біженців), або в певній галузі відносин (в області сімейного, трудового права, освіти) (Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року, Конвенція про згоду на вступ до шлюбу, шлюбний вік і реєстрацію шлюбів 1962 року, Конвенція про заборону і негайні заходів щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці 1999 року); 3) розробка декларацій і конвенцій, що регулюють права дитини (Декларація прав дитини 1959 року, Конвенція про права дитини 1989 року) [6].

Декларація прав дитини 1959 року, стала першим актом ООН, який проголошує 10 основних принципів, які призивали «людство давати дитині найкраще, що воно має» та гарантувати дітям користування всіма правами і свободами на їх благо [2].

В цих положеннях проголошується, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно. У соціальному відношенні висунуто вимоги щодо створення умов для здорової і нормальної життєдіяльності дитини, гарантування їй свободи й гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від усіх форм недбалого ставлення до неї, не говорячи вже про жорстокість та експлуатацію [5].

Одним із найважливіших міжнародно-правових актів щодо захисту прав дітей є ухвалена в 1989 році Конвенція про права дитини, в якій сформульовані основні уявлення сучасного людства про місце дітей у суспільстві. Вона є першим і основним документом обов'язкового характеру, що присвячений широкому спектру прав дитини. Прийняття Конвенції 1989 р. стало значною

подією в області захисту прав дітей – дитина вперше розглядається не лише як об'єкт, що вимагає спеціального захисту, але і як суб'єкт права, якому наданий весь спектр прав людини.

Конвенція деталізує індивідуальні права кожної дитини на повний розвиток своїх можливостей в умовах, вільних від голоду і потреби, жорстокості, експлуатації та інших зловживань. Проголошені такі найважливіші права дитини, як: право на життя і здоровий розвиток; право на ім'я; право на громадянство; право знати своїх батьків; право на турботу батьків і спільне з ними проживання; права і обов'язки батьків по відношенню до дітей. Встановлено права дітей на вираження своїх поглядів або переконань, на свободу асоціацій і мирних зборів, доступ дитини до поширення інформації, право на свободу думки, совісті та релігії. Згідно статті 8 Конвенції про права дитини дитина має право на збереження своєї індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки. Закріплена відповідальність держави в справі захисту прав дітей від експлуатації, від незаконного вживання наркотиків, викрадення і торгівлі дітьми. На підставі статті 19 Конвенції про права дитини дитина має право на захист від усіх форм фізичного або психологічного насильства, експлуатації, образи, недбалого або грубого поводження – як з боку батьків, так і опікунів або взагалі будь-якої особи, яка турбується про дитину і т.д. [4].

В рамках Конвенції про права дитини у 1991 році був створений спеціальний механізм контролю за виконанням її положень – Комітет з прав дитини, уповноважений розглядати доповіді держав про вжиті ними заходи щодо здійснення положень Конвенції. Обговорення доповідей здійснюється в ході інтерактивного діалогу з представниками підзвітної держави. За підсумками обговорення Комітет готує заключні зауваження.

У 2000 році були прийняті і, в 2002 році, набули чинності два факультативних протоколи конвенції – про участь дітей у збройних конфліктах і про торгівлю дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. Необхідність в підвищенні ефективності міжнародно-правового захисту дітей в період збройних конфліктів є однією з актуальних проблем в міжнародному праві. На сьогодні дедалі частіше має місце залучення неповнолітніх до бойових дій, зокрема безпосередня участь у військових зі зброєю в руках, тобто мова йде про «дітей-солдат». Норми міжнародного права захисту прав

людини суттєво доповнюють норми міжнародного гуманітарного права, навіть можна говорити про конвергенцію цих двох галузь міжнародного права, проте ні в якому разі не замінюють. При виникненні будь-яких протиріч, звісно будуть застосовуватись норми міжнародного гуманітарного права. Або варто скористатися принципом «найбільшого сприяння людській особистості або жертві», який полягає в тому, щоб в випадку, коли два положення міжнародного гуманітарного права будуть суперечити один одному, вибирати завжди потрібно те, яке забезпечує кращий правовий захист [7]. Цей принцип підтверджується статтею 41 Конвенції 1989 р., яка прописує, що «ніщо в цій Конвенції не зачіпає жодних положень, які більшою мірою сприяють здійсненню прав дитини і можуть міститися в законі держави-учасника, або в нормах міжнародного права, що діють відносно даної держави».

У грудні 2011 року Генеральна Асамблея ООН прийняла третій факультативний протокол, який надає можливість дітям або їх представникам подавати до Комітету ООН з прав дитини індивідуальні заяви щодо порушення державою їхніх прав, які гарантовані міжнародними документами.

Крім цього, захистом прав дітей в окремих областях займаються також інші спеціалізовані установи ООН: Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Організація Об'єднаних Націй з питань науки, культури та освіти (ЮНЕСКО). Створений в 1946 року Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) також надає міжнародну допомогу та технічне сприяння державам в сфері захисту дітей і їх прав.

Слід зазначити, що в Україні основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначених міжнародним та вітчизняним законодавством, протягом останнього часу істотно змінилися. Це пов'язано з посиленням уваги з боку держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей тощо [3].

Джерела:

1. Беркела Г. Ю. Міжнародно-правовий захист прав дітей у діяльності міжнародних організацій і у практиці Європейського Суду з прав людини / the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права. 2019. № 70. С. 251–257.

2. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.
3. Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_19188.
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Левченко К. Двадцять років Конвенції про права дитини // Права людини в Україні. – 2009. URL: <http://khp.org/index.php?id=1258983351>.
6. Старовойтов О. М. Міжнародний захист прав дитини як інститут міжнародного права // Білоруський журнал міжнародного права та міжнародних відносин № 3. С. 8–12.
7. Грушко М. В. Співвідношення міжнародно-правових механізмів захисту дітей як учасників бойових дій в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному гуманітарному праві / Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 62. Юридична література, 2011. С. 426–435.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Грушко М. В.

Зубарева Антоніна Євгенівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УКРАЇНІ

Дослідження питання захисту прав людини під час пандемії – одна із актуальних проблем сьогодення. В умовах 2020 року, коли весь світ охоплений інфекційною хворобою COVID-19, міжнародна спільнота докладає чимало зусиль, щоб припинити поширення захворювання. Заходи протидії впливають на усі сфери життя суспільства: міжнародні відносини, співробітництво, економіку, права людини. Особливо складно адаптуватись до карантинних обмежень людям з інвалідністю.

Конвенція про права осіб з інвалідністю, яка набула чинності 3 травня 2008 року у преамбулі п. (е) визначає, що «інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, і що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами, і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими» [3].

На запрошення уряду, у зв'язку із потребою міжнародної підтримки, Моніторингова місія ООН з прав людини була розміщена в Україні 14 березня 2014 року для моніторингу ситуації з правами людини на всій території України, з особливою увагою до Автономної Республіки Крим, східних і південних регіонів України, та подання відповідних звітів і внесення рекомендацій Урядові та іншим сторонам щодо вирішення проблем у галузі прав людини [1].

У тридцятій доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні у період з 16 лютого по 31 липня 2020 року, розділ VI під назвою «Не залишати нікого осторонь – економічні та соціальні права» охоплював питання впливу COVID-19 на осіб з інвалідністю [2].

Варто зауважити, що п. 19 доповіді зазначає обґрунтованість інформації, отриманої у результаті виїздів на місце та поглиблених інтерв'ю, зокрема з жертвами та свідками порушень прав людини, а також із родичами жертв і їхніми адвокатами, представниками Уряду, громадянського суспільства та іншими співрозмовниками. Інформація для доповіді також отримувалася шляхом аналізу офіційних звітів, відомостей з відкритих джерел та інших відповідних матеріалів, а висновки ґрунтуються на перевірених інформації, зібраній із первинних та вторинних джерел, які оцінені як надійні та достовірні.

Розглядаючи проблематику захисту прав осіб з інвалідністю під час COVID-19, потрібно підкреслити, що Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні окреслила такі напрямки роботи у цьому питанні (Цілі сталого розвитку, прийняті на Саміті ООН зі сталого розвитку у вересні 2015 року), зокрема: подолання бідності, подолання голоду, міцне здоров'я та благополуччя, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та належні санітарні умови, гідна праця та економічне зростання, скорочення нерівності, сталий розвиток міст та спільнот, партнерство заради сталого розвитку.

Найбільші перешкоди з якими стикалися особи з інвалідністю – це складність у доступі до медичної допомоги, реабілітаційних послуг, продовольства і освіти, а також із недостатнім забезпеченням соціальними послугами для задоволення їхніх потреб, які під час карантину зростають.

Стаття 5 Конвенції про права осіб з інвалідністю визначає поняття доступності, що означає надання особам з інвалідністю можливості вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, і держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах [3].

У доповіді звертається увага на осіб з вадами слуху, які скаржились на неможливість консультуватись у телефонному режимі з сімейними лікарями та викликати швидко допомогу. Також ці люди стикались із випадками, коли співрозмовник у захисній масці звертався до них (наприклад, у супермаркеті охоронець наголошував дотримуватись санітарної дистанції і думав, що вони навмисно ігнорують прохання) і вони не розуміли цього, оскільки вміють читати «по губам» або ж жестову мову. У спілкуванні із лікарями віч-на-віч труднощі виникали у порозумінні, оскільки медичні працівники не готові працювати з такими пацієнтами, бракує персоналу в обслуговуванні людей із вадами слуху. Окрім того, серед літніх людей з інвалідністю виникло питання цифрової грамотності (у багатьох є моделі мобільних телефонів, які не мають можливості під'єднуватись до он-лайн сервісів або ж мінімального знання користування сучасними гаджетами).

Проаналізувавши ситуацію в державі, Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні надала ряд рекомендацій, щодо усунення визначених недоліків. Серед них [3]:

– усунути існуючі перешкоди та протидіяти будь-якій дискримінації у доступі до медичних послуг за ознакою інвалідності, віку, раси, етнічного походження, статі, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, соціального статусу або іншими ознаками. Надавати інформацію про COVID-19, її профілактику і лікування

мовою, зрозумілою представникам груп, що знаходяться у вразливому становищі, та у доступній для них формі;

– розробляти конкретні інструкції, що ґрунтуються на гендерно чутливому підході, основанийому на правах людини, щодо заходів із профілактики та пом'якшення впливу COVID-19, яких повинні вживати під час пандемії приватні та державні заклади, включаючи психіатричні лікарні та реабілітаційні центри, з посиланням на рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), і створення механізму нагляду за дотриманням цих заходів;

– забезпечувати медичним і соціальним працівникам, зайнятим у цих закладах, належного захисту і підтримки, що дозволить їм продовжувати виконувати роботу з догляду зі зведенням до мінімуму ймовірного інфікування вірусом їх самих, осіб, за якими вони доглядають, та їхніх сімей;

– надання достатньої підтримки й ресурсів для забезпечення постійного доступу до комплексних послуг з охорони здоров'я і соціального забезпечення, які покликані задовольняти індивідуальні потреби, зокрема на основі гендерно чутливого підходу, осіб літнього віку і осіб з інвалідністю, сприяючи при цьому їхній самостійності та незалежності.

Також можна запропонувати такі рекомендації, опираючись на потреби людей, які були опитані у ході інтерв'ю Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні:

1) для осіб з вадами слуху – це використовувати маски з прозорим екраном – щитки, або звичайні маски з такою ж прозорою вставкою для розуміння співрозмовника;

2) щодо проблеми з комунікації з сімейним лікарем – використовувати сурдоперекладачів, так як вони можуть стати посередником між людиною з порушеннями слуху та медиком, який не знає мови жестів;

3) проводити навчання медичного та обслуговуючого персоналу для можливості спілкування із людьми із вадами слуху;

4) обладнати кожную лікарню та поліклініку в місті спеціальними планшетами, що підключені до дистанційних сервісів із сурдоперекладачем;

5) щодо ситуації із зростанням цифрової грамотності – проводити спеціальні навчання для населення з вивчення

різноманітних сервісів, наприклад, для людей із вадами слуху – відео дзвінків, де можна розмовляти мовою жестів;

б) обладнати кабінети медичних закладів спеціальними листівками для людей з порушеннями слуху, за допомогою яких можна відповісти на базові запитання про COVID-19 – наприклад, чи був контакт із хворим тощо.

Як висновок, можна наголосити, що фахівці з прав людини ООН закликають владу під час пандемії COVID-19 і надалі тісно консультуватись із людьми з інвалідністю та організаціями, які їх представляють, і активно залучати їх до процесу прийняття рішень про заходи ефективного реагування, які їх стосуються.

Джерела:

1. Доповідь Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні, 19 вересня 2014 року, A/HRC/27/75, пп. 7–8. URL: www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session27/Documents/A-HRC27-75_en.pdf (дата звернення 07.12.2020).
2. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні у період з 16 лютого по 31 липня 2020 року / Об'єднані нації. Права людини. Управління Верховного Комісара. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-09/30thReportUkraine_UA.pdf (дата звернення 07.12.2020).
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. / Відомості Верховної Ради від 06.07.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 07.12.2020).

Малюга Леся Юріївна

*д.ю.н., доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НАПРЯМИ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОГО СВІТУ

Кількість молоді у світі з кожним роком зростає і на сьогодні, за даними Організації об'єднаних націй, проживає 1,8 мільярдів молодих людей, що є найбільшим показником за всю історію

людства [1]. На відміні від світових тенденцій, в Україні молоді стає все менше і така протилежна тенденція зберігається вже протягом багатьох років. За даними Міністерства молоді та спорту України, лише за останній рік молоді стало менше на 302 тисячі осіб в Україні. Разом з тим, з 11,2 мільйонів молодих людей, що наразі проживають в нашій державі, 43,5% так чи інакше замислюються про еміграцію. На запитання «Чи хочете ви емігрувати з України?» 21% опитаних відповіли, що хотіли б попрацювати за кордоном і повернутись, ще 6,2% хотіли б поїхати на навчання в іншу країну і повернутись в Україну. При цьому 11,7% відповіли, що шукають можливості для еміграції, а 4,3% зізнались, що планують емігрувати найближчим часом» [2].

Вказані статистичні дані, на нашу думку, засвідчують незадоволеність української молоді рівнем та якістю життя і відсутність безпечного середовища, в якому молоді люди можуть жити, вчитися і працювати. Особливо актуальним це питання є в ситуації збройного конфлікту на сході України. Крім того, ще у 2013 році указом Президента України «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» [3] були визначені такі проблеми молоді: забезпечення доступної освіти; забезпечення зайнятості; погіршення стану фізичного і психічного здоров'я; забезпечення житлом; недостатній рівень володіння іноземними мовами, що є поширеними в державах – членах Європейського Союзу тощо.

На сьогодні існує гостра необхідність прояву державою турботи про молодь, їх професійне виховання та розширення можливостей для ефективної самореалізації. Україна прагне створити середовище, в якому права кожної молодої людини будуть дотримані, у всіх молодих людей буде можливість у повній мірі розкрити свій потенціал у професійній та особистій сфері з метою соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності та соціальної безпеки держави. Головним інструментом в даному контексті є реалізація державної молодіжної політики, складові якої досить різноманітні – соціальна підтримка та захист, проблеми праці та зайнятості, забезпечення процесів освіти та виховання, питання медичної профілактики, заходи для молоді особливих груп ризику тощо.

Слід акцентувати увагу, що на державному рівні проблемами у реалізації національної молодіжної політики визначено

недосконалість правового регулювання, низький рівень наукового обґрунтування процесу реалізації державної молодіжної політики, низький рівень взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадських об'єднань, які представляють інтереси молоді, нечіткість визначення прав і обов'язків молоді та суб'єктів, які беруть участь у реалізації державної молодіжної політики в Україні [3]. Зазначені проблеми в указі Президента України свідчать про низьку ефективність та якість державної молодіжної політики і підкреслюють відсутність системного підходу в її реалізації та фінансуванні.

Для вирішення зазначених вище проблем необхідно комплексно підходити до реалізації існуючої державної молодіжної політики та застосовувати конкретні кроки, направлені на її вдосконалення. Одним із таких кроків стало схвалення 11 листопада 2020 року Кабінетом Міністрів Національної стратегії державної молодіжної політики до 2030 року [4], яка передбачена відповідним проектом Указу Президента України. Стратегія покликана дати можливості українській молоді власними унікальними зусиллями вдосконалювати суспільно-політичні відносини в країні та забезпечити створення можливостей для молоді бути конкурентоспроможною і робити свій внесок у подальший розвиток українського суспільства.

Ключовими пріоритетами Стратегії для всіх вікових категорій стали безпека, здоров'я, спроможність та інтегрованість в українське суспільство і світ. На думку Міністра молоді та спорту, її реалізація допоможе українській молоді бути свідомою, більш адаптованою до викликів сучасного світу, мати високий рівень життєстійкості, самостійності і спроможності [5].

Згідно зі стратегією, молоді люди мають формувати компетентності для безпечного та гідного життя, розвитку і самореалізації у швидкоплинному та малопередбачуваному світі та брати участь у житті суспільства, територіальних громад і спільнот, впливаючи на рішення, що стосуються їх життя. Також стратегія передбачає спільну та скоординовану діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування у партнерстві з інститутами громадянського суспільства, установами, закладами та фахівцями, що працюють з молоддю.

За допомогою правильно скерованої державної політики, молодь розвиватиме свою суб'єктність, а саме:

- зростатиме з турботою про фізичне і психічне здоров'я з дитинства;

- адекватно оцінюватиме загрози і реагуватиме на них, посилюватиме власну безпеку;

- формуватиме компетентності для безпечного та гідного життя, розвитку і самореалізації у швидкоплинному та малопередбачуваному світі;

- братиме участь у житті суспільства, територіальних громад і спільнот, впливатиме на рішення, що стосуються їх життя.

Зазначимо, що реалізація Національної Стратегії передбачає два етапи:

I етап – затвердження відповідних державних цільових програм та вдосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення реалізації державної молодіжної політики, зокрема й уточнення у законодавстві вікових меж молоді з урахуванням європейських принципів;

II етап – ефективна реалізація державних цільових програм та виконання міжнародних договорів у молодіжній сфері. Підсумком стане вдосконалення, у разі ухвалення такого рішення, Національної стратегії, державних цільових програм, інших програм та нормативно-правових актів, які пов'язані з вирішенням питань молоді на всіх рівнях урядування.

Стратегія передбачає на всіх етапах її реалізації спільну та скоординовану діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування у партнерстві з інститутами громадянського суспільства, установами та закладами, що працюють з молоддю, молодіжними центрами, фахівцями, що працюють з дітьми та молоддю, молодіжними працівниками, молодіжними консультативно-дорадчими органами, органами учнівського та студентського самоврядування, міжнародними організаціями, представниками роботодавців, бізнесу за безпосередньої участі молоді.

Національна молодіжна рада України вважає, що всі пункти Стратегії молодіжної політики можуть бути в повній мірі реалізовані лише при залученні молоді у якості партнерів та при наділені молодих людей реальними повноваженнями для здійснення заходів та процесів по її впровадженню. Інтеграція молоді в суспільство може бути ефективною лише за умови,

коли у молодих людей є вплив у всіх можливих сферах політики, які впливають на них [6].

Таким чином, підводячи підсумки, слід зазначити, що молодь, виконуючи особливу роль у процесі розвитку людства, потребує ефективної соціальної підтримки та системної реалізації державної молодіжної політики на всіх рівнях як пріоритетного напрямку держави. Наявні проблеми молодіжної політики в Україні потребують цілого комплексу заходів для їх вирішення як інвестиції в економіку та майбутнє нашої країни. Більше того, вона має бути спрямована на всі категорії молоді в Україні – від обдарованої молоді до молодих людей, що не мають достойної роботи або будь-якої роботи взагалі, та тих, хто потребує покращення свого соціального становища. Саме тому перед науковцями, політиками та громадськістю залишається потреба у комплексній розробці заходів ефективного вирішення молодіжних проблем.

Джерела:

1. Youth and the SDGs. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/youth>.
2. Рекомендації Національної молодіжної ради України до Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2030 року «14 Пунктів». URL: <http://nycukraine.org/wp-content/uploads/2019/03/Strategiya-molodizhnoyi-politiki-2030-2.pdf>.
3. Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року. Указ Президента України від 27 вересня 2013 року № 532/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532/2013#n9>.
4. Національна стратегія державної молодіжної політики до 2030 року. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/774/77429/youth_strategy_ukr_short_1_.pdf.
5. Вадим Гутцайт: Уряд схвалив Національну стратегію державної молодіжної політики до 2030 року. URL: http://www.dsmsu.gov.ua/index/ua/material/53567?fbclid=IwAR0o73AaOUGRWE246_yXD-v7cFGEJnrApgTNnT36gdBpnCE2sWh1f_hI8k.
6. Рекомендації Національної молодіжної ради України до Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2030 року «14 Пунктів». URL: <http://nycukraine.org/wp-content/uploads/2019/03/Strategiya-molodizhnoyi-politiki-2030-2.pdf>.

Мануїлова Катерина Вікторівна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ В ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

В сучасний період нелегальна міграція стала стійким та масштабним явищем, яка надає значний вплив на соціально-економічні та політичні процеси в багатьох країнах сучасного світу. Нелегальна міграція – одна з найбільш гострих проблем, яка хвилює жителів більшості розвинених країн. Розширення масштабів нелегальної складової міграційних процесів вносить серйозний дисбаланс в забезпечення національної безпеки держави. Все це обумовлює зростаючий інтерес до проблем нелегальної міграції з боку державних і політичних діячів, стимулює подальше посилення заходів в області протидії нелегальній імміграції.

Нелегальною (незаконною) міграцією є незаконне переміщення через державний кордон, тобто поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю, при використанні підроблених документів, візи (або без візи), самостійно чи за допомогою третіх осіб, а також проживання на території країни без належного дозволу компетентних державних органів. Усвідомлення сутності нелегальної міграції не можливе без з'ясування її місця в структурі міграційних процесів.

Дослідження зовнішньої і внутрішньої міграцій (класифікація за територіальною ознакою) свідчать, що нелегальна міграція існує лише як частина зовнішньої міграції. Нелегальна міграція має вагомe значення у структурі міграційних потоків. Вона є соціально небезпечним, шкідливим, протизаконним явищем, яке реально загрожує економічним інтересам і громадській безпеці держави. Така міграція є однією з причин зростання злочинності, поширення небезпечних захворювань, розвитку підпільного ринку праці, виникнення напруженості у відносинах між державами [1, с. 7–8].

В останні роки спостерігається значне збільшення масштабів міграції. У неї виявляються втягнутими практично всі країни світу. Типологія міграцій залежить від параметрів, що лежать в її основі.

Можна, виділити безконфліктну і конфліктну міграцію, керовану і стихійну, внутрішню і зовнішню, транзитну, добровільну і примусову, поворотну та безповоротну міграцію, кочівництво і маятникову міграцію. Незважаючи на реалізацію численних заходів, спрямованих на запобігання та протидію нелегальній міграції, за минулі десятиліття її масштаби в світі не тільки не зменшилися, але навпаки, значно зросли. В резолюції XIX сесії Міжнародної організації праці (1974 року) зазначається, що «незважаючи на зусилля, прикладені головними країнами, які використовують іноземну робочу силу, число стихійних (нелегальних) мігрантів залишається досить значним, а якщо підійти до цього питання в плані всього світу, то ця міграція швидше є правилом, а не винятком» [2].

Нелегальна міграція росте і стає більш криміналізованою (в числі трудових мігрантів нерідко виявляються жертви торгівлі людьми). Тенденція така, що міграція у всіх її проявах розглядається не стільки як питання зайнятості і трудових прав, скільки як проблема безпеки. У певному сенсі це замкнуте коло, в якому міграція спочатку розглядається як загроза безпеці та ідентичності, внаслідок чого скорочується можливість легальної міграції, що, в свою чергу, призводить до зростання кримінальної складової явища [3].

Роль міжнародних організацій, і особливо Організації Об'єднаних Націй, безумовно зростає. Серед основних завдань її підрозділів – зокрема, Управління по справах біженців УВКБ ООН, – закріплено подолання проблем інтеграції для біженців і створення умов, що максимально забезпечують дотримання прав людини в відношенні переміщених осіб і осіб без громадянства. Незважаючи на досить високий нормативний статус даних положень, слід відзначити, що діяльність підрозділів ООН в питаннях подолання міграційної кризи характеризується досить низькою ефективністю.

Робота ООН і окремих підрозділів Організації пов'язана не тільки з декларацією принципів в рамках різних рішень, але і з практичною діяльністю по розробці міграційної політики. Можна констатувати, що ООН виконує, перш за все, стимулюючу функцію, направляючи громадську думку в бік підтримки мігрантів і протидії різним аспектам міграційної кризи.

Узагальнюючи представлені дані, слід констатувати, що практичні акції ООН носять переважно вибіркового, точкового характеру і не здатні переломити складну соціально-економічну

ситуацію. Кількість біженців, охоплених діяльністю організації, теж не можна порівняти з реальними цифрами міграції. В таких умовах приходиться визнати досить низьку ефективність міжнародної організації та її інертність. Стає очевидно, що реальне подолання міграційної кризи знаходиться в руках окремих політичних режимів і пов'язане з домінуючою політичною волею, а також з динамікою загальносвітових соціально-економічних і міграційних процесів.

Джерела:

1. Нелегальна міграція та політика держав щодо її протидії. Фондова лекція з дисципліни «Міграційне право». Київ, 2014. 38 с.
2. Резолюція 8 «Работа по усилению мер безопасности в сотрудничестве с Международной организацией труда» Конференции Договаривающихся правительств Международной конвенции по охране человеческой жизни на море 1974 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_037#Text
3. Електронний ресурс. URL: <http://publishing-vak.ru/file/archive-politology-2018-2/6-medushevskii-shishkina.pdf>.

Мельник Софія Степанівна

*студентка факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ

ООН приділяє особливу увагу захисту прав дітей. Одним з її перших правових актів було створення в 1946 році Дитячого фонду ООН як міжнародної надзвичайної організації допомоги дітям у розорених Другою світовою війною країнах Європи. З 1953 року Дитячий фонд ООН став іменуватися ЮНІСЕФ, основним завданням якого є допомога всім нужденним дітям світу. У «Загальній декларації прав людини» (1948 р.) у статтях 25 і 26 говориться про те, що діти повинні бути об'єктом особливого захисту і допомоги. У 1959 році ООН приймає «Декларацію прав дитини», основною тезою якої є: «Людство зобов'язане давати дитині все краще, що воно має». Декларація 1959 р. послужила основою для підготовки «Конвенції про права дитини».

Декларація прав дитини 1959 року мала 10 коротких декларативних статей, програмних положень, які призивали батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу й уряд визнати викладені в ній права свободи й дотримуватися їх. Це були 10 соціальних й правових принципів, які значно вплинули на політику, справи уряду і людей в усьому світі. Однак, декларація – не зобов'язує, не має певної обов'язкової сили, це лише рекомендація, тому права і свободи дітей потребували більш конкретних формулювань і чіткого закріплення на законодавчому рівні [1].

У 1979–1989 роках розробляється «Конвенція ООН про права дитини». 20 листопада 1989 року Конвенція була прийнята, її підписала 61 країна Світу. Необхідність охорони прав дитини також була передбачена у: «Міжнародному пакті про громадянські та політичні права», «Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, документах спеціалізованих установ ООН».

Права, що викладені в Конвенції, умовно можна поділити на три частини. Перша – забезпечення, це право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до будь-чого (мова йде про ім'я та громадянство, медичний догляд, освіту, відпочинок та ігри, опікування інвалідами, сиротами та біженцями). Друга частина – захист, тобто право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, комерційної, економічної чи сексуальної експлуатації, залучення до воєнних дій, фізичного чи психічного знущання тощо). Третя частина – участь, вона вказує на те, що дитина має право бути почутою, коли приймаються рішення, що стосуються її життя [3]. Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей брати участь у житті суспільства, готуватися до самостійного життя, користуватися правами свободи думки та слова, вибору культури, релігії та мови.

У сучасному світі існує розгалужена система міжнародних механізмів щодо захисту прав людей, що являють собою декілька десятків універсальних і регіональних органів із прав дитини з різним обсягом компетенції. Це дозволяє класифікувати ці органи, щоб легше розібратися в особливостях їхньої діяльності [5].

Універсальний захист здійснюється в межах ООН та спеціалізованих установ (спеціалізованою установою ООН, на

яку покладался захист прав та основних свобод дитини), є Комісія з прав дитини при ООН. Регіональний міжнародний захист прав дитини – у межах міжамериканської, європейської та африканської систем. Європейська система вважається найбільш досконалою; вона ґрунтується на положеннях Європейської конвенції про права дитини.

З наукової точки зору, однією з причин неефективності міжнародних механізмів захисту прав дітей є моральна застарілість поняття «права людини» та «права дітей». Такої ж точки зору дотримується і С. Дацюк, який, досліджуючи права людини, виокремлює наступні положення щодо необхідності перегляду самої суті даного поняття діяльності [5].

По-перше, аналізуючи Загальну декларацію прав людини, необхідно визнати, що права людини, які нею визначені, є сумнівними з точки зору природного права людини на будь-яку активність щодо здійснення та відстоювання будь-яких особистих свобод.

По-друге, права людини відповідно до даної Декларації є позитивними правами держави, а не самої людини та не зрозуміла роль суспільства щодо захисту прав людини.

По-третє, в процесі світового розвитку з'являються нові суб'єкти, такі як транснаціональні корпорації, світові банки, що в глобальному ракурсі порушують права людей, здійснюючи глобальне пригноблення та глобальну тиранію. При цьому у вищезгаданій Загальній декларації прав людини вони навіть не згадуються, а значить, не визначені загрози від їхньої діяльності для людини [2].

Хочу відзначити, що механізм забезпечення прав і свобод дитини покликаний охороняти всі види діяльності щодо забезпечення та використання прав дитини, що охоплюють юридичні закріплення всіх видів гарантій прав, свобод та інтересів дітей, систему охорони здоров'я та освіти, захисту державою та іншими суб'єктами у сфері забезпечення прав і свобод дитини, забезпечення правозахисної діяльності, боротьби з порушеннями, визнання суспільством, свідомого ставлення, поваги до прав дитини, наявність державного контролю за виконанням прав дітей. Проте встановлення механізму забезпечення прав дитини недостатньо для його реалізації.

На мою думку, необхідно щоб правовий механізм ефективно функціонував у суспільстві, адже виховання дитини має

відбуватися в умовах реального правового захисту. Це сприятиме формуванню в дитини впевненості у реальності та значущості її правового статусу, відповідних прав і свобод, що закладе основи її правової соціалізації.

Джерела:

1. Буроменського М. В. Міжнародне право: Навч. посібник / М. В. Буроменського. К.: Юрін- ком Інтер, 2006. 336 с.
2. Дацюк С. Проблемы и перспективы прав человека. URL: <http://hvylya.org/analytics/society/problems-i-perspektivy-pravchloveka.html>.
3. Конвенція про прав дитини від 20.11.1989р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. Трестер Ю. О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. №9. 2013. URL: www.dy.nayka.com.ua/or=632.

Науковий керівник – д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Сурілова О. О.

Саїд Карім Бассемович Євдакова Дар'я Олександрівна

*студенти факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВИЙ СТАТУС БІПАТРИДІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Активізація інтеграційних процесів, що відбуваються в даний час, посилює інтерес до проблем множинного громадянства. Даний інститут може надати особливий вплив на хід інтеграційних процесів, по-перше, тому, що множинне громадянство (біпатризм) іноді необґрунтовано змішують, що веде до безсистемного вирішення цих питань на практиці, по-друге, тому, що підхід держав до питань біпатризму неоднозначний [2, с. 251].

Для регулювання біпатризму держави часто вживали заходів, спрямованих то на розширення біпатризму, то на його викорінення, причому з однієї і тієї ж метою: намагаючись

збільшити своє населення, іноді навіть за рахунок цілих міст і районів вирішити управлінські, військово-стратегічні, економічні та інші проблеми. Дані підходи не були синхронізовані в часі і просторі, супроводжувалися зміною періодичності навіть в одній країні, що не давало шансів на усунення біпатризму [4].

Дія біпатризму в міжнародному праві і обов'язки індивідів, їх зв'язок з громадянством мають значення з огляду на схожість правових статусів біпатрида і іноземця. Правовий статус іноземців в будь-якій країні своєрідний і, подібно до статусу громадян, підпорядкований юрисдикції країни перебування.

Вважаємо, що подібні випадки функціонального громадянства не становлять біпатризму, так як людина набуває не громадянство, а лише окремі елементи правового статусу громадян, а держава не вважає іноземця своїм громадянином, хоча і притягає його часто до відповідальності або надає заступництво і захист [5].

У ситуації з функціональним громадянством швидше доречно говорити не про біпатризм, випадки якого різноманітні (наприклад, мають право на оптацію, часто прирівнюють до іноземців і т. д.) і вимагають самостійного дослідження. Як ми вже вказували, для визнання факту громадянства (особливо в державах, що не мають законодавства про громадянство) першорядним визначальним фактором є зміст зв'язку людини і надавача громадянства, заснованої на відповідних правах, обов'язках і відповідальності особи перед державою в рамках особливих соціально-політичних, економічних, культурних і моральних взаємин [1, с. 21].

Досить довгий час в Україні існує велика маса людей, для яких можливість безперешкодного виїзду до іншої країни в будь-який час є необхідністю. У добу глобалізації, коли кордони країн відіграють все менш вагому роль, стає зрозумілим, що і студент, і бізнесмен, і особа, яка прагне покращити своє матеріальне становище, знаходячись на різних щаблях суспільства, мають спільне прагнення зробити для себе світ більш доступним, не обмежуючи себе кордоном однієї держави. Чимало респондентів, яких було опитано під час соціологічних досліджень, вважають єдиним ефективним вирішенням зазначеної проблеми введення інституту подвійного

громадянства. І такі відповіді трапляються дедалі частіше. Так, за даними соціологічного опитування Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, здійсненого у 2016 році, лише 49,1 % громадян за наявності можливості отримати громадянство іншої держави відмовилися б від нього. 13,8 % осіб коливаються з таким рішенням. 37,1 % опитаних погодилися б отримати громадянство іншої країни. Більш за все українці хотіли б отримати громадянство США. Серед опитаних, які погодилися б отримати друге громадянство, 27,4 % готові відмовитися від українського громадянства, 28,1 % не змогли точно відповісти [12, с. 23–24]. Тривалий період у доктрині міжнародного права домінувало негативне ставлення до множинного громадянства. Причиною цього була відсутність міжнародно-правового регулювання низки пов'язаних із цим явищем питань. Сьогодні ситуація суттєво змінилася. У міжнародному праві заборони множинного громадянства немає. Норми міжнародного права абсолютно нейтрально ставляться до нього: не забороняють й не вимагають його обов'язкового введення.

Слід одразу зазначити, що країни Європейського Союзу мають різне бачення та, відповідно, по-різному вирішують питання з біпатридами. Так, серед європейських країн, в яких множинне громадянство дозволяється або фактично допускається, можна виокремити Ірландію, Німеччину, Нідерланди, Італію, Туреччину, Грецію. Однак є й країни, в яких наявність в осіб другого громадянства категорично не дозволяється. Серед них, зокрема, Австрія, Норвегія, Швеція [4, с. 3].

Так, на думку В. Ковальського, натепер отримання подвійного громадянства становить певну небезпеку для Української держави з ряду причин. По-перше, це ментальний фактор. Висловлюється думка, що українці є «смачною стравою» для столу «дружних сусідів». По-друге, економічний. Особи, що вже мають таке громадянство, як правило, спекулюють на перетині кордону, тримаючи свої статки за кордоном, ведучи фактично подвійне життя. По-третє, безпекові пріоритети. Власники подвійного громадянства становлять джерело непевності для країни свого перебування тим, що її національні інтереси зовсім не є для них пріоритетом. Приклади кримінальних справ проти відомих імен можновладців, внесення за них шалених сум застав,

поширеність іноземних паспортів серед депутатського корпусу тощо лише підтверджують наявність цієї небезпеки. А маніпуляція на подвійному громадянстві – це прямий шлях до відторгнення і зради інтересів.

На наш погляд, санкціонування біпатризму міжнародним і національним правом, неможливість його усунення, проблеми, породжувані їм і неорганізованими заходами проти нього, інтереси країн і народів повинні неминуче привести до більш широкого визнання права на біпатризм. У зв'язку з цим вважаємо, що Україна, як і багато інших республік колишнього СРСР, гостро потребує ясною, чітко окресленої, багатогранної концепції з питань інституту множинного громадянства, що неможливо без комплексного вивчення фахівцями цього питання на основі позитивного міжнародного досвіду, широкого обговорення його в наукових і громадських колах.

Держави і інші суб'єкти права повинні завчасно готуватися до виникаючих проблем біпатризму, особливо в передвоєнний і воєнний періоди, створюючи необхідні захисні механізми. Досвід країн інтеграції і регулювання біпатризму може бути корисний для вирішення цього завдання.

Джерела:

1. Бусол О. Подвійне громадянство / Центр досліджень електронних комунікацій. URL: <http://nbuviar.gov.ua>.
2. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Українська енциклопедія, 1998–2004. Т. 4: Н–П. 2002. 720 с.
3. Про громадянство: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
4. Про закордонних українців: Закон України від 04.03.2004 № 1582-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
5. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Канєнберг-Сандул О. К.

Стасів Оксана Василівна

к.ю.н., доцент кафедри соціального права

Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСОБЛИВІСТЬ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ПРАЦІВНИКОМ ЗА НАЯВНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Відповідно до Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. При цьому наша держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [1].

Разом з тим загальновідомим є той факт, що найпоширенішою формою реалізації права на працю є трудовий договір. Загалом порядок його укладення є однаковим для всіх та полягає у проведенні попередніх переговорів між роботодавцем та особою, що працевлаштовується, а також досягнення згоди між ними щодо змісту такого та подачею документів, які згідно трудового законодавства вимагаються при прийнятті на роботу [2, с. 28–32]. Такими документами є паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудова книжка, а у випадках, передбачених законодавством, – також документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інші документи. Завершальним етапом укладення трудового договору є оформлення його наказом чи розпорядженням роботодавця, а також повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу [3].

Для деяких категорій осіб при прийнятті на роботу встановлюється деякі особливості при прийнятті на роботу, які можуть полягати, наприклад, у наданні при працевлаштуванні, окрім документів, які вимагаються законодавством при прийнятті на роботу, індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю. Така програма приймається на підставі Державної типової

програми реабілітації осіб з інвалідністю. Нею, зокрема, визначено, що вона спрямована на забезпечення системного підходу до організації реабілітації, послідовності і наступності в проведенні багатопрофільних реабілітаційних заходів, запровадження державних реабілітаційних стандартів і встановлення контролю за якістю реабілітаційних послуг. Проте основними завданнями цієї програми є реалізація конституційних прав особами з інвалідністю, сприяння адаптації останніх у суспільство, системний підхід до організації реабілітації, а також послідовність і наступність у проведенні багатопрофільних реабілітаційних заходів та контроль щодо надання послуг, зокрема медичних, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, побутової і соціальної реабілітації, технічних та інших засобів реабілітації, виробів медичного призначення тощо [4].

На підставі та для реалізації вищезазначеного нормативно-правового акту була прийнята ще одна ПКМ України Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю [5]. При цьому зазначається, що така індивідуальна програма для повнолітніх осіб з інвалідністю розробляється медико-соціальною експертною комісією, для дітей з інвалідністю – лікарсько-консультативною комісією лікувально-профілактичних закладів за зареєстрованим місцем проживання або лікування осіб з інвалідністю. Зокрема, в цьому акті зазначається що під час огляду осіб чи дітей віком до 18 років з метою встановлення інвалідності МСЕК або ЛКК з урахуванням виду захворювання, фактичних потреб, віку, статі визначає оптимальні види, форми, обсяги, місце і строки проведення медичної, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, побутової і соціальної реабілітації, потребу в технічних та інших засобах реабілітації, виробих медичного призначення.

Також у ст. 23 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» закріплено, що індивідуальна програма реабілітації обов'язкова для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, реабілітаційними установами, а також і підприємствами, установами, організаціями, в яких працює або перебуває особа з інвалідністю, незалежно від їхньої відомчої підпорядкованості, типу і форми власності. При цьому, така програма для осіб з інвалідністю має

рекомендаційний характер, а це у свою чергу означає, що вони мають право відмовитися від неї загалом чи будь-якого виду, форми та обсягу реабілітаційних заходів, передбачених у її індивідуальній програмі реабілітації зокрема.

Нагадаємо, що ст. 24 КЗпП забороняється укладення трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я. Саме це нормативне положення й зобов'язує роботодавця вжити вичерпних заходів для встановлення відповідності стану здоров'я особи, що приймається на роботу, виконуваний роботі. З цією метою й проводяться медичні огляди при прийомі на роботу. Але індивідуальна програма реабілітації не є документом про стан здоров'я працівника. Адже інвалідність як міра втрати здоров'я визначається шляхом експертного обстеження в органах медико-соціальної експертизи центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. За результатами експертного обстеження видається довідка до акту огляду медико-соціальною експертною комісією, де зазначається група інвалідності, її причина, термін, до якого встановлено цю групу, та висновок про умови і характер праці людини з інвалідністю [6].

Разом з тим зазначимо, що підписавши Угоду про асоціацію з ЄС наша держава зобов'язалася врегулювати непросту ситуацію щодо працевлаштування осіб з інвалідністю на ринку праці відповідно до європейських стандартів. Зокрема у статті 419 Угоди зазначається, що «Сторони посилюють діалог та співробітництво щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації» [7]. При цьому саме реалізація права на працю осіб з інвалідністю, саме в частині виконання індивідуальної програми реабілітації, повністю відповідає Угоді.

Отже, виконання роботодавцем індивідуальної програми реабілітації при прийнятті на роботу є обов'язковим, якщо вона подана особою при прийнятті на роботу або якщо особа з інвалідністю не відмовилася її виконувати частково чи загалом. При цьому зазначимо, що такий працівник може бути прийнятий як на звичайне робоче місце так і спеціально створене для нього з урахуванням особливостей стану його здоров'я.

Джерела:

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Наньєва М. І. Право роботодавця на добір працівників за законодавством України та окремих зарубіжних країн. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 5. С. 28–32.
3. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.71 № 322-VIII. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 03.12.2020).
4. Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.12.2006 № 1686. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/58079892> (дата звернення: 03.12.2020).
5. Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. N 757. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.12.2020).
6. Чи обов'язкова при працевлаштуванні індивідуальна програма реабілітації особи з інвалідністю? URL: <https://invak.info/intervyu/chi-obovyazkova-pri-pracevlashtuvanni-individualna-programa-reabilitaciyi-osobi-z-invalidnistyu.html>.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони ред. від 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Фіткаленко Оксана Михайлівна

*слідча Слідчого відділення Іванівського відділення поліції
Роздільнянського відділу поліції ГУНП в Одеській області*

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК-ПОЛІЦЕЙСЬКИХ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОЛІТИКИ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Захист прав людини уособлює та намагається увібрати в себе комплекс захисту всіх тих прав та юридичних можливостей, що наданні людині для нормального існування в суспільстві незалежно від статі, професії чи гендеру.

Тим не менш, часто з боку держави через її представників або зокрема через інших осіб можна зазнавати утисків та зазіхань на права, що безпосередньо належать тій чи іншій особі і не можуть бути відчужуваними.

Однією з пріоритетних проблематик сучасного суспільства виступає – проблема гендерного дисбалансу в суспільстві. Держава тільки на шляху можливості втілення тих потреб, які виникають у жінок-поліцейських на різних етапах служби. Це і є однією з першого чергових проблем гендерного дисбалансу в правоохоронних структурах.

У країнах Західної Європи та Великобританії ініціювання вирішення проблем жінок-поліцейських відбулося ще на початку 1980-х років коли головними тенденціями гендерної рівності виступила сфера працевлаштування та кадрової роботи. Інновації у сфері гендерної політики були спрямовані на збільшення кількості жінок у підрозділах поліції задля забезпечення рівного доступу до професії, розробки моделей відбору жінок на різні посади, а також на подолання проблем, пов'язаних із адаптацією жінок до субкультури виключно чоловічого поліцейського колективу.

В Україні одним з першочергових заходів, було здійснено запровадження

єдиних стандартів фізичної підготовки для жінок та чоловіків. Часто, через менший зріст чи вагу, жінки-поліцейські зневаги зазнають не лише з боку правопорушників, але і з боку колег-чоловіків, ті ж самі стереотипи існують, щодо певних складнощів при застосуванні зброї. Такі та інші ситуації слугують, так званим тригером та провокують появу конфліктних ситуацій під час несення служби.

Враховуючи всі фактори у США було запроваджено розробку спеціального навчального курсу для жінок-поліцейських. Даний курс практичних занять передбачав вироблення психологічної стійкості та впевненості, вміння тримати особисту дистанцію, а також таких специфічних для жінок навичок, як влучна стрільба та ефективне переслідування у туплях на високих підборах, вміння проводити прийоми рукопашного бою у положенні лежачи, більш широке використання захватів та больових прийомів [1, с. 217].

Таким чином, політика гендерної рівності ефективно спрацювала на збільшення кількості жінок серед працівників поліції.

Беручи до уваги досвід України, варто зазначити що, на період 2013-2020 років, політика гендерної рівності постала так гостро, що суспільство не могло її більше замовчувати. За цей період кардинально змінилось становлення правоохоронних органів, що дозволило жінками мати безперешкодний доступ до професії, займати однакові посади, претендувати на однакову заробітну плату та бути практично в однакових умовах щодо кар'єрного зростання.

Тим не менш, існує ряд проблем, про які варто говорити. Політика правоохоронних органів не передбачає забезпечення жінок форменим одягом та іншим спорядженням відповідно до їх фізичних властивостей. Переобладнання кабінетів та кімнат з доглядовими потребами, досі залишається відкритим.

Існує проблема також у вільному доступі до керівних посад. Через стереотипне мислення чоловіків-керівників, що передбачає, що жінки нібито менш вимогливі та суворіші, більше відволікаються на сім'ю, керівні посади жінкам-поліцейським достаються або так званої «другої ланки», або не достаються зовсім [2, с. 23].

Істотне місце серед проблем, які також потребують розголосу, є захист прав жінок-поліцейських від сексуальних домагань. Незалежно від регіону статистика досі вражаюча. Більше як 50% жінок-поліцейських зазнавали сексуальних домагань під час служби від своїх колег та інших осіб з якими не перебували у прямому підпорядкуванні. Для нейтралізації проблем у цьому напрямку розроблені навчальні програми для керівників підрозділів, проводяться заняття з персоналом поліції та раптові перевірки на робочих місцях [3, с. 136].

Тим не менш, на території України давно запроваджені та продовжують діяти: Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 ратифікована 22.10.1999 року, декларація про участь жінок у сприянні міжнародному миру та співробітництву прийнята 03.12.1982 року, конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999 року, ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 01.09.2005, які так чи інакше протистоять порушенню прав жінок у різних сферах їх перебування.

Джерела:

1. Львова П. М. Особливості правового регулювання служби жінок-працівників органів внутрішніх справ. *Вісник УВС*. 2000. №11. С. 319–324.
2. Лапшина В. Л. Социально-психологические проблемы профессиональной самореализации женщин-сотрудниц ОВД. *Вісник УВС*. 1999. №8. С. 79–85.
3. Мартиненко О. А. Проблеми професійної адаптації жінок у системі правоохоронних органів. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. № 4. 1998. С. 253–258.

Хендель Наталія Володимирівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету "Одеська юридична академія"*

Пасечник Олена Владиславівна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДІЯЛЬНІСТЬ ЮНІСЕФ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Після найбільшого потрясіння для людства – Другої Світової війни 11 грудня 1946 року в ООН було прийнято рішення створити спеціальну установу задля допомоги дітям у кризових ситуаціях, яким став ЮНІСЕФ (*United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF)*). Уряди США та Канади внесли значний фінансовий внесок у його діяльність. Так в наступні роки Фонд підтримували 46 держав. З 1953 року ЮНІСЕФ стає постійним органом у системі ООН.

Необхідність забезпечувати права дітей були відображені в Цілях розвитку тисячоліття, а потім у Цілях сталого розвитку. Основним підходом ЮНІСЕФ є надання допомоги від раннього дитинства до підліткового періоду у зв'язку зі збройними конфліктами, надзвичайними ситуаціями, поширенням інфекційних та неінфекційних хвороб. Основними викликами у діяльності ЮНІСЕФ є насильство, дискримінація, жорстоке поводження, експлуатація, бідність, неможливість отримання освіти та

медичної допомоги, голод, негативні наслідки зміни клімату на життєдіяльність дітей, гендерна рівність. Особливою сферою діяльності є надання допомоги дітям у зв'язку з міграційною кризою та кризою пов'язаною з біженцями, які стали найбільш гострими з 2016 року. Також, ЮНІСЕФ активно приймає участь у боротьбі з пандемією COVID-19 та захистом прав дітей в її умовах.

Наразі ЮНІСЕФ здійснює свою діяльність у 190 державах та територіях за допомогою державних програм та комітетів [1]. ЮНІСЕФ здійснює свою діяльність у державах на основі відповідної угоди з урядом, де визначаються національні пріоритети для дітей. На протязі всієї історії діяльності ЮНІСЕФ основною метою було забезпечення невід'ємного права дитини на здорове та безпечне дитинство.

Місія ЮНІСЕФ зосереджена на багатьох сферах життєдіяльності дитини: психічне та фізичне здоров'я дитини, доступ до освіти, правовий та соціальний захист, безпечна вода, харчування, санітарія та гігієна, безпека дітей під час надзвичайних ситуацій, міграції, збройних конфліктах.

ЮНІСЕФ надає допомогу без дискримінації через расу, віросповідання, національність, статус чи політичні вподобання. Єдиною умовою для призначення Маріса Пейта на посаду першого виконавчого директора ЮНІСЕФ була, щоб його діяльність включала усіх дітей «як із держав союзників, так і з держав колишнього ворога» [2]. На сьогодні виконавчий директор Ентоні Лейк підкреслює «Готовність адаптуватися ... та знайти нові способи реалізувати права та скрасити майбутнє дітей, які в найбільш несприятливому становищі у всьому світі» [2]. Тобто для ЮНІСЕФ важливим є недискримінація та реалізація права кожної дитини.

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 57 (I) від 11 грудня 1946 року встановлено про «створення Міжнародного надзвичайного дитячого фонду (ЮНІСЕФ) в інтересах дітей і підлітків держав, які стали жертвами агресії, з метою надання допомоги щодо повернення цих дітей і підлітків до нормальних умов життя та в цілях охорони здоров'я дітей загалом».

Декларацією прав дитини, прийнятою резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року, принципом 2 встановлено «Дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості

та сприятливі умови, що дадуть їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності». Під час кризових ситуацій ЮНІСЕФ намагається забезпечений спеціальний захист та надати/створити сприятливі умови для дітей та підлітків, а також їхніх сімей. Принцип 8 Декларації прав дитини 1959 року гарантує пріоритет у наданні захисту та допомоги саме дітям: «Дитина за будь-яких обставин має бути серед тих, які першими одержують захист і допомогу».

1989 року ухвалюється Конвенція про права дитини, яка набуває чинності 1990 року. Саме прийняття Конвенції 1989 року мало суттєві наслідки для роботи ЮНІСЕФ у надзвичайних ситуаціях, зосередивши увагу на захисті дітей від насильства, жорстокого поводження та експлуатації як невід'ємної частини кризового реагування. Конвенція про права дитини 1989 року закріпила основні права дитини, які ЮНІСЕФ своєю діяльністю допомагає реалізувати.

Пандемія COVID-19 негативно вплинула на дітей та їхні сім'ї, спровокувавши велике навантаження на національні системи охорони здоров'я, що у свою чергу під загрозу поставило компанії вакцинації у ряді держав, наприклад проти дифтерії та кору; закрилися школи на карантин, що створило суттєвий бар'єр в реалізації права на освіту, адже не всіх державах є можливість вести дистанційну освіту і не усіх учнів є можливість її отримати, закриття шкіл має і іншу суттєву проблему – проблему голоду, бо шкільні обіди для багатьох дітей були основною їжею; закриття підприємств та зменшення робочих місць впливає на економічну ситуацію сімей і не може обійти негативними наслідками й благополуччя дітей; домашнє насильство тільки збільшилося за період карантину.

Коронавірус спричинив масштабну компанію дезінформації, яка стимулює дискримінацію та стигму. ООН та її установи неодноразово закликали держави та громадські організації боротися з дезінформацією про коронавірус, з дискримінацією та стигмою, які посилюються з поширенням COVID-19, з насильством. ЮНІСЕФ співпрацює з експертами в галузі охорони здоров'я для просування фактів через страх, доносячи достовірні поради та рекомендації [3] батькам, вихователям та педагогам [4]. Боротьба з поширенням коронавірусу вимагає координації ООН у діяльності її

установ в умовах сучасної кризи та загрози. Крім реалізації кластерного підходу у гуманітарній діяльності міжнародним організаціям необхідно пристосовуватися до нових глобальних обставин та реагувати на них. Майже усі держави опинилися в цуцванзі пандемії і вимоги та очікування до міжнародних організацій збільшилися. Пандемія не зупинила збройні конфлікти, кризу пов'язану з голодом, санітарією, глобальним потеплінням, торгівлею людьми, експлуатацією дітей, а навпаки ще й посилила існуючі проблеми. Лише спільними зусиллями міжнародного співтовариства, яке ефективно об'єднавшись у рамках міжнародних урядових організацій можлива ефективна боротьба з пандемією та іншими нагальними проблемами та загрозами, які є бар'єрами у реалізації права на щасливе, здорове дитинство.

Джерела:

1. About UNICEF. URL.: https://www.unicef.org/about/who/index_introduction.html.
2. For Every Child, Hope UNICEF @ 70 : 1946–2016. URL.: https://www.unicef.org/publications/files/UNICEF_For_Every_Child_Hope_1946-2016_WEB.pdf.
3. Tips and guidance for families. URL.: <https://www.unicef.org/coronavirus/covid-19#COVID-19-explainers>.
4. Coronavirus disease (COVID-19) information centre. URL.: <https://www.unicef.org/coronavirus/covid-19>.

Чайковський Юрій Володимирович

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ ПОКИДАТИ БУДЬ-ЯКУ КРАЇНУ

Правове положення мігрантів відповідно до міжнародного права розкриває дуалістичність світової правової системи. Сучасне міжнародне право – це право співіснування між суверенними державами та право взаємозалежності, внаслідок чого загальна турбота потребує глобальних підходів та залучення до цього процесу багатьох держав.

З одного боку імміграційний контроль нагадує нам, що держава створюють умови для досягнення власних інтересів шляхом відрізнення їх громадян від «інших». Така відмінність відображає структурні досягнення міжнародного співтовариства, складеного з національних держав. Як концентрація влади, державний суверенітет у сучасному міжнародному співтоваристві здебільшого є не інструментом володарювання над індивідами, а сприймається як інструмент звільнення людей.

З іншого боку, безпрецедентне розширення права прав людини суттєво розмило поняття державного суверенітету та зараз складає первинне джерело захисту та відстоювання прав людини. Як результат такої дуалістичної еволюції, імміграційний контроль співіснує із правами людини. Ці дві рушійні сили складають каркас та зміст міжнародного міграційного права.

Основоположні принципи переміщення осіб через державні кордони надають орієнтири для сприйняття міжнародного міграційного права як глобального комплексу правових норм. Вони проливають світло на внутрішню логіку цієї сфери у регулюванні трьох основоположних складових міграційного процесу: право покидати країну походження; доступ на територію країни призначення; право перебувати у країні призначення. Кожен із цих серцевинних компонентів регулюється низкою норм звичаєвого міжнародного права які взаємодіють та доповнюються договірним правом через щільну та тонку взаємну співпрацю. Якщо слідувати цьому інтеграційному підходу, то постає загальна картина міжнародного міграційного права шляхом звернення до цих основоположних принципів, їх відповідного змісту та правової бази.

Прибуття – це передумова міграції. У сучасному міжнародному праві воно розуміється як право покидати власну країну. Свобода виїзду за межі країни – чи то з метою подорожі, еміграції чи в цілях експатріації – складає базову підставу для міжнародного міграційного права, без такої основоположної свободи немає місця міжнародним правилам застосовних для транснаціонального переміщення осіб. Право покидати будь-яку країну не лише право номер один потенційних мігрантів. Воно більш фундаментальне у теорії прав людини.

Свобода покидати традиційно розглядалося як невід’ємна складова особистої свободи. Воно вважається найпершим та

найбільш фундаментальним правом людської свободи та незмінною умовою вільного розвитку особи і навіть обов'язковою передумовою володіння всіма іншими правами людини. З цієї останньої позиції, немає сумнівів що право «голосування ногами» – чи то втеча від переслідування, пошук кращого життя або з чисто особистих мотивів через небажання перебувати у відповідних політичних або економічних умовах – може бути крайнім засобом, використовуючи який особа може виразити її власну свободу. Право покидати будь-яку країну відповідно одночасно є передумовою та наслідком прав людини. Відповідно до такого сприйняття, не дивно, що свобода покидати країну була схвалена звичаєвим міжнародним правом до закріплення широким переліком інструментів із захисту прав людини.

У сучасному міжнародному праві право покидати будь-яку країну було закріплено у Загальній декларації прав людини 1948 року. Її стаття 13(2) однозначно проголошує: «Кожен має право покидати будь-яку державу, включаючи власну, та повертатися до власної держави» [1]. Під час підготовки проекту даного положення, більшість представників держав визнали право покидати будь-яку державу фундаментальним правом людини і що цей принцип повинен бути захищений та розвинутий у невід'ємний елемент прогресу та цивілізованості.

І все ж, визнаний більшістю делегатів, цей погляд не був одностайним. Точні межі та зміст права покидати були суперечливим питанням через політичний контекст Холодної війни. СРСР заперечував, що будь-яка суверенна держава повинна мати право встановлювати які завгодно норми, що вважатиме необхідними для регулювання пересування через її територію та вздовж її кордонів. Визнання цього права основувалося на повазі до принципу державного суверенітету, закріпленого у Статуті ООН. Звідси, визнання індивідуального права покидати країну без будь-якого посилання на внутрішнє законодавство держави було б спотворенням нормальних відносин між громадянином та державою, оскільки окрім прав громадяни мають також й обов'язки, які вони повинні виконувати.

Ця точка зору, однак, була відкинута великою кількістю представників держав, основуючись на тому, що жодна поправка із посиланням на своє внутрішнє законодавство не може звести нанівець значення статті 13. Це передбачає відмову визнання

невід'ємного права людини. Документ, складений у такому значенні, був би декларацією абсолютних прав держави, а не декларацією прав людини. Свободу покидати будь-яку країну було практично підтримано без якихось специфічних застережень.

Право покидати будь-яку країну складає переважну ознаку міжнародного права прав людини, сформульовану у широкому переліку універсальних та регіональних міжнародних договорів. На універсальному рівні найбільш впливовим інструментом є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, який ратифікований на сьогодні 172 країнами світу. Його стаття 12(2) повторює відповідно до Загальної декларації прав людини, що «кожен повинен бути вільним покидати будь-яку країну, включаючи власну» [2].

Оскільки це ж саме питання піднімалося при розробці Загальної декларації прав людини, дискусія переважно точилася навколо діапазону можливих обмежень. Право залишати будь-яку країну було остаточно підтверджене у Пакті на підставі того, що воно було одним із фундаментальних прав людини. Як і багато інших прав (таких, як свобода віросповідання або право на мирні зібрання) воно може бути піддане законним обмеженням. Найбільшою турботою укладачів проекту було сформулювати у порядку забезпечення здійснення права залишати власну країну з тим, щоб воно залишилося правилом, а обмеження цього права – виключенням.

Хоча воно й піддане правовим обмеженням, межі застосування права залишати будь-яку країну є широкими та місткими. Стаття 12(2) застосовується до всіх – як громадян, так і негромадян – та її переваги не обмежуються особами, що перебувають на території держави на законних підставах. Право залишати будь-яку країну поширюється також на мігрантів без документів й у транзитних країнах. Матеріальні межі права залишати будь-яку країну так само широкі, оскільки воно включає як тимчасове перебування закордоном (право на подорож), так і довготривалий виїзд (право на еміграцію). Свобода залишати територію країни не може залежати від будь-якої специфічної мети або від періоду часу, який індивід планує провести за межами держави. Таким чином, подорожування закордон охоплене так само, як і постійна еміграція. Так само й право індивіда визначати державу призначення є частиною правових гарантій.

Більше того та більш важливе, право покидати має на увазі подвійне зобов'язання для держави: негативне зобов'язання не перешкоджати покидати її територію та позитивне зобов'язання видавати документи для подорожі. Негативний обов'язок вимагає від держав усунути вимогу виїзних віз як загальне правило та вимагати їх лише у певних індивідуальних випадках, що можуть бути виправдані відповідно до статті 12(3) Пакту.

Відповідно до статті 12(3) обмеження допустимі, якщо наступні три умови виконуються: по-перше, обмеження введено відповідно до права; по-друге, вони необхідні для захисту національної безпеки, публічного порядку, публічного здоров'я чи моралі або прав та свобод інших осіб; та нарешті, вони сумісні з іншими правами, визнаними у Пакті. Введення обмежень у кожному індивідуальному випадку повинно ґрунтуватися на чисто правових підставах, пройти перевірку необхідності та відповідати вимогам пропорційності.

Навпаки, під час підготовки проекту статті 12(3), було погоджено, що право залишати будь-яку країну не може бути заявлено у порядку уникнення правового процесу або з метою ухилення від таких зобов'язань, як державна служба, оплата штрафів, податків або збереження заробітків. Однак, навіть у таких випадках, обмежувальні заходи повинні відповідати принципу пропорційності. Обмежувальні заходи повинні бути відповідними для досягнення їх захисної функції; вони повинні бути найменш нав'язливими серед тих, які необхідні для досягнення бажаного результату; також вони повинні бути пропорційними тому інтересу, який захищається. Принцип пропорційності повинен поважатися не лише у праві, що встановлює рамки обмеженням, але також і адміністративною та судовою владою при застосуванні закону.

27 листопада 2012 року ЄСПЛ виніс важливе рішення у справі *Стамосе проти Болгарії*, відповідно до якого заборона подорожувати, накладена для попередження порушення іноземного імміграційного законодавства, не сумісна із правом залишати будь-яку країну. У ньому також стверджується, що автоматичне накладення такої заборони без прийняття до уваги індивідуальних обставин стосовно особи є однозначно непропорційне [3].

Враховуючи вражаючу сукупність договорів та практику регулювання свободи залишати будь-яку країну, хотілося б застерегти: спокуса проігнорувати право залишати будь-яку країну та розглядати її лише як теоретичну цінність було б помилкою, право залишати будь-яку країну залишається важливим і міжнародному праві прав людини. Це право та його вимоги потенційно може бути використано як головний напрямок існуючих спроб більш ефективного управління міжнародною міграцією.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
3. Постанова Європейського суду з прав людини від 27 листопада 2012 року у справі «Стамосе проти Болгарії» URL: <http://base.garant.ru/70397686>.

СЕКЦІЯ № 7

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Грушко Мальвіна Валеріївна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАБОРОНА УЧАСТІ ДІТЕЙ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА АКСІОМА

Питання захисту прав дітей завжди викликало жвавий інтерес та є актуальним, особливо коли піднімається під час збройних конфліктів.

Першим загально важливим документом у галузі захисту прав дітей можна вважати Загальну декларацію прав людини 1948 року, у якій зазначається, що діти повинні бути об'єктом особливого захисту і допомоги. Декларація прав дитини, прийнята ООН у 1959 року, проголошує соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей. У преамбулі Декларації відзначається: «...приймаючи до уваги, що дитина, через її фізичну, розумову незрілість, має потребу в спеціальній охороні і турботі, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження» [1]. Дитиною є «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше». Основним правовим принципом захисту дітей є рівність прав усіх дітей. У ст. 1 Декларація ООН проголосила, що перелічені в Декларації права повинні визнаватися за усіма дітьми, без будь-яких винятків та обмежень. З метою забезпечення можливості та сприятливих умов для вільного і повноцінного розвитку, як зазначає Декларація «за будь-яких обставин», що можна застосувати й до періоду збройних конфліктів. Знову ж таки, дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує спеціальної охорони та піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження.

20 листопада 1989 року Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Конвенція про права дитини [2], яка вважається світовою конституцією прав дітей. Конвенція визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років, проголошує право дитини на їх захист та обов'язковість створення для цього необхідних умов. Дбаючи про захист прав дитини, держава має не тільки створити скоординовану систему їх реалізації, але й забезпечити застосування особливих механізмів їх впровадження, про що відповідно до ст. 44 Конвенції, усі країни-учасники, що ратифікували Конвенцію, повинні періодично – раз на чотири роки – звітувати про прогрес у впровадженні цього міжнародного правозахисного інструменту, а також про виклики, які унеможливають повне забезпечення захисту прав дитини. Цей документ є основою інституту міжнародно-правового захисту прав дитини в міжнародному праві прав людини, проте деякі його положення торкаються захисту прав дитини в сфері міжнародного гуманітарного права. З огляду на це, вважаємо, що його зобов'язання щодо положення дітей повинні застосовуватись не лише в мирний, але й в період збройних конфліктів.

Застосування вищезазначених документів продемонстрували недостатню ефективність національних механізмів захисту. Саме це й призвело до розробки нового міжнародно-правового інструменту захисту прав дітей як найуразливішої категорії населення – Факультативного протоколу до Конвенції 1989 р. щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року. [3]. Його прийняття усунуло недоліки, які існували в ст. 38 Конвенції про права дитини, зокрема ст. 1 Факультативного протоколу свідчить, що особи, які не досягли 18-річного віку, не повинні приймати безпосередньої участі у військових діях. Поряд з цим, забороняється заклик в збройні сили осіб, що не досягли 18-річного віку. Згідно положенням Факультативного протоколу держави-учасники повинні підвищити мінімальний вік добровільного заклику осіб в свої національні озброєні сили в порівнянні з віком вказаним в п. 3 ст. 38 Конвенції 1989 року (15 років). Що стосується збройних груп, які відрізняються від збройних сил держави, то їм заборонено вербувати або використовувати у військових діях осіб, що не досягли 18-річного віку. Аналізуючи положення Факультативного протоколу, слід зазначити, що в ньому закріплена норма про співробітництво держав-учасників щодо виконання цього Протоколу, у тому числі з

запобігання будь-якій діяльності, що суперечить Протоколу, а також в напрямку реабілітації та соціальної реінтеграції осіб, що стали жертвами. Така допомога і співпраця здійснюватимуться в консультації із зацікавленими державами-учасниками і відповідними міжнародними організаціями.

На даний час Протокол залишається єдиним документом, що регламентує участь (заборону) в збройних конфліктах дітей, що не досягли 18-річного віку. Існує необхідність подальшого вдосконалення норм міжнародного гуманітарного права з врахуванням потреб ситуації, що склалась.

Захист прав дітей також здійснюють спеціалізовані установи ООН, зокрема Міжнародна організація праці своєю Конвенцією № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці 1999 року [4] визначає, що використання дітей як солдат є однією із найгірших форм дитячої праці, та забороняє примусове або обов'язкове вербування дітей для участі у збройних конфліктах.

Вбачається, що міжнародно-правова аксіома щодо участі дітей у збройних конфліктах закріплена як в межах міжнародного права прав людини, так і міжнародного гуманітарного права. Така ситуація породжує проблему фрагментації, яка є досить актуальною в відношенні як ефективності функціонування міжнародного права і цілому, так і окремих галузей та інститутів [5, с. 115]. По-перше, захист прав дитини є складовою частиною міжнародного права прав людини, тому до неї застосовуються майже всі її положення. Розвиток і становлення інституту захисту прав дитини як самостійного правового інституту має досить тривалу історію. Дитина тривалий час не розглядалася як представник окремої соціальної категорії. При цьому відокремлення питань, які відносяться до прав дитини, в самостійний предмет права захисту прав людини викликане причинами об'єктивного характеру.

По-друге, міжнародно-правовий захист дитини як відокремленої категорії жертв війни має місце у міжнародному гуманітарному праві. Метою міжнародного гуманітарного права є захист осіб, які не приймають участь або перестали приймати участь у військових діях. Його положення застосовуються лише в період збройних конфліктів, на відміну від міжнародного права прав людини, яке застосовується, в будь-який час, тобто як в мирний, так й під час війни.

Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року забезпечують особливий захист дітей як цивільного населення під час збройного конфлікту. Проте, вони майже не чіпають проблему захисту дітей як учасників збройного конфлікту. До норм, які регламентують порядок захисту дітей відносяться правила про заборону страти, забезпечення доступу до продовольства, медичної допомоги і освіти в зонах конфлікту, утримання під вартою, відносини з рідними і участі дітей у військових діях (ст.ст. 14, 17, 23, 24, 38, 50 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року) [6]. В будь-якому разі всі неповнолітні особи, які перестали брати участь в збройному конфлікті (*hors de combat*), в випадку свого затримання, залишаються під захистом п. 2 ст. 5 Женевської конвенції про поведження з військовополоненими 1949 року [9], яка проголошує, що якщо з'являється сумнів, чи належать особи, які брали участь у військових діях і потрапили до рук супротивника, до категорій, перелічених у ст. 4 (в якій дається визначення поняття «військовополонений» та перелік категорій осіб, які відносяться та таких), то такі особи користуються захистом цієї Конвенції доти, доки їхній статус не буде визначений компетентним судовим органом. Після прийняття Женевських конвенцій 1949 року різко зросла потреба в прийнятті нових норм, які зуміли б регулювати дане питання. Ця ситуація привернула увагу міжнародну спільноту, яке відобразилось в тій кількості Резолюцій ООН та міжнародної організації Червоного Хреста, стали основою в подальшому для окремих статей та спеціальних правових документів, які регулюють сферу захисту дітей в період збройних конфліктів сьогодні.

Згодом першими міжнародними документами, які безпосередньо регулюють відносини, пов'язаними з участю дітей в збройних конфліктах, стали Додаткові протоколи 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року. Так, Додатковий протокол I щодо захисту жертв в міжнародних збройних конфліктах, зобов'язує держави приймати всі можливі заходи для того, щоб діти, які не досягли 15-річного віку, не приймали безпосередньої участі в військових діях. Він прямо забороняє їх вербування в збройні сили та наполегливо рекомендує державам-учасницям при вербуванні осіб старше 15, але молодше 18 років надавати перевагу особам більш старшого віку (ст. 77) [9].

Пункт 3 (с) ст. 4 Додаткового протоколу II, який регулює захист жертв в збройних конфліктах неміжнародного характеру, забороняє як вербування дітей, які не досягли 15-річного віку, в збройні сили, так й участь – безпосередня або опосередкована – в військових діях. Також п. 3 (d) передбачає застосування особливого захисту щодо дітей, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, якщо вони беруть безпосередню участь у військових діях, у супереч положенням підпункту «с», і потраплять у полон [10]. На нашу думку, зазначена Є прогалина подібного положення в Додатковому протоколі I.

Аналізуючи положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року [11], передбачається кваліфікація певних дій щодо дітей як воєнні злочини: призов та зарахування до військової служби дітей у віці до 15 років (малолітніх); використанням їх у військових діях у межах як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів; умисні напади на лікарні та школи. Насильницька передача дітей до групи, яка буде піддана умисному знищенню, кваліфікується, як геноцид.

В умовах збройного конфлікту права та свободи дитини зазнають численних порушень, що мають особливо суспільно небезпечні наслідки. А тому й надалі актуальною залишається потреба у вдосконаленні норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту неповнолітніх у збройних конфліктах.

Джерела:

1. Декларація прав дитини 1959 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення 05.12.2020 року).
2. Конвенція про права дитини 1989 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 05.12.2020 року).
3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення 05.12.2020 року).
4. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці 1999 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text (дата звернення 05.12.2020 року).

5. Плотников А. В. Изменение баланса сил на международной арене: последствия для международного права // *Альманах международного права*. 2010. Выпуск 2. С. 106–116.
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення 05.12.2020 року).
7. Женевська про поводження з військовополоненими 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення 05.12.2020 року).
8. Грушко М. В. Співвідношення міжнародно-правових механізмів захисту дітей як учасників бойових дій в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному гуманітарному праві // *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. Випуск 62. Одеса: Юридична література. 2011. С. 426–435.
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_199&p=1316695103998910 (дата звернення 05.12.2020 року).
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення 05.12.2020 року).
11. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 05.12.2020 року).

Зубайр Ахмад

*аспірант кафедри міжнародного і європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ВО ВРЕМЯ ПРИРОДНЫХ И ТЕХНОГЕННЫХ КАТАСТРОФ

Всеобщая декларация прав человека, которая была принята 10 декабря 1948 года Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций, а также «Международный пакт о гражданских и политических правах» и «Международный пакт об

экономических, социальных и культурных правах», которые также были приняты в рамках ООН, закрепили права и свободы человека, которые должны исполняться и защищаться государством и обществом. Всеобщая декларация и пакты закрепили политические, гражданские, социальные, культурные, личные и экологические права человека, а во 2 статье Всеобщей декларации прав человека закреплена норма о том, что каждый человек должен обладать всеми правами и свободами, указанными в Декларации без какой-либо зависимости от расы, религии, цвета кожи и так далее. Также Декларация закрепила, что различия не могут проводиться на основе политического или международного статуса страны или территории, к которой человек принадлежит [1].

Государства, которые подписали Всеобщую Декларацию и пакты обязаны создавать условия для соблюдения всех прав и свобод всех граждан, однако в 4 статье Международного пакта о гражданских и политических правах указано, что во время чрезвычайного положения в государстве, при котором нация находится под угрозой, государство может принимать определенные меры в отступление от своих обязательств. Однако, меры должны быть соразмерны угрозе и должны соответствовать опасности ситуации, которая может быть вызвана катастрофами природного и техногенного характера. Однако, есть права, которые не могут быть ограничены, независимо от ситуации. К примеру, статья 6, предусматривающая право на жизнь, не может быть ограничено и в любой ситуации государство обязано соблюдать норму этой статьи [2].

Ограничения прав во время природных и техногенных катастроф не могут нести дискриминационный характер и не могут относиться только к лицам определенной расы, цвета кожи и т.д., а должны применяться ко всем, кому угрожает опасность.

При чрезвычайных ситуациях государствами недостаточно внимания уделялось вопросам защиты определенных прав человека, что значительно увеличивает риски нарушения прав и свобод граждан, а государства не всегда правильно реагируют при проведении работ по борьбе с природными и техногенными катастрофами, а также при оказании гуманитарной помощи. Так, при чрезвычайных ситуациях, часто можно наблюдать отсутствие безопасности и правопорядка, увеличение насилия на гендерной почве, увеличение числа краж и грабежей.

Также при чрезвычайных ситуациях иногда можно наблюдать проблему неравноправного доступа к гуманитарной помощи, основным припасам и услугам, а также можно наблюдать дискриминацию при распределении помощи. Часто при таких ситуациях люди сталкиваются с трудностью процесса восстановления документов, которые были утрачены или уничтожены во время природной или техногенной катастрофы. Для разрешения этих и многих других трудностей, с которыми сталкиваются государства и население во время природных и техногенных катастроф, Межведомственный постоянный комитет, являющийся межведомственным форумом ООН, в 2011 году разработал документ «Руководящие принципы по защите лиц при стихийных бедствиях». Данный документ был разработан для того, чтобы помочь международным и неправительственным гуманитарным организациям, членам Межведомственного постоянного комитета, проследить за тем, чтобы операции по оказанию гуманитарной помощи и ликвидации последствий стихийных бедствий проводились на основе принципов, предусматривающих защиту прав человека лиц, затронутых стихийным бедствием.

Вышеуказанный документ составлен для обеспечения включения принципов соблюдения прав человека и стандартов их защиты, в том числе основополагающего принципа недискриминации во всех мероприятиях по реагированию на чрезвычайные ситуации. В соответствии с документом, данные принципы также могут пригодиться государственным организациям, в особенности учреждениям по чрезвычайным ситуациям, которые несут главную ответственность за защиту лиц, затронутых стихийным бедствием, и оказание им гуманитарной помощи. Более того, принципы также могут быть положены в основу национальных законов и политических документов [4].

Во время чрезвычайных ситуаций, государство обязано обеспечить безопасность граждан и, в некоторых ситуациях, для этого необходимо ограничить определенные права и свободы граждан. К примеру, во время катастроф, населению могут ограничить свободу передвижения. Однако эти ограничения должны быть использованы только по мере необходимости для обеспечения безопасности населения. Вышеуказанные принципы были созданы для того, чтобы обозначить границы и пределы для

государств, а также обозначить права, которые ни в коем случае не могут быть ограничены.

В вышеуказанном документе ключевые принципы защиты прав человека, сведено в 4 главы. К первой главе относятся права, которые предусматривают защиту жизни, безопасности и физической неприкосновенности, а также предусматривают защиту семейных связей при эвакуации. Эти гарантии представляют собой права и свободы, которые не могут быть ограничены. К примеру, при эвакуации государство не может разъединять семьи, а должно создавать условия, для эвакуации семей без разъединения. Гарантии представляют собой гражданские и политические права, особенно релевантные уже во время чрезвычайной ситуации и непосредственно после ее окончания [2].

Ко второй группе относятся права, относящиеся к предоставлению продовольствия, услуг в области здравоохранения, крова и образования. Эти социальные права дают жертвам бедствия права на получение жизненно необходимой гуманитарной помощи, особенно в период действия чрезвычайных обстоятельств, а также, по возможности, и на более поздних стадиях.

Третья группа предусматривает защиту прав, относящихся к жилью, земле и собственности, а также к средствам существования. Эти экономический, социальный и культурные права приобретают особую значимость по окончании аварийно-спасательных работ и начала стадии восстановления.

И 4 группа, к которой относятся права, которые связаны с документацией и свободе передвижения в контексте прочного урегулирования проблемы внутренне перемещенных лиц. Также к 4 группе относится вопрос восстановления семейных связей, свободы самовыражения и мнений, а также к выборам.

В конце хотелось бы еще раз подчеркнуть, что в соответствии с международными стандартами, а также в соответствии с Всеобщей декларацией прав человек и рядом других международных актов, каждый человек обладает широким спектром прав и свобод, которые должны обеспечиваться и защищаться государствами. Однако, при чрезвычайных ситуациях, у государства может появляться необходимость проводить определенные мероприятия для защиты безопасности населения. Для обеспечения безопасности во время чрезвычайных ситуаций, государство может проводить эвакуацию граждан из определенной территории, может вводить

ограничения по нахождению людей на улице и многие другие ограничения, которые затрагивают население. В соответствии с руководящими принципами, государство обязано защищать своих граждан, а также их имущество, которые может быть оставлено в следствии мероприятий по эвакуации, от мародерства во время чрезвычайных ситуаций. Также государство обязано обеспечивать население продовольствием и другими необходимыми продуктами, и условиями для жизни. Важно указать, что государство обязано предоставлять условия и продовольствия населению, затронутому чрезвычайной ситуацией, в равной мере.

Источники:

1. Всеобщая декларация прав человека 1948 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
2. Международный пакт о гражданские и политические права 1966 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
3. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах 1966 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml.
4. Руководящие принципы МКП по защите лиц при стихийных бедствиях 2011 года. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/0106_operational_guidelines_nd_russia.

Научный руководитель – д.ю.н., профессор кафедры международного и европейского права Национального университета «Одесская юридическая академия» Сурилова Е. А.

**Kravchenko Valeriia
Ivanitsa Olha**

*Students of the Faculty of International legal relations
at the National University «Odesa Law Academy»*

ROBOTS' RESPONSIBILITY IN THE 21ST CENTURY: MYTH OR REALITY?

Nowadays it is difficult to imagine a person, who does not use the progress of the 21st century. In the last 20 years, there has been a lot of

discussion about the use of robots in war. The development of autonomous armed systems not only changes the whole nature of armed conflicts, but also the order in which law enforcement operations are conducted and raises concerns of the international community about the proper consolidation of legal regulation and the expediency of their use. However, nobody can give a clear answer about responsibility. Who will be responsible for the actions of robots?

One of the main problems of current and future regulation of robotics is the lack of a common understanding of what a robot is. The European Parliament of EU tried to agree on the main characteristics of a «robot»:

1. Using special sensors or by exchanging data with its environment, and analyzing of that data, it gains autonomy;
2. Self-learning is based on experience and interaction;
3. Minimal physical support needed;
4. The adaptation of its behavior and actions to the environment;
5. Life in the biological sense is absent [2].

Based on these characteristics, robot, which can be used in armed conflict, is a system of weapons that can select (search or detect, identify, track, select) and attack (use force against, neutralize, damage or destroy) targets without human intervention.

The moral aspect of using autonomous weapon system will be open for a long time. Experts in the military sphere agree that such systems can provide strategic and tactical advantages during conflict. Moreover, to some extent, their use is moral and preferable to use by human combatants. It is necessary to consider in more detail the reasons why this type of weapon has a moral side to use. [3].

Some developed countries insist that the number of casualties during armed conflicts can be reduced by use of the autonomous weapons systems. For example, as it was noted by the Department of Defense's Unmanned Systems Roadmap, the robots are better suited than humans for «dull, dirty, or dangerous' missions» [6].

Robotist Ronald C. Arkin continues to insist that over the years the question of morality will disappear by itself. In his opinion, humane use is possible in the case of programming such systems without the instinct of self-preservation [4].

United Nations (UN) special rapporteur on an extrajudicial, summary, or arbitrary executions presented a report, which, despite its recommendatory nature, influenced the position of European

countries on the use of autonomous security systems. The main idea of the report is declaration and implementation of the moratoria on the testing, production, transfer, and deployment of lethal autonomous robotics (LARs). Otherwise, without creating a consistent international position and framework, such use is considered illegal [7].

The rapporteur also called on the international community, especially the relevant UN bodies, to adopt a comprehensive and consistent approach to autonomous weapons systems in armed conflict and law enforcement, covering the protection of human rights and the use of lethal and less lethal autonomous weapons [1].

In 2016, the first Tesla Model S crash occurred. After that, the question of who should be responsible for such accidents involving robots began discussing even more widely. A lawyer from Yale, Ying Chui convinced that robots must be morally and criminally responsible for their actions. He compares robots with corporations that been considered “individuals” under US law, although their activities can often not be equated with the actions of individuals in a company.

After this accident, the European Parliament created a special work group, which has to develop a robot law. A workgroup emphasizes, it is necessary to take into account the autonomy of robots in decision making, before prosecuting them. The high autonomy means less responsibility of owners or creators. The question of who will be responsible for the damage caused by the most autonomous robot proposed to consider revising with the help of compulsory insurance; that is, ultimately, the manufacturer is still responsible for the consequences, albeit in the form of insurance [2].

USA has more experience with robots than other states. During the last 60 years, American law has been trying to understand how to interpret situations involving various mechanisms of varying degrees of autonomy. Nevertheless, in American law, the robot is associated as a programmable machine that fulfills the will of a person, and there have been no cases where autonomous behavior was misunderstood. Now, the situation is such that the creator or owner of the robot is responsible for his actions, although there are many machines programmed to make independent decisions depending on what is happening around [3].

The use of artificial intelligence is not only a matter of responsibility, but also a risk of violating national security and human

rights. Currently, many scientists are abandoning the development of artificial intelligence as one of the weapons systems. More than 100 robotics experts have signed an open letter asking the UN to ban the development and use of «killer robots». The letter states that autonomous weapons threaten peace, as such weapons allow for armed conflict on a larger scale and with great human losses. Autonomous weapons systems with artificial intelligence can be used against innocent people [5].

The International Committee of the Red Cross is one of the main organisation, which has a mandate to protect victims of international and internal armed conflicts. That is why, it is also important to take into consideration their position.

The Committee insists that each State must determine for itself how the use of autonomous weapons systems should be limited, and recognize responsibility for all future consequences. Otherwise, the installation of such systems is not ethical [1].

For decades, humanity has fought for its rights and the state's guarantee of their protection. The question then arises, is it worth considering the transfer of choice to machines as a step back? The use of robotics is not a step backwards, but a way to improve human life. However, the use of military robotics can lead to a loss of humanity and impunity for violations of fundamental human rights and freedoms.

It is necessary to understand the relevance of this issue. The material responsibility of robots is a reality. The development of robotics is so rapid that international society does not have time to respond properly. Negative consequences, the onset of which is inevitable, are also not fiction. The lack of an immediate coordinated response by the international community is also an obstacle to determining the type of liability. The difficulty of determining responsibility is that states need to involve at least three groups of human agents – the robotics designers, the state officials who allow using robots, and the cultural community itself. The current advances in technology are the collective accomplishments of a social group, so there are two ways to entail responsibility: take into account the actions of each agent and the consequences of their actions or collective responsibility.

References:

1. Autonomous Weapons Systems: Five Key Human Rights Issues for Consideration. *Amnesty International Publications*. 2015. 28 p.

2. Molyneux C. G. Cándido García Molyneux. What is a Robot under EU Law? // *EU Law and Regulatory*. August 2017. URL: <https://www.globalpolicywatch.com/2017/08/what-is-a-robot-under-eu-law>.
3. Etzioni A., Etzioni O. Pros and Cons of Autonomous Weapons Systems. 2017. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/pros-and-cons-of-autonomous-weapons-systems.pdf>.
4. Gary E. Marchant et al., International Governance of Autonomous Military Robots, *Columbia Science and Technology Law Review* 12. URL: <http://stlr.org/download/volumes/volume12/marchant.pdf>.
5. Grossman D. Elon Musk, Robotist Demands Bans of AI Weapons. August 21, 2017. URL: <http://www.popularmechanics.com/military/weapons/a27851/elon-musk-ban-ai-weapons>.
6. James R. Clapper Jr. et al., *Unmanned Systems Roadmap: 2007–2032*. – Washington, DC: Department of Defense [DOD]. 2007. URL: http://www.globalsecurity.org/intell/library/reports/2007/dod-unmanned-systems-roadmap_2007-2032.pdf.
7. Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary, or Arbitrary Executions, Christof Heyns, September 2013, United Nations Human Rights Council, 23rd Session, Agenda Item 3, United Nations Document A/HRC/23/47.

Scientific adviser – Phd in Law, Associate Professor Grushko M.

Muzyka Viktoriia

*Assistant at the Department of International and European law
of the National University «Odesa Law Academy»*

HUMAN DIMENSION OF CYBEROPERATIONS

Nowadays international community may observe increasing number of cyberattacks all over the world. Even during COVID-19 pandemic cybersecurity and IT companies on daily basis keep providing information about cyber incidents. The problem of attribution also remains its challenging nature, and it is not always possible to trace a particular cyberattack with a purpose to establish responsibility. Moreover, not enough attention is paid to human dimension of cyberattacks.

Cyberattacks usually merit consideration in the context of damages they have caused to states, while their impact on a wide range of human rights is often ignored. In particular, cyberattacks on objects of critical infrastructure can affect such human rights as: the right to life, the right to food, the right to water, the right not to be subjected to torture, inhuman or degrading treatment.

COVID-19 pandemic has raised a serious concern about vulnerability of healthcare sector. On March 13, 2020, a major hospital in Brno (Czech Republic) experienced a cyberattack that forced hospital's administration to postpone urgent surgeries and reroute new patients in need of acute care. The hospital actually had been paralyzed as a result of cyberattack, and its staff could not process coronavirus tests for several days. In the worst scenario it could lead to human deaths. Other countries like France, Thailand, and the US also reported cyber incidents [1].

Cyberoperations also may cause violations of political rights and lead to abuse of the right to expression. In the run-up of Ukrainian elections, the group of hackers called the CyberBerkut compromised the Central Election Commission (CEC), electoral IT infrastructure. Interference disabled CEC's network nodes and its various components and, as a result, vote-tallying software «Vybory» («Election»), which shows the results in real time, did not work properly for nearly 20 hours [2]. The system had been restored before the day of the election, however on the election day attackers decided to undermine the faith of the world in democracy in Ukraine. At 19:48, twelve minutes before polling sites closed, the CyberBerkut group posted on the official website of the Central Election Commission of Ukraine a picture of Dmytro Yarosh, a leader of ultra-nationalistic and paramilitary movement – the Right Sector political party of Ukraine.

Almost immediately this picture was shown on Russian TV Channel One that informed its watchers about the victory of fascism in Ukraine. Most probably, such a trick was a part of combined strategy and was aimed at convincing Russian citizens that the Ukrainian Maidan was, in fact, a fascistic revolution. But notwithstanding the role nationalists had played in the Maidan, they would not be able to make a revolution by themselves. Results of elections showed that only 0.7 percent of voters had considered candidature of Dmytro Yarosh suitable for the presidency, while

pursuant to incorrect results he got 37%. This is even less than European right-wing candidatures got at national elections. However, propaganda is an extremely strong tool able to spread fear, exacerbate political and social division, and even isolate a state. After that, it is not surprisingly that 37% of Russian population believed Ukraine posed a danger to Russia and treated it as state's second enemy (after the U.S.), in 2016 the number of people fearing Ukraine increased from 37 to 48 percent [4].

According to Nikolay Koval, a former chief of Computer Emergency Response Team (CERT-UA), disabling the «Vybory» IT service and displaying incorrect results became possible due to prior intrusion of espionage malware on the CEC (Sofacy/APT28/Sednit). This means the attack was well-planned and launched only after in-depth reconnaissance, which started in the middle of March 2014 according to Ukrainian cyber security experts. Importantly, CyberBerkut does not look as a group of random hackers, albeit there is a possibility for anyone to join them. Their BerkutLeaks section contains a documents allegedly leaked from politicians personal accounts and mails or as a result of successful intrusion into governmental and private websites. All the documents «prove» the existence of fascism in Ukraine and «West-directed show», which was designed to force Ukrainians kill one another. They also took responsibility for blocking websites of German government and Angela Merkel's own pages in 2015 [7], the websites of Poland's presidency and the Warsaw Stock Exchange [8], and the National Endowment for Democracy, a U.S. non-profit promoting democracy across the world [4].

While there were no disruptive incidents during the 2019 presidential election in Ukraine, about 9000 cases associated with cybersecurity had been identified. In most cases hackers used scamming, DDoS attacks or tried to penetrate the network and web server of the Central Election System in Ukraine. Spear-fishing attempts also were launched against public authorities with the purpose to get access to or harm the electoral system [3].

Importantly, on 24–25 February a large-scale cyber-attack on computer equipment vital for sustainable operation of the official CEC website was prevented by the Security Service of Ukraine (SSU) in cooperation with the Central Election Commission. According to SSU, the attackers used the «http flood» method, which allowed them to

generate constant queries. It complicated the operation of the election IT system and blocked the access of users [5].

Therefore, cyberoperations have potential to affect various human rights. This fact makes it necessary to make attribution of cyberattacks for the purpose of responsibility. Only in this way one can expect decrease of such malicious cyberactivity.

References:

1. Mačák K., Rodenhäuser T., Gisel L. Cyber attacks against hospitals and the COVID-19 pandemic: How strong are international law protections? In: *Humanitarian Law and Policy*. 2020. URL: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2020/04/02/cyber-attacks-hospitals-covid-19>.
2. Koval N. Revolution Hacking, CCDCOE 2015, Tallinn Hacking. URL: https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ch06_CyberWarinPerspective_Koval.pdf.
3. Post-election assessment of the cybersecurity infrastructure and interagency cooperation in Ukraine with related, EU Project Countering Election-Related Cyber Threats and Disinformation Campaigns in Ukraine. 44 p.
4. Россияне решили, кто им враги. URL: <https://www.levada.ru/2016/06/02/rossiyane-reshili-kto-im-vragi>.
5. СБУ попередила масштабну кібератаку на сайт ЦВК 15:26, 27-02-2019. URL: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/5783#.2oIV0YMT.dpbs>.
6. 22.10.2016 г. КиберБеркут взломал NED: США готовят «цветную революцию» в России по украинской модели. URL: <https://cyber-berkut.org/old/i9.php>.
7. КиберБеркут заблокировал работу сайтов Канцлера ФРГ и Бундестага. URL: <https://cyber-berkut.org/old/i3.php>.
8. Армия КиберБеркута заблокировала сайты президента Польши и Варшавской фондовой биржи. URL: <https://cyber-berkut.org/old/i3.php>.

Репецький Василь Миколайович
професор, завідувач кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПИТАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ ЗАГАЛЬНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО КОНТРОЛЮ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Проблема ефективності застосування норм міжнародного права завжди знаходилась у центрі уваги юристів-міжнародників. Найбільш затребувана суспільством вона буває під час кризових ситуацій, особливо при здійсненні таких дій з боку певних держав, як «анексія», «окупація», захопленні окремих територій сусідніх держав. Зазначена тема наукового дослідження привертала увагу як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, серед яких слід виділити Андрейченко С. С., Василенка В. А., Гнатовського М. М., Гутника В. В., Задорожнього О. В., Лукашука І. І., Іглтона К., Кассезе А., Кроуфорда Дж. та інш.

Необхідно наголосити на тому, що одностороннє захоплення території однієї держави іншою (анексія), навіть при відсутності збройного опору, не може трактуватися в якості законного способу набуття території. Навіть при повній окупації міжнародне право не визнає належність такої території державі-агресору та надає такій території статус окупованої. Міжнародно-правове регулювання режиму на окупованих територіях здійснюється згідно Гаазьких конвенцій 1907 року, Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них 1977 року.

Положення Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни встановлюють відповідальність держави-окупанта за дотримання правопорядку на окупованій території, зокрема, щодо забезпечення функціонування судової системи та дотримання прав людини стосовно всіх осіб, що знаходяться на окупованій території [1]. Але при цьому, конкретний адміністративний контроль щодо окупованих територій Четвертою конвенцією не врегульовано й відповідно він залишається на розсуд держави-окупанта. Деяко в загальних термінах сформульовані положення й Додаткового протоколу 1 щодо правового та адміністративного режиму окупованих територій [2].

Таку ситуацію можна пояснити тим, що наведені вище акти покликані врегулювати питання права війни, а не правові режими території. Разом з тим, навіть на підставі цих формулювань можна встановити загальний обов'язок держави-окупанта підтримувати належний правопорядок на окупованій території. Це стосується передусім забезпечення основних прав людини, закріплених у міжнародних договорах.

В певних випадках територіальний контроль з боку окупаційної держави може здійснюватись не безпосередньо її силами, а через маріонетковий уряд або інший підконтрольний їй місцевий орган влади [3, с. 102]. Такі відносини між місцевою владою і силами іноземної держави можуть бути різними за своєю напруженістю, демонструючи при цьому відповідний взаємний вплив, а також ступінь узгодженості дій при прийнятті рішень. З цього приводу Міжнародний трибунал для колишньої Югославії розробив критерій «загального контролю». Ця концепція була підтримана відомими юристами-міжнародниками, зокрема, А. Кассезе, Дж. Грибель, М. Плюккен, М. Спінеді та ін. Було визнано, що окупація має місце, коли держава здійснює «загальний контроль» над представниками місцевої влади, які насправді здійснюють «ефективний контроль» над певною територією [4]. Наочним підтвердженням реалізації цієї концепції була ситуація в Нагірному Карабасі, де Азербайджан не спроможний був здійснювати свій суверенітет на цій території після збройного конфлікту з силами, які виступили за вихід зі складу республіки (і були підтримані збройними силами Вірменії). Управління цією територією на практиці (ефективний контроль) здійснювалося урядом «Республіки Нагірний Карабах», яка була проголошена 6 січня 1992 року, котру так і не визнала жодна держава. Територія цієї самопроголошеної республіки знаходилась у підпорядкуванні Вірменії, яка здійснювала загальний контроль. Причому, роль Вірменії не обмежувалась присутністю її військового контингенту на території РНК. Вона приймала активну участь в організації, координації та плануванні дій влади, що була встановлена в Нагірному Карабасі. Отже, можна стверджувати, що ця територія знаходилась *de facto* під окупацією [5].

Наявність критерію, який визначає «опосередковану» окупацію (бу проху), в якій здійснюється загальний контроль,

виступає тим самим критерієм, котрий відповідає визначенню того, чи є внутрішній конфлікт інтернаціоналізованим. В обох наведених випадках можна вести мову про оцінку ступеню контролю, який здійснюється державою над певною групою або органом на території іншої держави. Виходячи з вищенаведеного можна стверджувати, що підставами для застосування міжнародними судовими органами концепцій загального та ефективного контролю виступають порушення норм міжнародного права державами на території інших держав. Необхідною умовою для того, щоб суд звернувся до вищеназваних концепцій є те, що держава-порушник не окупує територію іншої держави з формального боку, і вони не знаходяться у стані війни відповідно до норм права Гааги. Це означає, що держава може здійснювати воєнні дії проти іншої держави, не визнаючи цього факту офіційно.

Відповідно, правовими наслідками застосування згаданих концепцій в межах судового розгляду може стати відповідальність держави за порушення норм МГП, права людини та основних принципів сучасного міжнародного права. За таких обставин держава може бути визнана агресором і до неї можуть бути застосовані відповідні обмеження. Переконливим доказом цього є практика застосування концепції загального контролю у діяльності ЄСПЛ. Зазначена проблема гостро поставала у випадках, коли права людини були порушені на території, що не знаходилась під контролем власної держави. Так, у справі Ілашку та інші проти Молдови та Росії ЄСПЛ вказав, «що здійснення юрисдикції – необхідна умова для того, щоб Договірна держава могла бути визнаною відповідальною за діяння, які їй присвоюють, що дає підстави для твердження про порушення прав та свобод, які зазначені у Конвенції» [6]. Позивачі були ув'язнені місцевою владою «Придністровської Молдовської Республіки» одразу після проголошення нею про відокремлення від Молдови за «антирадянську пропаганду» і були засуджені до смертної кари. Заявники стверджували, що влада Молдови повинна нести відповідальність за порушення їх прав, оскільки вона не вжила відповідних заходів для зупинення порушень їх прав. Вони зазначили, що Російська Федерація також має розділити цю відповідальність, оскільки територія Придністров'я фактично знаходилась під контролем Росії через

розташування там військових частин та військового обладнання, а також підтримці, що надавалася сепаратистам. Суд погодився з цими аргументами. Окрім цього, суд зазначив, що Росія досі не вивела усі війська з території Молдови, тим самим порушуючи свої зобов'язання, які Російська Федерація взяла на себе на самітах ОБСЄ у 1999 та 2001 роках, і яка надалі продає зброю владі Придністров'я з порушенням досягнутих домовленостей. ЄСПЛ визначив, що «Придністровська Молдовська Республіка» залишається під ефективним керівництвом чи принаймні, під вирішальним впливом Росії і у будь-якому разі вона вижила завдяки військовій, економічній, фінансовій та політичній підтримці, що надається Росією. На цій підставі суд визнав Російську Федерацію винною за поведіння із заявниками, яке вчинила місцева влада Придністров'я [6]. Цей судовий прецедент є дуже повчальним для нашої вітчизняної правової системи, оскільки вона в перспективі не омине таких звернень до ЄСПЛ з боку громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях.

З огляду на питання, які досліджуються у цій статті, важливо виділити справу Грузія проти Росії у Міжнародному Суді ООН щодо порушення Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації. Хоча суд відмовив у розгляді справи, посилаючись на відсутність у нього юрисдикції, судові документи засвідчують, що Грузія у своїх аргументах посилалася на концепцію ефективного контролю. Це проявилось в тому, що Грузія вимагала від РФ «негайно зупинити та в подальшому утриматись від дискримінаційних порушень прав людини щодо етнічних грузинів, включаючи атаки на цивільних осіб, цивільні об'єкти... на територіях Південної Осетії та Абхазії, які знаходяться під окупацією та ефективним контролем Російської Федерації [7].

У своїй доповіді щодо конфлікту у Грузії міжнародна організація Human Right's Watch підкреслила, що «міжнародне гуманітарне право розглядає Росію як окупаційну владу, де російські сили здійснюють ефективний контроль над територією Грузії, в тому числі, в Південній Осетії та Абхазії без відома або згоди Уряду Грузії» [8]. Аналогічну думку висловила Елізабет Уілмшурст у своїй публікації «Міжнародне право та класифікація конфліктів», в якій вона, аналізуючи ситуацію в Грузії, також застосувала концепцію загального та ефективного контролю.

Але при визначенні такого конфлікту вона підкреслює, що «для того, щоб відповісти на це питання, необхідно, по-перше, визначити, в якій мірі Росія здійснює загальний контроль над південно-осетинськими силами таким чином, щоб можна було стверджувати, що вони діяли в якості *de facto* агентами Росії». В кінцевому підсумку вона приходиться до висновку, що існують два паралельні конфлікти: міжнародний збройний конфлікт, що межує у тандемі з міжнародним збройним конфліктом [9, с. 357].

Таким чином, можна підвести підсумки вищевикладеному. Існує кілька сфер дії міжнародного права, де можуть бути застосовані концепції ефективного та загального контролю. Це можливо при кваліфікації збройного конфлікту і визначенні відповідної групи норм МГП, які необхідно застосовувати. З іншого боку, це група норм у сфері міжнародного права прав людини, щодо яких є достатньо переконлива практика ЄСПЛ та його висновки про те, що порушником прав людини є держава, яка здійснює загальний та ефективний контроль над територією, над якою інша держава не здійснює своєї влади.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_199/page.
3. The Manual of the Law of Armed Conflict / United Kingdom Ministry of Defence. Oxford: Oxford University Press, 2004. 159 p.
4. Prosecutor v. Blaskic. Case No. IT-95-14-T / International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. 2000. 59 p.
5. Resolution 884 / UN's Security Council. – New York, 1993. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/631/20/PDF/N9363120.pdf?OpenElement>.
6. Ilaşcu and others v Moldova and Russia / The European Court of Human Rights. 2004. URL: http://www.rulac.org/assets/downloads/CASE_OF_ILASCU_AND_OTHERS_v_MOLDOVA_AND_RUSSIA.pdf.

7. Request for the indication of provisional measures of protection submitted by the Government of Georgia / ICJ. The Hague, 2008. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/140/14663.pdf>.
8. Georgia/Russia, Human Rights Watch's Report on the Conflict in South Ossetia. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/georgiarussia-human-rights-watches-report-conflict-south-ossetia>.
9. Wilmschurst E. International Law and the Classification of Conflicts / Elizabeth Wilmschurst. Oxford, 2012. 568 p.

Решинська Катерина Миколаївна

*студентка магістратури факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ДОНБАСІ

За висновками закордонних експертів, визначальними ознаками неналежного забезпечення конституційних прав і свобод українських громадян на непідконтрольній території, які одночасно є основоположними свободами згідно міжнародного права, є порушення:

– права на вільне пересування громадян (дія Тимчасового порядку перетину лінії зіткнення; великі черги на пунктах в'їзду-виїзду (до 30 годин); мінометні обстріли транспортних коридорів із людськими жертвами тощо);

– права на свободу світогляду і віросповідання (до 2014 року на Донбасі було зареєстровано близько 1,5 тис. релігійних організацій. На сьогоднішній день, внаслідок морального та фізичного тиску з боку воєнізованих груп фактично припинили свою діяльність осередки УПЦ-КП, греко-католицьких, мусульманських, єврейських, Свідків Єгови та інших релігійних організацій);

– права на мирні зібрання та на свободу об'єднання (неможливість проведення відкритих і вільних зібрань на територіях ДНР та ЛНР, заборона альтернативних поглядів, покарання за протести чи зібрання проти політики озброєних груп);

– економічних та соціальних прав (українське населення на непідконтрольній території фактично позбавлене державних соціально-економічних гарантій; громадяни не мають належного доступу до соціальної допомоги, банківських

рахунків та реєстрації актів цивільного стану; вони позбавлені права голосувати на місцевих виборах тощо);

– права на житло, землю та власність (відсутність комплексного механізму щодо компенсацій майнових втрат; неналежний захист приватної власності, мародерство та подальше руйнування власності населення у зоні конфлікту);

– права на охорону здоров'я (ліки у більшості випадків недоступні або ж надто дорогі; доступ до спеціалізованої медичної допомоги залишається вкрай обмеженим і забезпечується, здебільшого, виключно завдяки гуманітарній допомозі) [2].

Стан забезпечення прав і свобод особи є найважливішим критерієм оцінки функціонування держави, який свідчить про її демократичний (або недемократичний) характер. В Україні ця проблема набула надзвичайно важливого значення після подій Революції гідності (листопад 2013 року – лютий 2014 року), а із часу окупації Російською Федерацією Криму і частини Донбасу вона трансформувалася у чинник, що суттєво впливає на стан національної безпеки держави.

Великий вплив на захист прав людини у даній ситуації також дає міжнародне гуманітарне право. Міжнародне гуманітарне право (МГП) або право збройних конфліктів – це галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги: а) щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; б) обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише у тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони [3].

Головними джерелами МГП, як і міжнародного права загалом, є міжнародні договори та міжнародні звичаї. Міжнародний договір – головне джерело МГП, починаючи з третьої чверті XIX століття, коли розпочався процес кодифікації законів і звичаїв війни. Нині МГП є однією з найкраще забезпечених конвенційним матеріалом галузей міжнародного права. Важливо відзначити дуже високий рівень прийняття державами на себе зобов'язань за багатосторонніми договорами з МГП. Так, до Женевської конвенції (ЖК) I-IV приєдналися всі без винятку держави світу [1].

Головними чинними договірними джерелами МГП є:

– у сфері захисту жертв збройних конфліктів: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року (ЖК I); Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року (ЖК II); Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (ЖК III); Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (ЖК IV); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року (ДП I); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 року (ДП II); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 року (ДП III); Конвенція про права дитини, Нью-Йорк, 20 листопада 1989 року; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройному конфлікті, Нью-Йорк, 25 травня 2000 року;

– у сфері обмеження або заборони використання окремих засобів ведення війни (зброї): Женевський протокол про заборону використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів, 17 червня 1925 року; Протокол про заборону або обмеження використання запалювальної зброї, 10 жовтня 1980 року (Протокол III до KB33); Протокол про засліплюючу лазерну зброю, 13 жовтня 1995 року (Протокол IV до KB33); Протокол про вибухонебезпечні пережитки війни, 28 листопада 2003 року (Протокол V до KB33); Конвенція про касетні боеприпаси, 30 травня 2008 року;

– у сфері індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення МГП: Римський Статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 року (Римський Статут).

Україна є стороною усіх названих вище міжнародних договорів за винятком Римського Статуту, Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1999 року та Конвенції про касетні боеприпаси 2008 року.

На сьогоднішній день, існує низка нормативно-правових актів, які визначають особливості державного управління на сході України та покликані забезпечити соціальний захист місцевого населення, зокрема, це: Закони України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», акти Кабінету Міністрів України про затвердження переліку населених пунктів, на територіях яких здійснювалася АТО, про створення Державного агентства з питань відновлення Донбасу, про обмеження поставок окремих товарів (робіт, послуг) з тимчасово окупованої території на іншу територію України, про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО в інші регіони України, на період до 2017 року тощо [4].

Усвідомлюючи необхідність відновлення громадянського миру та соціальної злагоди в українському суспільстві, з метою забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян, які постраждали під час проведення антитерористичної операції, приведення норм чинного законодавства України до європейських стандартів пропонується у сфері прав людини звернути увагу на необхідність:

- забезпечення належних державних гарантій захисту права на життя та наявність правових механізмів ефективного розслідування порушень цього права;

- протидії (попередження) катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;

- захисту права на свободу та особисту недоторканність, ефективне розслідування злочинів насильницького зникнення, звільнення заручників, відновлення їхніх прав та забезпечення їхньої реабілітації;

- забезпечення права на незалежний, справедливий суд у розумний строк, що відповідає європейським цінностям та світовим стандартам захисту прав людини;

- запобігання та протидії усім формам дискримінації, гендерного насильства, торгівлі людьми та рабства, надання якісної допомоги жертвам [5].

Джерела:

1. 10 фактів про збройну агресію Росії проти України / Міністерство закордонних справ України // <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5026>. (Дата звернення: 11 липня 2017 року).
2. Чого варті права людини на терезах війни / Урядовий кур'єр. – https://humanrights.org.ua/material/v_oon_nagadali_chomu_ukrajina_maje_rozsliduvati_zvaltuvannja_pid_chas_zbrojnogo_konfliktu. (Дата звернення: 11 липня 2017 року).
3. УВКПЛ, «Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні» (Report on the human rights situation in Ukraine) (15 грудня 2014 року) п.41. (Дата звернення: 20 квітня 2016 року).
4. Незаконні затримання та катування, здійснені українською стороною в зоні збройного конфлікту на Сході України / Українська гельсінська спілка з прав людини.
5. Звіт «Права людини в Україні 2014» (2015) 67. Див. також Звіт «Хімічний трикутник».

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Канєнберг-Сандул О. К.

Савельєва Ганна Валеріївна

викладач комунального закладу «Рішельєвський науковий ліцей»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПЕРІОД ЕПІДЕМІЙ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Пандемія COVID-19 стала найбільшим випробуванням на міцність для міжнародної системи захисту прав людини з самого початку її створення після завершення Другої світової війни. З моменту прийняття Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 року у різних частинах світу час від часу відбувалися війни, збройні конфлікти, революції, що призводили до масового порушення прав людини, проте вони носили більше регіональний характер і стосувалися здебільшого країн з авторитарними політичними режимами. Ситуація з пандемією коронавірусної хвороби фактично одночасно призвела до

погіршення стану забезпечення прав людини на усій земній кулі, що є абсолютним прецедентом у післявоєнний період.

Новини про загальнонаціональні акції протесту і судові позови до державних органів з вимогами зняття карантинних обмежень лунають з усіх куточків світу [2]. Широкою є не тільки географія порушень прав людини, а й сам спектр цих прав. Людство розділилося на два табори: одні різко заперечують запроваджені глобальні та національні карантинні обмеження, стаючи на захист свого права на вільне пересування, працю, освіту, зайняття підприємницькою діяльністю, відправлення релігійних культів і т.ін, інші ж, навпаки, вимагають від національних урядів запровадження ще більш жорстких карантинних заходів, обстоюючи своє право на безпеку та здоров'я в умовах пандемії. Найскладнішим є те, що вимоги і перших, і других є цілком законними та обґрунтованими з точки зору права людини. Проте одночасно задовольнити їх не видається можливим, адже вони є взаємовиключними. Простий приклад: запровадження карантину повністю або частково унеможлиблює забезпечення права людини на вільне пересування. І якщо у високорозвинутих країнах криза відбувається на рівні нарощування безробіття та громадського невдоволення, то у країнах, що розвиваються, ситуація значно гірше: назріває масштабна продовольча криза. У деяких країнах, значна частка ВВП яких складалася з прибутків від туристичної галузі, існують цілком серйозні побоювання голоду, а в багатьох країнах Африки значно зросла кількість дітей, які через закриття шкіл щоденно недоїдають [5].

Окремо слід виділити випадки порушення права людини на достовірну інформацію, що стосуються не тільки авторитарних країн, у яких влада приховує від своїх громадян дані щодо захворюваності і медико-санітарного стану в державі, а й багатьох демократичних країн, де незважаючи на свободу слова і плюралізм у ЗМІ, люди так само не мають змоги отримати достовірну інформацію через велику кількість неправдивих новин (так звані фейки від англ. fake news), а також маніпулювання статистикою, яке відбувається навіть у центральних ЗМІ.

Резюмуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що національні уряди держав неспроможні на належному рівні забезпечити захист прав своїх громадян, так само дає збій існуючий міжнародний механізм захисту прав людини [1]. Саме тому на часі створення

нового інституту в міжнародному праві захисту прав людини. І тут варто звернутися до історії юридичної доктрини прав людини, а саме до створення міжнародного гуманітарного права. Його норми юридично закріпили захист жертв війни, а також значно обмежили способи і методи ведення війни. Завдяки дії норм міжнародного гуманітарного права вдалося зберегти мільйони життів [3; 18]. Так само як і війни, епідемії супроводжують людство протягом усієї історії його існування і навіть протягом другої половини ХХ – початку ХХІ століття, незважаючи на високі досягнення медицини, успіхи вакцинопрофілактики, раз у кілька десятиліть сколихують світ. Належно не підготованою до них опиняється не лише медична, а й правова система, що проявляється у численних кейсах порушення прав людини під час проведення протиепідемічних заходів. Пункт 1 с. 3 Міжнародних медико-санітарних правил наголошує на необхідності дотримання прав людини під час боротьби з інфекційними хворобами [4]. Проте на практиці ми бачимо численні колізії та прогалини у правовому регулюванні карантинних та інших протиепідемічних заходів, запроваджуваних державами, що ставить під сумнів ефективність, а головне – легітимність таких заходів, а також обов'язковість їх дотримання. Саме тому винятково актуальним питанням на даний час є розробка уніфікованого міжнародно-правового акту, який врегулював би забезпечення прав людини під час проведення протиепідемічних заходів. Такий акт можна було б назвати Міжнародними мінімальними стандартами забезпечення прав людини під час епідемій. Він повинен поперше закріпити вичерпний перелік прав людини, які можуть бути обмежені державами під час проведення протиепідемічних заходів з інтересів загальної безпеки та охорони здоров'я населення, а також міру, у якій вони можуть бути обмежені. По-друге, він має містити гарантії забезпечення державами основних прав людини під час проведення протиепідемічних заходів, а саме права на гідний рівень життя, що включатиме державну допомогу у разі втрати роботи або іншого основного законного джерела доходу через проведення протиепідемічних заходів. Крім того, у майбутньому міжнародно-правовому акті має бути окремий розділ, присвячений міжнародній гуманітарній допомозі країнам, що найбільше постраждали від епідемії і своїми національними засобами не можуть забезпечити своїм громадянам право на гідний рівень життя. Зрозуміло, що розробка такого акту потребуватиме кропіткої

роботи та міжнародної кооперації вчених-юристів та юристів-практиків з усього світу, однак лише фундаментальна юридична база зможе зробити протиепідемічні заходи дійсно ефективними й здатними пришвидшити перемогу людства над пандемією.

Джерела:

1. Вплив COVID-19 на міжнародне право. Правники аналізують виклики, відслідковують тенденції, роблять прогнози (частина друга) URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30564495.html>.
2. COVID-19: зараження и протесты в «одном флаконе» URL: <https://ru.euronews.com/2020/11/03/covid-restrictions-protests>.
3. Міжнародне гуманітарне право. Посібник / [О. О. Войтенко, М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, О. Р. Поєдинок, Н. В. Хендель]; за ред. Т. Р. Короткого – Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – 145 с.
4. Міжнародні медико-санітарні правила (2005 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_007#Text.
5. Пандемія COVID-19: UNICEF попередив про «втрачене покоління» дітей. URL: <https://www.dw.com/uk/pandemiia-covid-19-unicef-poperedyv-pro-vtrachene-pokolinnia-ditei/a-55658491>.

Стрембій Анна-Марія Андріївна

*студентка магістратури факультету
цивільної та господарської юстиції*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Захисту прав і свобод людини і громадянина займає суттєве місце в сучасній міжнародній інституалізації і законодавстві. Без сумнівів, права і свободи людини і громадянина вважаються фундаментальним надбанням людства. Розвинені держави світу чітко окреслили вдосконалення системи захисту та посилення прав людини як пріоритетний напрям подальшого розвитку державності. Не викликає заперечень те, що абсолютні міжнародні норми з питань захисту прав людини знаходяться на вершині

міжнародного правопорядку і є передовим установчим принципом міжнародного співтовариства [1, р. 138]. На сьогоднішній день, науковці виділяють два поняття – «межі здійснення прав людини» та «обмежування здійснення прав людини» [2, с. 124]. Так, зокрема, П. Рабінович зазначає, що дефініція «межі здійснення прав людини» – це сукупність усіх явищ, які окреслюють зміст та обсяг прав людини. Щодо поняття «обмежування здійснення прав людини» – це діяльність компетентних державних органів по встановленню меж щодо здійснення прав людини. Слід погодитися із твердженням, що ці поняття не тотожні [3, с. 12]. Так, поняття «обмеження» може бути пов'язане із різними причинами. Наприклад, із забезпеченням санітарно-епідеміологічного благополуччя населення: тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій, об'єктів будь-якого призначення, технологічних ліній, машин і механізмів, виконання окремих технологічних операцій, користування плаваючими засобами, рухомим складом і літаками у разі невідповідності їх вимогам санітарних норм, що і відбулося під час COVID-19 в багатьох країнах світу. Обов'язок-захист прав і свобод людини і громадянина, навпаки, є продуктом протиправної поведінки. Він актуалізується тоді, коли вже було допущено посягання на права і свободи особи або їх пряме порушення. Обов'язок-захист може виникати як з ініціативи громадських структур та їхніх повноважних представників, так і тих, чий права і свободи порушені.

Отже, в законодавстві залишаються не визначеними життєво важливі цінності, які за своїм змістовним навантаженням повинні включати в себе весь спектр прав та свобод людини і громадянина, отриманих державою під свої гарантії (право на життя, здоров'я та безпеку, економічні, політичні, екологічні, культурні та інші права). Нажаль, в Україні вони не виконувалися і не виконуються. Наявність кризи будь якого характеру в державі автоматично створює соціальну небезпеку певного виду і рівня. Тоді, якщо виходити із соціальної сутності держави можна стверджувати, що у разі імовірних конфліктів має бути інша сила. І тут, як свідчить світова практика, основна роль виконавця належить поліцейським силам. Поліцейські органи розвинених країн світу в наш час постійно покращують якість своєї діяльності. Особливо це стосується змісту та напрямів їх роботи. Сервісне обслуговування населення органами поліції, яка перебуває на службі населення, забезпечуючи безпеку

кожного громадянина, може стати другорядним. Актуальність процесу змін полягає в тому, що традиційні напрями діяльності поліцейських органів на сьогоднішній день вже не відповідають вимогам сучасного суспільства, яке постійно розвивається. Зарубіжний досвід нормативного забезпечення діяльності поліцейських органів передбачає, що Закон про поліцію, який широко застосовується у світовій практиці західних країн, встановлює чіткі правові рамки для здійснення поліцейськими своєї діяльності. В законодавствах країн-членів ЄС та інших високо розвинутих країн поліцейські закони визначають межі поліцейської відповідальності, а також чітко устанавлюють співвідношення між різними органами і найбільш суттєвими складовими частинами комплексу забезпечення виконання поліцейських завдань: керівних осіб і службовців поліції, а також громадян та їх об'єднань. Правоохоронні органи багатьох країн узяли на озброєння і сьогодні активно реалізують так звану модель *Community Policing*, що є синтезом традиційних тактик боротьби зі злочинністю та участі громадськості у цій роботі. *Community Policing*, по суті, стала новою філософією поліцейської діяльності, за якою поліція сформована згідно з принципом децентралізації її структури, діє на активній основі в тісній співпраці з громадянами, спільно визначаючи проблеми та розв'язуючи їх. У міжнародно-правових документах стандарти поліцейської діяльності визначаються як бажані зразки поведінки поліції, її взаємовідносин із населенням. Найчастіше такі стандарти, що містяться в різних деклараціях, рекомендаціях, керівних принципах, є лише формальними і не мають обов'язкової сили для держав, оскільки в багатьох випадках впливають на міжнародну і національну поліцейську діяльність, підсилюючи договірні положення або окреслюючи конкретні шляхи імплементації в національне законодавство концептуальних положень, що стосуються здійснення органами поліції покладених на них повноважень.

Таким чином, як свідчить практика, у деяких випадках допустиме обмеження прав і свобод людини, але це можливо лише тоді, коли така норма передбачена нормативно-правовими актами певної країни і вони не суперечать нормам міжнародного права. Права людини стовідсотково дають можливість визначити рівень суспільного розвитку тієї чи іншої держави. В Україні дотримання фундаментальних прав людини та громадянина, в сучасних надзвичайно складних умовах, слід вважати таким, що

підлягає удосконаленню, особливо враховуючи євроінтеграційні процеси та процеси реформування вітчизняного законодавства.

Джерела:

1. Cassese, Antonio. A Plea for a Global Community Grounded in a Core of Human Rights. In Realizing Utopia. Oxford: Oxford University Press, 2012. P. 136–143.
2. Козодаєв С. П. Захист конституційних прав і свобод людини у процесі проведення біомедичних досліджень. Дис... канд. юрид. наук зі спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2016. 224 с.
3. Рабінович, П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. К. : Атіка, 2004. 464 с.

Науковий керівник – д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Василенко М. Д.

Сурілова Олена Олексіївна

д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Людство вступило в третє тисячоліття свого розвитку, в епоху четвертої науково-технічної революції, яка отримала назву від ініціативи 2011 року, очолюваної бізнесменами, політиками і вченими та ознаменувала безпрецедентний технологічний стрибок, який призвів до небаченого раніше економічного зростання та підвищення добробуту населення [1]. Водночас з'явилися нові глобальні проблеми й виклики, які неможливо подолати зусиллям окремих країн. Тому потрібний єдиний міжнародний механізм їх розв'язання і регулювання, мобілізація ресурсів усіх країн світу та вдосконалення міжнародного правопорядку з урахуванням новітніх викликів.

На сьогодні найбільшою загрозою та викликом світовому співтовариству є пандемія COVID-19. Ситуація змусила Генеральну асамблею ООН прийняти Резолюцію «Глобальна

солідарність у боротьбі з COVID-19», у якій закликала активізувати міжнародне співробітництво, з тим щоб стримати пандемію та пом'якшити її наслідки [2]. Держави, міжнародні організації, регіональні наддержавні утворення мають знайти способи швидко та цілеспрямовано діяти у ключових питаннях в умовах невлаштованого геополітичного ландшафту та турбулентності світового порядку, спричиненої пандемією. Йдеться не тільки про санітарно-епідемічну небезпеку. Пандемія призвела до загроз продовольчій безпеці (вперше термін «продовольча безпека» під якою розумілося «збереження стабільності на ринках продовольства при доступності базових продуктів харчування усіх країн світу» введено в міжнародний обіг ООН у 1974 році).

На Світовому продовольчому саміті (ФАО, 1996р.) було визнано, що «продовольча безпека полягає у тому, що всі люди в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечних поживних продуктів харчування, здатних задовольнити їх дієтичні потреби і гастрономічні уподобання, необхідні для підтримки активного і здорового способу життя» [4]. Національна продовольча безпека – це здатність держави на принципах самозабезпечення основними харчовими продуктами та їх економічної і фізичної доступності задовольняти потреби населення продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті та якості на рівні, що забезпечує його здоров'я та інтелектуальний розвиток [5, с. 14]. Тому держава не має цілком зосереджуватися на самозабезпеченні продуктами харчування. Мають бути впроваджені надійні поставки продукції з інших країн, оскільки тільки це забезпечить її достатній асортимент.

Слід зазначити, що на рівень національної продовольчої безпеки впливають численні фактори, серед яких здатність національного АПК адекватно реагувати на кон'юнктуру продовольчого ринку, платоспроможність населення і доступність продовольства для всіх громадян та не в останню чергу створення правового механізму реагування на ризики, що в свою чергу визначає потребу приведення національного законодавства і норм міжнародного права в систематизований узгоджений стан. Зовнішній аспект цього процесу пов'язаний з міжнародними зобов'язаннями, внутрішній – з вдосконаленням правової системи України та адаптацією законодавства України до *acquis* ЄС.

Певні кроки на цьому шляху вже зроблені. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» враховує принципи та вимоги до безпечності харчових продуктів, які діють в ЄС, зокрема Регламенту Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2002 р. № 178/2002 Про встановлення загальних принципів і вимог продовольчого права, Регламенту Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 р. № 852/2004 про гігієну продуктів харчування [6; 7]. Крім того, закон змінив вектор відповідальності за безпечність продукції. Згідно зі ст. 20 за виконання вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів відповідають оператори ринку в межах діяльності яку вони здійснюють [8].

Зміна умов господарювання внаслідок пандемії привела до безлічі нових проблем, які вимагають теоретичного осмислення і розробки практичних рекомендацій по їх вирішенню. Про загрозу продовольчої кризи у світі внаслідок пандемії заявили ООН, впливові міжнародні організації (ВООЗ, ВТО), найбільші виробники продовольства, асоціації фермерів та вчені. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) заявила, що через карантинні заходи виробники харчової продукції не зможуть виробляти необхідні обсяги сільськогосподарських продуктів, що загрожує нестачею продуктів харчування для мільйонів людей, а невжиття урядами країн належних заходів призведе до збільшення кількості голодуючих у світі до 1,6 млрд. [9].

22 квітня 2020 року члени СОТ, у тому числі Україна, розповсюдили Спільну заяву стосовно забезпечення відкритої та передбачуваної торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією в рамках пандемії COVID-19, яка містить ключові заходи щодо злагодженого співробітництва для забезпечення глобальної продовольчої безпеки у відповідь на пандемію коронавірусної інфекції, зокрема:

- забезпечити відкритість та нерозривність ланцюгів постачання з метою продовження належного функціонування міжнародних ринків торгівлі сільськогосподарською продукцією та ресурсами;

- утримуватись від створення внутрішніх запасів продовольства сільськогосподарської продукції з метою уникнення спотворень у міжнародній торгівлі;

- утримуватись від запровадження необґрунтованих торговельних бар'єрів щодо сільськогосподарської та аграрної продукції;

– якнайшвидшого інформування СОТ про будь-які заходи торгівлі, пов'язані з COVID-19 відповідно до угод СОТ;

– підтримати зусилля СОТ та інших міжнародних організацій щодо аналізу впливу COVID-19 на глобальну торгівлю та виробництво сільськогосподарської та аграрної продукції;

– участі у діалозі з метою покращення рівня готовності та спроможності реагувати на регіональні чи міжнародні пандемії [10].

При цьому, особливого значення надається необхідності дотримання членами СОТ принципів прозорості, пропорційності та передбачуваності у разі запровадження торговельних заходів у відповідь на поширення коронавірусу.

У відповідь на пандемію були прийняті «Принципи зацікавлених сторін в епоху COVID. Вклад ділового співтовариства: бути лідерами чуйності та працездатності» Основні економічні гравці взяли на себе відповідальність за загальне процвітання та встановили принципи зацікавлених сторін в епоху COVID, які стосуються забезпечення продуктами харчування: для системи постачальників та замовників принцип полягає в забезпеченні спільного бізнесу та утримання відкритих ланцюгів поставок; для співробітників – в тому, щоб захистити їх та допомогти адаптуватися до нових умов праці. Для споживачів – у підтримці справедливих цін і комерційних умов для найважливіших поставок. Для урядів та суспільства – в наданні повної підтримки [11].

На нашу думку, продовольча безпека України може бути забезпечена при виконанні таких умов: населення країни має бути забезпечене якісними екологічно безпечними продуктами харчування по науково-обґрунтованим нормам, споживання; ціни на ці продукти харчування мають бути доступними всім категорія населення; мають бути створені відновлювані стратегічні запаси продовольства на випадок стихійних лих, війн та інших надзвичайних обставин; всі галузі виробництва мають бути засновані на сучасних технологіях; має бути забезпечена підтримка національним виробникам. Передумовою цього має бути розробка концепції подолання наслідків пандемії COVID-19 у тісній співпраці з Європейським Союзом, СОТ, іноземними державами, іншими глобальними гравцями. Концепція нами розглядається як основа для розробки економічних та правових механізмів подолання наслідків пандемії. В Україні розроблена програма стимулювання економіки

для подолання наслідків COVID-19: «економічне відновлення», ключовими напрямками якої у сфері агровиробництва визнані доступ до фінансів, доступ до ринків, розумне регулювання [12]. Однак програма не передбачає конкретних заходів підтримки агровиробників. На нашу думку за основу доцільно взяти оновлену аграрну політику ЄС, яка передбачає розвиток сільських територій, підтримку фермерів у ЄС з урахуванням кризи, у якій опинилися аграрії в умовах запровадження карантину, зокрема шляхом фінансування відповідних напрямів.

Джерела:

1. Офіційний сайт платформи «Індустрія 4.0». URL: <https://industrie4.0.gtai.de/INDUSTRIE40/Navigation/EN/industrie-4-0>.
2. Resolution 74/274 adopted by the General Assembly on 2 April 2020. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/74/270>.
3. International commitments to ensure food security in the world. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/>.
4. Римська декларація про всесвітню продовольчу безпеку та План дії всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства (1996 р., Рим). URL: <http://www.un.org>.
5. Гойчук О.І. Продовольча безпека в Україні і світі. К.: Наукметодцентр аграрної освіти, 2003. 114 с.
6. Regulation (EC) No 178/2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal->
7. Regulation (EC) No 852/2004 on the hygiene of foodstuffs. URL: EUR-Lex.
8. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів Закон України від 23.12.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.
9. World Food Programme – WFP. URL: <https://www.wfp.org/publications>.
10. Responding to the COVID-19 pandemic with open and predictable trade in agricultural and food products URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE>.
11. Stakeholder principles in the COVID era URL: <https://www.weforum.org/reports>.
12. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/>.
13. Supporting the agriculture and food sectors amid Coronavirus URL: <https://ec.europa.eu/info/>.

Тарасюк Катерина Петрівна
Петкова Анастасія Олександрівна

*студентки магістратури факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА ЛЮДСТВУ

В даний час проблема тероризму зачіпає не тільки нашу країну, з проблемами тероризму стикається безліч країн. Дана тема постійно присутня на сторінках газет і журналів, в будь-яких новинних телевізійних і радіопрограмах. Тероризм є одним із найсерйозніших викликів світовій спільноті. Сьогодні ми все частіше чуємо про що відбуваються в різних куточках світу терористичних актах.

Можна з упевненістю сказати, що перетворення тероризму в систему було б неможливо раніше через суто технічні обставинам. Виникненню тероризму нового типу сприяв технічний прогрес – винахід динаміту, а також розвиток ЗМІ і способів передачі інформації, зокрема телеграфу. Це багаторазово збільшило пропагандистський ефект терористичних актів [5, с. 122].

У сучасному світі основні методи політичної боротьби терористичних організацій наступні:

- провокування збройного заколоту, повстання або військового перевороту для захоплення влади;
- порушення системи державного управління за допомогою політичних вбивств, шантажу, нагнітання страху, безвиході, відчаю;
- руйнування основ цивілізованого життя і створення хаосу у функціонуванні систем зв'язку і життєзабезпечення, транспортних засобів, роботі організацій і установ сучасного суспільства.

Далеко не всі акти змовницьких, повстанських і екстремістських організацій є терористичними, і навпроти, не всі терористичні дії здійснюються професіоналами-терористами. Взагалі «чистих» терористичних рухів дуже мало. Більшість з них – організації, які вдаються не тільки до тактики тероризму.

Характерні риси міжнародного тероризму: – Військово-технічний аспект. Для тероризму характерні вкрай жорстокі форми збройного насильства. Типовими методами є вбивства, вибухи в поїздах, метро і авіалайнерах, вибухи автомашин, захоплення заручників і розправа з ними, посылка поштою міні-пасток, масові побойща.

Часто використовується новітнє автоматична зброя, портативний і високоефективне аж до протитанкових і зенітних ракет. Не відчуваючи нестачі в озброєнні і вибухівку, терористи вміло використовують досягнення сучасної техніки і технології, включаючи радіотелевізійну апаратуру, комп'ютерну техніку. Збройне насильство, необмежене географічними рамками, без чіткої лінії фронту, необмежене жодними нормами, скритність в підготовці операцій, їх несистематичний характер, – все це дало можливість Б. Дженкінса сформулювати тезу: «Тероризм – це новий вид війни». Звичайно, не можна ототожнювати війну і тероризм, але вони тісно пов'язані і переходять один в одного [2, с. 130].

Нерідко намагаючись представити свою діяльність як «військові дії», терористи прагнуть також залишити за собою більш прийнятний в очах громадської думки імідж «партизан», «борців за свободу», «повстанців». – Морально-психологічний аспект. Загальнолюдські моральні норми не існують для сучасного тероризму.

Він заперечує основне право людини – право на життя. Відомий англійський дослідник П. Вілкінсон пише, що терор кардинально відрізняється від інших видів насильства не просто жорстокістю, а вищим ступенем аморальності, нерозбірливості у засобах і некерованістю. Гранично широкий круг політичних і громадських діячів, що потрапляють в орбіту терору. Одночасно до розряду «символів режиму» зараховуються люди найрізноманітніших професій, які займають різні місця на сходинках суспільного життя.

Протягом ряду років йшло розширення форм терористичної активності, відбувався відмова від будь-якого самообмеження при виборі місця, часу і способів нападу. Жертвами терористів все частіше виявлялися випадкові люди, більш частими ставали масові поби́ща [3, с. 56].

Одна з основних завдань терористичних організацій – масова деморалізація населення. «Сценарій залякування», як правило, продумується і ідеологічно обґрунтовується. Він включає не тільки стрілянину, вибухи бомб, але також манеру поведінки, часто незвичайний одяг і маски, войовничу риторику, психологічний пресинг. Все робиться для того, щоб викликати жах і замішання у широкій публіки. Аморальність терористів підкреслюється тим, що іноді найжорстокіші злочини скоюються

заради досягнення зовнішнього ефекту, якого нерідко добиваються за допомогою засобів масової інформації. Терористам необхідна можливо велика аудиторія, максимальний відгомін, широкий резонанс [4, с. 140].

Вони зазвичай припускають і прораховують реакцію політичних партій і урядів, широкий громадськості. Ця реакція часом важливіше для терористів, ніж вбивство наміченої жертви.

Юридичний аспект тероризму постачає чимало труднощів в силу відсутності однозначного розуміння феномену і складності його відмежування від кримінальної злочинності і різних форм визвольної боротьби. Безсумнівно, тероризм кримінальний за своєю природою, але які насильницькі акти є терористичними?

Складність розрізнення зрозумілий «терорист» і «борець за свободу», обумовленість підходу до цього питання ідеологічними позиціями протягом ряду років багато в чому блокували антитерористичну діяльність ООН та інших міжнародних організацій. Існують і інші юридичні проблеми.

Так, кидаючи виклик державі, суспільству, міжнародній громадськості, тероризм одночасно прагне максимально використовувати весь комплекс громадянських і політичних прав, що надаються цим же державою – привернути до себе увагу і співчуття, інтегруватися в міжнародно-правовий і юридичний простір сучасної цивілізації, забезпечити захопленим терористам статус «військовополонених».

Також в контексті зв'язку «терорист – держава» юристи-міжнародники виділяють проблему сукупного суб'єкта тероризму, що тягне за собою розгляд нових аспектів юридичної відповідальності таких суб'єктів. На даний момент відповідальність фізичних осіб-терористів не поширюється на державу, яке до певної міри ініціює передумови і умови для появи і ескалації тероризму, цільної структури його матеріально-технічного забезпечення [1, с. 146].

Таким чином, існує думка, згідно з яким введення сукупного суб'єкта тероризму значно підвищить ефективність міжнародного антитерористичного права. У цьому випадку сукупний суб'єкт включає фізичних осіб, винних у скоєнні міжнародного злочину – терористичних акцій – і несучих міжнародну кримінальну відповідальність, а також держава, яка зазіхнув або проігнорувало принципи міжнародного права націй,

і держава, яка організувала або підтримало відповідна дія в формі терористичних актів.

При цьому держави можуть нести додатково матеріальну і політичну відповідальність. Представляється також надзвичайно важливим розгляд суб'єктів тероризму не як абстрактних понять, а цілком конкретних людей, що володіють багатьма характеристиками: психологічними, соціальними, віковими, гендерними та іншими. Саме віковий і гендерний аспекти представляють нову тенденцію в сучасному терористичний рух, яка вимагає більш пильної уваги як дослідників, так і соціуму в цілому [3, с. 54].

В даний час проблематика тероризму все активніше і активніше обговорюється світовою спільнотою. Підстави для такої підвищеної уваги безперечно є. І в першу чергу, в зв'язку з цим треба згадати суспільну небезпечність тероризму. Він, як правило, пов'язаний з великомасштабним застосуванням насильства, від якого страждають десятки і сотні людей. По-друге, ряд проблем, з якими зіткнулося світове співтовариство, їх гострота і поки ще практична нерозв'язність роблять цілком обґрунтованим вкрай несприятливий прогноз розвитку явища і реальну можливість здійснення в світі нових великомасштабних терористичних актів.

Джерела:

1. Антипенко В. Визначення відповідальності за тероризм. *Право України*. 2003. № 5. С. 145–148.
2. Бардін О. Предісторія і генезис тероризму. *Людина і політика*. 2004. № 2. С. 130–144.
3. Богомолов О. Політичний іслам. *Політика і час*. 2003. № 12. С. 52–66.
4. Гупта-Діпак К. Тероризм та політичне насильство: як їх розуміти. К. Основи. 2010. 400 с.
5. Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації : збірник матеріалів «круглого столу» / За ред. М. Г. Гуцало. К. НІСД, 2011. 120 с.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Канєнберг-Сандул О. К.

Федорова Тетяна Сергіївна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

До двадцятого століття існувало дві стандартні моделі ведення сухопутної війни – протистояння на полі бою в відкритій місцевості або облога міста чи фортеці. Наразі сцени розрухи міст, зафіксовані дронами, свідчать про те, що урбанізація конфліктів стала сучасним трендом ведення збройних дій. Пулі в стінах будівель, школи та лікарні, що пережили бомбардування, а також рятування людей з-під уламків жилих будівель якнайкраще символізують цей сучасний тренд.

При цьому, якщо раніше воєнній дії в містах здійснювалися в межах «загальної війни», тепер міста все частіше стають основним полем бою. Список міст, які були спустошені в ході збройного конфлікту, не так давно поповнили Газа, Сана, Рамаді та Алеппо. Ця проблема також не минула Україну, оскільки Донецьк та Луганськ, декілька разів зазнавали вогнепальних атак із застосуванням важкої зброї, особливо у 2014 році.

За оцінками Міжнародного Комітету Червоного Хреста майже 50 мільйонів людей постраждали від конфлікту в урбанізованих районах [6]. Згідно зі звітом ООН щодо глобальних перспектив урбанізації, приріст міського населення суттєво збільшується. Тоді як у 1950 році в містах проживало лише 30% світового населення, в 2014 році цей показник зріс до 54% і за прогнозами ООН до 2050 року становитиме не менше 66% [5].

Ведення військових дій в містах створює ряд викликів для реалізації прав людини. По-перше, в силу бойових дій з використанням бомб, мін, саморобних вибухових пристроїв, нерозривних боеприпасів та пригноблення цивільного населення з боку комбатантів – ставиться під загрозу життя, здоров'я та гідність людини. Тобто, життя мешканців міст, які не змогли покинути місто, в постійній небезпеці. По-друге, виникають проблеми з поставкою ресурсів першої необхідності. Кількість продуктів харчування та води нормовані, неякісні або недоступні.

Як показує досвід сучасних урбанізованих конфліктів значна роль у боротьбі з цим викликом належить гуманітарним організаціям, які докладають максимум зусиль для того, щоб не допустити смерть цивільного населення внаслідок голоду та відсутності води [1]. Так, наприклад, тільки в Сирії з січня по жовтень 2016 року Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Сирійський Арабський Червоний Півмісяць забезпечили питною водою 15 мільйонів людей, а продуктами харчування – 8 мільйонів. У 2020 році кількість людей, які на щоденній основі отримують доступ до питної води, зросла до 10 мільйонів [4].

По-третє, серйозно страждає сектор охорони здоров'я: лікарні пошкоджені або зруйновані, медичний персонал стає дедалі дефіцитним, якість медичної допомоги падає, а також існує ризик легшого розповсюдження епідемій [1]. Знову ж таки, мінімальний доступ до медичних послуг забезпечується зусиллями гуманітарних організацій. З січня по жовтень 2016 року завдяки МКЧХ 1,1 млн. людей отримати медичну допомогу, а в 2020 – 650 тисяч осіб [4].

В контексті атак проти об'єктів критичної інфраструктури, обмежених, нормованих або взагалі відсутніх поставок електроенергії та палива також можлива гуманітарна криза, яка має високий потенціал до порушення ряду основних прав людини – права на життя, заборони тортур, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження тощо [1].

Раптовий рух тисяч людей під час евакуації створює ще одну гуманітарну проблему. Наприклад, підраховано, що 30 тис. осіб покинули Фаллуджі (Ірак) протягом трьох днів жорстоких боїв, що відбулися в червні 2016 року, рятуючись від насильства. За підрахунками наразі 65 мільйонів людей були переміщені через насильство. 75% з них живуть у містах [2], що створює серйозне навантаження для таких міст, куди переміщаються внутрішньо переміщені особи або біженці.

Урбанізацію збройних конфліктів важко зупинити, тому важливо зробити все, щоб мінімізувати порушення прав людини. Відтак, військові дії в містах вимагають розробки урбаністичних воєнних доктрин, які враховували би густо населеність міст, а також наявність життєнеобхідних об'єктів критичної інфраструктури, без функціонування яких не можливо забезпечити мінімальні потреби мешканців міст.

Завдяки технологічному прогресу у галузі зброї, зв'язку та збору розвідувальних даних міжнародне гуманітарне право можна застосовувати більш ефективно. Так, наприклад, роблячи зброю більш точною та фокусуючи її вибухові ефекти, її вплив відповідає вимогам принципу розрізнення. Крім того, коли атакуючі сили вирішують піти на більший ризик, щоб уникнути цивільних втрат, або коли сили, що обороняються, вживають необхідних запобіжних заходів для захисту цивільного населення в районах, які вони контролюють, це повинно визнаватись та вітатись міжнародною спільнотою.

Джерела:

1. International Review of the Red Cross: Law, Policy and Action (2016), War in cities, 98 (1): *ICRC website*. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/R113013.pdf>.
2. Iraq: Escaping Fallujah, 2016: *IRIN website*. URL: www.icrc.org/en/document/iraq-cities-fallujah-displaced.
3. Statement at the UN Conference on Housing and Sustainable Urban Development (Habitat III), Quito, Ecuador: *ICRC website*. URL: www.icrc.org/en/document/plenary-statement-icrchabitat-iii-united-nations-conference-housing-and-urban-development.
4. Syria in focus: *ICRC website*. URL: www.icrc.org/en/where-we-work/middle-east/syria.
5. UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division, World Urbanization Prospects, the 2014 Revision: Highlights, 2014: *ICRC website*. URL: <https://esa.un.org/unpd/wup/Publications/Files/WUP2014-Highlights.pdf>.
6. Urban Services during Protracted Armed Conflict: A Call for a Better Approach to Assisting Affected People 2015: *ICRC website*. URL: www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-002-4249.pdf.

СЕКЦІЯ № 8

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Василенко Микола Дмитрович

*д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор фізико-математичних наук, професор, академік
Міжнародної Академії інформатизації*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ЇХ ЗАХИСТ

Не викликає сумнівів те, що сучасне суспільство неможливо уявити без інформаційних технологій. В той же час суспільство, яке називають інформаційним, вже стикнулося з цілою низкою викликів, що обумовлені розвитком інформаційних технологій, в першу чергу, в розвинутих країнах, створюючи умови до порушення прав людини. До них в останній час можна віднести масовий інформаційно-психологічного вплив на людину і суспільство, що виникав в умовах запровадження у більшості країн світу надзвичайної ситуації або надзвичайного стану, пов'язаних з пандемією COVID-19. На цих теренах виникає стійка психологічна залежність людини від новітніх цифрових технологій та інформаційно-комунікаційних мереж, поширення негативного інформаційного впливу на великі групи осіб, провокування суспільних конфліктів. Тому останнім часом стала формуватися така підгалузь комп'ютерних наук як комп'ютерна етика, що тісно корелює з правами людини. В найзагальнішому сенсі комп'ютерна етика займається дослідженням поведінки людей, що використовують комп'ютер, на основі чого виробляються відповідні моральні приписи й своєрідні норми етики. При цьому вживання терміну «комп'ютерна етика» досить умовне, а сама дисципліна з'явилася в 80-х рр. ХХ сторіччя. Поряд з нею вживаються такі терміни, як «інформаційна етика», «кібернетика». Комп'ютерна етика являє

собою область міждисциплінарного дослідження й включає розгляд технічних, моральних, юридичних, соціальних, політичних і філософських питань. Проблеми, аналізовані в ній, умовно можна розділити на кілька класів: проблеми, пов'язані з розробкою моральних кодексів для комп'ютерних професіоналів і простих користувачів, чия робота пов'язана з використанням комп'ютерної техніки; проблеми захисту прав власності, авторських прав, права на особисте життя й волю слова стосовно області інформаційних технологій; група проблем, пов'язаних з появою комп'ютерних злочинів, визначенням статусу, тобто переважно правові проблеми [1]. Варто зазначити проблему захисту та безпеки приватних персональних даних та імплементації відповідних стандартів ЄС в національне законодавство згідно з «Пакетом захисту даних ЄС». Цим пакетом визначено такі основні принципи обробки персональних даних: законність, справедливість і прозорість; цільове обмеження; зведення до мінімуму даних; точність; обмеження зберігання; цілісність і конфіденційність. Детально юридичні та науково-технічні питання захисту персональних даних в ЄС обговорюються автором в [2]. Варто також зауважити, що в Україні ефективна система захисту персональних даних практично відсутня (це сталося після внесення змін до законодавства у 2011-2013 рр.). При цьому функції парламентського контролю та центрального органу виконавчої влади було покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що не відповідає вимогам Конституції України і законодавства ЄС. Відомі події, пов'язані з масовим витоком персональних даних громадян України через інформаційно-комунікаційні мережі, підтверджують актуальність цієї проблеми і нагальну необхідність внесення змін до законів України «Про інформацію», «Про захист персональних даних» та Кримінального кодексу України. Основним актом, який регулює правила поведінки з персональними даними став Закон України «Про захист персональних даних», згідно зі ст. 2 якого: «персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Однак таке визначення не досконале тим, що в ньому на концептуальному рівні відсутні критерії, за якими можна

відрізнити персональні дані від будь-якої іншої інформації (наприклад, конфіденційної інформації про особу)» [3]. Зазначене також дає підстави для окремого розгляду питання щодо запровадження у науковий обіг визначення поняття «безпека приватних персональних даних». Приватність людини в інформаційних комунікаціях, з однієї сторони виступає запорукою її інформаційної захищеності, а з другої – обмежує права самих учасників процесу. При цьому приватність і захищеність лежать в основі безпеки людини в інформаційних комунікаціях. Приватність визначає загальний підхід до входу людини в інформаційний простір, оскільки відображає її індивідуалізацію, утворює підставу суб'єктності і саме у такій якості здійснює трансформацію усіх приватно-правових характеристик статусу людини у публічні інформаційно-правові комунікації. Проте приватність залишається визначальною в інформаційно-правовому статусі людини. Інформаційно-правовий статус будь-якого суб'єкта інформаційних правовідносин має засновуватися на його індивідуальних ознаках. У цьому існує лише одне виключення, яке стосується держави, де індивідуалізація має цілком публічний характер і не залежить від приватності у характеристиці змісту суб'єктності тих інститутів держави, які діють в інформаційно-правових відносинах від її імені. Без урахування публічності інформаційно-правових комунікацій інформаційна приватність засвідчує участь людини лише у приватних комунікаціях. Публічність, як сутнісна ознака інформаційно-правових комунікацій, не може бути вищою від життя людини, яке можна вважати найвищою якістю приватності. Співвідношення інформаційної приватності та публічності в інформаційно-правових комунікаціях розкривається через положення ст. 29 Загальної декларації прав людини, відповідно до якої: «кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи; при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [4].

Цифрова грамотність визначає обмеження можливостей людини в інформаційному просторі. Вона не обмежується набором знань і розумінь, які необхідні для безпечного і ефективного використання цифрових технологій та ресурсів інтернету. В основі цифрової грамотності лежать відповідні цифрові компетенції та цифрові навички, що формує розуміння роботи і обмежень на різних технологічних платформах, серед яких можна виділити ті, що працюють на принципах: розподіленого реєстру (blockchain та ін.), Інтернет речей (Internet of Things), штучний інтелект і машинне навчання (artificial intelligence), хмарні сервіси і обчислення (cloud computing), «розумні» комплекси та пристрої (Smart Everything), аналітичні бази великих даних (Big Data). Наразі проводиться національне тестування з цифрової грамотності – Цифрограм який визначає рівень наявних практичних навичок у наступних сферах компетенцій: основи комп'ютерної грамотності, уміння працювати з даними, створення цифрового контенту, комунікація та взаємодія у цифровому суспільстві, безпека в інформаційному середовищі та розв'язання проблем цифрового середовища.

Отже, технічний розвиток інформаційних технологій природно має опереджати розвиток законодавчої бази і комп'ютерної етики. А це, в свою чергу, буде сприяти обмеженню прав людини в інформаційному суспільстві. Покращення існуючого стану потребує законодавчого визначення і глибокого технічного розуміння сутності інформаційної політики на основі чіткого і коректного уточнення напрямів її реалізації, головним із яких має бути забезпечення інформаційної безпеки держави.

Джерела:

1. Філіпова Л. Я. Комп'ютерна етика, інформаційна етика та кіберетика: сутність та співвідношення понять. Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти та практики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. К, ДАКККМ, 2009. С. 137–140.
2. Бойко В. Д., Василенко М. Д. Кібербезпека та захист персональних даних в ЄС: проблеми цифрового суспільства. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 23. Одеса: 2019. С. 34–48.
3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

4. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

Кирилюк Алла Володимирівна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри права інтелектуальної власності
та патентної юстиції*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДОСВІД США У СФЕРІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Виникнення та розвиток мережі Інтернет посприяло різкому розширенню інформаційних можливостей особистості і суспільства. Разом з тим впровадження передових інформаційних технологій породжує безліч проблем. З одного боку, чим більше в мережі Інтернет публікується різного роду творів, тим краще, бо технології дають можливість представляти необхідний об'єкт великій кількості користувачів. Однак дуже часто при публікації або розміщенні ти чи інших об'єктів в мережі Інтернет порушуються авторські права. Правопорушення авторських прав в мережі Інтернет можна розділити на дві групи: перетворення творів в електронну версію і подальше розміщення на сайті мережі Інтернет без згоди автора; копіювання матеріалів сайту для подальшого розповсюдження в реальному світі або розміщення на іншому сайті без відома або згоди автора матеріалів [1, с. 69]. В зв'язку з цим питання правового захисту авторських прав є доволі актуальним. Одним із найбільш значних актів, ухвалених на міжнародному рівні для захисту прав інтелектуальної власності досі лишається Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів [2, с. 25].

Цей акт охоплює охорону таких об'єктів авторського права як книги, брошури та інші письмові твори, лекції, звертання, проповіді та інші подібного роду твори, драматичні і музично-драматичні твори тощо. Конвенція встановлює стандартний період охорони майнових авторських прав та врегульовує

випадки опублікування певних творів під псевдонімом, створення перекладів, аранжування, оформлень тощо.

Наступним важливим актом, який певною мірою визначив напрямки розвитку авторського права в світі, стала Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року. У цьому акті міститься вказівка щодо процедури захисту авторського права та практики добросовісного використання об'єктів авторського права.

Варто також доповнити цей список Договором про авторське право ВОІВ (WIPO Copyright Treaty). На додаток до авторських прав, визнаних Бернською конвенцією, Договір про авторське право також передбачає: право на розподіл; право на оренду (прокат); більш широке право на комунікацію з громадськістю.

Під правом розподілу варто розуміти право санкціонувати надання громадськості оригіналу та копії твору через продаж або іншу передачу права власності. Право на прокат стосується комп'ютерних програм, робіт, втілених у фонограмах, та кінематографічних творів, і полягає у можливості надавати доступ до об'єктів авторських право за спеціальним графіком у відведених для цього місцях, розподіляючи прибутки від такої діяльності. Право на комунікацію з громадськістю – це право санкціонувати будь-яке інформування громадськості за допомогою дротових чи бездротових засобів, включаючи «надання громадськості творів таким чином, щоб члени громадськості мали доступ до твору в тому місці і в той час, які індивідуально обрані ними». Цитована норма охоплює, зокрема, інтерактивне спілкування через Інтернет.

Незважаючи на доволі значний обсяг законодавств у сфері прав інтелектуальної власності, варто констатувати, що доволі часто його виявляється недостатньо для належного захисту прав та інтересів автора. У переважній більшості випадків мережа Інтернет не обмежується державними кордонами, а послуги надаються провайдерами, які знаходяться «на іншому кінці світу».

Провайдери підкорюються, у першу чергу, законодавству тієї держави, на території якої знаходяться і за законодавством якої зареєстровані. Саме тому положення переважної більшості національних та регіональних актів про захист авторських прав у цифрову епоху визнають і враховують норми законодавства США, адже саме цей правопорядок поширюється на переважну більшість доменних зон та Інтернет-платформ. Відтак, слід вважати, що

основним актом, який встановлює правила захисту авторських прав у мережі, є закон США «Про авторське право в цифрову епоху» (Digital Millennium Copyright Act – DMCA), а саме тому його положення потребують, на нашу думку, особливої уваги. DMCA – найбільш прогресивний закон, прийнятий з метою впорядкування правового регулювання використання цифрової мережі, що доповнює законодавство США в області авторського права, враховуючи сучасні технічні досягнення у сфері копіювання та розповсюдження інформації. В даному правовому акті міститься важливе положення про обмеження відповідальності за порушення авторського права. Згідно зі ст. 202 DMCA, охороні підлягають всі об'єкти авторського права, які знаходяться в мережі Інтернет. Але будь-яка особа звільняється від відповідальності за порушення авторського права в силу того, що вона не знала про порушення. В цьому законі передбачається повідомлення порушника будь-яким з трьох способів: листом, телеграмою або за допомогою електронної пошти. І тільки, якщо в розумний строк одержувач попередження не видалить об'єкт авторського права, до нього можуть бути застосовані заходи відповідальності за порушення. Для видалення з мережі об'єкта авторського права залучається провайдер [2]. Дане положення, є дуже важливим в силу того, що порушення авторських прав в мережі Інтернет може відбуватися і при необізнаності суб'єктів правопорушення щодо інститутів авторського права, а також меж вільного використання його об'єктів. Також важливо відзначити, що Законом «Про захист авторських прав в цифрову епоху» охорона в більшій мірі надається тільки оригінальним творам, в той час як твори розміщені в мережі Інтернет, як правило є копією або частиною оригінального твору. За порушення відносно оригіналу твору передбачається кримінальна відповідальність (поширення піратських копій фільмів, зроблених до офіційної прем'єри), в той час як за розповсюдження копій інформації, що захищається авторським правом передбачається лише стягнення недоотриманої вигоди [3].

Варто відзначити, що він стосується не тільки безпосереднього порушення авторських прав шляхом копіювання контенту, але й виробництва та розповсюдження технологій, що дозволяють обходити технічні засоби захисту авторських прав (до неможливості добросовісного використання) [4, с. 21]. Таке розмежування стає зрозумілим, коли поглянути на юридичні

наслідки дій щодо обходу, виготовлення та продажу пристроїв для обходу, які досить суттєво різняться. Наприклад, забороняються дії щодо обходу лише тих технічних засобів захисту, які застерігають недозволений доступ до творів. Самі дії щодо обходу для захисту від копіювання не забороняються. Щодо виробництва, продажу чи ввозу технологій і послуг, призначених для обходу, то вони заборонені як щодо технічних засобів, які застерігають несанкціонований доступ, так і щодо тих, які застерігають несанкціоноване копіювання [5, с. 28].

Відтак, у США перелік об'єктів, які підпадають під захист авторського права, визначається § 2 Розділу 17 Кодексу Сполучених Штатів. У цьому переліку є такі об'єкти авторських прав, на які можливо здійснити посягання за допомогою мережі інтернет: літературні твори; музичні твори, включаючи будь-які супровідні слова; драматичні твори, включаючи будь-яку супровідну музику; живописні, графічні та скульптурні твори; кіно та інші аудіовізуальні твори; звукозаписи.

З огляду на те, що сукупна аудиторія великих соціальних мереж вже давно перетнула цифру в кілька мільярдів осіб, вбачається, що умови угод, на які погоджується користувач, приєднуючись до соціальної мережі, теж є цікавим об'єктом для вивчення. Аналізуючи умови укладення цих договорів (користувацьких угод) можна зауважити, що вони укладаються без внесення змін до тексту користувачами, які або погоджуються на такі умови, або ні. Маємо справу з класичними публічним договором приєднання.

Актуальність і проблемність захисту об'єктів авторського права в мережі зростає із зростанням кількості користувачів Інтернету. В наш час з розвитком новітніх технологій застосування відомих режимів правової охорони авторських прав викликає питання. Наведений перелік об'єктів авторського права, що курсують в Інтернеті не є вичерпним. Деякі твори просто фізично не пристосовані для перебування в мережі. З розвитком нових способів відтворення їх в цифровій формі, кількість такої «Інтернет – творчості» буде збільшуватися.

По-перше, наразі вже цілком можна говорити про наявність принаймні чотирьох рівнів регулювання авторських прав у мережі Інтернет. Крім традиційних міжнародного та національного рівня сформувались регіональний рівень

(завдяки законодавству Європейського Союзу) та умовно «договірний» рівень (через користувацькі угоди, на умови яких погоджується кожен, хто приєднується до соціальних мереж та великих он-лайнних сервісів).

На кожному з цих рівнів було внесено чималу кількість змін та доповнень до законодавства, пов'язаних з появою мережі Інтернет. Нові положення покликані врахувати нову реальність, в якій об'єкти авторського права вільно переміщуються мережею, не зустрічаючи на своєму шляху перешкод у вигляді державних кордонів. У той же час, на особливу увагу заслуговує законодавство США, що передбачає компромісний варіант захисту авторських прав в мережі Інтернет, за яким захист проводиться без порушення прав на копіювання, передачу, обмін та отримання інформації. Причому американське законодавство у разі виявлення факту незаконного розповсюдження об'єктів авторського права, намагається ліквідувати порушення, сприяючи особі, яка могла не навмисно (не знаючи, що такі дії заборонені) йому посприяти. Останнє положення є доволі актуальним в силу того, що порушення авторських прав в мережі Інтернет може здійснюватися і при необізнаності суб'єктів правопорушення відносно інститутів авторського права, а також меж вільного використання його об'єктів. Все це пов'язано з тим, що переважна більшість великих ІТ-компаній локалізуються саме на території цієї держави.

Варто врахувати також, що DMCA вже фактично діє на переважну більшість українських користувачів мережі – адже вони погоджуються на умови користування, укладені відповідно до права США, приєднуючись до таких сервісів.

По-друге, законодавство нарешті було доповнене нормами, які визначають порядок захисту авторських прав у мережі Інтернет. Для провайдерів передбачено так звану «безпечну гавань», яка дозволяє їм, у разі оперативної реакції на скаргу, не нести відповідальності за дії своїх користувачів, які розмістили об'єкти авторських прав, не маючи на те відповідної згоди. Недоліком такої процедури вважаємо обов'язковість участі адвоката, що робить захист своїх авторських прав недоступним для багатьох користувачів.

Таким чином, вітчизняному законодавцю слід звернути увагу на досвід колег із США при адаптації законодавства до стандартів Європейського Союзу, відповідно до Угоди про асоціацію України з ЄС.

Джерела:

1. Паферова О. К. К вопросу о квалификации отдельных нарушений авторского права в сети Интернет / О. К. Паферова // БНПИ. Юридический мир. 2007. № 1. С. 69–72.
2. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів: Паризький Акт від 24.08.1971 № 995_051 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення: 08.11.2020).
3. Власенко А. В. Охрана объектов авторского права в сети Интернет в зарубежных странах и Российской Федерации. 2009. URL: <http://education.law-books.ru/shop/1-5-10-20.doc>. – Дата доступа: 08.11.2020.
4. Люка А. Уніфікація режиму охорони авторського права і суміжних прав у рамках Європейського Союзу. Авторське право і суміжні права. Європейський досвід: у 2-х кн. / За ред. А. С. Довгерта. Кн. 2 : Виступи, статті європейських спеціалістів / Уклад. В. С. Дроб'язко. К. : Видавн. Дім «Ін Юре», 2001. 460 с.
5. Святоцький О. Д. Захист прав інтелектуальної власності: досвід Сполучених Штатів Америки / за заг. ред. О. Д. Святоцького. – К., 2003.

Lagutina Iryna

*Doctor of Legal Sciences, Head of Labour Law
and Social Security Law Department
of National University «Odessa Law Academy»*

«RIGHT TO DISCONNECT» AS ONE OF THE DIGITAL RIGHT AND THE SURGE OF TELEWORK DURING COVID-19 CRISIS

The modification of working time reflects changes in working conditions, its organization, content and, at the same time, the degree of flexibility of the labour market.

Herewith, measures to restrict physical contact in an attempt to halt the pandemic have led to the unprecedented closure of workplaces, home-based telework has dramatically increased during a short period of time.

The term «telework» encompasses various types of working styles that involve the use of information and communications technology

equipment, such as telecommuting, mobile work or self-employed home-based work.

The massive adoption of telework has been supported by governments by modifying the existing labour legislation. In some countries either the employee or employer or both can request to telework (for example, in Luxembourg, Germany) while in others workers can be obliged by the company to telework (for example, in Romania and Greece), or the government has obliged or recommended teleworking to both sides (Austria, Cyprus, France, Italy, Spain, Portugal, Lithuania and Latvia). In several countries teleworking has been made possible without the need for a collective or individual agreement. In these cases, for the first time, the voluntary principle which is typical of flexible work arrangements (especially for telework) has disappeared. However, regardless of the approach taken by each country, the consequence has been similar in most countries: the expansion of telework arrangements.

It is worth highlighting that in march 30, 2020 The Law of Ukraine «On Amending Certain Legislative Acts to Ensure Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-2019)» No. 540, which regulates flexible forms of work organization and teleworking, was adopted.

Thereby, the specifics of labour regulation of employees working outside the employer's location have been established in the Labour Code of Ukraine (Edition of 04/02/2020). According to the article 60 of the Labour Code telework is such a form of labour organisation when work is performed by an employee at his place of residence or at another place of his choice, including using information and communication technologies, but outside the employer's premises.

It should be noted that performing telework does not entail any restrictions on the volume of labour rights of employees. performing telework does not entail any restrictions on the volume of labour rights of employees. Thus, the teleworkers must have the same rights as the other employees concerning health and safety, wages, training and representation.

Article 24 of the Labour Code contains a requirement for a written form for concluding an agreement on telework.

But it should be noted that information and communication technologies are what made the blurring of the space and time boundaries between work and private life possible in the first place,

and today's Internet and mobile devices support constant reachability. This makes actual working time difficult to define and measure, especially when work emails are read and answered from home.

Work intensity and performance pressure on employees, already high, are only further increased by working with the Internet and the expectation that emails will be answered quickly.

Employees who routinely worked overtime were also more likely to have accidents at work and more likely to neglect family activities because of work. Significantly, they were also more likely to omit or neglect duties at work because of family responsibilities.

Policies and approaches relevant to the management of psychosocial risks, can take various forms. French workers win legal right to avoid checking work email out-of-hours – right to disconnect (the employee's right disconnect him/herself from technological job-related devices outside normal working time).

Among EU member states, only in France, Belgium, Italy and Spain there is legislation on the right to disconnect.

The right to disconnect as a legal right emerged in particular in France, where in 2016 a law was enacted that introduced the right to disconnect as a topic for mandatory negotiation in companies.

The measure is intended to tackle the so-called «always-on» work culture that has led to a surge in usually unpaid overtime – while also giving employees flexibility to work outside the office.

Under the new law, companies will be obliged to negotiate with employees to agree on their rights to switch off and ways they can reduce the intrusion of work into their private lives. However, the new «right to disconnect», part of a much larger and controversial reform of French labour law, foresees no sanction for companies which fail to define it.

Since then, and following the French initiative, in Spain a right to disconnect was included in the 2018 Data Protection Act, and in Italy a right to disconnect was also addressed in connection with a 2017 law on “smart working”. Other countries have also begun exploring the introduction of a right to disconnect at either the national or state level, including Belgium, Canada, India, the Philippines, and Portugal.

Some European companies have introduced restrictions on use of email outside of business hours. Automaker Volkswagen prevents its email servers from delivering messages to employees in Germany

when they are off-shift or on vacation. Others, including automakers Daimler and BMW, insurance giant Allianz-France, telecoms firm Orange and IT giant Atos also have restrictions on employees' use of email.

Many organisations take this further by implementing policies which not only define a right to disconnect but also the proper use of digital tools at work, such as how not to overload colleagues with "reply to all" emails, or internal policies for remote work while traveling or teleworking.

There is no doubt that psychosocial risks and work-related stress are among the most challenging issues in occupational safety and health. They impact significantly on the health of individuals, organisations and national economies.

The most substantive problem is that once work-related stress and ill health set in, absenteeism is usually already on the increase, and therefore productivity and innovation are already in decline.

Working irregular or extended hours can have negative consequences for health and well-being owing to the stress of interference with psychophysiological functions and social life.

The right to disconnect can be practically implemented in many different ways, according to collective agreements. For instance, at Lidl (Belgium) the implementation of the right to disconnect is based on a technical solution. Internal mail traffic is paused outside of working hours and only delivered during working hours. However, external mails can still be sent and received at any time of the day. In addition, the right to disconnect is limited to workers with compatible tasks. Employees covering roles that, according to company practices, can be carried out only at the enterprise's premises, like those working like cashiers or personnel operating in the shops, are exempted.

Consequently, employers should be aware of the negative effects of the psychosocial hazards that may affect workers as a result of overwork and lack of control over their tasks, with the consequences of work-related stress and related coping behaviours and health outcomes.

Thus, the collective bargaining at company level is the main way of determining the terms and conditions for implementing the right to disconnect. Finally it is important to mention that the Ukrainian social partners should be able to promote a healthy working life and to build a preventive culture is a shared responsibility of governments, employers and workers, health professionals and societies as a whole.

Марценко Наталія Степанівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету*

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стрімкий розвиток штучного інтелекту (далі – ШІ) зумовив жваві дискусії серед науковців щодо його правової природи та належного правового регулювання практично у всіх країнах світу. При цьому, особливий інтерес становить не тільки сутнісне дослідження ШІ як генератора революційних змін у сучасному світі, але і з'ясування його впливу на людину та права людини загалом. Тому, актуальності набувають не тільки дослідження присвячені системам ШІ та способам його застосування, але і питання ролі та значення прав людини у його розвитку.

Один із засновників ШІ Джон Маккарті пропонує розуміти ШІ як «науку і інженерію виготовлення інтелектуальних машин» [1]. Крім того, Стюарт Рассел і Пітер Норвінг, які детально досліджували ШІ, вважають, що «ШІ як система має властивості, пов'язані із можливостями: 1) мислити як люди; 2) діяти як люди; 3) мислити раціонально; 4) діяти раціонально» [2]. При цьому, величезним досягненням науки та водночас великим ризиком для людини є здатність ШІ до машинного навчання, яке розуміється як «комп'ютерні алгоритми, які мають здатність вчитися або покращувати ефективність з часом у виконанні якогось завдання» [3]. Фактично, це можливість ШІ з часом вивчати дані за допомогою статистичного процесу та виводити правило чи процедуру, яка пояснює дані або може передбачити майбутні дані. Даний процес відрізняється від традиційного підходу до ШІ, в якому брав участь програміст, який намагався перевести спосіб прийняття рішень у програмний код [4].

Такі широкі можливості ШІ нерідко використовуються не тільки на благо людини, але у багатьох випадках створюють нові форми непропорційного впливу на людину, завдаючи їй при цьому шкоду. Дослідження, які проводяться правозахисними організаціями, засвідчують дискримінаційний вплив ШІ на людину і наголошують на доцільності дотримання розробниками ШІ етичних принципів.

Право на недискримінацію не є єдиним правом людини, пов'язаним із ШІ. Усі права людини, що передбачені у таких міжнародно-правових актах як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, є взаємозалежними та взаємопов'язаними. При цьому, ШІ зачіпає майже кожне визнане та гарантоване на міжнародному рівні право людини.

Цифровий простір створює загрози для порушення гарантованих даними міжнародно-правовими актами прав та часто фіксуються наявні порушення, пов'язані із використанням ШІ. Нерідко такому негативному впливу ШІ піддаються найбільш вразливі члени суспільства, зокрема діти, жінки, певні етнічні, расові чи релігійні групи, бідні, інваліди тощо. Для прикладу, у США системи ШІ активно використовуються у кримінальному судочинстві для оцінки ризику рецидивів. Так було досліджено, що використання програмного забезпечення призвело до того, що більшість темношкірих відповідачів, які (часто помилково) названі високоризиковими, сплачують вищу заставу, утримуються під вартою або засуджуються до більш тривалих тюремних термінів.

Звісно, у даному випадку програмне забезпечення для оцінки кримінального ризику визначене як інструмент, який просто допомагає суддям у прийнятті рішень про призначення вироку. Однак, оцінюючи обвинуваченого з позиції високого або низького ризику повторного правопорушення, судді приписують рівень майбутньої вини, який може перешкоджати презумпції невинуватості, що вимагається у справедливому судовому розгляді [5]. Крім того, дуже часто такі системи оцінки ризику не передбачені законодавством і використовуються як довільні нововведення. Тому може бути поставлено під сумнів їх законність у випадку відсутності чіткого порядку їх використання, регламентованого в законі. Часто судді дуже мало знають про те, як працюють такі системи оцінки ризику та все ж покладаються на їх результати з огляду на сприйняття такого програмного забезпечення як неупередженого. Постає питання, чи справді рішення суду зроблене на основі такого програмного забезпечення можна вважати справедливим?

Проблемним є також достатньо широке застосування програмного забезпечення для розпізнавання обличчя в

правоохоронних органах, оскільки внаслідок його застосування зріс ризик незаконного арешту внаслідок помилки (коли арештовують людей, які виглядають схожими на розшукуваних злочинців) [6]. Такі неточності можуть призвести до збільшення незаконних арештів через помилкову ідентифікацію.

Особливо вразливим є і право особи на конфіденційність. Воно, фактично є стрижнем у забезпеченні гідності людини та її нормальної життєдіяльності. Крім того, право на приватність також зміцнює інші права, такі як права на свободу вираження поглядів та об'єднання. Тому, проблема захисту даних на сьогодні постала як одна із основних сучасного світу.

Так як системи ШІ часто навчаються через доступ до масивів великих даних, такий їх збір та обробка однозначно перешкоджають праву на приватність. Така інформація надходить із загальнодоступної інформації і не завжди кваліфікується як захищена. Наприклад, дослідники моделі ML можуть точно оцінити вік, стать, професію, статус та шлюб людини лише з даних про місцезнаходження мобільного телефону. Вони також змогли передбачити майбутнє місцезнаходження людини з минулої історії та даних про місцезнаходження її друзів [7]. Очевидно, що для захисту прав людини навіть така загальнодоступна інформація повинна оброблятися так само, як і будь-які інші персональні дані.

Іншим прикладом тонкої межі між загальнодоступними та приватними даними є збільшення випадків використання правоохоронними органами даних, що розміщені у соціальних мережах та можуть передаватися програмами на основі штучного інтелекту для виявлення передбачуваних загроз. Така з першого погляду ізольована перевірка соціальних може включати в себе необґрунтоване споживання всієї тривалості життя облікового запису і суттєво порушувати право людини на приватність.

Окрім того, науково не доведено доцільність постійного відеоспостереження у громадських місцях, так як цілодобовий моніторинг широких верств населення не є ні необхідним, ні пропорційним цілям безпеки. Однак, при цьому, суттєво порушує право особи на приватне життя.

Проблемним є і потенціал ШІ обмежувати свободу пересування, безпосередньо пов'язаний з використанням для нагляду системи, які поєднують дані з супутникових зображень,

камер з розпізнаванням обличчя та розташування стільникового телефону. Такі спостереження за людиною можуть легко використовуватись урядами для посилення обмежень свободи пересування як на індивідуальному, так і на груповому рівні.

Звісно, у даний перелік можна включити і право на освіту, право на здоров'я, право на сім'ю, право на працю та інші. Однак, навіть уже поведений аналіз свідчить – ШІ не є абсолютним благом і аж ніяк не може повністю замінити людський інтелект у багатьох сферах.

Тому, попри позитивне загальне ставлення до розвитку сучасних технологій ШІ, все ж, видається, розробникам слід більше уваги приділяти саме правам людини, як витокам усього, що може існувати у правовому полі демократичного світу.

Джерела:

1. McCarthy, John. 2018. «What Is AI?» / Basic Questions «Jmc.Stanford.Edu. Accessed June 15 2018. URL: <http://jmc.stanford.edu/artificial-intelligence/what-isai/index.html>.
2. Qtd. in Committee on Technology, National Science and Technology Council, «Preparing for the Future of Artificial Intelligence» (Executive Office of the President of the United States, October 2016), 5, URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/whitehouse_files/microsites/ostp/NSTC/preparing_for_the_future_of_ai.pdf.
3. Surden, Harry. 2014. «Machine Learning And Law». Papers.Ssrn.Com. Accessed June 15 2018. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2417415.
4. For a visual explanation of how machine learning works, see, URL: <http://www.r2d3.us/visual-intro-to-machine-learning-part-1>.
5. Згідно із загальним коментарем 32 до статті 14 МПГПП.
6. Robert Brauneis and Ellen P. Goodman, «Algorithmic Transparency for the Smart City», The Yale Journal of Law and Technology, Vol. 20 (2018), 103–176. URL: https://www.yjolt.org/sites/default/files/20_yale_j_l_tech_103.pdf.
7. Steven M. Bellovin, et. al, «When enough is enough: Location tracking, mosaic theory, and machine learning», NYU Journal of Law and Liberty, 8(2) (2014) 555–628. URL: https://digitalcommons.law.umaryland.edu/fac_pubs/1375.

Павлова Юлія Сергіївна

*к.ю.н., доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОХОРОНА ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні проблеми інформаційної безпеки виділяються в багатьох галузях досліджень. В українських реаліях це, по-перше, зумовлено активною інформаційною агресією проти нашої країни, а по-друге, розквітом інформаційних технологій, що сформували сучасне інформаційне суспільство. У той же час ми повинні констатувати, що, хоча інформаційна безпека традиційно складається з трьох частин (люди, суспільство та національна безпека), основна увага дослідників приділяється лише останнім двом елементам, хоча саме люди страждають найбільше. Важливою частиною цього питання є те, що як на науковому, так і на національному рівні не існує чіткого розуміння того, що слід захищати в рамках інформаційної безпеки.

В даний час можна сказати, що через низький рівень обізнаності громадян часто виникають проблеми, пов'язані із захистом персональних даних. Порівняно з іншою стороною, звичайні люди, які виступають учасниками інформаційних відносин, підписують різні документи або переглядають веб-сайти, як правило, змушені користуватися нерівними правами, а іноді потрапляють у стан «соціальної» залежності: організацій, супермаркетів, банків. Несвідома особа навіть не прийме до уваги, ким та з якою метою її персональні дані будуть. Загострили проблему правового захисту, через активність користувачів у створенні баз персональних даних, численні випадки шахрайства та організована злочинність.

До персональних даних можна віднести будь-яку інформацію, за якою визначається або може бути визначена особа, зокрема: прізвище, ім'я, по батькові, адреса, контакти, паспортні дані, сімейний стан, релігійні переконання, освіта, дата і місце народження, місце проживання та перебування, а також дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами

Такі відомості про особу та членів її сім'ї є конфіденційними та можуть використовуватись, в тому числі поширюватись,

тільки за їхньою згодою, окрім випадків, що зазначені в законодавстві, і лише в інтересах економічного добробуту, національної безпеки, та прав людини.

На період карантину та протягом 30 днів з дня його відміни дозволяється обробка персональних даних без згоди особи – їх власника. Дозволяється обробка даних, що стосуються стану здоров'я, місця госпіталізації або самоізоляції, прізвища, ім'я, по батькові, дати народження, місця проживання, роботи (навчання). Обробка дозволяється з метою протидії поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

Порядок обробки зазначеної інформації визначається в рішенні про встановлення карантину, а отримані дані мають використовуватися виключно з метою здійснення протиепідемічних заходів. Отримана інформація підлягає знеособленню, а у разі неможливості знищенню протягом 30 днів після закінчення карантину.

Якщо говорити про українське законодавство щодо захисту персональних даних, то можна виділити більш ніж 20 нормативно-правових актів, які не мають чіткого та скорельованого з європейським законодавством визначення персональних даних. Перше на що звертається увага – в ньому відсутнє право людини на інформаційне самовизначення як право кожного самостійно приймати рішення про розголошення та використання своїх персональних даних.

Кандидат технічних наук Фурашев В.М. в своїй роботі «Сутність та визначення понять «інформаційна безпека» і «безпека інформації» висвітлив проблему визначення поняття «інформаційна безпека», оскільки в переважній більшості чинних законодавчих та інших нормативно-правових актів, які спрямовані на встановлення, розвиток та регулювання інформаційних відносин, не застосовується це поняття, більше того не надається його визначення.

Наразі можемо визначати інформаційну безпеку, як «стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності,

конфіденційності та доступності інформації». Якщо для держави (а до певної міри і для суспільства) такими життєво важливими інтересами, вочевидь, є національні інтереси (які визначені в Законі України «Про основи національної безпеки України»), то що має розумітись як «життєво важливі інтереси особи» не зовсім зрозуміло. У Доктрині інформаційної безпеки України, що втратила чинність у 2014 році, такими інтересами визначались:

- забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації;
- недопущення несанкціонованого втручання у зміст, процеси обробки, передачі та використання персональних даних;
- захищеність від негативного інформаційно-психологічного впливу.

Враховуючи досвід Європейського Союзу, Україна має привести національне законодавство у відповідність з міжнародними стандартами, створити систему незалежних адміністративних, правозастосовних, консультативних та наглядових органів, що забезпечуватимуть дотримання права на захист персональних даних як у приватній, так і в публічній сферах. Нинішній стан захисту персональних даних українських громадян є незадовільним і загрозливим.

В Україні теоретична та практична розробка правових інструментів захисту персональних даних як частини права на особисту інформацію є дуже слабкою. Законодавство суперечливе, незбалансоване та не має систематичного зв'язку з міжнародно-правовими актами у цій галузі. Правозастосовча практика базується на принципі переважного забезпечення прав володільця баз даних. Отже, національна правова система повинна реорганізувати спосіб обробки персональних даних. У цьому випадку вважаємо, що доцільно включити до спеціального закону «Про захист персональних даних» невиключний перелік інформації, що стосується персональних даних; також слід зазначити попередження про не збирання персональних даних взагалі. Більше того, національна судова система повинна переорієнтуватися з презумпції правоти владних та інших володільців баз даних на пріоритет захисту такого невід'ємного права людини, як її особисті дані, як то зроблено у цивілізованому світі.

Джерела:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
2. Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 8 липня 2009 року №514/2009. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>.
3. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
4. Правові основи захисту персональних даних. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/pravovi-osnovi-zahistu-personalnih-danih.html>.
5. Інформаційна безпека now: яких елементів не вистачає? URL: <https://www.prostir.ua/?library=informatsijna-bezpeka-now-yakyh-elementiv-ne-vystachaje>.

Шевченко Тетяна Вікторівна

к.ю.н., доцент кафедри правознавства

Одеського національного політехнічного університету

ПРАВА ЛЮДИНИ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Основою інформаційного суспільства стали інформаційно-комунікаційні технології, які зумовлюють розвиток інформаційних відносин і принципово впливають на розвиток суспільства. Ці відносини також опосередковують та забезпечують взаємозв'язок між ними та іншими суспільними відносинами. В цьому контексті права і свободи людини й громадянина, що реалізуються у сфері вказаних відносин, важко розглядати без взаємовпливу одне на одне. Діяльність органів публічної влади має беззаперечно забезпечувати права і свободи людини й громадянина. На цьому наголошена увага у європейських стандартах місцевого самоврядування [1] та відповідно принципах місцевого самоврядування, закріплених у національному законодавстві України [2; 3].

Як відомо, право на звернення є одним з конституційних прав, яке відіграє центральну роль у забезпеченні участі громадян в управлінні державними справами й у захисті усього комплексу прав і свобод людини [4]. Його належне забезпечення потребує ефективного механізму реалізації у діяльності кожного органу публічної влади. Все частіше йдеться про те, що ці функції на себе має взяти електронне врядування (е-врядування). Електронний уряд (е-уряд) представляє собою: «сукупність інформаційних ресурсів та мереж, за допомогою яких здійснюється частина державних функцій». За допомогою е-уряду є можливість надати громадянам адміністративні та соціальні послуги, зокрема, забезпечити видання довідок, реєстрацію підприємства, шлюб, народження дитини. Фактично е- врядування стає засобом комунікації між владою, суспільством та бізнесом [5]. Е-уряд містить такі складові як е-демократія (проведення електронних виборів, інститут електронних петицій участь громадськості в обговоренні, е-адміністрування (можливість отримання довідок, вчинення реєстраційних дій завдяки електронним мережам), е-бізнес (здійснення бізнесу та спрощення процедур шляхом переведення їх в електронний формат), е-суд (здійснення судового процесу на дистанційному рівня, через Інтернет) тощо [6]. Однак реалізація цих заходів потребує реально розвинутого е-управління, що в умовах України сьогодні реалізувати важко.

Причини полягають в незахищеності інформаційних систем та низькій інформаційній культурі суспільства. Серед них можна конкретизувати ті, що наведено вище.

1. Інформаційна інфраструктура України є недостатньо розвинутою з огляду на те, що на сьогодні до мережі Інтернет має доступ більше ніж половина населення, однак вагома частка людей відрізана від цієї мережі. Це обумовлюється різними факторами: нерозвинутою інфраструктурою (зокрема, у сільській місцевості), економічною складовою, віком та стереотипними уявленнями окремих громадян. За таких умов частина громадян відрізана від інформаційних послуг від держави [7].

2. Інформаційні ресурси держави є недостатньо реалізованими. На жаль, сучасні інформаційні ресурси часто піддаються хакерським атакам (наприклад, блокування сайту Міністерства енергетики або вірус *Petya* [8], загрози, зумовлені

COVID-19 [9]). Така нестабільність інформаційних мереж зумовлює недовіру громадян до інформаційних послуг держави.

3. Не завжди відбувається комунікація з державними установами та органами державного самоврядування. Досить часто з боку органів місцевого самоврядування, територіальних підрозділів спостерігається байдуже ставлення до підвищення якості інформаційних послуг.

Зрештою, інформаційна безграмотність населення постає однією з найбільших проблем, що гальмує становлення е-уряду в Україні [7]. Важко заперечувати те, що електронне урядування не має сенсу в Україні, воно Україні необхідне, оскільки сприяє реалізації прав громадян. Для впровадження дієвого електронного урядування в Україні слід здійснити ряд кроків:

По-перше, забезпечити всіх громадян на безоплатній основі ID-картками та надати електронний кабінет в єдиній державній інформаційній системі. Має бути створена національна інформаційна мережа, в якій кожен зможе прийняти участь у громадських обговореннях, голосуваннях (у т. ч. виборах та референдумі), подати заявку для реєстрації до відвідування посадових осіб. Наразі впроваджено платформу Дія з послугами для освіти та бізнесу, але для реєстрації в особистий кабінет необхідно мати власний цифровий підпис. А за результатами Цифрограм рівень цифрової грамотності населення є низьким.

По-друге, хоча цифровізація вже охопила Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування, проте отримання послуг належним чином потребує допомоги ІТ-фахівців. Для того щоб мати можливість отримати адміністративні, пенсійні та соціальні послуги дистанційно, шляхом замовлення через Інтернет необхідно мати доступ до мережі Internet і власний гаджет для пошуку. Окрім того, черга до дитячих садків, шкіл, поліклінік вже частково має електронний характер, але це не спростило життя громадянам.

По-третє, мають бути створені мобільні додатки, в яких особа зможе здійснити всі функції. Електронне урядування має забезпечити кожну людину доступом до мережі Інтернет та державних послуг, що забезпечить право особи на інформацію та принцип доступності шляхом створення відповідної інфраструктури.

Окрім того, необхідним вбачається покращення грамотності населення шляхом інформаційної кампанії та спецкурсів у

зкладах освіти, поширення універсальних карт безкоштовно. Кожен має отримати персональну карту безкоштовно, аби зрозуміти всі позитивні властивості цього інструменту у повсякденній діяльності. Але головним критерієм має бути саме розвиток громадянської відповідальності та правової і цифрової грамотності населення.

Доречним відзначити, що у зв'язку зі створенням об'єднаних територіальних громад посилюється необхідність використання соціальних мереж органами місцевого самоврядування, яке стало доволі ефективним інструментом для підвищення результативності їх комунікаційної діяльності. Однак внески в розвиток та удосконалення вебсайтів будь-яких органів публічної влади є досить коштовними і не відповідними щодо змісту. З проведеного аналізу загально відомих даних можна зробити висновок, що вебсайти є, м'яко кажучи недосконалими та недостатньо наповненими. Іноді – взагалі відсутні. Наразі простіше створити сторінку того чи іншого органу у певній соціальній мережі, що не потребує ніяких грошових витрат, та дозволяє активно користуватися нею. За допомогою соціальних мереж легко створити групи зацікавлених користувачів, якщо говорити про сторінку певного органу місцевого самоврядування, то маємо на увазі, в першу чергу, певну територіальну громаду. Таким чином, є можливість оповіщати населення про важливі події, робити об'яви, залишати оголошення, надавати можливість слідкувати за проведенням чергових сесій. Крім того, за допомогою таких технологій набагато простіше вести певний діалог між міською владою та територіальною громадою. Якщо активно та вчасно слідкувати за подіями на сторінці, можна швидше та ефективніше вирішувати питання, навіть ті, які пов'язані із надзвичайними ситуаціями – аварії, пошкодження, вихід із ладу певних комунальних об'єктів. Але звичайно ж, існують свої перешкоди у такій діяльності. Тому, не можна сказати, що соціальні мережі стануть вирішенням усіх комунікаційних питань. Тут можливі проблеми з фільтрацією та достовірністю інформації. Адже доступ до сторінок повинен бути відкритий для кожного члена громади, що може призвести до певних непорозумінь. Слід враховувати, що створення планетарного інформаційного простору за допомогою глобальних комп'ютерних мереж може

нести серйозну небезпеку. Інформаційний простір не має таких інститутів захисту державних інтересів, якими є прикордонна й митна служби, поки що відсутні способи і засоби контролю цінності і важливості інформаційних ресурсів, що «перевозяться» через кордон, тому потребує певних обмежень.

Таким чином, відбувається впевнене інтегрування країни та її публічних інституцій в світову інформаційну спільноту, створюючи умови для розвитку й захисту інформаційних прав людини, що підтверджується прийнятими нормативно-правовими актами в даній сфері.

Джерела:

1. The Strategy for Innovation and Good Governance at Local Level. URL: www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/strategy_innovation/Strategy_Brochure_E.pdf.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
4. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.
5. Електронний уряд: держава без чиновника. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25003573.html>.
6. Електронний уряд. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Електронний_уряд.
7. Що таке електронний уряд? Трохи теорії та статистики. URL: <https://24tv.ua/special/egovnment/>.
8. Бойко В. Д., Василенко М. Д., Золотоверх Д. О. Безпека комп'ютерних систем в контексті законодавства та запобігання кіберзагроз. Юридичний вісник. – О.: ВД «Гельветика». 2019. № 2. С. 70–76.
9. Василенко М. Д., Козін О. Б., Козіна М. О., Рачук В. О. Кібер-ризики в муніципальному господарстві в період пандемії: збитки та боротьба за кібербезпеку. Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст». Серія: технічні науки та архітектура. Харків, 2020. Т. 3. Вип. 156. С. 80–87.

СЕКЦІЯ № 9 ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Гуртієва Людмила Миколаївна

*к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Лукашкіна Тетяна Василівна

*к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДІЗНАННЯ

Мета нашого дослідження – вирішити деякі питання забезпечення прав осіб, які залучаються до участі у досудовому розслідуванні у формі дізнання, зокрема у зв'язку із встановленням скорочених строків дізнання.

Дізнання – дещо спрощена форма досудового розслідування в порівнянні із досудовим слідством. Не торкаючись питання про всі особливості дізнання, зазначимо, що Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) [1] передбачає інший порядок обчислення строків дізнання в порівнянні з обчисленням строків досудового слідства. КПК передбачає два види строків досудового слідства (два етапи обчислення строків) – з моменту внесення даних до ЄРДР до повідомлення про підозру та з моменту повідомлення про підозру до закінчення досудового слідства. Строк дізнання обчислюється з моменту повідомлення особі про підозру, як це передбачено п.п. 1–3 ч. 3 ст. 219² КПК, і становить:

- сімдесят дві години – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298 КПК;

- двадцять діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо

підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

- один місяць – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298⁴ КПК.

Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому § 4 гл. 24 КПК, при цьому загальний строк досудового розслідування щодо кримінального проступку не може перевищувати одного місяця з дня повідомлення особі про підозру (ч. 2 ст. 294). Дане положення продубльоване ст. 298⁵ КПК, де визначено, що строк дізнання може бути продовжений прокурором до тридцяти днів у разі необхідності проведення додаткових слідчих і розшукових дій (Звернемо увагу на певну неточність, що міститься у розглядуваній статті, КПК України не містить окремих понять «слідчі» та «розшукові» дії, отже може йтися про «слідчі (розшукові) дії»).

Подальше продовження строку дізнання КПК не передбачає.

Досудове розслідування може бути зупинене за наявності підстав, передбачених ст. 280 КПК, рішення про зупинення може бути оскаржене до слідчого судді, як це передбачено п. 2 ч. 1 ст. 303 КПК; в разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового слідства строк, на протязі якого провадження було зупинене, включається у строки досудового слідства (абзац другий ч. 5 ст. 219 КПК), а строки дізнання у такій ситуації обчислюється інакше – в разі скасування постанови про зупинення дізнання слідчим суддею, час, коли дізнання було зупинене не включається до строків дізнання.

Таке регулювання питання про строки дізнання не можна визнати повною мірою досконалим. Перш за все, зазначимо, що не в усіх провадженнях передбачене винесення повідомлення про підозру, маємо на увазі провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру. (Ми виходимо з того, що провадження щодо неповнолітніх включає два види: провадження відносно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення до досягнення повноліття (в такому провадженні здійснюється повідомлення про підозру), та провадження щодо осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння

до досягнення віку кримінальної відповідальності (провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру), у такому провадженні повідомлення про підозру не передбачене).

В такому провадженні повідомлення про підозру не передбачене, отже, визначити момент, з якого слід обчислювати строк дізнання, практично неможливо. На наш погляд, заслуговує на увагу пропозиція Н.А. Боржецької про необхідність у розглядуваних провадженнях повідомляти особам, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, про підозру в присутності захисника та законного представника [2, с. 9].

Ще одна проблема обчислення строків дізнання полягає у наступному. Пунктом 3 ч. 3 ст. 219 КПК передбачено, що дізнання може тривати протягом місяця, якщо підозрюваний, якого було поінформовано про результати медичного освідування та висновок спеціаліста, не погодиться з ними та протягом сорока восьми годин звернеться до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи.

Але, на наше переконання, з результатами дізнання повинен мати можливість ознайомитись і потерпілий, якому теж слід надати можливість звернутись з клопотанням про проведення експертизи (або інших слідчих (розшукових) дій), що, в свою чергу, впливатиме на строк дізнання. Можливо, потерпілий може звернутись з таким клопотанням до слідчого чи прокурора, що стане підставою для продовження строку дізнання прокурором до тридцяти діб. Це ускладнюватиме рішення питання про строки дізнання, доцільно було б в такому питанні надати рівні права підозрюваному, його захиснику та законному представнику (що особливо важливо у провадженнях щодо неповнолітніх), потерпілому, його представнику та законному представнику. Саме для потерпілого таке право буде вирішальним. Спробуємо уявити таку ситуацію. Особі повідомлено про підозру у вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК (умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності), а потерпілий вважає, що йому завдано умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 122 КК) – тобто вчинене щодо нього кримінальне правопорушення є злочином. Проведення експертизи для встановлення тяжкості та характеру тілесних

ушкоджень обов'язкове (п. 2 ч. 2 ст. 242 КПК). Коли внаслідок відповідного експертного дослідження буде встановлено, що заподіяні потерпілому тілесні ушкодження слід віднести до категорії середньої тяжкості, прокурор відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 301 КПК повинен буде направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства. Якщо ж відкласти проведення експертизи до стадії судового розгляду (як це передбачено ч. 2 ст. 298⁴ КПК), то виникне проблема вже в стадії судового розгляду. Чи зможе прокурор змінити обвинувачення з ч. 2 ст. 125 КК на ч. 1 ст. 122 КК (тобто з обвинувачення у вчиненні кримінального проступку на обвинувачення у вчиненні злочину)? Відповіді на таке питання КПК не містить. А у нас виникають істотні сумніви щодо можливості такої зміни обвинувачення, адже досудове розслідування здійснювалось у формі дізнання, а щодо злочину слід було б проводити досудове слідство.

Дізнання як і досудове слідство може бути завершене складанням обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 2 ст. 301 КПК), отже дізнання здійснюється і у провадженнях щодо неповнолітніх і щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

У провадженні щодо неповнолітніх необхідно встановити крім обставин, передбачених ст. 91 КПК, ще й обставини, передбачені ст. 485 КПК, зокрема стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру; за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними. Для з'ясування зазначених обставин може бути призначено комплексну психолого-психіатричну і психологічну експертизу.

Очевидно, що в разі, коли виникають сумніви щодо психічного стану підозрюваного, призначення психіатричної експертизи обов'язкове, можливо необхідно буде призначити і стаціонарну психіатричну експертизу (ст. 509 КПК). Проведення зазначених експертиз (як і інших експертиз) може потребувати досить значного часу, що не дозволить завершити дізнання в межах одного місяця. Тому, на наш погляд, необхідно передбачити, яким

чином повинні діяти дізнавач та прокурор у випадках, коли з об'єктивних причин неможливо завершити дізнання у встановлені КПК строки. Це може бути продовження строку дізнання прокурором в межах, які необхідні для проведення експертиз, або зміна форми досудового розслідування з дізнання на досудове слідство. Якщо з висновку психіатричної експертизи вбачатиметься, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки кримінального проступку, в стані неосудності, або після вчинення кримінального проступку захворіла на психічне захворювання в зв'язку з яким потребує застосування примусових заходів медичного характеру, то доцільно змінити форму досудового розслідування і проводити досудове слідство. Наведемо аргументи. Дізнання – дещо спрощене провадження у порівнянні з досудовим слідством, і це цілком закономірно, оскільки покарання, яке загрожує особі в разі визнання її винуватою у вчиненні кримінального проступку, не передбачає позбавлення волі. А примусові заходи медичного характеру, які суд застосує до особи, можуть містити більш істотні обмеження, ніж можливе покарання. Тому цілком логічним було б проведення досудового розслідування у формі досудового слідства. До речі, це дозволило б застосувати до особи, відносно якої буде здійснюватись провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, запобіжних заходів, передбачених ст. 508 КПК. Ці запобіжні заходи (передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом або поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку) забезпечуватимуть безпеку як самої психічно хворої особи, так і інших осіб.

Таким чином, наша пропозиція зводиться до наступного. Для забезпечення прав осіб, які залучаються до участі у провадженні досудового розслідування щодо кримінальних проступків, доцільно передбачити право не тільки підозрюваного, але й його захисника та законного представника, а також право потерпілого, його представника та законного представника звертатись з клопотанням про проведення експертизи (та інших слідчих (розшукових) дій, що повинно потягнути продовження строку дізнання до одного місяця (а можливо і в межах строків, необхідних для проведення експертизи). В разі, коли з'являються підстави для зміни порядку досудового розслідування,

передбачені ч. 2 ст. 503 КПК (провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру), здійснити зміну і форми досудового розслідування і провести досудове слідство замість дізнання, про що відповідну постанову винесе прокурор.

Джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Боржецька Н. Л. *Форми закінчення досудового розслідування: правові, теоретичні та прикладні проблеми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. Ун-т «Острозька академія»*. Київ, 2016. 19 с.

Підгородинська Анастасія Вікторівна

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри кримінального процесу,

детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОВАДЖЕННЯХ ІЗ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні представляє собою процедурно виокремлені порядки реалізації процесуальних форм першого, що здійснюється через призму дворівневого механізму правового регулювання, а отже, має суттєву специфіку (у контексті підстав, умов, суб'єктів застосування), врегульовану кримінальним процесуальним законодавством. Зазначене проваджене є частиною кримінального провадження, спрямоване вирішити загальні завдання кримінального провадження, визначені ст. 2 КПК України. Зважаючи на зазначене, необхідним є дотримання прав осіб, які залучаються до реалізації різних процесуальних форм міжнародного співробітництва, зокрема основних, передбачених Конституцією України, Конвенцією про захист прав і основних свобод, Протоколів до неї, а також інших актів законодавства.

У доктрині кримінального процесу аналіз питання дотримання прав осіб здійснюється через механізм забезпечення прав та його форми. Так, В. С. Шадрін зазначає, що забезпечення прав має комплексний характер і охоплює усі форми прихильності учасникам процесу у здійсненні прав, у тому числі: інформування особи про володіння правами та їх роз'яснення; створення необхідних умов щодо повноцінної реалізації прав; охорону прав від порушень; захист прав; поновлення порушених прав [1, с. 40]. Інформування у кримінальному провадженні здійснюється шляхом надання роз'яснень щодо процесуальних прав і обов'язків; повідомлень, викликів, а також шляхом вручення пам'ятки про права та обов'язки. В деяких джерелах інформування включається до елементу створення умов для належної реалізації особою своїх прав [2, с. 158]. Умови для реалізації особою прав створюються першочергово через законодавчу визначеність засобів для цього через суб'єктів кримінального провадження, що взаємодіють між собою, зокрема, здійснюючи міжнародне співробітництво у різних процесуальних формах. Умовно можна виокремити основні напрями у діяльності посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, або приймають у ньому участь в межах вказаної форми [2, с. 159]: по-перше, це роз'яснення учасникам кримінального провадження їх прав і порядку їх реалізації, а також сприяння більш глибокому осмисленню особою своїх прав. Так, за наявності запиту компетентного органу іноземної держави про вручення документів та рішень, слідчий, прокурор або суд здійснює інформування особи, якій необхідно вручити необхідні документи, шляхом здійснення виклику (ч. 2 ст. 546 КПК України). У разі затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземної держави, у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, такій особі негайно повідомляється зрозумілою для неї мовою підстави затримання, у вчинення якого злочину вона підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, іншу інформацію, передбачену ч. 4 ст. 208 КПК України; також такій особі роз'яснюється її право надати згоду на видачу (екстрадицію) для застосування процедури видачі (екстрадиції) у спрощеному порядку, а також право на відмову від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності у разі надання

згоди на її видачу (екстрадицію) (абз. 2 ч. 4 ст. 208 КПК України). По-друге, – дотримання передбачених законодавством прав особи з боку посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження: наприклад, обов'язок особи, яка виконує запит компетентного органу іноземної держави, звернутися до прокурора, слідчого судді за отриманням дозволу для проведення процесуальної дії, провадження якої в Україні можливе лише з дозволу вказаних осіб (ч. 1 ст. 562 КПК України); обов'язок звільнення особи з-під варти, якщо у встановлений КПК України, чинними міжнародними договорами строк не знайде запит про перейняття кримінального провадження (чч. 3, 4 ст. 29 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, ч. 1 ст. 597 КПК України). При цьому акцентуємо увагу на різницю у строках, встановлених Конвенцією 1972 року та ст. 597 КПК України. Конвенцією 1972 року передбачається строк тримання під вартою до отримання запиту про перейняття кримінального провадження – 18 діб від дати арешту, ч. 1 ст. 597 КПК України – не більше 40 діб. У даному випадку необхідно керуватися положеннями Конституції України, ст. 1 КПК України, а також ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» про те, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а у разі, коли чинним міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Цей аспект необхідно враховувати прокурору, який звертається до слідчого судді із клопотанням про застосування тимчасового арешту до отримання запиту про перейняття кримінального провадження, а також слідчому судді, який надає дозвіл на його застосування. Аналогічна ситуація стосується і застосування тимчасового арешту в екстрадиційному провадженні (ч. 1 ст. 583 КПК України, ч. 4 ст. 16 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року). По-третє, утримання від порушень прав людини і основних свобод в контексті невіддання особи катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню (у тому числі права на захист, здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу слідчого судді, суду саме з дотриманням вказаного тощо) у провадженнях з

міжнародного співробітництва. Так, при наданні міжнародної правової допомоги у проведенні процесуальних дій, у тому числі слідчих (розшукових) дій, необхідно утримуватись від вищевказаних порушень. Також в рамках Ради Європи сформовано підхід до смертної кари, відповідно до Протоколу № 13 до Конвенції 1950 року від 05.05.2002 року, потенційне застосування якої може бути можливим у процедурі екстрадиції. Обов'язок нести відповідальність за реалізацію «права на життя» при прийнятті рішення про видачу особи (екстрадицію) покладається на запитувану державу. Якщо держава, що видає особу, свідомо піддає її такому високому ризику втрати життя, який є майже невідворотним, таку екстрадицію можна вважати «умисним позбавленням життя», яке забороняється ст. 2 Конвенції 1950 році (рішення у спр. «Саїд проти Нідерландів», «Коктиш проти України», «Дугос проти Греції»). Конвенцією 1950 року заборонено катування чи нелюдські чи такі, що принижують гідність види поведження чи покарання. Для того, щоб ст. 3 Конвенції 1950 року знайшла реалізацію, поведження, яке кваліфікується як погане чи принижує гідність, повинно досягти певного рівня тяжкості і залежить від обставин справи, таких як тривалість поганого поведження, його фізичні та психологічні наслідки, в деяких випадках, стать, вік та стан потерпілого [3].

У контексті надання особі реальної можливості для реалізації прав під час здійснення міжнародного співробітництва, можна навести приклад щодо обов'язку уповноваженої службової особи, яка здійснила затримання, надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи (ч. 1 ст. 213 КПК України), а також обов'язок вказаної особи інформувати прокурора, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, надати докладну інформацію про підстави та мотиви затримання для перевірки законності затримання особи; надання можливості зустрітись з представником дипломатичної або консульської установи своєї держави особі, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію), яка є іноземцем і тримається під вартою (ч. 3 ст. 581 КПК України). Важливим напрямком у реалізації дослідженої форми механізму забезпечення прав особи є надання допомоги з боку прокурора, слідчого судді, суду,

захисника у реалізації прав і свобод учасникам кримінального провадження (наприклад, відповідно до ч. 12 ст. 584 КПК України, за скаргою особи, до якої застосовано екстрадиційний арешт, або її захисника чи законного представника слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, не частіше одного разу на місяць перевіряє наявність підстав для звільнення особи з-під варти).

Наступною формою механізму забезпечення прав учасників міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні є охорона прав. Ця діяльність спрямована на попередження і недопущення обмеження прав і свобод кожного з учасників міжнародного співробітництва. Вважаємо, що охорона прав відбувається за наявності чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин, прийняття передбачених заходів правового характеру, а також встановлення кримінальних процесуальних гарантій: засад кримінального провадження, кримінальної процесуальної форми, прокурорського нагляду, судового контролю, процесуального відомчого контролю тощо.

Захист прав людини в науковій літературі розглядається через призму можливості відновлення порушених прав [4, с. 205]. Захист прав людини, зазначає С. А. Паршак, являє собою реагування на конкретні загрози та обмеження: як діяльність, яка починається лише після того, як фактично відбулось правопорушення; також допускається можливість превентивного захисту [2, с. 161]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 572 КПК України особи, які вважають, що рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, вчинених у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, завдано шкоди їхнім правам, свободам та інтересам, мають право оскаржити рішення, дії чи бездіяльність до суду. В межах екстрадиційного провадження передбачено порядок оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію); ухвал слідчого судді про застосування тимчасового та/або екстрадиційного арештів; тимчасового арешту у процедурі перейняття кримінального провадження; ухвали суду про виконання вироку суду іноземної держави та приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України в апеляційному порядку.

Важливе значення в механізмі забезпечення прав осіб в аспекті охорони і захисту прав мають положення щодо відмови

здійснення співробітництва у відповідній процесуальній формі (ст. ст. 557, 589, 596, 606 КПК України).

Отже, дотримання прав осіб у провадженнях з міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві значною мірою визначається створеним у конкретній державі механізмом забезпечення прав людини і реальним їх здійсненням. Налагоджена діяльність держав, а також поведінка уповноважених на здійснення кримінального провадження суб'єктів формують складну, однак ефективну систему, механізм, що складається із певних блоків, які і характеризують стан дотримання прав і свобод людини під час здійснення міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні.

Джерела:

1. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. Волгоград: Изд-во Волгоградского юрид. ин-та МВД России, 1999. 228 с.
2. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. Європейські перспективи. №7, 2014. С. 157–162.
3. Европейский суд по правам человека: Избранные постановления 1999–2000 гг. и комментарии/под ред. Ю. Ю. Берестнева и А. О. Ковтуна. М., 2002. 604 с.
4. Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека : монография. М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право. 431 с.

Тетерятник Ганна Костянтинівна

*к.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ,
підполковник поліції*

ЗНАЧЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ОБСТАВИН ЯК ЕЛЕМЕНТІВ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ЗЛОЧИНІВ

Соціально-політичні події у державі є фактором, який детермінує зміни у правовому полі. Окупація частини території України, збройний конфлікт, проведення Операції об'єднаних сил на Сході країни, вимагають переосмислення вітчизняних практик

розслідування, з урахуванням тих факторів, які впливають на умови його проведення, особливостей кримінальних правопорушень, пов'язаних із окупацією та збройним конфліктом та ін.; внесення відповідних змін до чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства задля підвищення ефективності кримінального провадження, притягнення до відповідальності винуватих осіб, відновлення прав потерпілих та гармонізації законодавства в цілому.

Нами було проаналізовано низку постанов прокуратури АРК про зміну кваліфікації кримінального правопорушення у кримінальному провадженні, згідно з якими здійснено перекваліфікацію окремих злочинів (які пов'язані із тимчасовою окупацією, збройним конфліктом) на ст. 437 КК України та ст. 438 КК України. Серед мотивів зміни кваліфікації нами виділено наступні: на момент первинної кваліфікації не були враховані обставини, в яких вчинялися злочини: дії суб'єктів злочину в умовах збройного конфлікту та окупації, мотиви щодо спрямованості дій на підтримку такої обстановки, а також соціальний статус та роль потерпілих (наприклад, активна громадянська проукраїнська позиція, відношення до певної національної, етнічної категорії тощо), підозрюваних (наприклад, участь у непередбачених законами України воєнізованих та/або збройних формуваннях задля підтримки дій, спрямованих на окупацію території України) в контексті зазначених подій.

Учені та представники громадських організацій, які займаються дослідженням подій в АРК та на Сході України також звертають увагу на такі факти: «Наприклад, серед справ, які веде ГО «Українська правова консультативна група», поширеною є ситуація, коли за фактами затримання осіб представниками самопроголошених «Л/ДНР» територіальними управліннями Національної поліції України відкриваються кримінальні провадження за ст. 146 КК України і водночас ці ж особи є потерпілими у кримінальному провадженні, які здійснювалося Управлінням по розслідуванню злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародних правопорушень Головної військової прокуратури Генеральної прокуратури України за ст. 438 КК України» [1, с. 35].

Така розрізненість підходів правоохоронних органів до кваліфікації правопорушень, у першу чергу, пов'язана із недосконалістю чинного кримінального законодавства, яке не

адаптовано до сучасних викликів, з якими стикнулася наша держава у 2014 році. До них належать недостатня визначеність ст. 438 КК України, «...в якій згадуються воєнні злочини з конкретними складовими – жорстоке поводження з військовополоненими та цивільними, примусові роботи та розграбування національних цінностей на окупованих територіях. Усі інші склади злочину, згідно з цією статтею, українські слідчі мають шукати у підписаних Україною міжнародних договорах. Ця невідповідність реаліям підштовхує українських слідчих застосовувати щодо скоєних злочинів під час збройного протистояння статті КК України, які стосуються злочинів мирного часу» [2]. Крім того, це складнощі, які пов'язані із застосуванням вимог міжнародного гуманітарного права – Женевських конвенцій 1949 р., які розрізняють міжнародний та немежнародний збройний конфлікт, та гібридний підхід держави, офіційне використання гібридних понять для характеристики ситуації на Сході України та ін. Наступна проблема полягає у тому, що попри Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду» ратифікація Римського статуту дотепер не відбулася.

Ці та інші прогалини суттєво впливають не тільки на правильну кваліфікацію досліджуваних кримінальних правопорушень, але й відповідне правильне визначення предмету доказування і сам процес доказування у таких кримінальних провадженнях.

На нашу думку, у провадженнях, що пов'язані із тимчасовою окупацією та збройним конфліктом, необхідним є встановлення контекстуальних обставин вчинення кримінальних правопорушень. Такі обставини відомі у доктрині та практиці Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), де окрім традиційних елементів складу злочину, виділяють також контекстуальні обставини. Як справедливо зазначають вчені, Римський Статут МКС складається з так званих «базових» злочинів, до яких належать вбивства, зґвалтування, незаконне позбавлення волі та ін. І саме визначення супутніх обставин, умов, обстановки, у яких вони вчиняються, дає можливість кваліфікувати певні дії, як міжнародний кримінальний злочин [3, с. 45].

Аналогічною, на наше міркування, є ситуація, коли необхідно відрізнити умисне вбивство на тимчасово окупованій території,

зоні збройного конфлікту на побутовому ґрунті від умисного вбивства особи, яка перебувала у полоні «Л/ДНР». Саме оцінка «традиційних» елементів складу злочину з урахуванням контекстуальних обставин у таких випадках відіграє важливу роль у правильній кваліфікації, визначенні предмету доказування та побудові процесу доказування.

При доказуванні у таких категоріях злочинів предметного змісту контекстуальних вимог, доцільно враховувати, що необхідність установлення контекстуальних обставин обумовлена здебільшого тим, що обвинувачений при вчиненні ним протиправного діяння повинен був усвідомлювати, що його дії вписуються у межі ще більш широкого протиправного діяння, яке вчиняється на цей момент [3, с. 49]. Таким чином, концептуальні обставини відіграють ще й важливу роль додаткового засобу доказування суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Однак, обмежувати цією ознакою їх не можна, адже необхідно встановлювати повну контекстуальну картину події: характеристики потерпілого та суб'єкту злочину, обставини вчиненого діяння, соціально-політичний контекст подій у яких було вчинено злочин.

Як справедливо зазначають процесуалісти, ст. 91 КПК України «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні», не містить таких контекстуальних елементів, як факт існування збройного конфлікту на території вчинення злочину. І у цьому аспекті доцільно застосовувати більш широкий підхід до «обставин вчинення кримінального правопорушення» та розкривати крізь його призму всі важливі елементи для доказування даної категорії злочинів [1, с. 34–35].

На нашу думку, необхідним є доктринальне дослідження контекстуальних обставин вчинення кримінальних правопорушень та їх вплив на кримінальну кваліфікацію в межах вітчизняного правового поля в умовах збройного конфлікту, виділення спеціального предмету доказування по таким кримінальним правопорушенням, визначення спеціальних механізмів доказування.

Перспективними вбачаються подальші наукові розвідки з питань з'ясування поняття, правової природи, значення контекстуальних обставин як елементів кримінального правопорушення

та їх вплив на здійснення процесу доказування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів.

Джерела:

1. Принцип комплементарності: стандарти міжнародного правосуддя в Україні: звіт, підготований ULAG. 94 с.
2. 5 років війни з Росією. Україні потрібен Закон покарання за воєнні злочини. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/law-war-crimes-why-ukraine-needs-it/29968530.html>.
3. Малярова Е. А. Контекстуальные обстоятельства как элемент состава преступления по международному уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Российский университет Дружбы народов. Москва, 2017. 176 с.

Черноморченко Костянтин Володимирович
*аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Захист прав, свобод та законних інтересів особи, у тому числі й потерпілої від кримінального правопорушення, є пріоритетною та актуальною проблемою у будь-якій країні та суспільстві в цілому. Приєднання України до міжнародної, зокрема європейської спільноти і реформування національного законодавства має наслідком постійний процес імплементації міжнародних правових стандартів, серед яких чільне місце посідають питання захисту та реалізації прав, свобод та законних інтересів особи, і зокрема, потерпілого у кримінальному провадженні.

Право кожного на доступ до правосуддя, на захист і отримання правової допомоги закріплено в Загальній декларації прав людини, Європейській Конвенції про захист прав людини і основних свобод, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Також вони відображені і у Конституції України через регламентацію таких прав як: захист прав та свободи

людини та громадянина судом (ст. 55), право на відшкодування за рахунок держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, яка завдана незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56), право знати свої права і обов'язки (ст. 57), право кожного на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно, кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59) тощо [1], Кримінальному процесуальному кодексу України та деяких інших нормативно-правових актах.

Європейські стандарти з питань реалізації прав потерпілих представлені Директивою 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів. Мета Директиви – забезпечити, щоб усі жертви злочинів отримували відповідну інформацію, підтримку та захист, а також могли брати участь у кримінальних провадженнях. Директива застосовується до всіх потерпілих без дискримінації, незалежно від їхнього статусу проживання. Директива забезпечує потерпілим право на інформацію, право розуміти і бути зрозумілим, право на доступ до підтримки та захисту відповідно до їхніх індивідуальних потреб, а також набір процесуальних прав [2].

Аналіз норм чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) дозволяє виокремити такі умови набуття статусу потерпілого: спричинення шкоди особі (моральної, майнової або фізичної); подання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого, надання письмової згоди про залучення її як потерпілого. Особа, яка визнана потерпілою у кримінальному провадженні, наділяється процесуальними правами, реалізація яких забезпечується відповідними процесуальними гарантіями.

Стаття 56 КПК України містить широкий перелік прав, якими володіє потерпілий, які умовно законодавець поділяє на три групи: 1) права потерпілого протягом кримінального провадження; 2) права під час досудового слідства; 3) права під час судового провадження в будь-якій інстанції [3]. Варто зауважити, що цей перелік прав потерпілого не є вичерпним.

Зокрема, потерпілий має також право до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку примиритися з підозрюваним, обвинуваченим й укласти угоду про примирення (ч. 1 ст. 469 КПК України), оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування (ст. 303 КПК України) тощо.

Крім того, на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК України випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 2.07.2004 р. встановлено, що потерпілий, який не володіє мовою, якою здійснюється судочинство, має право виступати в суді рідною мовою, а у разі необхідності – користуватися безкоштовною допомогою перекладача. Окрім того, потерпілий або його представник за наявності реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну мають право на забезпечення безпеки. Члени сімей та близькі родичі зазначених осіб набувають такого права, якщо шляхом висловлювання погроз або вчинення інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на потерпілого чи його представника [4].

Варто зазначити, що із прийняттям чинного КПК України права потерпілого удосконалено та розширено. Проте серед вчених поширеною є думка про те, що цього недостатньо для повноцінної реалізації процесуальних прав. Так, зокрема О. Костюченко вважає, що потерпілому, а відповідно і його представнику, у кримінальному провадженні на законодавчому рівні повинно бути надано право на: оголошення особі власної підозри у вчиненні кримінального правопорушення, право на участь у судовому розгляді з питань обрання, зміни чи скасування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжних заходів, право на висловлення правової позиції в судових дебатах не тільки щодо міри покарання, а і щодо обсягу та змісту обвинувачення [5, с. 44].

КПК України передбачає досить широкий обсяг процесуальних прав потерпілого, реалізація яких, за задумом

законодавця, має забезпечити активну участь потерпілого як у досудовому, так і в судовому провадженнях. Можна допустити, що законодавець в такий спосіб стимулює потерпілого проявляти належну ініціативу як під час досудового розслідування так і під судового провадження. Оскільки саме потерпілий найбільше зацікавлений у притягненні винної особи до відповідальності та отриманні справедливого відшкодування. Однак даного суб'єкта кримінального провадження не віднесено до сторін (крім деяких виключень), що, на нашу думку, не сприяє реалізації прав.

Отже, низкою нормативно-правових актів, зокрема і міжнародно-правових, передбачається необхідність захисту і охорони прав потерпілої від злочину особи. Конституцією України також передбачено обов'язок держави утверджувати і забезпечувати права та свободи кожної людини. У зв'язку з цим важливого значення набуває точне й однакове застосування судами норм кримінально-процесуального законодавства, якими визначено права потерпілих від злочинів. Виходячи із того, що основна мета кримінальної юстиції має полягати не в тому, щоб покарати злочинця, а в тому, щоб відновити права особи, яка потерпіла від злочину, законні інтереси потерпілого повинні завжди збігатися з інтересами державних органів, які ведуть процес. Потерпілий зацікавлений в розкритті злочину, правильному визначенні розміру шкоди, справедливе покарання винного. Беручи участь усіма законними способами у встановленні цих обставин, він тим самим істотно сприяє встановленню істини у кримінальній справі.

Джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Директива 2012/29 / ЄС Європейського Парламенту та Ради про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 року URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n812>.

4. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 2.07.2004 р. № 13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04#Text>.
5. Костюченко О.Ю. Окремі аспекти реалізації права потерпілого на професійну правничу допомогу в кримінальному провадженні України. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 40–46.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» Підгородинська А. В.

Широбокова Лілія Олександрівна
*аспірантка кафедра кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСОБИ ПРИ ПЕРЕДАННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

У сучасних умовах розвитку суспільних відносин важливу роль відіграє налагодження міжнародного співробітництва у кримінально-правовій сфері з метою запобігання та протидії злочинності та вчасного прийняття важливих рішень для здійснення ефективного кримінального переслідування. При переданні кримінального переслідування важливо забезпечити дотримання прав особи, уникати процесуальних порушень та ситуацій в яких можливі порушення прав людини та громадянина.

З огляду на це, важливо проаналізувати стан дотримання прав особи при переданні кримінального переслідування, особливості забезпечення прав особи в такому процесі, а також звернути увагу на потенційні порушення.

Загалом, передання кримінального провадження – це передбачена міжнародними договорами України діяльність органу розслідування та уповноваженого органу України по направленню клопотання про передання кримінального провадження відповідним компетентним органам запитуваної

держави для розгляду ними можливості проведення та завершення розслідування з метою досягнення завдань кримінального судочинства [3].

Підставою для передання кримінального провадження є перебування підозрюваного(обвинуваченого) на території запитуваної держави, а видача його Україні неможлива або у видачі його відмовлено.

В той же час, відповідно до статті 20 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність, здійснювана стороною обвинувачення з метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину.

Тому, під час передання кримінального переслідування необхідно забезпечити дотримання прав особи. До таких прав належать наступні. Так, це права підозрюваного, обвинуваченого знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують; бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення; на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника; не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати; вимагати перевірки обґрунтованості затримання; у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 КПК України; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; брати участь у проведенні процесуальних дій; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді; вимагати відшкодування шкоди,

завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися; користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави; підозрюваний, який є іноземцем і тримається під вартою, має право зустрітися з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави, яку йому зобов'язує забезпечити адміністрація місця ув'язнення. Обвинувачений, який є іноземцем і тримається під вартою, має право на зустріч з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави, яку йому зобов'язана забезпечити адміністрація місця ув'язнення [2].

На практиці це проявляється в тому, що до прикладу, в положеннях кримінального законодавства України передбачено, що не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності громадяни України та особи без громадянства, які вчинили злочин за межами України але постійно проживають на її території [2].

Крім того, чіткі вимоги передбачені до процесуальних документів, які складаються під час передання кримінального переслідування. Якщо слідчий, прокурор, суд (суддя) дійдуть висновку про неможливість продовження кримінального провадження на території України, то вони повинні скласти клопотання про передання кримінального провадження іншій державі. Дане клопотання може бути складено тільки з дотриманням певних умов. Однією з головних умов передання кримінального провадження є проведення слідчим, прокурором, судом(суддею) всіх процесуальних дій, які можливо було провести на території України. Безперечно, всі слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні заходи повинні бути проведені якісно та в повному обсязі, тому що в подальшому це значно полегшить роботу органу розслідування іншої держави та сприятиме надходженню меншої кількості запитів про міжнародну правову допомогу щодо переданого кримінального провадження [4].

Клопотання про передання кримінального провадження повинно відповідати вимогам статей 548, 600 КПК України [2].

Крім того, під час підготовки клопотання обов'язково необхідно звернути увагу на положення Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах від 15.05.1972 року, двосторонні та багатостороннім договорам, укладені між Україною та іншими державами [1].

Клопотання про передання готує слідчий, прокурор, суддя, в провадженні якого знаходяться матеріали кримінального провадження. Клопотання повинно містити назву органу, який здійснює розслідування та найменування кримінального провадження, вказівку з посиланням на відповідний міжнародний договір, коротке викладення обставин та правову кваліфікацію вчиненого правопорушення а також анкетні дані про особу, щодо якої здійснюється провадження та інші відомості про неї, що можуть мати значення для правильного вирішення кримінального провадження. Неналежне заповнення клопотання порушуватиме як процедуру, так і права особи, адже кожен має законні очікування на справедливе і обґрунтоване затримання та оформлення всіх необхідних документів.

До клопотання додається оригінал кримінального провадження із засвідченими гербовою печаткою органу розслідування, прокуратури або суду всіма документами, повний текст статті кримінального закону, за якою кваліфікується кримінальне правопорушення, перекладений на державну мову запитуваної країни або мову, яка визначена договором або Конвенцією та відомості про громадянство підозрюваного (обвинуваченого). Разом з матеріалами кримінального провадження передаються наявні речові докази, окрім тих, обіг яких заборонений законодавством України. За цей час клопотання підлягає ретельній перевірці щодо правильності оформлення клопотання і матеріалів кримінального провадження, обґрунтованості передання, наявності договору між країнами, повноти та об'єктивності розслідування(судового розгляду).

Якщо підозрюваний(обвинувачений) тримається під вартою, то його передача здійснюється у порядку, передбаченому для здійснення екстрадиційної процедури.

Після перейняття компетентним органом іншої держави кримінального провадження, орган досудового слідства, прокурор та суд, які здійснювали розслідування, можуть здійснювати процесуальні дії по цьому провадженню не інакше як на підставі

отримання запиту про надання міжнародної правової допомоги з боку держави, яка перейняла кримінальне провадження.

Якщо перейняте від України кримінальне провадження було закрито, то воно може бути відновлено в Україні в межах строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, якщо інше правило не встановлене міжнародними договорами.

Особливого значення в контексті досліджуваної теми набуває й питання щодо можливості застосування заходу процесуального примусу щодо особи – тримання під вартою до отримання запиту про перейняття кримінального провадження.

Тож, дотримання процедури є невід'ємною складовою забезпечення прав особи є запорукою та важливим елементом забезпечення верховенства права при переданні кримінального переслідування і саме від рівня дотримання прав залежить імідж країни та безпека особи під час здійснення кримінального переслідування.

Джерела:

1. Європейська Конвенція про передачу провадження в кримінальних справах від 15.05.1972 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_008.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Інструкція про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження, затверджена Наказом Міністерства юстиції України 19 серпня 2019 року № 2599/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-19#Text>.
4. Горбачевський В. Я. Кримінальне переслідування як функція кримінального процесу. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/654/1/6.pdf>.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» Гуртієва Л. М.

СЕКЦІЯ № 10
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС
КАРАНТИННО-ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ

Батан Юрій Дмитрович

*асистент кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КРИЗА ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ТЕСТ НА ПРОПОРЦІЙНІСТЬ
(НА ПРИКЛАДІ АНТИCOVIDНИХ ОБМЕЖЕНЬ)

*#COVID19 is a public health emergency –
that is fast becoming a human rights crisis.
People – and their rights –
must be front and centre. (António Guterres) [1]*

Наведена цитата з твіту Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй Антоніо Гутерреша про те, що «COVID-19 є необхідністю в галузі охорони здоров'я, що швидко перетворюється на кризу прав людини», аж ніяк краще описує основну мету тематики цієї доповіді.

Для того, щоб охарактеризувати кризу прав людини на прикладі антиCoVidних обмежень, необхідно умовно поділити доповідь на дві частини. Спершу слід з'ясувати потребу надзвичайного стану як екстраординарного правового засобу, згодом окреслити неконституційність встановлених урядовими постановами заборон, нелегітимну мету і, нарешті, невідповідність застосованих заходів легітимній меті, тобто провести «тест на пропорційність».

1. Надзвичайний стан є засобом екстраординарного правового захисту публічного інтересу, підставою якого можуть бути, зокрема, епідемії, епізоотії, пандемія тощо. Конституцієдавець закріпив складну процедуру запровадження, а законодавець її ще більше обмежив. Але можна було б просто вказати про можливість такого не передбаченого Конституцією суттєвого обмеження прав

людини, як карантин, встановити його урядом, щотижня змінювати його умови, постійно подовжувати тощо. Напевно, так і подумав уряд Д. Шмигала. Але ж метою запровадження надзвичайного стану є не лише, як вказує М. Савчин, «усунення реальної та дійсної загрози безпеці населення» [2, с. 98], а і якнайменша атака сутнісних прав людини, превенція узурпації урядом чи муніципалітетом влади, постійний контроль парламенту (єдиного представницького органу). Тому не вводити надзвичайний стан, обмежуючи права, гарантовані понад п'ятнадцятьма статтями Конституції, водночас кажучи, що режим надзвичайної ситуації та карантин «не обмежують права людини, а лише покладають додаткові обов'язки», є, м'яко кажучи, маніпулятивним.

2. Європейський суд з прав людини зазначає: щоб втручання держави в права особи було виправданим, необхідна наявність трьох чинників:

1) законна підстава втручання. Постановою Кабінету Міністрів № 211 від 11.03.2020 року «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», подальшими змінами до неї та постановами, ухваленими на заміну цій, були ведені обмеження, зокрема, щодо конституційних прав на: мирні зібрання (ст. 39 Конституції України – обмеження може встановлюватися судом), підприємницьку діяльність (стаття 42 Конституції України: кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом) та свободу пересування (стаття 33 Конституції України – за винятком обмежень, які встановлюються законом), що не відповідає конституційним підставам обмежень цих прав;

2) легітимна мета («законна виправдана мета»), тобто встановлення конкретних, вимірюваних, досяжних, реалістичних та часоспрямованих цілей на зміну та покращення ситуації в майбутньому [3]. Легітимність – це багато в чому про довіру. Професорка Жоель Грожан наголошує: «парадигма «права людини vs охорона здоров'я» є принципово хибною. Заходи, що поважають права людини та забезпечують довіру громадськості, найімовірніше, будуть більш ефективними та стійкими, ніж довільні чи репресивні» [4].

Головний державний санітарний лікар України, який повинен здійснити обґрунтоване подання про запровадження карантину у разі введення надзвичайного стану, стосовно обмеження

пересування парковими, відпочинковими зонами зазначив: «Ми закривали свого часу парки, робили обприскування доріг, це було питання впливу не на епідеміологічний процес, а на психологічний. Саме відчуття тривоги допомогло українцям зрозуміти, що краще залишатись вдома». Водночас щодо обмеження руху громадського транспорту він додав: «У випадку з громадським транспортом найбільша проблема була не в можливості зараження у ньому. Ризик полягав у тому, що люди будуть їздити в інші місця без вагомої необхідності» [5]. Мета залякування населення, спричинення почуття тривоги не є легітимною;

3) адекватність засобів поставленій меті. Органи публічної влади повинні забезпечувати співмірність заходів щодо важливості інтересів, які вони покликані реалізувати [6, с. 234]. Згадані постанови уряду обмежили права осіб, що досягли шістдесятирічного віку, за деякими винятками, на свободу пересування, являли немовби цілодобовий домашній арешт без судового рішення, є непропорційним обмеженням права на свободу та порушенням принципу рівності прав громадян за ознакою віку.

Боснійський конституційний суд визнав обмеження переміщення малолітнім, неповнолітнім і літнім людям неконституційними та такими, що порушують права людини. Конституційний суд Боснії та Герцеговини встановив, що оскаржені розпорядження Головного управління цивільного захисту цієї держави, що забороняють пересування особам віком до 18 років і понад 65 років у Боснії та Герцеговині, порушили право на свободу пересування, гарантоване Конституцією, а також Європейською конвенцією з прав людини [7].

Також обмеженням права громадян на свободу пересування є заборона для певних категорій переміщуватись через державний кордон та контрольно-пропускні пункти пропуску, скасування транспортного сполучення. Після запровадження карантину посольство Великої Британії в Україні повідомило, що лише українці, які мають право на проживання в інших країнах, можуть виїхати з України. Про таке бажання виїхати треба інформувати МЗС. «Українська влада проінформувала нас, що лише громадяни України з правом на постійне проживання у інших державах можуть виїхати з України». За даними британського посольства, ті українці, які мають такі документи, повинні надати інформацію про себе, щоб її передали до МЗС

України. Очільник уряду Денис Шмигаль говорив, що українців на заробітки за кордон будуть відпускати лише за певних умов і під контролем влади. Але такі рейси українська влада дозволяє не всім і не відразу. У травні українські заробітчани дев'ять годин чекали в аеропорті дозволу на виліт до Великої Британії, який дозволили лише після гучного скандалу [8].

Не сумісною з правами людини є заборона виїзду за кордон до держав, які забезпечують належне додержання санітарно-гігієнічних й інших правил.

Примусове поміщення громадян в обсервації є обмеженням права на свободу та особисту недоторканність. У цьому контексті, наприклад, суд німецької федеральної землі Нижня Саксонія зупинив дію вимоги, що зобов'язує приїжджих до Німеччини відбувати самоізоляцію протягом 14 днів. Суд постановив, що немає підстав для обов'язкового карантину всіх людей, які приїжджають з-за кордону, вирішивши, що законна вимога щодо карантину може стосуватись певних груп людей, наприклад хворих або тих, у кого підозрюють захворювання, а також прибулих із регіонів ризику. Суд визнав, що карантинна вимога значно обмежує свободу людей. Крім того, суд вважає, що прибулих з-за кордону можуть зобов'язати негайно повідомити про це відповідні органи інфекційного контролю. Органи, своєю чергою, можуть вжити заходів, таких як обстеження або тести [9].

Насамкінець, у Конституції (як у текстуальній, так і в духовній) не може бути чітких відповідей на всі запитання, вона не є інструкцією чи рецептом, а встановлює загальні засади, зокрема і боротьби з кризами. Необхідно всім (передусім органам публічної влади) дотримуватися тих засад, максимально ефективно і якісно ухвалюючи рішення з метою запобігання кризам та, в разі настання кризи, її негативному впливу на права людини, верховенство права, демократію тощо. Вжиті антикризові заходи повинні бути конституційними, відповідними до правил належної правової процедури, пропорційними легітимній меті, не порушувати сутнісний зміст прав і свобод, зокрема свободи пересування, мирних зібрань, підприємництва тощо. Наприклад, запровадити режим надзвичайного стану з участю громадськості й експертів у сфері прав людини в обговоренні можливих обмежень прав людини, у відповідному Указі Президента про введення вказаного режиму,

затвердженому Верховною Радою, передбачити лише пропорційні меті боротьби з пандемією коронавірусу заходи та гарантії заборони зловживання повноваженнями органами правопорядку, усунути правову невизначеність, не вживаючи оцінну або іншу нечітку термінологію.

Закінчити можна цитатою Бенджаміна Франкліна: «Ті, хто готовий пожертвувати нагальною свободою заради малої дециці тимчасової безпеки, не гідні ані свободи, ані безпеки».

Джерела:

1. Guterres A. #COVID19 is a public health emergency – that is fast becoming a human rights crisis. URL: <https://twitter.com/antonioguterres/status/1253177480418144256> (accessed: 20.06.2000).
2. Конституційна конфліктологія (конституційні механізми подолання політичних криз): посібник / Г. М. Волянська, М. В. Оніщук, М. В. Савчин, та ін.: За ред. М. В. Савчина, В. Л. Федоренка К.: Ін-т громадян. сусп-ва, 2008. 286 с.
3. Втручання в права людини під час пандемії. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vtruchannya-v-pravalyudini-pid-chas-pandemiyi.html> (дата звернення: 20.06.2000).
4. COVID 19 and States of Emergency / Joelle Grogan. 26 Mai 2020. URL: <https://verfassungsblog.de/states-of-emergency/> (accessed: 20.06.2020).
5. Ляшко розповів, чому в Україні насправді закривали парки. URL: https://24tv.ua/health/lyashko-rozpoviv-chomu-ukrayini-naspravdi-zakrivali-parki_n1341088 (дата звернення: 20.06.2000).
6. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М.О. Баймуратов. К. : Правова єдність, 2009. 1008 с.
7. Bosnia's Constitutional Court finds restriction of movement unconstitutional. URL: <http://ba.n1info.com/English/NEWS/a427603/Bosnia-s-Constitutional-Court-finds-restriction-of-movement-unconstitutional.html> (accessed: 20.06.2000).
8. Вїзд українців за кордон. Чи існують обмеження? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52605359> (дата звернення: 20.06.2000).
9. У Німеччині суд скасував вимогу 14-денного карантину для прибулих з-за кордону. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/05/12/7109815/> (дата звернення: 20.06.2020).

Большакова Ольга Віталіївна

*к.філос.н., доцент кафедри загальної підготовки
Одеської державної академії технічного регулювання та якості*

СТАНДАРТИ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ: ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ МЕЖ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Міжнародні норми про права людини гарантують кожному право на найвищий досяжний рівень здоров'я і зобов'язують держави вживати заходів для запобігання загрозам здоров'ю населення, а також заходи щодо надання медичної допомоги тим, хто її потребує. Міжнародні стандарти в області прав людини також передбачають, що в ситуаціях серйозних загроз для здоров'я населення і надзвичайних станів, що загрожують життю нації, допустимі обмеження певних прав і свобод, якщо такі обмеження вводяться в законному порядку, є безумовно необхідними і науково обґрунтованими, а також, якщо їх застосування не є довільним або дискримінаційним, і є обмеженим за часом, якщо при цьому дотримується повага до людської гідності, крім того такі обмеження підлягають контролю та повинні відповідати меті такого обмеження.

Масштаб і гострота пандемії COVID-19 безумовно досягають рівня загрози здоров'ю населення, який може виправдовувати обмеження певних прав і свобод, як у випадку з обмеженням свободи пересування в зв'язку з карантинном або ізоляцією.

Карантинні заходи, оголошені урядами країн світу, в тому числі і урядом України, через пандемію, можуть згубно впливати на життя і безпеку людей, їх доступу до медичної допомоги, речей першої необхідності і на дозвілля. Тому необхідно вжити заходів, щоб мінімізувати можливі наслідки цього. Про це йдеться в квітневій доповіді ООН. Так, було наголошено, що права людини мають вирішальну роль в цьому питанні. Державні органи повинні застосувати максимум ресурсів для боротьби з COVID-19 і захистити життя. Рішення приймаються дуже швидко, і не дивлячись на те, що деякі з політичних рішень мають добрі наміри, вони можуть викликати небажані наслідки, йдеться в доповіді. В ООН заявили, що дії урядів повинні бути адекватними і відповідати наявній загрози пандемії у конкретній країні, щоб між

державою і громадянами існувала довіра, особливо в період кризи. Також в організації попередили, що тимчасові обмеження «не повинні бути приводом для влади і політиків» [3].

Варто підкреслити, що Всесвітній рух *Amnesty International* наголошує на порушенні прав людини при введення карантинних обмежень в країнах Східної Європи і Центральної Азії, зокрема в Україні. Про це повідомляється на сайті організації. «У цей складний для всіх країн час уряди намагаються зупинити поширення вірусу, вводячи, в тому числі, і різні обмеження. У той час як деякі обмеження можуть бути виправданими і необхідними, інші порушують наші права людини», – зазначила директор *Amnesty International* Україна О. Покальчук [1].

У той же час, уважне ставлення до таких прав, як право не зазнавати дискримінації, і таким принципам, як прозорість і повага до людської гідності, здатне забезпечити ефективне реагування в умовах неминучих в кризовій ситуації дезорганізації і порушення звичного укладу і мінімізувати негативні наслідки, пов'язані з введенням надмірно широких обмежень, що не відповідають перерахованим вище критеріям.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, учасниками якого є більшість держав, визнає за кожною людиною право на «найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я» і зобов'язує уряди вживати ефективних заходів для «попередження і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними» [2].

Прийняті Економічною і соціальною радою ООН з прав людини в 1984 році сіракузькі принципи і прийняті Комітетом ООН з прав людини зауваження загального порядку про свободу пересування і про надзвичайний стан містять авторитетні рекомендації щодо прийнятих державою заходів, які супроводжуються обмеженням прав і свобод в інтересах охорони здоров'я населення або в умовах надзвичайного стану. Будь-які обмеження прав і свобод в рамках заходів, що вживаються для захисту населення, повинні бути законними, необхідними і пропорційними.

Сіракузький принципи прямо встановлюють, що вводяться обмеження як мінімум: повинні бути передбачені законом і здійснюватися відповідно до закону; повинні переслідувати законну мету, що відповідає нагальній суспільній необхідності; повинні бути строго необхідними в демократичному суспільстві

для досягнення такої мети; повинні забезпечувати досягнення такої мети при мінімальних обмеженнях і обмеженнях; повинні ґрунтуватися на наукових фактах, а застосування обмежувальних заходів не повинно носити довільного або дискримінаційного характеру; повинні бути обмежені за часом, забезпечувати повагу до людської гідності і підлягати перевірці [7].

На теперішній час в Україні діє низка нормативно правових актів, які вводять в Україні особливий режим, за якого обмежуються права людини [4; 5; 6]. Огляд нормативно-правових актів свідчить що в Україні введені: обмеження права на свободу та особисту недоторканність – примусове поміщення громадян в обсервації; обмеження права громадян на свободу пересування: заборона для певних категорій переміщуватись через державний кордон та контрольні пропускні пункти пропуску, скасування транспортного сполучення; обмеження права на свободу мирних зібрань – заборона збиратись більш ніж 200 осіб; обмеження права на освіту – заборона відвідувати навчально-освітні заклади; обмеження права на свободу релігії – заборона проведення масових релігійних заходів; обмеження права доступу до медичної допомоги – тимчасове припинення проведення планових заходів з госпіталізації та планових операцій, крім термінових та невідкладних.

Варто зазначити, чисельна практика ЄСПЛ, щодо втручання держави в права особи, свідчить, що для того аби втручання було виправданим необхідна наявність трьох чинників: 1) якісний закон – національне законодавство доступним чітким та зрозумілим; 2) законна виправдана мета – це встановлення реалістичних конкретних, вимірних, досяжних цілей на зміну та покращення ситуації в майбутньому; 3) суспільна необхідність – відповідність та пропорційність співвідношення балансу прав однієї людини з балансом прав всієї нації на здорове існування та безпечне середовище.

Таким чином, Україна утримуватися від тотальних і надлишково широких обмежень свободи пересування та особистої свободи і вдаватися до загальнообов'язкових обмеженням тільки в тих випадках, коли це виправдано і необхідно з наукової точки зору і коли можна забезпечити наявність механізмів підтримки постраждалого населення. Влада повинна в повному обсязі поважати право на вільне вираження думок і право на доступ до інформації, обмежуючи їх лише в

межах, що допускаються міжнародними стандартами. Окрім того, органи влади повинна забезпечувати достовірність і оперативність інформування суспільства про COVID-19 відповідно до принципів прав людини. Це важливо для недопущення поширення неправдивої та некоректної інформації.

Джерела:

1. Всемирное движение Amnesty International отмечает нарушения прав украинцев во время карантина. URL: <https://112.ua/obshchestvo/vsemirnoe-dvizhenie-amnesty-international-otmechaet-narusheniya-prav-ukraincev-vo-vremya-karantina-534464.html>.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права Ратифікація від 19.10.1973р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
3. ООН: карантин в мире может вызвать нежелательные последствия из-за нарушения прав человека. URL: <https://www.unian.net/world/oon-karantin-v-mire-mozhet-vyzvat-nejhelatelnye-posledstviya-iz-za-narusheniya-prav-cheloveka-novosti-mira-10970288.html>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-IX>.
5. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19: Постанова Кабінету Міністрів України № 211 від 11.03.2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>.
6. Про тимчасове припинення роботи контрольних пунктів в'їзду на тимчасово окуповану територію Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та виїзду з неї, спрямоване на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України № 291-р від 14.03.2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-timchasove-pripinennya-roboti-kontrolnih-punktiv-vyizdu-na-timchasovo-okupovanu-teritoriyu-avtonomnoyi-respubliki-krim-i-m-sevastopolya-291140320>.
7. Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах. URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14624>.

Dronov Vladyslav

PhD in Law,

*Associate Professor at the Department of International and European Law
of the National university «Odessa law academy»*

**SOME PECULIARITIES OF VOTING RIGHTS REALIZATION
IN THE CONDITIONS OF ANTI-EPIDEMIC MEASURES
TO PREVENT THE SPREAD OF COVID-19**

According to the article 21 of the Universal declaration of human rights, everyone has the right to take part in the government of his country, directly or through freely chosen representatives. The will of the people shall be the basis of the authority of government; this will shall be expressed in periodic and genuine elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret vote or by equivalent free voting procedures [1].

Another document of the International bill of human rights – International Covenant on Civil and Political Rights states that every citizen shall have the right and the opportunity to take part in the conduct of public affairs, directly or through freely chosen representatives; to vote and to be elected at genuine periodic elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret ballot, guaranteeing the free expression of the will of the electors [2].

At the same time possibilities of some limitations are provided by international documents. Everyone has duties to the community in which alone the free and full development of his personality is possible. In the exercise of his rights and freedoms, everyone shall be subject only to such limitations as are determined by law solely for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others and of meeting the just requirements of morality, public order and the general welfare in a democratic society [1].

According to the International Covenant on Civil and Political Rights in time of public emergency which threatens the life of the nation and the existence of which is officially proclaimed, the States Parties to the present Covenant may take measures derogating from their obligations under the present Covenant to the extent strictly required by the exigencies of the situation, provided that such measures are not inconsistent with their other obligations under

international law and do not involve discrimination solely on the ground of race, colour, sex, language, religion or social origin [2].

And we could find such limitations at local elections in Ukraine in 2020. Some of them were not seriously limiting the possibilities to realize voting rights and others were very discussible.

Let's regard some of such limitations or maybe it's more correct to talk about peculiarities of realization of voting rights.

Election procedures for the organization of preparation and conduct of elections on October 25, 2020 were exercised with anti-epidemic measures [3].

One of such peculiarities concerned the temperature screening at the entrance of the pole station. Responsible person conducted a survey on the presence of symptoms of respiratory diseases and temperature screening of all persons who enter the polling stations and the rooms of election commissions, before entering such rooms [3].

If a person has a fever above 37.2°C and / or symptoms of respiratory diseases, such a person is advised to refrain from visiting the election commission rooms, polling stations, participating in the organization of voting at the place of residence and too seek medical assistance [3]. But really such special rules don't limit voting rights. The same Decree of the Central election commission of Ukraine states that a separate booth and ballot box shall be set up in the voting room in each polling stations in cases where a voter who came to the polling station has a fever of more than 37.2 ° C and / or symptoms of respiratory diseases [3].

But at practice some people thought that it was impossible to vote for persons with mentioned symptoms. And even for official spectators and members of election commission this rule was not absolutely clear.

At the entrance and in the voting room there was a marking indicating the need to maintain a physical distance of at least 1 meter and the optimal route for voting [3]. This demand as some others caused queues near many polling stations.

The ballot paper is filled in by the voter in person in the booth for secret voting. During the filling in of the ballot paper, the presence of other persons, photo and video recording in any way is prohibited. And according to the Election code of Ukraine, a voter who, due to physical disabilities, cannot fill in the ballot paper on his / her own, has the right, with the knowledge of the chairman or another member of the station election commission, to use the assistance of another

voter, except for a member of the election commission, a candidate for deputy, a candidate for village, settlement, city mayor [4]. But in this case it will be impossible to maintain a physical distance.

So, we see that some measures really make additional difficulties for realization of voting rights, but another problem is the wrong public opinion concerning these measures.

References:

1. Universal Declaration of Human Rights (proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A) URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>.
2. International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>.
3. Про окремі питання здійснення виборчих процедур з організації підготовки та проведення виборів 25 жовтня 2020 року в умовах поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Центральної виборчої комісії від 22 жовт. 2020 року № 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0409359-20#Text>.
4. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 груд. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Форманюк Вікторія Василівна

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

У кінці 2019 році важко було передбачити наслідки нині невідомої інфекційної хвороби, яка у 2020 році заповнить увесь

світ та отримає назву COVID-19. Європейська спільнота занепокоєні політикою деяких національних урядів, які намагаються використати пандемію коронавірусу як привід для посилення своїх режимів, обмеження демократії та посягання на верховенство права, шляхом розширення повноваження щодо дій в умовах надзвичайної ситуації, запровадженої через пандемію коронавірусу. Багато таких рішень, які прийняті урядами деяких європейських держав, що не має часових обмежень, піддали жорсткій критиці міжнародні організації та правозахисники. Враховуючи всі обставини та тенденції масового поширення у світі Рада Європи та Євросоюз зпевнені, що за умов, коли держави-члени ЄС змушені запроваджувати надзвичайні заходи для захисту громадян, не можна допускати порушення засад демократії та верховенства права. Всі законодавчі акти, які прийняті урядами держав, в умовах пандемії повинні втілювати принципи європейської демократії, а саме те, що надзвичайні заходи повинні бути необхідними, відповідними та обмежені часом. Їх слід регулярно переглядати та дотримуватися міжнародних зобов'язань.

Рада Європи, виконуючи свої функції в умовах карантину, розглядає заяви стосовно впливу та наслідків пандемії COVID-19 на дотримання прав людини. Основну увагу РЕ приділяє забезпеченню прав і захистові найбільш вразливих верств: мігрантів, біженців, дітей, осіб похилого віку, жінок, які можуть піддаватися насильству, ув'язнених.

Найголовніше – режим надзвичайного стану не повинен обмежувати свободу вираження поглядів, а також свободу преси.

Серед іншого, багато говорять про те, як зроблені державами карантинні заходи вплинули на дотримання прав людини, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Конвенція передбачає можливість країни-учасника відступити від її зобов'язання згідно з Конвенцією під час надзвичайної ситуації (стаття 15). Так під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка країна учасниця може вживати заходів, які відступають від її зобов'язань згідно з цією з міжнародним правом. Це положення Конвенції застосовується з урахуванням ряду матеріальних і процесуальних вимог [1].

Станом на липень 2020 року, країни-учасниці Конвенції вже повідомляли Генерального секретаря Ради Європи про своє

рішення використовувати положення статті 15 Конвенції в умовах пандемії COVID-19. Деякі з країн пізніше повідомили про продовження терміну дії відступу або припинення його застосування з поверненням до застосування положень Конвенції в повній мірі. У свою чергу, Україна подібних заяв не робила [1].

Європейський Суд з прав людини (далі ЄСПЛ) вирішив у винятковому порядку продовжити 6-місячний термін для подачі заяви, передбачений статтею 35 Конвенції, спочатку на один місяць, а потім ще на 2. Додатково, ЄСПЛ прийняв заходи, спрямовані на те, щоб звести до мінімуму фізичну присутність персоналу в будівлі Суду.

Міжнародні норми про права людини гарантують кожному право на найвищий рівень здоров'я і зобов'язують держави вживати заходів для запобігання шкоди здоров'ю населенню і надання медичної допомоги тим, хто її потребує. Міжнародні стандарти в області прав людини також передбачають, що в ситуаціях серйозних загроз для здоров'я населення і надзвичайних станів, що несуть небезпеку життю нації, допустимі обмеження певних прав і свобод. Такі обмеження повинні бути науково обґрунтовані та вводитися в законному порядку. Якщо їх застосування не є довільним або дискримінаційним і обмежене за часом, та при цьому дотримується людська гідність, то такі обмеження ведуть до досягнення мети.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb10d710-20#Text>.
3. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на

2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KS20031.html.

4. Amnesty International Ukraine «Як коронавірус впливає на права людини». URL: www.amnesty.org.ua/koronavirus-i-prava-lyudyny/ (дата звернення 04.05.2020 р.).

Сіньова Людмила Миколаївна

*к.ю.н., доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВА І ОBOB'ЯЗКИ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

2020 рік став для людства важким викликом, пандемія змінила звичний уклад життя, так як коронавірус атакував світ і став причиною величезної кількості смертей та страждань. Генеральний директор Всесвітньої організації охорони здоров'я Тедрос Адханом Гебреесус зазначив, що людство виявилось не готовим до пандемії такого рівня і масштабу.

Стаття 49 Конституції України наголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

Стаття 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-XII [1] передбачає, що кожен громадянин України має право на охорону здоров'я. Громадянам України, які перебувають за кордоном, гарантується право на охорону здоров'я у формах і обсязі, передбачених міжнародними договорами, в яких бере участь Україна.

Відповідно до стаття 285 Цивільного кодексу України та стаття 39 Основ регулюють право пацієнта, а саме право на отримання достовірної і повної інформації про стан свого здоров'я.

Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [2] від 6 квітня 2000 року № 1645-III визначено правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, спрямованої на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій, встановлюються права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб. Згідно стаття 19 зазначеного закону особи, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями, мають право на: безоплатне лікування у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та державних наукових установах; отримання достовірної інформації про результати медичного огляду, обстеження та лікування, а також на отримання рекомендацій щодо запобігання поширенню інфекційних хвороб; звернення до суду з позовами про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та (або) майну внаслідок порушення законодавства про захист населення від інфекційних хвороб. Іноземцям та особам без громадянства, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями, медична допомога надається в порядку, встановленому цим Законом та міжнародними договорами України. Згідно статті 20 особи, які хворіють на інфекційні хвороби чи є бактеріоносіями, зобов'язані: вживати рекомендованих медичними працівниками заходів для запобігання поширенню інфекційних хвороб; виконувати вимоги та рекомендації медичних працівників щодо порядку та умов лікування, дотримуватися режиму роботи закладів охорони здоров'я та наукових установ, у яких вони лікуються; проходити у встановлені строки необхідні медичні огляди та обстеження.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [3] від 24 лютого 1994 року № 4004-XII регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права і обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення

державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні. Відповідно до ст. 28 особи, які хворіють особливо небезпечними та небезпечними інфекційними хворобами або є носіями збудників цих хвороб, відсторонюються від роботи та іншої діяльності, якщо вона може призвести до поширення таких хвороб. Вони підлягають медичному нагляду і лікуванню за рахунок держави з виплатою допомоги з коштів соціального страхування в порядку, що встановлюється законодавством. Такі особи визнаються тимчасово чи постійно непридатними за станом здоров'я до професійної або іншої діяльності, внаслідок якої може створюватися підвищена небезпека для оточуючих у зв'язку з особливостями виробництва або виконуваної роботи.

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2020 року № 1100 «Про внесення змін до постанови КМ України від 22 липня 2020 року № 641» [4], що регулював запровадження «карантину вихідного дня». В період з 00:00 суботи до 00:00 понеділка на території України з 14 листопада 2020 р. до 30 листопада 2020 р. заборонялось: 1) приймання відвідувачів суб'єктами господарювання, які провадять діяльність у сфері громадського харчування (барів, ресторанів, кафе тощо), крім діяльності з надання послуг громадського харчування із здійсненням адресної доставки замовлень та замовлень навінос; 2) приймання відвідувачів у торговельно-розважальних центрах; 3) приймання відвідувачів в інших закладах розважальної діяльності; 4) приймання відвідувачів суб'єктами господарювання, які провадять діяльність у сфері торговельного і побутового обслуговування населення, крім: торгівлі продуктами харчування на торговельних площах, не менше 60 відсотків яких призначено для торгівлі продуктами харчування, паливом, лікарськими засобами та виробами медичного призначення, ветеринарними препаратами, кормами; провадження діяльності з надання фінансових послуг, діяльності фінансових установ і діяльності з інкасації та перевезення валютних цінностей, діяльності операторів поштового зв'язку, а також медичної практики, ветеринарної практики, діяльності автозаправних комплексів (без зон харчування), діяльності з технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів; торговельної діяльності із здійсненням адресної доставки замовлень; 5) діяльність закладів культури і проведення культурних масових

заходів, крім роботи суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом аудіовізуальних творів, зокрема здійснення кіно-та відеозйомки, за умови обмеження доступу до місця зйомки (знімального майданчика) сторонніх осіб та використання персоналом (крім акторів під час знімального процесу), залученим до виробництва аудіовізуального твору, респіраторів або захисних масок, у тому числі виготовлених самостійно. Діяльність суб'єктів господарювання, пов'язана з виробництвом аудіовізуальних творів, не є масовим заходом; 6) приймання відвідувачів спортивних залів, фітнес-центрів, басейнів.

Відповідно до статті 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 18 грудня 1984 року № 51 [5] порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Перебування в громадських будинках, спорудах, громадському транспорті під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, у тому числі виготовлених самостійно, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Згідно статті 325 Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року № 2341-III [6] порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань, – карається штрафом від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на термін від п'яти до восьми років.

Таким чином, громадяни нашої країни повинні знати і користуватись наданими їм правами зазначеними в нормативно-правових актах в повному обсязі, але також дотримуватись і виконувати свої обов'язки в умовах пандемії: перебувати в громадських місцях в засобах індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, дотримуватися соціальної дистанції не менше 1,5 м, дотримуватися заходів безпеки у побуті та повсякденній трудовій діяльності та ін.

Джерела:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 4, ст. 19.
2. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.1200 р. № 1645-III // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2000, № 29, ст. 228.
3. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. № 4004-XII // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 27, ст. 218.
4. Постанова КМ України від 11 листопада 2020 року № 1100 «Про внесення змін до постанови КМ України від 22 липня 2020 року № 641». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-22-lipnya-2020-r-641-1100111120> (дата звернення 25.11.2020).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення // *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)* 1984, додаток до № 51, ст.1122 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 25.11.2020).
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2273> (дата звернення 07.12.2020).

СЕКЦІЯ № 11

70-РІЧЧЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Громяк Аліна Віталіївна

*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРИ ВТРУЧАННІ В ПРАВО ВЛАСНОСТІ – В РОЗУМІННІ СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Принцип співмірності становить собою універсальний принцип права, який вимагає співмірного обмеження прав та свобод людини для досягнення певних суспільних цілей. Принцип пропорційності (*principle of proportionality*) походить з права Європейського Союзу. Проте в українському законодавстві він часто зустрічається під назвою як принцип співмірності.

Принцип пропорційності є універсальним і незмінним гарантом захисту основоположних прав і свобод людини за допомогою збалансованого обмеження таких прав і свобод та забезпечення гармонії в суспільстві.

Важливо зазначити, що принцип верховенства права є базовим та головним для принципу пропорційності, оскільки судова практика Конвенції Європейського суду з прав людини (далі – Конвенція), розглядає принцип пропорційності, як невід’ємну складову та інструмент верховенства права, зокрема в питаннях захисту права власності [1].

Тлумачення статті 1 Першого протоколу до Конвенції спирається на принцип справедливої рівноваги (балансу) між інтересами держави, пов’язаними з втручанням у право власності, та інтересами особи, яка зазнає такого втручання. Даний принцип передбачає наявність розумного співвідношення між метою, яку передбачається досягти, та засобами, які використовуються задля її досягнення [2].

Дотримання принципу пропорційності вимагає досягнення справедливого балансу між загальними інтересами всього суспільства і вимогами щодо захисту фундаментальних прав приватних осіб.

Варто зазначити, що в практиці Європейського суду з прав людини (далі-ЄСПЛ) склалися критерії допустимого втручання держави, засновані на принципі пропорційності, внаслідок чого вони набувають універсального значення [3].

При здійсненні оцінки правомірності допустимих обмежень прав і свобод ЄСПЛ послідовно вирішує чотири групи питань:

- 1) чи було оскаржуване обмеження (втручання) передбачене законом;
- 2) чи переслідувало воно одну з легітимних цілей, зазначених у Конвенції;
- 3) чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві»;
- 4) чи було воно пропорційним до тієї правомірної мети, якої намагались досягти.

Оскільки, відповідно до Статуту ООН права людини повинні охоронятися владою закону, що у свою чергу забезпечує національний мир та правопорядок, важливо зазначити, що обмеження породжені на основі закону, повинні враховувати і процесуальний аспект виконання такого закону, також закон повинен бути доступним, якісним, чітким та зрозумілим. Держава зобов'язана вживати законодавчих й інших заходів, задля забезпечення міжнародно визнаних прав людини та гарантувати будь-якій особі, права якої порушені, ефективні засоби правового захисту [4].

Вирішуючи справу «Інтерсплав проти України», ЄСПЛ дійшов висновку, що оскільки спір стосується загального права заявника на відшкодування ПДВ відповідно до Закону України «Про податок на додану вартість», то заявник мав майновий інтерес, закріплений у законодавстві України та захищений статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Суд не прийняв зауваження Уряду України щодо загальної практики з відшкодування ПДВ за відсутності будь-яких ознак, які б вказували на те, що заявник був безпосередньо залучений до зловживань, про які йшлося в зауваженнях Уряду України. За таких обставин Суд визнав, що втручання у право власності заявника було непропорційним. Фактично постійні затримки з

відшкодуванням і компенсацією у поєднанні з відсутністю ефективних засобів запобігання або припинення такої адміністративної практики, так само як і стан невизначеності щодо часу повернення коштів заявника порушували «справедливий баланс» між вимогами публічного інтересу та захистом права на мирне володіння майном [5].

Питання співмірності обмежень до поставленої мети є досить оціночним і визначається у кожному конкретному випадку з урахуванням фактичних обставин.

Важливо застосовувати принцип пропорційності обираючи найбільш розумні та ефективні заходи для досягнення мети і завжди застосовувати його в сукупності з принципом справедливості.

Щоб встановити баланс між публічним та приватними інтересами особи, необхідно:

1. Визначити мету запровадження таких обмежень та встановити, чи є така мета легітимною.

2. Оцінити пропорційність здійснених обмежень меті, що переслідується.

При здійсненні оцінки пропорційності слід визначити, чи можливо досягти легітимної мети за допомогою заходів, які були б менш обтяжливими для прав та свобод заінтересованої особи. З цього випливає, що обмеження не повинні бути надмірними або такими, що є більшими, ніж це необхідно для реалізації поставленої мети.

Оскільки Європейський суд з прав людини визнає, що держава при вирішенні питання чи було дотримано принципу пропорційності користується досить широкою свободою розсуду щодо вибору способу вжиття заходів і щодо встановлення того, чи виправдані наслідки таких заходів з огляду на загальний інтерес для досягнення поставленої мети, важливо створити механізм який би допоміг звузити можливість держав бути суб'єктивними та спекулятивними в даному питанні.

Принцип пропорційності у законодавстві України прямо не сформульовано, проте відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті вони, зокрема, пропорційно, а саме з дотриманням необхідного

балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямована така дія [6].

Виходячи з вищенаведеного, задля уникнення значних порушень при втручанні в право власності державам доречно було би створити незалежну систему оцінювання балансу між приватним та суспільним інтересом з жорсткими критеріями та вимогами та яка би вкінцевому результаті підлягала перевірці ЄСПЛ стосовно дотримання державами необхідного балансу в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Джерела:

1. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна 127 128 характеристика). – Харків, 2008.
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 20.03.1952 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/994_535.
3. Гончарук М., Литвинець Л. Застосування рішень Європейського суду з прав людини в судовій практиці: проблеми інтерпретації. URL: http://protokol.com.ua/ua/zastosuvannya_rishen_evropeyskogo_sudu_z_prav_lyudini_v_sudoviy_praktitsi_problemi_interpretatsii.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
5. Інтерсплав проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2007р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_194#Text.
6. Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

Науковий керівник – д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Бігняк О. В.

Димов Кирило Борисович

*студент магістратури факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Поява внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) в Україні, починаючи з 2014 року, стала новим та неочікуваним явищем у новітній українській історії. Тисячі людей були вимушені покинути свої домівки та переселитись з тимчасово окупованих територій. У зв'язку з цим виникло чимало проблем, пов'язаних із захистом прав ВПО у різних сферах життя. Це і право на мирне володіння своїм майном, і право на повагу до сімейного життя та житла, виборчі права, свобода пересування тощо. І саме тому до Європейського суду з прав людини було подано чимало заяв через порушення цих прав. До цього часу в Суді вже сформувалась певна практика, яка стала важливою складовою фундаменту для винесення рішень з приводу заяв українців.

Так, експерт центру з адвокації стандартів Ради Європи Костас Параскева зазначив, що згідно з підрахунками ПАРЕ на початку 2014 року близько 2,5–2,8 мільйонів європейців були внутрішньо переміщеними особами в 11 із 47 держав-членів РЕ, зокрема, Вірменії, Азербайджану, Боснії і Герцеговини, Хорватії, Грузії, Кіпру, Туреччини. Приблизно 1,6 мільйонів ВПО зареєстровані в Україні Міністерством соціальної політики через анексію Криму та початок збройного конфлікту на Сході України у квітні 2014 року [4].

ПАРЕ ухвалила низку рекомендацій і резолюцій із питань щодо ВПО. У 2006 році Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію, в якій було узгоджено перелік із 13 рекомендацій щодо ВПО, що ґрунтувалися на Керівних принципах ООН та підкреслювали зобов'язання держав-членів Ради Європи [4].

А. Л. Федорова зазначала, що у питаннях, пов'язаних з житлом та компенсацією за нього внутрішньо переміщеним особам, практика Європейського суду є достатньо широкою та різноманітною, концентруючись в основному в рамках статей 8, 6 та, у переважній більшості випадків, ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції, адже для ВПО характерним є втрата житла та

переважної більшості майна, яке залишається покинутим або зруйнованим через негайну необхідність залишати місце проживання із міркувань безпеки для життя та здоров'я [6].

Показовим є рішення ЄСПЛ по справі *Chiragov and Others v. Armenia*. Справа стосувалася компенсації за вимушено залишене житло внаслідок конфлікту Вірменії та Азербайджану шляхом встановлення владою Вірменії ефективного контролю над азербайджанськими територіями. Суд визнав те, що в даному випадку була порушена стаття 1 Протоколу 1, а саме, було порушене право на користування своєю власністю [1].

Ще одним з показових рішень ЄСПЛ є рішення по справі *Loizidou v. Turkey*, яке також стосується порушення права на користування власністю. Проте істотною відмінністю цього рішення є те, що у ньому не було визнано порушення країною статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суд зазначив, що земельна ділянка, щодо володіння якою відбулося порушення, не є житлом, і саме тому не можна вважати, що відбулось порушення права на повагу до житла заявниці [2]. Натомість, у рішенні по вищезгаданій справі *Chiragov and Others v. Armenia* було визнано таке порушення, тому що заявники втратили доступ саме до житла.

Практика ЄСПЛ дійсно налічує багато справ, у яких розглядаються порушення прав ВПО на користування власністю та повагу до житла, проте одним з найбільш вагомих є також порушення права на захист від дискримінації. Принцип недискримінації закріплено в низці міжнародних нормативно-правових актів, зокрема, у статті 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і у статті 1 Протоколу №12 до Конвенції.

У рішенні по справі *Sekerovic and Pasalic v. Bosnia and Herzegovina* Суд зазначив, що заявник, який повернувся з Республіки Сербії до Боснії і Герцеговини, потрапив під дискримінацію, в порівнянні з пенсіонерами, які залишилися і проживали в Боснії та Герцеговині під час війни. Суд постановив, що мало місце порушення статті 14, коли потерпіла зазнала дискримінації виключно через свій статус ВПО [3]. Рішення по цій справі є надзвичайно актуальним для України, а також для усіх тих країн, де громадяни вимушені були переселитися в інші міста та регіони внаслідок збройного конфлікту на території своїх населених пунктів.

В Україні зростає відсоток вимушених переселенців, які повідомляють про те, що зазнавали дискримінації через свій статус. Такі дані наводяться в дослідженні Міжнародної організації міграції. «Частка ВПО, які повідомляють про дискримінацію, зростає, частка ВПО, які повідомляють про свою інтегрованість, зменшується. Загалом, ВПО, що зазнавали дискримінації у зв'язку зі своїм статусом ВПО, частіше повідомляють про брак своєї інтегрованості», зазначає дослідник Пивоваров С. В. [5].

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод та Європейський суд з прав людини, який діє на підставі цієї Конвенції і протоколів до неї, є дієвими механізмами для того, щоб внутрішньо переміщені особи України та усіх інших країн змогли ефективно відстояти свої права. Протягом багатьох років діяльності ЄСПЛ сформувалася усталена практика, яка показує, що захист їхніх прав у цій інстанції дійсно можливий, і саме тому є реальним та ефективним.

Джерела:

1. Case of Chiragov and others v. Armenia *Website: European Court of Human Rights*. 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-155353&filename=001-155353.pdf>
2. Case of Loizidou v. Turkey. *Website: European Court of Human Rights*. 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58007&filename=001-58007.pdf>.
3. Sekerovic and Pasalic v. Bosnia and Herzegovina // *European Court of Human Rights*. 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ENG#%22fulltext%22:%22Sekerovic%20and%20Pasalic%20v.%20Bosnia%20and%20Herzegovina%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-103763%22>}.
4. Захист прав людини в умовах вимушеного переміщення: європейські стандарти та конституційна юрисдикція. *Веб-сайт: Конституційний Суд України*. 2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/zahyst-prav-lyudyny-v-umovah-vymushenogo-peremishchennya-yevropeyski-standarty-ta>.
5. Пивоваров С. В Україні зростає кількість випадків дискримінації переселенців стосовно житла – дослідження. *Веб-сайт: hromadske*. 2017. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-ukraini-zrostaie-kilkist-vypadkiv-dyskryminatsii-pereselentsiv-stosovno-zhytla-doslidzhennia>.

6. Федорова А. Л. Право внутрішньо переміщених осіб на компенсацію втраченого, пошкодженого або зруйнованого житла у практиці Європейського суду з прав людини. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2016. № 4. С. 16–24.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Грушко М. В.

Пташинська Вікторія Петрівна

адвокат, аспірантка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

**ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД
ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ**

Правові підстави застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ або Конвенція) та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) при здійсненні правосуддя ґрунтуються на нормах Конституції України [1], Законів України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [2], «Про міжнародні договори України» [3], «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4] тощо.

Відповідно до ч.1 ст.9 Конституції України Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї є частиною національного законодавства України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Зупинимось на основних етапах ратифікації та набрання чинності Конвенцією та протоколами до неї для України:

17.07.1997 року на підставі Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР відбулась ратифікація Конвенції,

Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 [2], які набрали чинності для України 11.09.1997 року.

22.02.2000 року на підставі Закону України «Про ратифікацію Протоколу №6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари» № 1484-III було ратифіковано Протокол № 6 [5], який набрав чинності для України 01.05.2000 року.

28.11.2002 року на підставі Закону України «Про ратифікацію Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин» № 318-IV було ратифіковано Протокол № 13 [6], який набрав чинності 01.07.2003 року.

09.02.2006 року на підставі Закону України «Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» №3435-IV було ратифіковано Протоколи № 12 та № 14 [7].

23.02.2006 року на виконання статті 46 Конвенції прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV [4].

01.07.2006 року набрав чинності для України Протокол № 12.

01.06.2010 року набрав чинності для України Протокол № 14.

В статті 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР зазначається, що: «Україна повністю визнає на своїй території дію [...] статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [2].

Таке законодавче положення обумовлює вивчення рішень ЄСПЛ, в яких розкривається зміст та обсяг гарантованих Конвенцією прав, а також їх застосування в національному правопорядку України.

Стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV передбачає застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерело права, а стаття 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику ЄСПЛ [4]. Ці законодавчі

положення дають підстави для українських суддів обґрунтувати свої позиції в своїх рішеннях з посиланням на практику ЄСПЛ. При цьому варто відмітити, що мова йде про всю практику Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини, що вбачається з аналізу статті 1 цього Закону, а не лише про рішення щодо України. Українські суди мають право застосовувати рішення ЄСПЛ, постановлені також щодо інших країн.

Правові підстави застосування національними судами норм ЄКПЛ та практики ЄСПЛ також передбачені положеннями наступних процесуальних кодексів України: ч. 4 ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України [8], ч. 4 ст. 11 Господарського процесуального кодексу України [9], ч. 1 ст. 3, ч. 2 ст. 6, ст. 7 Кодекса адміністративного судочинства України [10], ч. 2 ст. 1, ст. 8, ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України [11].

Важливість розуміння положень Конвенції, протоколів до неї та їх застосування у світлі практики ЄСПЛ на національному рівні стало обов'язковою кваліфікаційною вимогою кожного вітчизняного судді.

Джерела:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2020).

2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2020).

3. Про міжнародні договори: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 15.09.2020).

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. №3477-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 15.09.2020).

5. Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1484-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1484-14#Text> (дата звернення: 15.09.2020).

6. Про ратифікацію Протоколу №13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин: Закон України від 28 листопада 2002 р. № 318-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318-15#Text> (дата звернення: 15.09.2020).

7. Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 09 лютого 2006 р. №3435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3435-15#Text> (дата звернення: 15.09.2020).

8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9041> (дата звернення: 15.09.2020).

9. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12?find=1&text=%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80#w1_34 (дата звернення: 15.09.2020).

10. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15?find=1&text=%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80#w1_36 (дата звернення: 15.09.2020).

11. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80#w1_1 (дата звернення: 15.09.2020).

Науковий керівник – д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Ківалова Т. С.

Сорочан Тетяна Віталіївна
Лук'яніхіна Христина Олексіївна
студентки магістратури факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗНАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

З урахуванням підходів вітчизняної юриспруденції до класифікації прав і свобод, закріплених в Конвенції, змісту самої Конвенції і протоколів до неї, а також можливості дорогоцінних повноважень держав-членів можна запропонувати таку класифікацію прав і свобод:

Перша група прав – абсолютні права, які в свою чергу підрозділяється на дві підгрупи. Перша підгрупа – це права, які не підлягають ніяким відступів від їх дотримання сторонами. До неї, згідно зі ст. 15, можна віднести: заборона катувань (ст. 3), заборона рабства і примусової праці (ст. 4), покарання виключно на підставі закону (ст. 7).

Європейська конвенція з прав людини" встановлює низку основних прав і свобод (право на життя, заборона катувань, заборона рабства та примусової праці, право на свободу та безпеку, право на справедливий суд, без покарання без закону, право на повагу до приватного та сімейного життя, свободу думки, совісті та релігії, свободу вираження поглядів, свободу зібрань та об'єднань, право на шлюб, право на ефективний засіб захисту, заборона дискримінації) Більше прав надаються додатковими протоколами до Конвенції [1, с. 217].

Сторони зобов'язуються забезпечити ці права та свободи кожному, хто перебуває під їх юрисдикцією. Конвенція також створює міжнародний механізм правозастосування. Для забезпечення дотримання зобов'язань, взятих Сторонами, було створено Європейський суд з прав людини у Страсбурзі. Він стосується індивідуальних та міждержавних петицій. На прохання Комітету міністрів Ради Європи Суд може також давати консультативні висновки щодо тлумачення конвенцій та протоколів до них. Комітет міністрів також має повноваження просити Суд про тлумачення рішення.

Сторони у справі повинні виконувати рішення Суду та вжити всіх необхідних заходів для їх виконання. Комітет міністрів контролює виконання судових рішень. Генеральний секретар може попросити Сторони надати пояснення щодо того, яким чином їх внутрішнє законодавство забезпечує ефективне імплементацію Конвенції.

Дану групу прав доповнюють заборони, встановлені Протоколом № 4, які також носять абсолютний характер, зокрема заборона позбавлення волі за борги, заборона вислання громадянина, колективного вислання іноземців. Конституція України також передбачає абсолютний характер даних прав і забороняє будь-які винятки та обмеження щодо їх реалізації. Згідно з практикою [5, с. 24].

Принцип, відповідно до якого спір цивільно-правового характеру може передаватися до суду, відноситься до числа визнаних основоположних принципів права; це справедливо і по відношенню до принципу міжнародного права, який забороняє відмову від правосуддя. В світлі вказаного принципу слід розглядати і статтю 6 п. 1 [4].

На думку Суду, ст.6 п.1 не повинна містити детального опису наданих сторонам процесуальних гарантій в цивільних справах. Це надає можливість користуватися такими гарантіями як доступ до суду. Такі характеристики процесу, як справедливість, публічність, динамізм, не мають сенсу, якщо немає самого судового розгляду [2, с. 37].

Із вищеперерахованого можна зробити висновок, що право доступу до правосуддя є одним із невід'ємних складових права, що гарантується ст. 6 п. 1.

Тобто відмова в правосудді забороняється. При цьому Європейський суд допускає у виняткових випадках можливість обмеженого доступу до суду приватних осіб, наприклад, психічно хворих під час лікування; осіб, схильних до сутяжництва. При цьому право доступу до суду повинно переслідувати певну мету, а також достатньою мірою відповідати цій меті [1, с. 218].

Необхідно ще раз наголосити, що прецедентна практика Європейського суду з прав людини дає змогу більш широкого розуміння та тлумачення Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

Незважаючи на виключення і можливість відступу від дотримання даного права сторонами, в надзвичайних обставинах право на життя є найважливішим правом, яке забезпечується і гарантується державами кожному особі, яка перебуває на його території. Положення Конвенції про можливість позбавлення життя на виконання смертного вироку, винесеного судом за вчинення злочину, за який законом передбачено таке покарання, в даний час не застосовується ні в одній державі – члені Ради Європи.

Таким чином, Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р і протоколи до неї є міжнародним регіональним стандартом в області прав і свобод людини, визнаним усіма державами – членами Ради Європи.

Джерела:

1. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти) : Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина : Видаються з 1997 року / П. М. Рабінович, Н. М. Раданович ; Акад. прав. наук України, Наук.-дослід. ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування. Л. Астрон. 2002. 192 с.
2. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] К. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. 2004.
3. Задорожній О. В., Буткевич О. В. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод // Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К. Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Х. Право, 2015.
5. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навчальний посібник / М. В. Мазур. Луганськ, 2006. 243 с.

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Канєнберг-Сандул О. К.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
------------------------	----------

СЕКЦІЯ № 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Грабинський М. І.

Роль принципу «поваги прав людини» у міжнародних фінансово-кредитних відносинах.....	5
---	---

Жебровська К. А.

Вплив нових концепцій у міжнародному праві на тлумачення поняття суверенітету на прикладі концепції «обов'язок захищати».....	7
--	---

Мануїлова А. І.

Застосування правила естоппель як засіб захисту від недобросовісної поведінки	12
--	----

Мороз О. В.

Учет результатов общественных обсуждений в области охраны окружающей среды и общественной экологической экспертизы как гарантия эффективной реализации права общественности на участие в процессе принятия экологически значимых решений	15
--	----

Стоян А. В.

Стандарт доказування як інструмент судового захисту прав людини	20
--	----

СЕКЦІЯ № 2. ФІЛОСОФІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Войтович П. П.

Держава vs людина: хто здійснює вибір на міжнародній арені (філософсько-правовий вимір).....	25
---	----

Гольд О. Ф.

Правові аспекти поліконфесійності в Україні: сучасний стан.....	29
---	----

Малига В. А.

Справедливість як сенс права	32
------------------------------------	----

СЕКЦІЯ № 3. РЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Акіменко Ю. Ю.

Модельні правила приватного права як інструмент гармонізації приватного права Європейського Союзу37

Бігняк О. В.

Міжнародні організації на захисті прав людини при використанні криптовалют.....39

Болезнев А. В.

Особливості захисту прав людини в межах асоціації держав Південно-Східної Азії.....45

Казік Т. В.

Принцип верховенства права як складова Європейської системи захисту прав людини.....48

Новашок Д. О.

Екстериторіальна юрисдикція ЄСПЛ: просторова та персональна моделі51

Футорянська К. П.

Застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у справах щодо захисту прав несупроводжуваних дітей-мігрантів55

СЕКЦІЯ № 4. МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Льчук Д. О., Біб О. С.

Заборона катування на міжнародному рівні59

Колеснік М. С.

ООН як організація кооперації62

Прохорова Е. В.

Международные механизмы защиты прав человека65

Strelchuk Alyona

Global overview and challenges to achieve right to adequate food at international legal framework.....68

Харитонов Р. Ф.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури як міжнародний механізм захисту прав людини72

Ходирєва А. В.

Сімейний траст як ефективний механізм захисту та управління активами74

**СЕКЦІЯ № 5. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ**

Броднікова Т. Г.

Проблеми фактичної імплементації норм міжнародного права прав людини у національне законодавство та роботу правоохоронних органів стосовно затримання особи та тримання особи під вартою.....80

Вишневська Ю. Володимирівна

Забезпечення права на освіту в об'єднаних територіальних громадах.....85

Закаленко О. В.

Право на адміністративний позов: європейські стандарти та судова практика88

Матковський А. А.

Прецедент ЄСПЛ як механізм забезпечення рішень міжнародних судів93

Мищенко І. В.

Термінологічні дисонанси Митного кодексу України в контексті європеїзації законодавства та забезпечення прав людини у сфері митної справи96

Мохд Н. О.

Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок: імплементація ісламськими державами 100

Рябошапченко А. О.

ДОсвід імплементації Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права у національне законодавство 104

Топал А. С.

Окремі проблеми правового регулювання державної допомоги в Україні 108

Цибульська О. Ю.

Загальні аспекти міжнародного захисту та охорони прав людини в контексті права на спадкування за заповітом в Україні 113

**СЕКЦІЯ № 6. ЗАХИСТ ПРАВ
НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ**

Баликіна-Галанець Л. І. Право користуватися рідною мовою національних меншин та корінних народів України	116
Бєлогубова О. О. Захист прав членів екіпажу суден, зареєстрованих під зручним прапором	120
Дерунець Н. О. Міжнародно-правовий захист прав пацієнтів	125
Дубенко В. Д. Захист прав дитини в міжнародному праві	129
Зубарева А. Є. Захист прав осіб з інвалідністю під час пандемії COVID-19 в Україні	133
Малюга Л. Ю. Напрями молодіжної політики України із врахуванням викликів сучасного світу	137
Мануїлова К. В. Роль Організації Об'єднаних Націй в протидії нелегальній міграції	142
Мельник С. С. Міжнародно-правовий захист прав і свобод дитини	144
Саїд К. Б., Євдакова Д. О. Правовий статус біпатридів у сучасних умовах	147
Стасів О. В. Особливість укладення трудового договору з працівником за наявності індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю	151
Фіткаленко О. М. Захист прав жінок-поліцейських крізь призму політики гендерної рівності	154
Хендель Н. В., Пасечник О. В. Діяльність ЮНІСЕФ у сфері захисту прав дитини в умовах пандемії COVID-19	157
Чайковський Ю. В. Обмеження права людини покидати будь-яку країну	160

СЕКЦІЯ № 7. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Грушко М. В.

Заборона участі дітей у збройних конфліктах:
міжнародно-правова аксіома..... 166

Зубайр А.

Защита прав человека во время
природных и техногенных катастроф..... 171

Kravchenko Valeriia, Ivanitsa Olha

Robots' responsibility in the 21st century: myth or reality? 175

Muzyka Viktoriia

Human dimension of cyberoperations 179

Репецький В. М.

Питання прав людини в контексті застосування концепцій
загального та ефективного контролю в міжнародному праві..... 183

Решинська К. М.

Захист прав людини в умовах війни на Донбасі 188

Савельєва Г. В.

Забезпечення прав людини у період епідемій:
проблематика та шляхи удосконалення..... 192

Стрембій А.-М. А.

Захист прав та свобод людини і громадянина
в умовах збройних конфліктів 195

Сурілова О. О.

Глобальна продовольча безпека в умовах пандемії..... 198

Тарасюк К. П., Петкова А. О.

Тероризм як загроза людству 203

Федорова Т. С.

Порушення прав людини в умовах
урбанізації збройних конфліктів..... 207

СЕКЦІЯ № 8. ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Василенко М. Д.

Обмеження прав людини в інформаційному суспільстві та їх захист...210

Кирилюк А. В.

Досвід США у сфері захисту авторських прав в мережі Інтернет 214

Lagutina Iryna	
«Right to disconnect» as one of the digital right and the surge of telework during COVID-19 crisis	219
Марценко Н. С.	
Права людини та сучасні технології штучного інтелекту	223
Павлова Ю. С.	
Охорона персональних даних як необхідність сучасного українського суспільства	227
Шевченко Т. В.	
Права людини в публічному управлінні в умовах інформаційного суспільства	230

**СЕКЦІЯ № 9. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В.	
Деякі питання забезпечення прав осіб під час проведення дізнання	235
Підгородинська А. В.	
Дотримання прав людини у провадженнях із міжнародного співробітництва у кримінальному процесі	240
Тетерятник Г. К.	
Значення контекстуальних обставин як елементів складу злочину при розслідуванні окремих категорій злочинів	245
Черноморченко К. В.	
Реалізація прав потерпілого в контексті міжнародно-правових актів	249
Широбокова Л. О.	
Дотримання прав особи при переданні кримінального переслідування	253

**СЕКЦІЯ № 10. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПІД ЧАС КАРАНТИННО-ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ**

Батан Ю. Д.	
Криза прав людини та тест на пропорційність (на прикладі антисовідних обмежень)	258

Большакова О. В.

Стандарти прав та свобод людини в умовах карантину:
проблеми встановлення меж обмеження прав людини в Україні... 263

Dronov Vladyslav

Some peculiarities of voting rights realization in the conditions
of anti-epidemic measures to prevent the spread of COVID-19..... 267

Канєнберг-Сандул О. К., Форманюк В. В.

Особливості захисту прав людини в умовах пандемії COVID-19..... 269

Сіньова Л. М.

Права і обов'язки громадян під час карантину 272

СЕКЦІЯ № 11. 70-РІЧЧЯ КОНВЕНЦІЇ

ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Громлюк А. В.

Принцип пропорційності при втручанні в право власності –
в розумінні статті 1 Першого протоколу
до Європейської Конвенції з прав людини 277

Димов К. Б.

Захист прав внутрішньо переміщених осіб в практиці ЄСПЛ..... 281

Пташинська В. П.

Правові підстави застосування конвенції про захист
прав людини і основоположних свобод та практики
Європейського суду прав людини при здійсненні правосуддя 284

Сорочан Т. В., Лук'яніхіна Х. О.

Значення Конвенції про захист
прав людини і основоположних свобод 288

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Наукове видання

**Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції**

**ПРАВА ЛЮДИНИ –
ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ**

10 грудня 2020 року

Верстка – І.І. Стратій

Підписано до друку 17.12.2020. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 17,44. Тираж 150. Замовлення № 1220-333.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.